

**Природата на човека в светлината на
духовната наука**
GA 68d

Рудолф Щайнер

<u>Социалният въпрос и теософията</u>	26 януари 1901
<u>Женският въпрос и теософията</u>	2 ноември 1901
<u>Братството и борбата за съществуване</u>	4 декември 1901
<u>Братството и борбата за съществуване</u>	16 декември 1901
<u>Братството и борбата за съществуване</u>	5 февруари 1902
<u>Образователни проблеми</u>	3 март 1902
<u>Хипноза и спиритизъм в светлината на теософията</u>	7 април 1902
<u>Образованието на детето от гледна точка на духовната наука</u>	10 януари 1903
<u>Пътят на човешкото развитие от гледна точка на духовната наука</u>	15 февруари 1903
<u>Същността на човешкото същество</u>	2 юли 1903
<u>Заблудата на болестта в светлината на духовната наука</u>	11 октомври 1903
<u>Треската за здраве в светлината на духовната наука</u>	12 октомври 1903
<u>Мъжът и жената в светлината на духовната наука</u>	14 ноември 1903
<u>Мъж, жена и дете в светлината на тайната наука</u>	10 декември 1903
<u>Мъжът и жената в светлината на духовната наука</u>	10 януари 1904
<u>Мъж, жена и дете в светлината на духовната наука</u>	11 януари 1904
<u>Същността на човека в светлината на духовната наука</u>	29 януари 1904
<u>Мъжът и жената в светлината на духовната наука</u>	3 февруари 1904
<u>Ходът на човешкото развитие от гледна точка на окултната наука</u>	6 февруари 1904
<u>Манията по болестите в светлината на духовната наука</u>	13 февруари 1904

Треската за здраве в светлината на духовната наука

27 февруари 1

Мъж, жена и дете в светлината на духовната наука

19 март 1

Мъж, жена и дете в светлината на духовната наука

21 май 1

Ходът на човешкия живот от гледна точка на духовната наука

5 ноември 1

Ходът на човешкия живот от гледна точка на духовната наука

18 ноември 1

Тайната на човешкия темперамент

15 декември 1

Проблеми с храненето

8 януари 1

Темпераменти в светлината на духовната наука

9 януари 1

Мистерията на човешкия темперамент

19 януари 1

Здравни проблеми в светлината на хуманитарните науки

8 февруари 1

Здравни проблеми в светлината на хуманитарните науки

6 март 1

Тайната на темпераментите в светлината на духовната наука

23 април 1

1. Социалният въпрос и теософията

Социалният въпрос, който ще ни занимава днес, както веднага ще стане ясно за всички, не е възникнал от обикновена идея или от несъмнена нужда на малцина хора, а е въпрос, който ни изправя пред факти толкова силно и ясно днес, колкото и винаги. Който се огледа малко в заобикалящия ни свят, ще разбере на какъв специфичен език говорят тези факти. Възможно е някой, който не иска да чуе този език на фактите, да открие в не толкова далечно бъдеще, че е затворил ушите си твърде дълго за това, което по необходимост се е случвало. Що се отнася до социалния въпрос, човекът на настоящето е в битката, която понякога все още се разиграва под повърхността на нашия социален ред. Този, който иска да каже, горедолу точно, как социалната борба се е увеличила по мащаб и как насилието се е разраснало, не е нужно да навлиза в по-големи външни аспекти, а само да обърне внимание на насилственото работническо движение по повод спирането на работата в Кримичау, на стачката на миньорите по повод локаута на електротехниците и, накратко, на случващото се в Източна Европа.¹

Във всичко това ще трябва да разграничим социалния въпрос, който се изживява. Често е отправян упрек към теософията, че има редица мечтатели сред своите последователи, че се стреми да работи само в онези области, в които човек се оттегля от големите общи въпроси на времето, където човек иска да се задържи в спокойно съзерцание на човешката душа, и затова се казва: Теософите са малцина хора, които нямат нищо особено да правят, които по егоистичен начин искат да се оттеглят в себе си и да го култивират по начина на теософията. Човек лесно може да упрекне теософията, че иска да стои настрана от голямата битка на деня, от това, което докосва човечеството в настоящето. Теософът трябва да поправя това отново и отново. Той трябва винаги да посочва, че където има нещо за изследване и размисъл относно оправданите човешки дела в настоящето, там трябва да бъдат теософите, че трябва да имат чисто сърце и ясно мислене, че не трябва да се губят в някаква мъглива утопия, а по-скоро трябва да стоят в ежедневието, помагайки и грижейки се.

И този друг упрек също може лесно да бъде отправен: че теософията се рекламира като универсален лек за всички злини и рани на настоящето. Това също е друго. Разбира се, твърди се, че теософията, теософското движение, има нещо общо с всичко, което трябва да се подготви в настоящето за едно благотворно бъдеще, но не като овладяване, не като универсален лек ние възхваляваме теософията; по-скоро ние само искаме да покажем, че с нея е дадено нещо толкова всеобхватно, че без него днес не можем да напреднем в най-съществените неща, за които трябва да се тревожим, и че всички спекулации и реформи трябва да останат недовършени, освен ако човешкото същество не подходи към въпроса от теософска гледна точка.

Доктрините на мислителите за грандиозните, всеобхватни космически връзки, за универсалния закон за световната съдба и световните събития, ни занимават, във вътрешните кръгове на нашето теософско движение, не само за да можем да се взираме в звездната необятност на спокойствие, а по-скоро защото знаем, че тези закони, които изучаваме и които са активни в големия свят - всички те са активни и в човешкото сърце, в душата и всъщност дават на тази душа способността наистина да вижда в живота на непосредственото настояще. Ние сме нещо като инженер, който се потапя в продължение на години в техническите си изследвания, но не за да се занимава с размишления върху мистериите на висшето математическо смятане и да им се възхищава; по-скоро търсим законите, които след това прилагаме към човешкия живот, както инженерът гради мостове и прилага законите към реалността.

Тук има и нещо универсално и широко разпространено, което отваря по-нататъшен хоризонт. Кой би се осмелил да представи мисленето като универсално лекарство, въпреки че това мислене е необходимо за това, което може да се случи в космоса? Теософията не е мъртва материя, не е мъртва теория. Не, тя е нещо, което пробужда живота. Не става въпрос за понятията, идеите, които приемаме. Разказаното тук няма намерение да се занимава с идеите като такива, нито да развива интересни представи за скрити факти, а по-скоро това, което е минало тук, преди човешката душа да има много специално качество. Нетеософите може да вярват или не, но този, който се е занимавал с това, знае, че това, което ще кажа, е правилно на практика. Този, който се е занимавал с това как в теософията се разглеждат светът и животът, ще забележи как животът му на сетивата и душата става нещо различно от това, което е бил преди. Той се научава да мисли по друг начин и ще наблюдава човешките обстоятелства по-безпристрастно от преди.

Когато говорим за пробуждане на висши сили чрез вътрешно развитие, имаме предвид далечно бъдеще. Но за близкото бъдеще ние също така държим под око живота, който можем да постигнем чрез теософското развитие: тоест, възможността да стигнем до всеобхватна, ясна и безпристрастна оценка на човешките ситуации, които ни заобикалят непосредствено. Нашата култура, с целия научен характер, който е развила досега, е измислила теории, които са безсилни по отношение на живота. Теософският светоглед няма да създаде такива безсилни теории. Той ще научи човечеството да мисли, ще събуди мислещи сили в човечеството, които не са безсилни по отношение на реалността, а ще ни даде възможност да се овладеем в самата човешка еволюция, да се овладеем в непосредственото протичане на живота.

Нека приведа един малък симптом, който ще изясни допълнително какво искам да кажа. Наскоро ясен пример в политическата област беше предоставен от пруски правителствен съветник, който отиде в отпуск, за да си намери работа в Америка, да участва и да се запознае с условията там.²Членът на държавния съвет

обикновено е призван да бъде активен в човешката еволюция. Взет в по-висш смисъл, негов дълг и задължение е да остави в сърцето си нещо, което съответства на реалните условия, а не просто на теориите. И ако той няма нищо, което да съответства на условията, тогава неговата теория е безсилна. Този човек, който години преди това е бил призван да се занимава с човешкия елемент, сам е опознал човешкия елемент. Разбира се, това, което казвам, не води до никакъв упрек срещу отделния човек. Това дело е в най-висока степен почтено, смело и възхитително. Но това, което е написал, е симптом на неотложното. То показва несъответствието в неговата ориентация към света и към работниците. Ето само няколко думи от книгата му „*Като работник в Америка*“ [4-то издание, Берлин 1905 г., стр. 31] {Изказванията в скоби [] са вмъкнати от немския редактор.}: „Колко често по-рано, когато видях здрав мъж да проси, питах с морално възмущение защо този грубиян не ходи на работа? Сега знаех защо. На теория нещата изглеждат различно от практиката; дори най-неапетитните аспекти на националната икономика са достатъчно лесни за справяне на бюрото ви.“

Няма по-голям белег за бедност от това, когато някой, призован да участва, каже, че теорията, която е имал, не съответства на условията. Това е моментът, в който човек може да се заеме с въпроса, точно както логиката позволява на хората изобщо да мислят и точно както никой не може да стане математик, без да манипулира логиката, точно така никой не може да развие силата на практическото мислене без теософия. Погледнете националната икономика, която завладява нашия развиващ се [свободен] пазар. Ако се заемете да разглеждате нещата със здравословно, всеобхватно мислене, теософско мислене, ще откриете, че нещата, които би трябвало да са пътеводни знаци, произтичащи може би от университетски професори или партийни лидери, са сива теория, подходяща за работа на бюрото, но безполезна, когато човек е изправен пред реалността. Такива неща се разкриват например на конгреси. Човек просто трябва да се вгледа по-внимателно.

Конгресите като цяло носят този характер. Ако тези, които са заети, се погрижат да се спуснат в практическия живот, скоро ще открият, че не са способни на нищо. Самото взиране в живота не го прави. Нито пък някой, който съди от гледна точка на днешната обичайна култура, може да съди по женския въпрос или по социалния въпрос, нито пък някой, който просто гледа нещата, защото и с това не се постига нищо.

Ако попитате този господин, написал тези думи: „Какво може да доведе до подобрение?“, ще откриете, че той е научил само как изглежда; но как трябва да се правят нещата, това е съвсем различен въпрос. Това също не е въпрос, на който може да се отговори за час или ден. На него изобщо не може да се отговори чрез теоретичен дебат. Никой теософ, достоен за това име, няма да ви каже: „Имам тази програма за социалния въпрос, за женския въпрос, за въпроса за вивисекцията или за грижата за животните и т.н.“ По-скоро ще каже: „Поставете хора, които са

теософи, в институциите, занимаващи се с всички тези въпроси, поставете такива хора на професорски катедри по национална икономика; тогава те ще имат способността да развият мисленето, което ще доведе до превръщането на отделните клонове на тяхната дейност в пътеводни стълбове в сферата на обществения живот. Докато това не е така, хората в тази сфера ще бъдат шарлатани и ще трябва да наблюдават как светът се срива около тях и как това празнословие в конгресите се проявява в своята безполезнаост.

Казвам това не от фанатизъм, а по-скоро от това, което във всеки теософ е истинско теософско отношение, истинско теософско мислене. Теософското мислене развива яснота относно различните сфери на живота, ясен, обективен поглед върху силите и възможностите, действащи в света. За да погледнем правилно на въпроса, това е, което теософският живот ви позволява да направите. Следователно, теософията не е панацея в обикновения смисъл, а по-скоро е основата на съвременния живот.

След тези уводни думи нека дадем няколко насоки за това, което е дало на нашия социален въпрос, както произтича от фактите, неговия особен печат. Който иска да види какво ще се случи, трябва да познава законите на ставането, не може да има сиви теории, трябва да познава законите на ставането на човечеството. Не можем да открием тези закони чрез някаква абстрактна наука. Теософията не произтича от абстрактно. Тя произтича от ясното съзерцателно мислене. И затова нека покаже поне с няколко думи как се е оформил днешният живот, как се е превърнал в този днешен живот. Този, който се вгледа по-внимателно в живота, ще осъзнае, че известно себепознание също принадлежи към тези сфери, за да се вижда ясно. Първо ще си представя външните факти, след което ще кажа няколко неща относно това, за какво всъщност става въпрос.

Всеки от нас знае от какво се нуждае човек, за да живее. Всички имаме представа от каква храна и дрехи се нуждаем. Няколко цифри ще ни покажат колко от всичко това разполага мнозинството. Всичко, което трябва да направим в това отношение, е да разгледаме данъчната структура. Това е било разказвано многократно, но можем да си го припомним отново и отново. В Прусия някой, който има доход по-малък от 900 марки, не плаща данъци. Човек може много лесно да провери колко хора в Прусия имат доход по-малък от 800 или 900 марки. Това са 21 милиона души. Деветдесет и пет процента от общото население има доход по-малък от 3000 марки. Вземете Англия. Само тези, които имат доход над 150 паунда, се облагат с данъци. [...] Виждате ли, имаме многобройни цифри, които говорят за това колко хора имат това, което човек трябва да има като абсолютна необходимост.

Вижте статистиката. Тя говори на различен език. Но какво общо има това със самопознанието ни? Много. Защото става въпрос за това да си изградим правилната гледна точка по отношение на тези факти. И в тази връзка хората си позволяват да пропуснат много от това, което е правилно. Какво правят хората около нас? Каква е причината да получават тези ниски доходи? Това е това, което им даваме за това,

което правят за нас. Сега не правим разлика между работници и неработещи, между пролетариат и непролетариат. Защото, ако се направи това разграничение, тогава въпросът вече е напълно погрешен. И това е грешката на всички наши националноикономически съображения, че не се изхожда от самопознанието, а по-скоро от теорията.

[Следващите изречения от преписа разкриват няколко несъответствия, така че оригиналният текст не може да бъде реконструиран . В същността си Рудолф Щайнер най-вероятно е описал как всеки човек живее от продуктите, които друг е произвел. Дори за някой без работа, чиито средства за препитание са недостатъчни, се произвеждат продукти. Дори шивачката, работеща за гладна заплата, носи дрехи, които са били произведени на свой ред за гладна заплата. Сравнете параграфите, написани през същата година в есето „Духовната наука и социалният въпрос“ в „ Луцифер Гнозис “ .]

И ако в нашите емоции и възприятия сме способни да почувстваме известна болка от факта, че дрехите, които носим, са произведени за гладна заплата, тогава ние се вглеждаме дълбоко в същността на въпроса. Когато във всичко това се замислите какво носите като дрехи, какво слагате в устата си за храна, откъде идва, само тогава ще схванете социалния въпрос в цялата му дълбочина. Не чрез размишления, а по-скоро чрез живо съзерцание човек получава представа за какво става въпрос. Не е правилно, когато се казва, че днешната мизерия, дори и да можехме да я изобразим в най-мрачните ѝ цветове, е по-голяма, отколкото е била в предишни векове. Това не е така. Ние решително бихме извършили фалшифициране на обективната реалност. Просто се опитайте да проучите обективно условията в град Кьолн днес и преди 120 години и ще видите, че много неща са се подобрили. И въпреки това имаме социалния въпрос. Имаме го, защото човешките същества са преминали през поредна еволюция и това е така, защото до голяма степен са стигнали до мислене, до самосъзнание и защото техните нужди са се променили значително. И там, ако изучаваме въпроса по този начин, ние наистина по необходимост сме насочени към широките контексти, които възникват за нас в световната история, ако не сме, като съвременния изследовател, твърде късогледни. За да преценим тези неща, е необходимо да опознаем великите закони на живота. Какво е довело до това социалните дела да приемат тази форма? Това е начинът и методът, които човешкият дух е възприел. Погледнете назад към времето на Френската революция. По това време те са изисквали нещо друго. Именно въпрос, насочен повече към юридическия аспект, изведе на преден план идеала за *Свобода - Равенство - Братство*. Френските революционни герои в Западна Европа призоваваха за Свобода. Тези, които сега се борят в Източна Европа, искат хляб. Това са просто две страни на една и съща монета, две различни искания на човешките същества, които са се научили да задават такива въпроси, защото душите им са претърпели трансформация.

Тази трансформация на душата трябва да изучим по-отблизо. Трябва да изучим и разберем защо душите на огромните маси от човешки същества днес – и това ще се разпространи през вековете – са стигнали до тези изисквания. В този момент теософският мироглед идва с практическо приложение, подкрепяйки нашето разбиране. Само този, който разбира случая, е квалифициран да го прецени. Единственият, който е способен да погледне в душата, е този, който в рамките на голямата световна рамка вижда какво се случва в тази душа. И само този, който разбира нещо от законите на душата, е способен да повлияе на нещо в душите и да ги води към бъдещето.

Една малка странична забележка: Днешните науки, биологията, дарвинизмът, хекелианството [светогледът на Ернст Хекел (1834-1919), немски натуралист и философ] са ни донесли велики идеи. Също така и идеята, че всяко живо същество, в първите етапи на своето съществуване, дори в зародишното си състояние, пресъздава формите на живот, които преди това са преминали в природата. Това кратко пресъздаване на различните етапи се случва и в онова същество, което ги включва всички, изкачвайки се по-високо по стълбата на еволюцията от всички останали: човешкото същество. Да предположим, че един дух е имал съзнание по време, преди да има човешки същества, тогава той би трябвало да знае не само какво вече се е случило, но и - за разлика от това - би трябвало да си изгради картина на бъдещата еволюция. Той би трябвало да си изгради картина за бъдещето от животинското състояние на онова време. Само човешкото същество, което в зародишната си конфигурация пресъздава предходните условия, може да ни покаже какво да правим. Именно правенето трябва да премине отвъд всяко познание. Никое познание не се занимава с нищо друго освен с това, което е било. Но ако искаме да работим в бъдещето, трябва да правим неща, които все още не са били там. Великите закони, които трябва да се реализират в бъдещето, ни показват това. По някакъв начин всичко, което трябва да се случи в бъдещето, вече е било там в миналото, а именно чрез интуицията. Дух, който се е намесил по това време, би трябвало да е имал интуиция, за да може да открие скритите закони на съществуването, които се отнасят за миналото и бъдещето. Ето защо теософията култивира интуицията. Това е, което се простира отвъд чисто физическия опит на света. Теософията търси законите, които трябва да бъдат разпознати чрез интуицията и които ни водят в бъдещето на човешката раса. [За характеристика на *интуицията*, както е използвана от Щайнер, вижте например неговите есета от 1905 г., „*Етапите на висшето познание*“.]

Един от тези велики световни закони, който може да ни бъде ръководство, е законът за прераждането. Първо, той ни прави разбираемо как във висшите духовни сфери това, което се приема за закон, не е нищо друго освен това, което Дарвин и Хекел са намекнали. Той прави разбираемо защо това или онова се е усещало като нужда във всяка дадена епоха. Този, който се потапя в това, знае

последния път, в който е имало живот, жаден за всеобща свобода, когато човешките същества са възприели импулси, към които би трябвало да призовават днес. Тези, които днес призовават за свобода и равенство – казвам това със същата обективна сигурност, с която естествоизпитателят е говорил за физическото – всички онези души, които днес плачат за свобода и равенство, са ги научили на друг етап от своето съществуване, в по-ранно въплъщение. Най-големите нужди на днешния човек са били въплътени в ранното време на християнството, в първите християнски векове. Всички човешки същества са поели този натиск за равенство, пред което днешният човек стои в духовния си живот. Християнството е донесло посланието за равенство пред Бога. Във времена преди това не е имало такова равенство. Не казвам това, което току-що казах, по пренебрежителен начин, казвам го със същата трезва обективност, с която бих говорил за всеки научен проблем. Ако човек разгледа действителната душа и всичко, което създава външни неравенства, същата душа, която някога е приела за себе си като импулс „те са равни пред Бога и пред човечеството“ – когато човек разгледа действителната душа – открива, че всичко, което определя външното неравенство, няма значение за съвременния живот. Когато гробът се затвори над нас, всички ние ще бъдем и ще станем равни. Това, което душата е поела, продължава да живее в душата и се появява в различна форма. Ако разгледаме културния прогрес от гледна точка на макрокосмоса, стигаме до огромни последици по отношение на образованието. Вече обърнах внимание на това каква е била тази педагогика на земята в предхристиянските времена. Нека погледнем назад към египетските времена. Голям брой хора там са били заети с работа, чиято трудност днешният човек вече не може да оцени. Те са работили доброволно. И защо? Защото са знаели, че този живот е един сред многото. Всеки си е казвал: Този, който отговаря за моята работа, е като човека, който някога ще бъда. Този живот трябва да бъде компенсиран в различни въплъщения, защото той се насочва от това знание.

С това е свързан законът за кармата. Това, което съм преживял в един живот, е или заслужено, или ще бъде компенсирано в по-късни времена. Ако обаче просто беше продължило така, тогава човекът щеше да пренебрегне земното царство. Този един живот нямаше да е важен за него. В това отношение християнството предприе мерки за образование, за да може този живот между раждането и смъртта да бъде важен за него. Просто илюзорно е, когато християнството се отклонява от това, защото то силно сочи към отвъдното; дори е направило вечното наказание и вечното блаженство функция на един живот. Който вярва, че единият живот е от първостепенно значение, се научава да приема този живот сериозно. Той се върти около истините, които са подходящи за човека, и е подходящо човекът да бъде възпитан в идеята за този един земен живот. Такива бяха двете задачи: образование за важността на земния живот между раждането и смъртта и, от друга страна, че извън този земен живот всички са равни пред Бога. Този земен живот е

бил поносим само ако се смята, че всички са равни пред Бога. Който го погледне по този начин, ще наблюдава в развитието на човечеството от възникването на християнството насам едно спускане във физическия свят. Все повече и повече човекът се чувства обвързан с физическото съществуване. Чрез това той пренася все повече и повече значението на правилото за равенство пред Бога върху равенството в самото материално съществуване.

Тази картина не бива да се разбира погрешно. Душата, която преди 1800 години е била свикнала да претендира за равенство за отвъдното, сега носи със себе си импулса за равенство, но във връзка с това, което е важно днес: „равенство пред Мамон“. Моля, не виждайте в това критика или нещо уничижително, а по-скоро обективно потвърждение на космически закон за развиващата се душа. Човек трябва да изучава хода на времето по този начин. Тогава ще разбере, че само едно нещо ще доведе отново в тази душа до промяна в посоката, до изкачване, а именно ако върнем душата, която призовава за равенство, обратно в отвъдното. Към отвъдното ние гледахме *нагоре*, от тук и сега гледахме *навън*. Днес, поради този импулс, душата е обърната обратно към себе си. Днес тя търси същото нещо в тук и сега. Ако иска отново да намери изкачване, тя трябва да намери духа в настоящето, вътрешността, в самата душевна стихия. Към това се стреми теософското световно движение: да подготви душата за третия етап [немският „drei Stadien“ се превежда като „три етапа“.] Предполагаме, че това представлява стенографска грешка и си позволяваме да я поправим за по-голяма яснота.] защото е изпълнено с Бог, изпълнено с божествена мъдрост и по този начин отново ще знае как да се позиционира в света, така че отново да намери хармонията между себе си и околния свят.

Такива мисли имат стойност, за да дадат насока. Не можем да постигнем това от ден за ден. Но също така не можем да разглеждаме само индивидуалните си дела. Всяко дело трябва да бъде под някакво влияние. Тогава то става практично, тогава е нещо, тогава не е сива теория, а по-скоро непосредствен живот, защото ние разглеждаме механизмите на душата.

Нашите национални икономисти и социални теоретици днес толкова често казват: човекът е само продукт на външни обстоятелства. Човекът е стигнал до това, защото е живял при едни или други външни условия. Така говори например сериозно социалдемократията, казвайки, че човекът става това, което средата прави от него, че понеже е станал пролетарски работник, благодарение на цялостното развитие на индустрията, той е станал такъв и в душата си, по начина, по който се е развил именно чрез тези условия. Човекът е продукт на обстоятелствата. Често можем да чуем това. Нека изучим самите условия, нека помислим какво ни заобикаля, от какво сме най-зависими. Дали сме зависими само от природата? Не! Забелязваме от какво сме зависими само когато стоим гладни пред пекарната и нямаме нищо в джобовете си, с което да си купим нещо.

Всички тези условия се създават и прилагат на свой ред от човешките същества. Духът, който се развива през историята, е довел до тези условия. Хората са измислили, от грижа за собственото си благополучие, понякога само малко преди това, това, което е актуално днес; те просто го вмъкват. Така този, който смята, че хората са зависими от обстоятелствата, разсъждава в кръг, защото обстоятелствата са създадени от хората. Ако си представим това, трябва да кажем: не става въпрос за обстоятелствата, а по-скоро трябва да погледнем как са се появили обстоятелствата. Безсмислено е да се настоява да се твърди: човекът е зависим от обстоятелствата си. След петдесет години човекът ще бъде зависим и от условията, които го заобикалят. Можете да се съгласите с всеки социалдемократ [социалдемократията е „политическа теория, която се застъпва за използването на демократични средства за постигане на постепенен преход от капитализъм към социализъм“. *Американски речник на наследството*, 1992. Социалдемократ (с главни букви) се отнася до член на Социалдемократическата партия (СДП) в Германия, основана в края на 19 век.] че човешкото същество е зависимо от обстоятелствата, но от тези, които ние причиняваме днес, които произтичат от нашето разположение, от нашата душа. Ние създаваме социалните условия! И това, което ще живее тогава, ще бъдат кристализираните възприятия и чувства, които излъчваме в света днес. Това ни показва за какво става въпрос: човек трябва да научи законите, по които светът се развива. Не може да е въпрос на наука, а по-скоро може да бъде само интуиция за това, което ние трябва да допринесем като закон. Това произтича директно от едно възприятие, което изглежда най-фантастично за повечето хора, но е много по-ясно и по-обективно от голяма част от фантастичната фантазия на нашите учени. Човек, който може да каже какво живее в душата и след това кристализира навън, може също така, от мъдростта, от божественото в душата, да каже какво един индивид може да разпространи в света и какво е подходящо за човечеството.

Ако в бъдеще искате да имате такива обстоятелства около себе си, ако искате те да бъдат създадени по този начин, като институция, която ще удовлетворява хората, за която хората ще могат да кажат: „Това е всичко - искаме да живеем при тези условия“, тогава първо трябва да влеете човечност в тези условия, така че човечността да изтече отново от тях. Най-дълбоката човечност, най-дълбоката душевна вътрешност първо трябва да изтече от собствените ни сърца в света. Тогава светът ще бъде образ на душата и в тази душа ще има образ на света. Това ще може отново да удовлетвори хората. Следователно човешкото същество не може да очаква нищо от всички онези шарлатанства в социалната област, които се извършват, като се гледат външните обстоятелства. Тези външни обстоятелства са създадени от човешките същества; те не са нищо друго освен човешки души, които са изтекли навън. Първите неща, върху които трябва да се работи, това, което трябва да се заеме първо като социален въпрос, са душите на днешния ден, които

създават средата на утрешния ден. Можете да видите как по-добри условия се вливат в средата, ако само я изучите. Отново и отново ми се налага да чувам от социални политици: Подобрете условията и човешките същества ще станат по-добри. Нека тези хора изучават какво преследват отделните секти, развивайки се откъснати от световната еволюция, като култура на душата, нека изучават какво допринасят последните за оформянето на външните условия. Ако човешките същества осъзнаят, че подобряването на условията зависи от самите тях, ако придобият теософско знание и ако познаят първия фундаментален принцип, който установява ядрото на всеобщото братство [Отнася се до първия фундаментален принцип на Теософското общество: „Да се формира ядро на всеобщото братство на човечеството без разлика на раса, вероизповедание, пол, каста или цвят на кожата.“] и го развият в себе си като социално чувство за заобикалящия свят, тогава действителното социално е възможно и човек е подготвен за това, което ще се случи в близко бъдеще.

Цялата ни национална икономика днес живее под погрешни предпоставки. Следователно нашите теории са предимно погрешни, защото произтичат от предположения, напълно различни от тези, които произтичат от човешкото същество и от човечеството. Човек започва с производството или вярва, че може да постигне нещо с развитието на компенсациите. Всяко мислене се движи в тази посока. Разбира се, подобрене няма да настъпи веднага с промяна в мисленето. Но ще настъпи, когато посоката се промени. Освен това, нашият пролетариат няма представа за какво става въпрос тук. Това, което той изисква, е по-високо заплащане и по-кратко работно време. Погледнете работника във всеки конкретен сектор, да речем в електроенергийния сектор, който е синдикализиран, за да получи чрез този колектив по-добро заплащане и условия на труд. Какво иска той с тези по-добри условия на труд? Той иска различно отношение по отношение на компенсациите да се осъществи между него и работодателя му. Това е всичко, което иска. Условията на производство не се променят. Всичко, което се случва, е, че работникът получава по-високи заплати [...]. Това е всичко, което се случва. Ако това е просто изместване на капитала.

Но това всъщност не променя нищо особено, защото ако човек получава повече заплата днес, храната ще бъде по-скъпа утре. Изобщо не е възможно да се постигне каквото и да е подобрене за бъдещето по този начин. Това продължаващо начинание се основава на погрешно мислене. Там става въпрос за производство и потребление. Тук важи един голям, всеобхватен световен закон за труда. Човек трябва да знае това. Някои хора, свикнали да мислят в днешните национално-икономически термини, може би ще кажат, че им представям мъглив мозък. Този, който си е проправил път до теософията, като правило е преминал през днешното мислене. Теософията трябва да действа в нас като жизнен импулс. Но както всяка мисъл ще ни привлича и ще стимулира всяко действие в нас, така и това трябва да

ни стимулира. Не е нужно да мислим, че можем да го осъзнаем веднага. Също така, правителственият съветник, който не живее в сиви теории, може да гледа на живота по съвсем различен начин. Не е нужно да пътува до Америка, за да си представи, че някой, който няма никаква работа, трябва да е мързелив простак. С течение на времето работата е променила значително формата си.

Погледнете Древна Гърция. Какво е било трудът по онова време? Работникът е бил в съвсем различно отношение към господаря си. По онова време трудът е бил робство. Работникът е можел да бъде принуден насила да работи. Това, което е получавал от господаря си, е било прехраната му. Но господарят му е вземал приходите от труда; това е имало нищо общо с конкретното отношение на работника към господаря му. Той е трябвало да работи; освен това е бил издържан при несигурни условия; не е получавал възнаграждение за нещата, които е вършил. Ето го трудът под принуда, без заплащане.

[Една] стока е резултат от нещо различно от пряко платен труд. Следователно нейната стойност също няма нищо общо с това, което трябва да се плаща като заплата. Вижте днешната ситуация. Днес имаме работа, за която работникът е частично компенсирен - частично. Това, което те носят, се влива като печалба в джобовете на предприемача. Така трудът е частично компенсирен. В какво се е превърнал самият работник? Той инвестира работната си сила в този труд. В Гърция, когато човек се е сблъсквал с единица труд, тя е била продукт на робството. Днешната стока включва нещо съвсем различно. Днес луксът, който получавам, е кристализиран труд, за който работникът е компенсирен. Ако се замислим върху това, ще открием, че половин свобода е поела мястото на старото робство. Договорно отношение е заело мястото му. По този начин трудът се е превърнал в стока във фигурата на работника. Така имаме труд, който е наполовина принудителен и наполовина доброволен. И ходът на еволюцията е в посока на напълно доброволен труд. Този път никой няма да промени или отхвърли. Точно както гръцкият работник е вършил работата си под принудата на господаря си, а настоящият работник работи под принудата на заплата, така и в бъдеще ще има само свобода. Трудът и възнаграждението в бъдеще ще бъдат напълно разделени. Това ще представлява здравето на социалните условия в бъдеще. Можете да го видите още днес. Трудът ще бъде доброволно действие, основано на осъзнаването на необходимостта, на осъзнаването, че трябва да се върши. Хората го извършват, защото гледат човека и виждат, че той има нужда от работа, свършена за него. Какво е бил трудът в древността? Той е бил данък, извършвал се е, защото е трябвало да се върши. А какъв е трудът на настоящето? Той се основава на личния интерес, на принудата, която егоизмът ни упражнява. Защото искаме да съществуваме, искаме трудът да бъде заплащан. Работим за себе си, заради заплата си. В бъдеще ще работим за нашите близки, защото те се нуждаят от това, което можем да им осигурим. За това ще работим. Ще обличаме нашите

близки, ще им даваме това, от което се нуждаят – в напълно свободна дейност. От това възнаграждението трябва да бъде напълно отделено. Трудът в миналото е бил данък, в бъдеще ще бъде жертвоприношение. Той няма нищо общо с личния интерес, няма нищо общо с възнаграждението. Ако основавам труда си на потребителското търсене, по отношение на нуждите на човечеството, аз се намирам в свободно отношение към труда и моят труд е жертва за човечеството. Тогава ще работя с всичките си сили, защото обичам човечеството и искам да предоставя възможностите си на негово разположение.

Това трябва да е възможно и е възможно само когато животът на човек е отделен от труда му. И това ще се случи в бъдеще. Никой няма да бъде собственик на продуктите на труда. Хората трябва да бъдат обучавани за доброволен труд, един за всички и всички за един. Всеки трябва да действа съответно. Ако днес основате малка общност, в която всеки хвърля всичките си доходи в обща банкова сметка и всеки работи каквото може, тогава животът на човек не зависи от това каква работа може да върши, а по-скоро този живот се осъществява от общото потребление. Това води до по-голяма свобода, отколкото координацията на заплащането с производството. Ако това се случи, ще получим посока, която съответства на нуждите. Още днес това може да се влее във всеки закон, във всеки указ. Разбира се, не абсолютно, а приблизително. Още днес човек може да организира фабриките по правилния начин. Но това изисква здраво, ясно, трезво мислене в смисъла на теософията. Ако такива неща проникнат в човешките души, тогава нещо ще може да живее отново в тези човешки души. И начинът, по който едното определя другото, точно така и този живот на човешката душа ще определи, че външните устроежи ще бъдат огледален образ на него, така че нашият труд ще бъде жертвоприношение – а не вече личен интерес – така че това, което контролира отношенията с външния свят, не е компенсация, а по-скоро това, което е в нас. Това, което имаме по силите си да направим, ние го предлагаме на човечеството. Ако не можем да направим много, тогава не можем да предложим много; ако имаме много, тогава предлагаме много.

Трябва да знаем, че всяка дейност е причина за безкрайни следствия и че не можем да позволим нищо, което е в душата ни, да остане неизползвано. Ще правим всяка жертва от душата си, ако напълно се откажем от всякакво възнаграждение, което може да ни се натрупа от външни условия. Не заради себе си, не заради нашето благополучие, а по-скоро заради необходимостта. Искаме да укрепим душата чрез закона на нейното собствено вътрешно същество, така че тя да се научи да поставя силите си на разположение на цялото от гледна точка, различна от закона за заплатите и личния интерес. Имало е мислители, които в някаква връзка вече са мислили така. През първата половина на 19-ти век е имало мислители, които са донесли тази характеристика на грандиозно, основано на душата, съзерцание на

космическия закон. Не е ли тази характеристика освещаване на труда? Не е ли това, за да можем да го положим на олтара на човечеството?

Така трудът се превръща в нещо различно от бремe. Той се превръща в нещо, в което влагаме най-святото за нас, нашето състрадание към човечеството, и тогава можем да кажем: Трудът е свещен, защото е жертва за човечеството.

Има хора, които през първата половина на деветнадесети век са говорили за „свещена индустрия“. Сен Симон е бил един от онези, които са имали представа за великите идеи на бъдещето.³Който изучава неговите писания, ако ги задълбочи в теософски смисъл, ще спечели безкрайно много за нашето време. Свети Симон е говорил по рудиментарен начин, но за един вид съвместен живот, като в асоциация. Той е проектирал асоциации, в които отделните индивиди са внасяли данък и по този начин съществуването е ставало независимо. Той е имал велики идеи за развитието на човечеството и е открил няколко неща. Той е казал: Човешките раси съответстват на планирано развитие и душите се появяват една след друга и си проправят път нагоре. Това е начинът да се разглежда развитието на човечеството, защото тогава човек стига до правилната гледна точка. Той говори и за планетарен дух, който се превръща в други планети, на които човечеството ще живее. Накратко, ето един национален икономист, чиито трудове можете да четете и който е живял през първата половина на деветнадесети век. Четете трудовете му като теософска книга.

Днес палингенезата [продължаващото прераждане, метемпсихоза] на съществуването на душата може да бъде доказана. Който признае Хекел, ще трябва да признае и прераждането, ако развие по-нататък идеите на Хекел. Фурие⁴ също е мислил по този начин. В него можете да откриете примитивна теософия. Така за този, който гледа на нещата такива, каквито са, първият основен принцип на теософията за нашия социален живот – да се установи ядрото на всеобщо братство – е единственото нещо, което може да разпространи здравословни условия в околната среда. Този възглед на теософите не е непрактичен, а по-скоро е по-практичен от възгледа на всички тези социални теоретици (ще трябва да признаете това, ако приложите тези теории в живота) и само някой такъв ще каже, с добрия стар Колб: Изучаването на теории за националната икономика не е бремe. Само ако теософията бъде чува в дебатите по социалния въпрос, може да се вмъкне здравословен начин на гледане към нея, здравословно мислене. Така че е необходимо някой, който иска да види и чуе в тази област, да се справи с теософията.

За теософите две неща са ясни, не от фанатизъм, а по-скоро от знанието, което идва от погледа върху живота: възможно е да се придържаме към сивата теория и да оставим въпроса на хора, които по-късно ще трябва да признаят, че на бюрото изглежда различно от това, което се оказва в живота навън. Тогава ще трябва да се чака дълго време и това, което трябва да стане, ще стане така или иначе. В крайна

сметка, живата теория ще трябва да се намеси в живота – човек може да я чуе още днес – вече днес може да спори за това какво казва теософията по социалния въпрос. Тогава човек не може да слуша само една лекция, а по-скоро трябва да се занимава с теософията в нейната цялост. От нея човек ще извлече дара, способността, по здравословен начин да гледа на живота отгоре до долу в най-тайните и интимни сили, тогава изцелението и благословията скоро могат да дойдат в нашия социален ред.

Нека постигнем в себе си, доколкото можем, това, което трябва да се случи. Преобразуването на труда, работата без заплащане, е жертва. Тогава ще сме изпълнили дълга си, тогава ще сме гледали на живота по здравословен начин. Или пък ще продължим да гледаме на света със сиви теории, чужди на живота. Тогава може да се окаже, че бъдещото човечество би могло да каже: Въпроси бяха повдигнати. Когато тези въпроси трябваше да бъдат повдигнати, когато възстановяването по добър начин беше възможно, това беше точно когато те не искаха да ги изучават. Гьоте веднъж каза: „Революциите са напълно невъзможни, ако управляващите изпълняват дълга си.“ Той знаеше кой е виновен за революцията.⁵ Нека се опитаме да разгледаме какво може да каже историята на бъдещето за нашето настояще. Видяхте какво е сътворило времето, докато земята не се обля в кръв, и как времето е повдигнало най-наболелите въпроси по още по-страшен начин.

2. Женският въпрос и теософията

Днес, позволете ми да хвърля малко светлина върху една много актуална тема, която засяга непосредственото настояще от гледна точка на теософията. Фактът, че е възможно такъв въпрос, такова движение, което пряко ангажира културния живот, да бъде поставено в светлината на нашия мироглед, се демонстрира от едно малко доказателство от последните няколко дни, което е изключително важно в няколко отношения. То показва, че практикуващите хора по-специално осъзнават необходимостта от задълбочаване на нашата култура чрез теософския мироглед, а от друга страна, в най-широките кръгове теософията все още е нещо, което изглежда доста непознато.

Миналата неделя в „Tag“ се появи една много странна статия, в чието политическо съдържание изобщо не искам да навлизам, за Русия, Япония и мира, от Карл Питърс. Можете да мислите каквото искате за името Карл Питърс; никой няма да оспори, че той е един от великите практики на нашето време. В тази статия той говори за разликите във възприятието за мира между Япония и Русия в рамките на двете страни. Той споменава манифеста, с който този мир е провъзгласен на народа в Русия, който съдържа думите, че Бог може да даде голямата си благословия на тези хора и за развитието на Русия в бъдеще. След това той споменава провъзгласяването на мир на Русия. [Микадо казва в своя манифест за мир]: Резултатът от войната се дължи на добрите души на нашите предци. Сега, когато мирът и спокойствието са осигурени, ние призоваваме великите предци да ни позволят да предадем плодовете на нашите потомци. Императорът на Япония посещава храма, за да донесе новината за сключването на мир на императорските предци. ... [интервал] Цитирам това заради думите, които авторът на статията казва за това. Той казва: „Двете имат това общо, че апелират към духовна съдба в световния процес.“ Разликата е, че според източноазиатския възглед това не е победа на материалното. Японският възглед е по-пантеистичен, християнският – по-[монотеистичен]. Кой е прав, не може да се определи с рационални аргументи. Бих искал да добавя следната забележка: Японците са [трезва, почти математическа] нация, така че не предполагам, че това, в което можем да вярваме, играе основна роля за тях. Ако те предполагат влияние върху земната съдба, то се основава не на вяра, а на знание. Бих искал да подозирам, че Висока и Източна Азия притежават определени духовни знания, за които високо развитият Запад може само да мечтае. Ако те са способни и желаят да въведат такива знания в нашата повече или по-малко сплескана култура, те биха ни предоставили идеални ценности, които далеч надхвърлят това, което можем да им предложим. ... [пространство]

Не искаме да разглеждаме какво се съдържа в тези думи. Фактът, че са изречени от така наречен [практикуващ], е това, което искаме да поставим начело на нашето разглеждане. Две неща ни поразяват. Първото е, че необходимостта от духовно

задълбочаване на нашата култура е посочена с толкова сурови думи [за сили, които не живеят в материалния свят], а от друга страна, се прави препратка към Източна Азия и се изразява надеждата, че нашата сплескваща се култура ще получи освежаване от Изтока, като се изразява надеждата, че тези знаещи могат да ни предложат повече, отколкото ние можем да им предложим с нашата култура. Фактът, че човек може да знае нещо за силите, излъчвани от хора, които вече не живеят в земно съществуване, се приема много сериозно тук от светски човек. Много е странно, че от една страна необходимостта е толкова подчертана, а от друга страна, едновременно с това няма осъзнаване, че от тридесет години в Европа съществува движение, което не се основава на останки от по-стар народ, чието духовно съзнание не може да бъде в пълния си разцвет днес, но че, казвам аз, от тридесет години в самата Европа съществува духовно движение, както е теософията. Това е напълно забравено; и не се обръща внимание на факта, че ние може да бъдем призовани тук да установим тази духовна култура по съвсем различен начин от тези източноазиатски народи. Цялото нещо е хвърляне на светлина, от една страна, след копнежа за духовност, за познание на духовния свят, а от друга страна, бих искал да кажа, повърхностно схващане за нашите собствени европейски стремежи.

Повече от всеки друг въпрос, засегнатото тук може да ни заинтересува, когато обсъждаме женския въпрос. Теософското движение по никакъв начин не може да бъде заподозряно в реакционно отношение към този въпрос. Само начинът, по който се е развило, би категорично противоречил на подобно твърдение. Жените са били сред най-добрите основателки и сътрудници на теософското движение от самото му начало. Да, действителната основателка на Теософското общество – Елена Петровна Блаватска – е била жена. И по отношение на сумата от знания, съдържащи се в трудовете на тази жена, нищо, което е дадено в културните трудове през последните няколко века, не може да се сравни с нея.

Не е нужно да вярвате. Ако сериозно се потопите в това, което тази жена е дала, тогава нараства убеждението, че току-що казаното е истина. А Ани Безант, нейната наследничка – друга жена – е разбрала по един доста необикновен начин как да съчетае съвременната наука, модерното мислене и прогресивния поглед върху живота с теософския етос и теософското движение като цяло.

В рамките на Теософското общество мъжете и жените работят заедно. Никога, по никакъв начин, в Обществото не се създава усещането, че полът играе някаква роля в това. Да, от една страна, която не е схванала Теософското движение в най-дълбоката му същност, това движение е наречено женско; отчасти защото е основано от жена, отчасти защото може би сега в движението работят предимно жени. Този факт ни предпазва преди всичко от предразсъдъците, че бихме могли да разбираме този въпрос в някакъв регресивен, враждебен смисъл.

Но теософът е призван да разгледа всички тези неща в светлината на духовността, в светлината на най-висшата духовна култура. Той трябва да направи това и по отношение на този въпрос. Преди всичко ще забележим, че този женски въпрос, такъв какъвто ни се представя сега, е продукт на нашия съвременен мироглед, на нашето съвременно мислене и чувство. Начинът, по който ни се представя днес, не би бил възможен преди сто години. Доколкото теософията винаги се занимава с ясното и отчетливо разбиране на духа на човечеството в различните епохи, ние също ще трябва ясно да разберем как този женски въпрос в частност се е появил от нашата култура. Теософията се занимава по-малко с критика и повече с разбиране във всички посоки. Следователно, тя ще бъде по-малко програмна по този въпрос за правата на жените, а по-скоро ще трябва да изследва каква е причината за този проблем.

Не стигаме до дъното на този въпрос толкова лесно, колкото с другите. Това е така, защото теософията ни води дълбоко в човешката природа. А тя е по-разнообразна и сложна, отколкото човек би си помислил. Докато съвременният човек би могъл лесно да игнорира разликата между мъжа и жената, теософът трябва да погледне на тази разлика от дълбините на човешката природа и да се запита дали въпреки тази разлика, своеобразното сътрудничество, което се е появило в рамките на Теософското общество, би могло да бъде от полза и за по-широки културни кръгове, може би дори да доведе до общ светоглед по този въпрос в наши дни.

Ако погледнем назад във времето, ще открием, че възприятието на жените, както за самите тях, така и за възприятието им за противоположния пол, се е променило значително с течение на времето. По същия начин, външните институции, в които са живели двата пола, са се променили значително. Ако погледнем на това повърхностно, няма да стигнем до истинската причина и основа. Известно е, че в началото на времето, в което ни води не историята, а праисторията, жената е играла съществено различна роля. Известно е, че патриархатът, „бащиното семейство“, със своето особено конституирано наследствено право и други социални институции, е възникнал от първоначално „майчино семейство“ - матриархат, в който жената е имала привилегировано положение по отношение на въпросите, свързани с потомството, като например наследственото право и т.н.

Теософът трябва да се запита: как подобно нещо е свързано с изначалните духовни сили на света? Това ни води до обсъждането на един факт, който е бил засяган тук няколко пъти, но който трябва да приложим към този конкретен случай. Основата на целия човешки живот в неговото историческо развитие на земята е естествена, такава, която се е развила от [инстинктивна] предразположеност към съзнателно, ясно мислене, към съзнателни, ясни институции, създадени от интелекта и определени морални понятия.

Първоначалните връзки на човечеството са възникнали от природата. Кръвното родство е било първоначалното. Институциите, които са създали морални концепции, по-късно са поставени на мястото на древното кръвно родство. Материалистът не вижда нищо друго освен суровата сила на природата в тази кръвна връзка. Но всеки, който има духовен мироглед, знае, че това, което се изразява като инстинкт, това, което излиза на преден план като нагон, това, което се изразява като кръвна връзка, всичко това може да се проследи до духовни сили, до духовни същества, които стоят зад чувственото съществуване. Точно както човекът днес, повече или по-малко съзнателно, ръководи социалния ред, така и първоначално деите [или дхяните], божествените сили, са ръководили контекста на човечеството, [те са подреждали човешките условия].

Това разработване на духовна основа, която все още е несъзнателна за човека, се явява като нагон и инстинкт. Носител на този изначален инстинкт, основан на духовна същност, е била жената. Древните митове и легенди на народите свидетелстват за този факт. [От теософска гледна точка това е лесно доказуемо, но това мнение може да се докаже и чисто интелектуално.] Трябва да се спомене само едно нещо. Ако погледнете изображенията, които се връщат към най-ранните етапи на човешкото съществуване, ще откриете в тези изображения традицията за изначална женска основа за целия човешки род. Гърците са изобразявали своя Зевс с женски бюст.

Теософският мироглед ни връща към самото начало на времето, докдето можем да проследим времето на Земята, към онези времена, когато не е имало разделение по пол, към онези времена, за които днес не можем да говорим подробно, към онези времена, когато половете не са били разделени между два различни индивида, а са били обединени. Запознатите с научните изследвания ще знаят, че дори естествената наука сочи към същество от праисторически времена, което не е било еднополово, а двуполово. В тази връзка обръщам внимание на дарвиниста Оскар Шмит. Теософията говори за онова време, в което изобразително представеният праисторически човек е бил факт. Той е бил по-склонен към женския пол.

Малко размисъл може да изясни това. Размножаването е било обвързано с женския пол по всяко време. Това, което е било налице като основа, е било изразено и във външния социален контекст. В ранните дни тази естествена основа е била превърната в един вид морален мироглед, по отношение на социални институции, права и институции.

Че духовната сила на мъжа е била особено концентрирана в жената, ни се показва дори от възгледа, който откриваме у Тацит, където жената е разглеждана като пророчица [призвана да провъзгласи от духовния свят какво ще се случи в бъдеще – Веледа, Алруна –], която трябва да прогласи дали съществува правилно или грешно, дали нещо трябва да се предприеме или не. Такива възгледи откриваме сред различни народи. Фактът, че и духовното, където се появява в началото на

нашето време, където се появява като нещо ново, като нещо мъдро, е вкоренено в същата природна основа, произтича от тези факти.

И сега нещо друго: Върнете се към най-ранните времена на религиозния светоглед и ще откриете обща черта у всички народи, която е свързана с тази естествена основа на човешкия род, а от друга страна със съзнанието, от което са се развили най-старите институции, мислите и стремежите на човечеството. В сексуалните символи, в образите, които са свързани с тази естествена основа, се изразява културата и религията на различните народи в много специфични времена. Това са наивни, но красиви и великолепни времена, когато хората, в сладка простота и наивност, не са свързвали нищо ниско или лекомислено с тези сексуални символи, където размножаването е било сила на природата и е било символизирано в жената, която се е проявявала в различни форми на изразяване като божественото творение за тях. Имало е опити да се възродят тези възгледи от така наречената сексуална религия. Няма право да се прави по начина, по който се е правил. Защото настоящата основа на чувствата не е такава, че човек може да се върне с усещане към онова първоначално и безупречно състояние, което е било свързано с тези символи, така че начинът, по който се обсъждат тези стари неща днес, има нещо обидно за ценителя.

Само бавно и постепенно тези институции, тези състояния на съзнанието, които са свързани с женския произход на човешката раса, се промениха в различен ред, ред, който, накратко казано, беше създаден от човека, от човека, който се е откъснал от тази естествена основа, от човека, който няма нищо общо с видимия прогрес в човешката раса.

Само чрез закона, чрез правна регулация, правото на мъжа се въвежда в изначалното право, основано на кръвно родство, взето от женска гледна точка. Така виждаме, че само върху тази изначална основа на религиозен светоглед, който започва от продуктивните сили на природата, се развива това, което срещаме в останките от древни народи [древни монголски племена] като родова култура. В жената е била почитана сила, която е действала директно.

Тогава, на мястото на мъдреците и гадателите, и на мястото на почитането на пряко присъстващата жена, възниква това, което се нарича култ към предците, почитането на починали членове на народа, които са оказали изключителни услуги за доброто на цялото - мъжки предци. Те са почитали това, което е имало ефект отвъд смъртта. Все още можете да видите това във факта, че Микадо носи посланието за мир и война в гробовете на своите предци. Така виждаме прехода от женска към мъжка култура.

Завладяването на институции, които от незапомнени времена са свързани с жените по природа чрез разума и мисленето на човека, е бавно и постепенно. Но с това е свързано и нещо друго, нещо, което не мога да опиша по-добре от прехода от първичен консерватизъм към идеализъм, който постепенно се заражда в света.

Можете да проследите това в онези периоди на световно развитие, в които са се развивали онези стари религиозни култури, за които говорих. Те се връщат или към времена, когато божествено-творческото е можело да се види в силата на сътворението, или към времена, когато то отдавна е починало, но все още е продължавало да действа като нещо настояще. Тези култури се основават на нещо от миналото. Първоначално в световното развитие откриваме такива, които се основават на отправната точка на човечеството, които сочат към старото, към това, което е дошло отпреди, към това, което е било свещено от незапомнени времена, към природата, към предците. Това е отправната точка на човешкия род и постепенно този възглед се променя в съвсем различен. Във всички народи, които са дали отправните точки на културата, към която самите ние принадлежим, ще откриете почитането на предците в почитането на пророците, почитането на онези, които провъзгласяват бъдещето. Във всички народи, които са дали отправните точки на културата, към която самите ние принадлежим, вместо поклонение пред предците, откривате поклонение пред пророците, поклонение пред онези, които провъзгласяват бъдещето, онези, които издигат високите идеали пред народа. Примитивният консерватизъм постепенно отстъпва място на идеализма. Фокусът се измества от миналото към бъдещето, дори сред хората, от които произлиза самото християнство. Пророците са били истинските велики личности и ръка за ръка с тях върви откъсването от естественото, от простото кръвно родство, от всичко, което сочи към основите на нашата раса.

Виждаме огромната дълбочина на човешкото развитие, когато погледнем към този обрат. Това, което е свързано с отношенията между половете, което е предмет на много дискусии сред антрополозите и други днес, така нареченото чувство за срам, не е присъствало в началото на нашата култура. [Това, което е било свързано със създаването на човека, не е било скрито; то е било нещо естествено, самоочевидно.] То се появява едва по времето, когато настъпва характерна промяна като необходимост. Там, където силата на природата отстъпва място на разума и идеалите, хората започват да покриват това, което се смята за остатък от естествените основи на човешката раса.

Погледнете по-отблизо този момент. От какво се срамува човекът? Помислете за това чувство на срам в други области. Навсякъде ще откриете, че човек се срамува, когато нещо е направено от него по такъв начин, че той всъщност повече или по-малко осъзнава изискването, че е можел да го направи по-добре, че всъщност не е правилно по начина, по който го е направил. Можем да кажем нещо доста подобно за чувството на срам като цяло. То е там и се отнася до нещо, което идва от древни времена и може да бъде преодоляно, и което е такова, каквото не би трябвало да бъде, ако погледнем към бъдещето.

Тук човешкият инстинкт, човешкото възприятие сочат към нещо, което теософският миросглед представя като реализирано в далечното бъдеще. Днес трябва да

отбележа, че развитието на човечеството чрез половете е само преходен етап, че точно както човечеството е възникнало от съюза на двата пола в един индивид, човечеството отново се насочва към състояние, в което отново има не два, а само един пол. Така виждате нашето настоящо развитие през теософския мироглед, поставено в далечно минало и далечно бъдеще, които са подобни, които си приличат по определени начини.

Можем да възприемем как този факт се отразява в най-интимните изрази на човешката раса. Разгледайте древните художествени или полухудожествени изображения на божествената творческа сила, начина, по който древните египтяни са я свързвали със служенето на Изида, и я сравнете с особената черта, която произтича от Мадоната на Рафаел. Това, което е естествено, това, което е свързано със силата на сътворението, може да се види, че е било изразено по полухудожествен начин в древността. Тази творческа сила е плахо забулена в една Мадона на Рафаел и ние се сблъскваме с един съвсем различен, по-висш момент: любов, духовна връзка, която заема мястото на старата естествена връзка. Майката с детето, обляни в магията на любовта. А духовното е изразено, както например в Сикстинската Мадона, в стърчащите ангелски глави. Творческата сила е загатната като духовно ехо. Там виждате велика универсална истина, усетена от художника. Самите религии поемат по този път. Аскетичните религии, такива религии, които са бягство от реалността, не са в началната точка на човечеството. Те се появяват едва когато посочената промяна е настъпила. Тя е величествена и мощна във времената, когато тази промяна се подготвя. Спасителите в човешкото развитие са митично изобразени като безупречно заченати. Това е така при Буда и при другите спасители на човечеството и накрая в самата християнска религия. В религията първоначалната природна основа се развива в най-свещеното.

[Отново, сравнете египетското служение на Изида с тези одухотворени религии.] Това е чудесно показано в трансформацията на Египет, с идеала и одухотвореното възприятие в началото на нашата ера. Тогава ще усетите тази трансформация в цялото човечество. Ето защо теософският светоглед е ясен относно факта, че естествената основа, от която е произлязла човешката раса, е външният физиогномичен израз на духовно същество. Тази духовна същност е същата, към която човекът ще се обърне отново по съзнателен начин в бъдеще.

Ако имаме предвид, че се движим от духа в неговата естествена форма към духа в неговата непосредствена форма, тогава ще разберем по-добре много неща, които са се случили в хода на сексуалното развитие. Преди всичко ще разберем по-добре това, което споменах по-рано: замяната на древните женски институции и женски основи от мъжка култура, в която все още живеем днес. Естествената основа е трябвало да бъде потисната. В началото тя е могла да бъде потисната само в областта на външните институции, но иначе е останала на мястото си и затова сме изправени пред странен хибрид в днешните ни институции. Половината от тях все

още се основават на това, което е останало от старата природна основа с кръвно родство, а другата половина са пропити с човешко разбиране, с морални институции, които са били изляти върху тях. В днешните ни институции и двата елемента надничат в пъстра смесица. [По принцип човекът само е избелил това, което му е осигурила първоначалната природна основа на женската култура; тя прозира през всичко.] Ще се обърнем обаче към бъдещето с неговата култура и ефикасност. Тогава този дух ще се прояви в действителната си, подходяща форма и в светлината на съвсем различен възглед от този, който е съществувал първоначално. Когато човекът първоначално е искал да се издигне до Божественото, когато е искал да вдигне поглед към Този, на когото трябва да се отдаде най-висшата почит и поклонение, тогава той се е обърнал към Силата, която поклъва и никне чрез самия човек, създавайки естествено.

Все повече и повече този възглед се променя в съвсем различен и днес сме едва в зората на този друг възглед. Но за малцина избрани той отдавна се е появил. Три думи в чудната, древноиндийска мъдрост Веданта вече изразяват зародиша на този светоглед: Тат твам аси – това си ти. – И какво означава това? Означава много. Когато мъдрецът на Веданта се потапя в това „Това си ти“, той се обръща към цялата велика вселена, обръща се към всичко извън себе си, към това, с което се чувства в едно цяло. Тогава той казва на всеки камък: Ти си от същата природа и същност като мен – това си ти. Точно както ръката ми принадлежи на мен, така и камъкът принадлежи на същество, към което и аз принадлежа.

Всичко около нас е поканата да погледнем навън, да търсим божественото в самия свят, а не просто да се покланяме на духа в творческите и раждащи сили, които действат чрез самата човешка природа. Тат твам аси е почитането на божествения дух в цялата природа и с това, едновременно с това, призивът да носим този божествен дух в цялата ни среда, да трансформираме тази среда, така че първоначалното състояние около нас, от което е произлязъл самият човек, да възникне отново.

От асексуалността произлиза сексуалността. От мъжкото и женското произлизат мъжкото и женското. Тази разлика отново ще потопи в общия, обективен духовен свят, когато човекът ще открие себе си във великата вселена, когато ще почувства братство и връзка с цялата велика вселена, която няма пол, която е толкова по-съвършена, колкото по-възвишена е над всички подобни различия.

Когато тази мисъл живее напълно, така че да може да проникне в културата с тази мисъл за висшето човешко същество, издигнато над всеки пол, тогава слънцето е изгряло. Това е, което свети за вас днес като зората на нова култура. Тогава бъдещето на нашата култура е самоочевидно, културата, в която трябва да влезем, когато идеализмът се развие по-нататък, и тази култура не трябва да носи нищо във външния свят, което има нещо общо с пола. Така ние влизаме в институции и

съоръжения, които ни показват културна среда, морална среда, която се отнася еднакво за мъжете и жените, която е еднаква за мъжете и жените.

Това е теософската мисъл и теософският идеал е да реорганизираме нашите институции според това, които са възникнали [от първоначално женска култура, преминала през мъжка култура, за да ги доведем до по-висше състояние, в което тези две епохи ще съществуват само в хегелианския смисъл като разтворени моменти].

Това може да бъде само в култура, която е духовна в най-добрия смисъл на думата, култура, която започва от това, което няма нищо общо с половата диференциация. Тази, която се заражда в теософското движение, е такава култура. Защото какво култивира теософският мироглед? Висшият аз в човека, онази природа и същност, която няма нищо общо с мъжа и жената. Защото това в човека, което теософът разглежда, това, което той прави обект на своето специално разглеждане и изучаване, висшият човек, духовният човек, се появява в едно въплъщение като мъж, в друго като жена. Този, който живее като мъж днес, е, както и другият, който живее като жена, преминал през толкова мъжки и женски превъплъщения. Мъжът и жената са били външен израз на вътрешната висша индивидуалност, която не е нито мъжка, нито женска.

Така, нещо, което е едновременно мъжко-женско, вече живее в днешния човек, нещо, което обединява двете страни. И един мироглед, който показва това мъжко-женско като основа и на двете чрез въплъщенията, един мироглед, който култивира това, само подготвя почвата, върху която мъжът и жената са напълно равни, не само в нашите правни институции, но и в чувствата си. Чрез „Тат твам аси“ ние преодоляваме половите различия, а сътрудничеството между мъжете и жените в Теософското общество е един вид модел, малко начало за една велика, мощна култура, която трябва да се развива в тази посока в бъдеще, където двата пола няма да живеят един до друг в абстрактно равенство, защото разнообразието може да бъде по-голямо, отколкото е днес. Но това, което е еднакво, е важно. Това е външният свят, който се формира около нас.

Важното не е какво носим в себе си, а какво живее около нас отвън. Докато човекът е егоистичен, докато цялата култура е основана на господство и личност, той черпи импулси за институции от своята женска или мъжка личност. Но щом създаде това, което е основано на висшето „аз“, вътрешното същество може да бъде оформено както си пожелае, външният свят, който се отразява във вътрешното същество, е един и същ. За да използвате образ, поставете две вдлъбнати огледала, изпъкнало до вдлъбнато, и поставете същия образ пред двете. Изпъкналото огледало, това, което се извива навън, ще показва различен образ от вдлъбнатото огледало, но и в двата случая е един и същ образ. Докато във физическото тяло има мъж и жена, разбира се, пак ще има изпъкнало и вдлъбнато огледало, но ще се отразява един и

същ външен свят. Той не трябва да бъде оформен едностранчиво от единия или другия пол.

Тези, които са схванали духа, ще видят нещо безкрайно по-висше в него. Само материалистичният възглед вижда духовното като следствие от материята.

Теософът обаче стига до убеждението, че цялата материя произлиза само от духа, че всичко, което е материално днес, някога е било духовно и че всичко, което бихме могли да наблюдаваме в началото, произлиза от по-ранни, духовни основи.

По същия начин, бъдеща естествена свръхсексуалност ще възникне от настоящата свръхсексуалност, която самият човек създава. Ще създадем нашите външни институции, които ще внесем в света, в еднаква степен от духа на жената и мъжа. Те самите ще бъдат причина за по-късните природни ефекти. Това, което човекът създава като асексуална култура, по-късно ще създаде свръхсексуална природа. Следователно беше съвсем естествено първоначалната култура да се върне към поклонението пред това, което е било консервативно поддържано от древни времена, към поклонението пред съзидателните природни сили, към поклонението пред предците. Духът предшества природата. Чрез него природата е била създадена. Ако човек иска да погледне нагоре към духа, той трябва да погледне към зората на света. Но ако иска да види бъдещето, трябва да работи с него като човешко същество – както в съзнателно, така и в несъзнателно състояние. Тогава пророческият поглед към бъдещето заема мястото на стария култ към предците и поклонението пред семейството. Ние самите трябва да подготвим днес какво ще бъде в бъдеще, каква външна култура ще съществува.

Така един голям, всеобхватен космически хоризонт ни води до решение на женския въпрос, което ни открива големи перспективи. Ако днес, чрез теософския мироглед, висшата човешка природа се търси в мъжа или жената, а полът остава напълно личен въпрос, тогава това, което наистина се прикрива, не се разглежда. В известен смисъл това е висшето развитие на чувството, което се проявява като чувство за срам във времена на преход. Това, което преди е било срамежливо прикриване, сега е свято преодоляване.

Този вид протягане напред и поглед напред е велик и мощен идеал за бъдещето.

Чрез развиване на висшето човешко същество в мъжа и жената, теософският мироглед събужда такива чувства у мъжа и жената, които създават култура.

Благородни, красиви чувства, които надхвърлят всичко ниско, трябва да възникнат от това култивиране на висшата човешка природа. Културата произлиза от един вид женска основа. И когато погледнем назад към древността, можем да открием женските генеративни сили, почитани като божествена природа навсякъде. След това това се е развило в [мъжка] култура. Първоначално имаме истинска антитеза на тази [мъжка] култура в днешното женско движение, което също може да се обясни от него [днес женското движение е бунт срещу тази мъжка култура и е напълно оправдано].

Но всяка едностранчивост в света ни показва своето допълнение. Това, което ни се изправя във външната история, ни се представя идеално в един вид контраобраз. Едностранната по-стара култура търси еквивалент. Старата женска култура, културата на Изида, намира своята идеална антитеза в култа към Озирис, който е бил разчленен, загинал и за който Изида копнее. Това е образът, чрез който женското тяло иска да се допълни, където ново мислене заема мястото на старата култура.

Тогава в християнството се появява друг идеал. В началото християнството е трябвало да бъде мъжко ниво на култура. Но то е било допълнено. Точно както културата на Изида е била допълнена от идеал за мъж, така и тази култура на мъжа е била допълнена от идеал за жена: в средновековния култ към Мария.

Гьоте също загатва за контраста между женската и мъжката култура в своя „Фауст“. „Вечното женско ни привлича“, казва той във връзка с предходните стихове. Това е, което си е представял той: висшата култура ще бъде тази, в която женският еквивалент на мъжкото вече не е нужно да бъде копнежиран в женското и женският идеал вече не е копнежиран в културата на мъжете, където женското вече не е нужно да бъде привличано, а където висшето божествено, висшият аз, се явява като привличаща сила в човека. Този висш аз, цялото човешко същество, е това, към което се стреми теософският мироглед. Как би могло да не е така, че жените са първите, които разбират това, което сега, на разсъмване, ще бъде културата на бъдещето.

В продължение на хиляди години сме имали култура на мъжа. Цялата ни култура е мъжка култура. Съвременното ни правосъдие, теология, медицина и т.н. са почти изключително продукти на мъжката култура. Тези, които се доближат до тези неща по-задълбочено, лесно ще намерят физиологичен израз на мъжката душа. Но ако сега трябва да е различно, тогава е очевидно, че вдъхновителката трябва да бъде жената. Ако теософското движение трябва да бъде разбрано по-бързо, тогава то трябва да бъде разбрано в тази посока. Тези, които не го виждат по този начин, днес могат да го нарекат женско в пренебрежителен смисъл. Но тези, които са наясно с факта, че великият прогрес на културата се осъществява от женското към мъжкото и оттам към мъжко-женското, ще открият, че жените могат най-добре да разберат този теософски светоглед.

За един мъж е по-трудно [да се освободи от предразсъдъците на днешната култура], защото е израснал от ранна възраст с резултатите от мъжката култура. Той буквално трябва да се трансформира вътрешно. Ще трябва да го направи и ако иска да бъде в крак с времето. Но всичко, което предстои, ни предписва и свободното взаимодействие, напълно свободното сътрудничество между мъжа и жената, абсолютното равенство във възприятието на висшия аз, действителния дух на човешкото същество.

Така предишният идеал за вечното у човека, който срещаме в култа към Озирис, и за вечното у жената, който е намерил мистичен формален израз в новата епоха и е бил преживяван от поети и мистици, ще се трансформира в идеала за хармонично структурирано човешко същество, което не е измъчвано от никаква едностранчивост. Можем да предвидим култура около нас, която ще носи външната физиономия на свръхсексуалността. Това е задачата на теософския мироглед. Ние не работим с фрази, с думи и програми, не с искания, а се стремим да събудим живия живот в душата от съзерцанието на духа, да отворим източника, който е самосъздаващ се. Ние не просто говорим като теософи, а посочваме какво, според природата на фактите, трябва да се развие в тези души.

Така че от този конкретен въпрос можете да видите, че европейският спиритизъм, европейската теософия, има нещо съвсем различно да каже, освен да възпроизвежда останките от стари мирогледи, които са запазили култа към предците. Те имат духовност, препратка към духовното, но нямат това, което ние имаме като тези, които трябва да работят според идеали, а не според стари навици. Спиритизмът със сигурност е необходимост за нас и той трябва да дойде на света; но не спиритизъм, който носи постиженията на нашата култура в гробовете на нашите предци – въпреки че можем да разберем и уважаваме подобно нещо – а спиритизъм, който е пророчески, който носи най-доброто, което можем да развием в себе си, за да бъде изгорено за огън, който ще бъде фарът на нашето бъдеще.

3. Братството и борбата за съществуване

В наше време резултатът от борбата често се разглежда като нещо, което води до прогрес. Често се чува да се казва, че силите трябва да се стегнат, като се посреща съпротива. Смята се, че само чрез борба човек може да се движи напред. Смята се, че това е така и в духовния живот. Смята се, че най-добрият начин да се помогне на младите хора да напреднат е да им се представи животът като вид бойно поле. Този възглед е далеч от друг, който има поне толкова последователи, колкото и другият. Този възглед е свързан със светогледа, който Буда характеризира с думите: омразата не се преодолява с омраза, а с любов. Това съдържа точно обратното на борбен дух. Истинското християнство също е изградено върху различно отношение от това, което прави борбата лост на прогреса. Но в наше време именно най-дълбоките умове, за да постигнат това, за което мнозина копнеят, са вярвали, че носят най-доброто за прогреса на човечеството в развитието си в борбен дух. Най-радикалният израз на войнствено отношение се среща у Ницше. Той казва: „Обичам само голямата война.“ Този възглед е, че човекът се развива чрез борба към величие. В науката този възглед вярва, че намира своята подкрепа. Ако това е така, не можем лесно да се осмелим да се опитаме да възразим срещу подобно отношение. Но трябва да се опитаме да видим дали самата тази наука е основана на солидна основа. Това противоречи на това, което теософският светоглед би трябвало да реши.

Сред многото въпроси, които теософският светоглед разглежда, са тези за братството и борбата за съществуване. Теософското общество и теософското течение са там, за да доведат до нова ера и в тази област, да подкрепят по различен начин много неща, които досега са се основавали на борба, и да ги поставят на солидна основа.

Трите принципа на Теософското общество само изглеждат несвързани. Всички те са свързани. Но особено вторият и третият са свързани с първия, с принципа за създаване на основа за всеобщо братство на хората. Теософът, мислейки привидно непрактично, идеалистично, има точно най-практичното предвид. Искаме да се поставим на мястото на нашите събратя, за да можем да разберем откъде може да дойде борбеното отношение. Чуваме за класовата борба, борбата за освобождение на жените, за освобождението на работника. Където и да видим повдигнати големи въпроси на деня, ги виждаме буквално обгърнати от въпроса за борбата. Тъй като това е вкоренено в душата на времето, то е довело до това борбата да бъде представена като принцип на прогреса, особено след Дарвин. Как дарвинистките материалисти мислят за прогреса? Те мислят: може би някога е имало нещо несвършено и неподходящо в природата, редом с нещо свършено и по-подходящо. Подходящото е победило неподходящото. Тези, които възприемат тази гледна точка, вярват, че в борбата за съществуване по-доброто непрекъснато ще

печели надмощие. Идеята за борбата за съществуване е свързана с идеята за прогрес. Това продължава и в човешкия живот. Светът на съществата около нас е като гладиаторска битка, в която най-силният остава победител, а по-слабият е победен. Някои дарвинисти са обосנוвали мнението, че нещо подобно е необходимо и в човешкия живот. В труда на Хекел можете да прочетете, че силните триумфират и че слабите трябва да загинат. Александър Тиле казва, че от нашето виждане, че трябва да помагаме на депресираните си братя и сестри, да ги привличаме към себе си, да ги стопляме с любовта си, да ги прегръщаме с чувствата си, трябва да се очертае друго виждане, което замества състраданието с борба; че слабите не трябва да бъдат защитавани именно в името на общия човешки прогрес. Това, което Ницше е казал за голямата борба, за голямата война, също произтича от това мнение. Показателно е, че тази борба за съществуване дори е заложена в природата.

Трябва да предположим нещо в природата на времето, душата на времето. Ако е така, че най-голям шанс за развитие имат онези животни, които потискат по-слабите си братя, тогава би трябвало да направим своеобразен извод за душата на времето. Ако това не е така, тогава човекът е сгрешил, тогава е видял борбата в природата и самият той сега е особено предразположен към тази борба. Нашият обществен живот едва ли се основава на нещо друго освен на борбата за съществуване. Дори хора, които са близки един до друг, са в такава борба за съществуване. Нашите умове често се изправят един срещу друг по съвсем различен начин, отколкото се изправяме един срещу друг като личности в действителност. Животът ни е станал чужд на начина, по който са нашите институции. Да предположим, че двама души са въввлечени в различни бизнес отношения. Двата бизнеса са в ожесточена конкуренция. Но умовете на двамата души се обичат. Всъщност обаче те се борят помежду си зад кулисите на личния живот.

Общественият ни живот всъщност се основава на войната на отделните индивиди срещу другите. Трябва да осъзнаем, че днес обстоятелствата ни са толкова сложни, че е необходима голяма проникателност, за да могат хората да се изправят съзнателно един срещу друг по такъв начин, че целият ни живот да е изграден върху братството. За това се нуждаем от светоглед, който прониква във всички области на живота, който може да достигне до всичко, който е основан на това братство. Човек трябва да опознае теософията, като я разглежда чрез отделни практически въпроси в живота и показва как теософският възглед може да се приложи към отделните въпроси. Тук, в Западна Европа, можем да научим много за борбата за съществуване и не знаем, че от 25 години в естествените науки съществува и тенденция, която почти доказва до очевидна степен, че възгледът за борбата за съществуване в природата е погрешен. През 1880 г. руският натуралист Кеслер изнася лекция, в която ясно обяснява една много правдоподобна научна гледна

точка, а именно, че не животните, чиито индивиди се борят помежду си, напредват най-добре, а тези, които си осигуряват най-голяма взаимна помощ.

Разбира се, в природата има борба. Но не това, което причинява войната, е прогресивно, а по-скоро това, което работи против войната и в полза на взаимопомощта. Оттогава е свършена много работа в областта на естествените науки. Ако се запознаем с това, все повече се убеждаваме, че в душата на онези, които са установили борбата за съществуване като принцип, е било да виждат тази борба за съществуване като принцип на прогреса. — От друга страна, душите, които имат духа на братство в себе си, ще намерят братство и извън природата. Ако вземем предвид това, вече няма да можем да се придържаме към идеята, че човешката раса напредва чрез взаимен конфликт. Човешката раса е вид. Тя ще напредва като вид само ако целият ѝ живот е изграден върху взаимопомощ. Тук се намесва теософският мироглед, тъй като той разглежда взаимопомощта не като основана на неопределено чувство, а на най-дълбоко познание за природата на човека. Двете велики учения, които ни показва теософският мироглед, изглеждат абсурдни за онези, които подхождат към тях с предразсъдъци. Когато веднъж бил изложен метеорит, една академия на науките заявила, че е невъзможно този камък да е паднал от небето. Ученията за прераждането и кармата, за човешката съдба и всеобщата справедливост, също все още се считат от мнозина за абсурдни.

Животът ни между раждането и смъртта не е единственият; ние имаме безсмъртно ядро на съществуване в себе си. То е било там, преди физическото тяло да е съществувало, и ще бъде там и когато физическото тяло се разпадне. Често сме живели преди и често се завръщаме. Животът става безкрайно по-разбираем чрез тези учения. Виждам човек, роден в най-дълбока мизерия, с малки способности, осъден да живее целия си живот в бедност и мизерия; виждам друг, надарен с големи способности, така че целият живот е лесен за него. Теософският светоглед ни казва: Това, което виждаме тук, носи в себе си съществено ядро, нетленна душа, която е подготвила съдбата си в предишни животи. Всичко, което преживяваме в този един живот, е следствие от предишните ни превъплъщения. Когато правя нещо, което смятам за оправдано сега, аз изграждам бъдещия си живот. Чрез работата си в предишни времена съм изградил настоящия си живот.

Нека се върнем към времето, когато този светоглед е бил всеобщо чувство.

Египетският роб е можел да извършва най-тежката работа при строежа на пирамидите, без да мрънка, защото е знаел, че това въплъщение е едно сред многото, че един ден ще застане там, където е стоял неговият господар, че съдбата му е неговата карма, следствие от предишни въплъщения, и че самият той един ден ще подготви следващите си въплъщения. Когато това се превърне в най-дълбоко съзнание, тогава в душата се разпространява спокойствие, мирният покой в съществуването; и в духовната връзка, в човека се разпространява живот в блаженство. Тогава дълбоко в душата е записано: Брат ми стои до мен. Виждам го.

Той е може би това, което се нарича лош човек. И аз го съдя, въпреки че християнството предписва: Не съдете! Докато познавам само чувственото съществуване, мога да съдя правилно. Но ако знам, че този човек може да не е изправен пред мен за първи път в света, тогава мога да си помисля, че съм бил с него в минал живот – самият аз може да съм виновен за факта, че той не е различен. Може би като баща или като възпитател съм пренебрегнал дълга си към него. Ако имам и най-малка представа за минал живот, принципът на братството става още по-дълбок. Дори някой да ми стори зло, трябва да осъзная, че това, което ми прави, може би съм причинил сам в предишен живот. Ако мислим за духовния живот като проникнат и преплетен от мрежа, тогава чувството за братство произтича от това.

Тези, които разбират теософския живот, ще научат за други причини, поради които духовните нишки се преплитат от човек на човек. Ние осъзнаваме как по-дълбоката духовна същност във всички нас е едно цяло. Трябва постепенно да усетите единството с всички сили на душата. Ако отделя ръката от тялото, тя увяхва. Тя е ценна само върху общия организъм. Няколко мили над земята биха били достатъчни, за да ни убият мигновено. Само на тази височина над земята можем да живеем. Точно както ръката е прикрепена към тялото, така и човекът е прикрепен към земята. Цялото ни същество продължава и навън, то не е само там, в кожата ни. Всеки, който осъзнава това, казва на цялата си физическа среда: Това си ти. Като човешки души, всички ние сме свързани помежду си чрез още по-силни връзки. Ако погледнем духовното, ще почувстваме, че никой не би могъл да бъде там без своите събратя. Ако искахме да обелим душата от останалата част от човечеството, тогава нашата душа би увяхнала. Задачата на теософското движение е да съчувства на цялото човечество и да разпознае себе си като част от него; да знаем, че ако отнемем една част, ще накараме тази част да увехне. Отделната човешка душа, откъсната от цялата човешка общност, вече не остава душата, живата душа; тя увехва. Става все по-разбираемо за онези, които се потапят в духовния светоглед, че както отделните клетки се подчиняват на тялото и се вписват в цялото, така и отделните души трябва да се впишат в цялото. Ако отделните клетки трябваше да вървят по свой собствен път, ние не бихме могли да живеем. Душата живее на по-високо ниво от отделните клетки. Клетките работят заедно в общност. Те създават нов център. Душата работи в него; така и душите работят заедно. Законът за сътрудничеството важи и във всяка друга област на съществуването.

Представете си общност от хора, чиито души се отказват от собственото си съществуване, мислят заедно с мислите си, чувстват заедно с чувствата си, искат заедно с волевите си импулси, както клетките се обединяват. Когато се обединим по този начин, ние създаваме нов център за висше същество; ние даваме възможност на едно невидимо същество да се изразява тук толкова често, колкото хората се обединяват като клетки. Истинското същество от висш вид може тогава да

действа чрез силите на човешките същества, както душата действа чрез клетките. За това е необходимо нещо повече от това, което се нарича братско разположение, нещо, което достига дълбоко в душата на човека. В началото на осемнадесети век е установен принципът на свободата, равенството и братството. Наистина успяхме да уважаваме личната свобода. Поне на теория това се признава. Но има много по-дълбок принцип на братството, равенството и свободата. Тук се взимат предвид неща, които са способни да завладеят един свят. Не ми е толкова лесно да осъзная, че се намесвам в свободата на другия човек чрез думите, мислите и чувствата си. Когато двама души говорят помежду си, често чувате, че единият не чака да чуе какво казва другият. Той противоречи външно или, ако това не е възможно, вътрешно. Съществува изкуство на слушането. Има огромно количество самодисциплина, свързана с усвояването на изкуството на слушането, с пълното толериране дори на противоположното мнение, оценяването му в цялото му достойнство. Животът ни би придобил съвсем различна форма, ако се научим да се съдържаме с думите и мислите си. Това е вторият принцип: искаме да разпознаем зърното на истината във всички религии. Ако положим усилия да разберем другите, да приемем техните мнения с любов, дори по религиозни въпроси, тогава откриваме, че всички мнения съдържат зърно на истината. Във всички светогледи и религии, различни религии, ние търсим зърното на истината, за да можем да живеем заедно братски. Ако душите се толерират взаимно вътрешно, тогава те ще създадат и външно такива условия, които служат на принципа на братството. Тук наистина започва пълноценната практика на живота. Настоящият начин на живот е коренно различен от това, което е било характеризирано. Всички наши институции са възникнали от това, което не е толерантност. Обществените институции са образи на това, което е живяло в душите на нашите предци. Ако започнем от дълбокия принцип на братската любов, тогава ние също вливаме братска любов в институциите на социалния живот. Тази ясна братска любов трябва да бъде изградена върху ясен поглед върху човешката душа.

Тук последва примера на правителствения съветник Колб, който отиде в Америка, за да работи сред работниците и да натрупа опит – и там осъзна колко малко знаят господата на учебната маса за това, което е важно.

Трябва да сравним настоящия си светоглед с теософския. Теософският светоглед не се ограничава до маската на живота, а води към духа. Във всяка отделна личност живее отражението на единния дух. В по-ранни времена идеята за братство е била по-силна, отколкото човек би си помислил. По времето, когато безбройните малки градове са се превърнали в това, което днес наричаме буржоазия, навсякъде откриваме, че животът, където се формира по нов начин, се основава на принципа на братството. Днес връзката между адвоката и този, когото трябва да съди, е абстрактна и интелектуална. През Средновековието съдията е познавал този, когото трябва да съди. По това време са основани братства сред онези, които са били

обединени от общи интереси. Тези стари форми вече не отговарят на нашето време. Но теософията е да създава нови форми за новите условия.

Същото е и с религиите. Основателите са създали отделните религии според способностите на различните народи. Сега целият свят е свързан чрез общо мислене. Човекът трябва да разбира човека и вътрешно. Появата на теософския светоглед е свързана с културния прогрес в материалната сфера чрез вътрешни връзки. Целта е да се постигне същото в духовната сфера, както културата е постигнала в материалната сфера. Теософският светоглед е подходящ за задълбочаване на всички области на живота: медицина, образование, право и т.н. Фактът, че има малко разбиране за духовното, означава, че всички тези области на живота страдат.

Ако пропитаме всяка от тези области на живота с теософски обучено мислене, тогава всичко ще се преобрази напълно. Всеки, който веднъж е преминал през мислите, които теософският светоглед е предоставил, ще прозре в най-съкровената същност на нещата. Той се научава да тренира мисленето си по съвсем различен начин. Всичко това показва как теософският светоглед разбира принципа на братството, който се основава на истинско познание за света и живота. Да погледнеш в душата на другия и да видиш себе си в огледалния образ е най-висшият плод на теософията. Старото учение „познай себе си“ тук получава нова валидност. Нов живот, изграден върху братска любов, защото тази братска любов е изградена върху знание. Отварянето на духовните очи и вглеждането в душата на другия човек, превръщането в толерантност към това, което живее в душата на другия човек, води до истинска любов към него. Познай себе си в другия, прегърни с чувството за общност общата същност, която е във всички. Научи се да казваш за другия като за себе си: Това си ти.

4. Братството и борбата за съществуване

Доклад в „General-Anzeiger der Münchner Neuesten Nachrichten“ от 17 декември 1905 г. С. Th. „Братство и борба за съществуване“. Д-р Рудолф Щайнер, известният лектор на Теософското общество, изнесе лекция на 15 [= 16] декември в залата на принца на кафене „Луитполд“, в която обсъди горепосочената тема от теософска гледна точка. Теософското общество счита за една от своите задачи да работи за братството на човечеството, за идеала за всеобща любов. Така лекторът беше подтикнат да избере горепосочената тема. В обширно изложение той се опита да покаже как, според теософския възглед, развитието към отделно съществуване в борбата за съществуване трябва да бъде последвано от постепенно преодоляване на егоизма чрез преданост към другите същества във висшето съзнание за духовната връзка на всички същества в божественото същество, от което всичко е произлязло. Израснали сме от цялото, трябва да израснем отново в цялото. Според теософския идеал, братството на човека трябва да бъде и вътрешно. Трябва да разпознаваме душата на другите и да се стремим да се отдадем духовно на ближния си. По този начин хората, които вече са в едно цяло в най-висшите мисли на разума и интелекта, трябва да бъдат водени нагоре към хармония. Егоизмът е довел хората до труд, любовта ще ги доведе до спасение. - Лекцията, която беше приета с одобрение, беше последвана от дълга сесия с въпроси и отговори.

5. Братство и борба за съществуване

Доклад в "Bremer Nachrichten" от 8 февруари 1906 г

Онзи ден д-р Щайнер, генерален секретар на Теософското общество, говори пред голяма публика в Търговския дом за братството и борбата за съществуване. Той каза следното: Две идеи възникват в ума на всеки, който наблюдава човешкия социален живот според неговите доминиращи сили. Едната изразява великия идеал на хуманистите: братството; другата, в която толкова много хора виждат закон на суровата реалност: борбата за съществуване. С тежко сърце мнозина си казват: Братството е красив идеал, но както толкова много други красиви цели, само малка част от него може да бъде реализирана на практика. Много човешки общности са съществували и съществуват и до днес, за да приложат гореспоменатия идеал в живота. В продължение на тридесет години така нареченото теософско движение се е присъединило към тях и се е разпространило в повечето образовани страни. То е поставило за свой първи принцип основаването на ядрото на общото братство на човека. То разглежда, наред с други неща, духовното задълбочаване на живота, чувстването и мисленето като едно от най-важните си средства. За него братството не е просто изискване, което се отнася до детайлите на живота; За него братството е това, което непременно трябва да възникне, когато хората осъзнаят истинската си духовна същност. То не говори само за това, което е налице за сетивата и ума, а се стреми да изясни, че духовните сили и способности спят в хората, чрез които те са граждани на невидим свят. То предоставя доказателство, че борбата за съществуване е само необходимо свойство на нисшия физически свят, но че единството и хармонията настъпват веднага, когато човек се посвети на своите висши сили. Със сигурност не са неблагоприятни умове тези, които вярват, че борбата е медиатор на човешкия прогрес, че силите на съзиданието и действието се закаляват именно от конкуренцията. Истински духовното прозрение никога няма да изпадне в едностранчивостта да разглежда тази конкуренция само като продукт на несправедливостта и нечовечността. Напротив, то доказва, че конкуренцията е необходимо следствие от законите във физическия свят. Но също така доказва, че онези, които виждат борбата като единствено средство за цивилизация, не отчитат съществуването на висш свят. Човечеството дължи цялата съвременна цивилизация на чисто материалистичното мислене, което е впрегнало силите на природата в служба на прогреса по такъв огромен начин. Съвременният индустриализъм и търговия са се появили от това мислене. Те произтичат от познанието за физическия свят. А хармонията на човечеството, която непременно трябва да следва следата на тази външна култура, също може да произтича от нищо друго освен от знание. Познанието за физическото разделя човека от човека, но познанието за духовното обединява човека с човека, защото показва как индивидът

е нищо без цялото човечество. - Ораторът беше възнаграден с ентусиазирани аплодисменти.

6. Образователни въпроси

Уважаеми присъстващи! Че теософският мироглед не е просто поредица от доктрини и догми и че изповядването им не е основното, ще стане най-добре ясно, когато на практика разгледаме големите културни проблеми на нашето време. Днес искаме да разгледаме образователните въпроси от теософска гледна точка. Какъв по-красив плод би могъл да произлезе от този мироглед, освен ако той ни отведе в дълбините и във всички кътчета на човешката природа, ако ни научи да разбираме човешкото същество и по този начин изкуството да му влияем. Това, разбира се, би било различно от това, ако бяхме дошли само от любопитство или желание за знания, за да чуем и научим непознати неща за ума, душата и тялото на човека. Само този път – пътят на познанието – не може да се нарече теософски, защото теософският път е само този, който преминава през практическия живот. За тези, които не се задълбочават в ученията в ежедневието си, те остават неразбираеми. Човек опознава човешкото същество от гледна точка на душата и духа само ако работи с неразвения му живот. Това му дава и прозрение за висшите светове. И не можем да отречем, че е необходимо дълбоко разбиране на душата, ако искаме да бъдем лидери.

Човешкото същество се състои от различни части, от които физическото тяло е само една. От голямо значение е да се знае това, защото човекът, който знае, че душата на това дете вече е водила богат живот, че вече е направила много стъпки през много животи на земята, ще се отнася към растящото дете по съвсем различен начин. Това, което се появява при раждането под формата на наклонности и способности, е било придобито в предишни животи.

Всеки, който знае, че душата постепенно еволюира извън черупките си, вижда детето с напълно различни очи. Не само по отношение на по-интимното познание за човешката природа, но и на целия процес на човешкото развитие във времето, теософията хвърля нови лъчи светлина.

Трябва да правим разлика между два аспекта на човешкото същество: първо, вечно ядро, което придобива нови преживявания в най-разнообразни въплъщения, тъй като то взема нещо като екстракт от всеки живот на земята, така да се каже, и второ, нисшата човешка природа, която образува само обвивката на действителния Аз. Нека накратко повторим от какво се състои тази нисша природа.

Първо, имаме осезаемото, видимо физическо тяло; второ, етерното тяло, което създава формата на човешкото същество; трето, желанията, инстинктите и страстите – астралното тяло. Висшият Аз е затворен в тези обвивки. Физическото тяло е общо с минералното царство, етерното тяло с растителното царство, а астралното тяло с животинското царство. Само четвъртото, Азът, е присъщо единствено на човека. Обвивките, които обграждат Аза, служат на човека като инструменти, като инструменти, в които действителният Аз, това, което вече е съществувало, живее.

С всяко ново раждане тези три обвивки се формират наново. Не е нужно обаче да си представяме тези обвивки като люспи от лук, които запечатват сърцевината на нашето същество от външния свят. По-скоро телата се проникват едно в друго и азът прониква в телата.

Само тези, които познават растящото човешко дете не само от гледна точка на физическото му тяло, но и вземат предвид развиващите се и растящи етерни и астрални тела, могат да повлияят пълноценно на неговото образование.

Но има и други фундаментални въпроси, които трябва да бъдат разбрани. В изкуството на образованието е постигнат голям напредък в продължение на повече от сто години. Песталоци, от една страна, Русо, от друга, както и Хердер, са проправили пътя за опита да се намери начинът да се направи от детето цялостно човешко същество. Правени са дълбоки опити. Чрез теософията тези опити стават още по-задълбочени.

Тъй като темата е толкова обширна, тази вечер ще се ограничим до няколко образователни въпроса, отнасящи се до по-фините крайници на човешкото същество.

Докато човек гледа на хората като на истинска бъркотия, може да постигне резултати само чрез наблюдения. Съвсем различно е за някой, чийто поглед е способен да възприеме четирите крайника на човешкото същество или който поне има познания за връзките между тези неща. Детето се развива различно през първите години от живота си и различно в по-късните години. Засега ще игнорираме егото и ще се занимаем с физическото, етерното и астралното тяло. Нека разгледаме детето такова, каквото е пред нас след раждането му. Ето го физическото тяло, което е най-важно. След това, от седмата или осмата година нататък, е особено важно да се полагат най-големи грижи за етерното тяло. В момента на настъпване на полова зрялост астралното тяло се нуждае от много специфично възпитателно отношение.

Какво трябва да се случи през първите години от живота? Етерното тяло е изцяло посветено на растежа на физическото тяло през тази година, така че етерното тяло все още не е свободно за астралното тяло според естественото му разположение. Едва по-късно, когато физическото тяло се формира, етерното тяло се освобождава за самостоятелен растеж; за окултното око това е свързано с волята, която се намира най-дълбоко.

Единственото нещо в човека, което той най-лесно променя, са неговите понятия и идеи. Понятията, които си формираме за нещата в най-ранна детска възраст, се различават значително от това, което мислим за тях в по-късен етап от живота. Нашият емоционален свят също е променлив, макар че се променя по-трудно от концептуалния свят. Ако например едно дете има раздразнителен нрав, ще му бъде трудно да се отърве от него. Темпераментът и характерът се променят по-бавно.

Най-трудното от всичко е основният характер на волята, защото волята е там, където човешкото същество може да направи най-малко. Той може да създаде ново разбиране, да придобие нови чувства, но има едно нещо, което не може да направи: не може да работи върху физическото тяло; и именно физическото тяло дава основния нюанс на характера на волята. Възможно е да се работи върху физическото тяло само през първите години от живота. Възпитателят винаги трябва да има това предвид. Сега от него зависи да развие смелост на волята в ранните години; той трябва да се посвети изцяло на нейното чисто развитие; той трябва да внимава да не се намесва, като иска да научи детето на понятия твърде рано. Така че волята трябва да се развива преди всичко. Човекът има инстинкт за подражание. Вниманието на възпитателя трябва да бъде насочено главно към този инстинкт за подражание. Той трябва да се увери, че има добри модели за подражание, на които детето да подражава. Възпитателят трябва да има ефект върху детето само чрез присъствието си. Основата за някои добри качества, като безстрашие и присъствие на духа, трябва да бъде положена през първата година. До седемгодишна възраст основният фокус трябва да бъде върху обучението на физическото тяло, за да се превърне в полезен организъм.

Не е ли възможно да се повлияе на етерното тяло по никакъв начин през този период? Възпитателят не трябва да се намесва много. Той трябва да работи чрез присъствието си. Тогава той ще осъзнае, че чувствата и мислите са факти. Той не трябва да вярва, че само шамарът, блъскането или разстроеният стомах са реални, а трябва да е наясно, че дали има добро или лошо разположение е също толкова реално и че е важно кой се грижи за детето. Не е важно какво прави човек с етерното и астралното тяло на детето, а по-скоро с какви мисли, с какво отношение, с каква атмосфера го обгражда. В зависимост от средата, отношението на детето също ще бъде благородно или неблагородно. По този начин е възможно да се повлияе на детето систематично, с пълно съзнание, като се дава пример в обикновения, ежедневен живот. Всичко, което детето попива, то го попива чрез сетивата и това, което попива, то имитира. По този начин човек е в състояние да му въздейства хармонично.

Би било много важно, ако тази идея бъде старателно разработена от теософска гледна точка, за да се научи човек все по-добре да разпознава огромното значение на средата за едно малко дете. Нека се опитаме да си го изясним с няколко подробности. Някои хора вярват, че правят голяма услуга на детето, като му дават красива кукла. Това е най-лошото възможно нещо в очите на окултиста. С красивата кукла инстинктът на детето за подражание, който трябва да бъде стимулиран, се насочва в определени канали. Творческата сила е убита. Ако наблюдавате внимателно едно дете, често ще видите, че то изхвърля най-красивите играчки и си създава нова от най-простия материал. Не бива да давате на детето отражение на реалността. Не бива да се позволява на подражанието да ограничава

въображението. Детето трябва да живее в илюзорен свят; въображението трябва да го занимава. То трябва да развива собствените си сили и да създава свой собствен свят от идеи. И тази вътрешна сила остава бездействаща пред лицето на красива кукла. Игрите на детето са възпроизвеждане на това, което то чува и вижда; те изискват умствено усилие. Това събужда два вида енергия: умение и способност за поддържане на равновесие в широк спектър от обстоятелства. Това са някои от аспектите, от които трябва да се обмисля образованието на малко дете.

Около седмата година етерното тяло става по-свободно. Физическото тяло вече е придобило жизнеността, за да се развива допълнително. Сега е важно да се повлияе на етерното тяло и да се развият неговите сили, които са памет и внимание. През това време трябва да се внушат добри навици. Сега преподавателят трябва да развие тези душевни сили.

Това е било взето предвид и от днешните педагози. Астралното тяло не трябва да бъде повлияно все още; това идва по-късно; в тези години формалното образование е основното. Не става въпрос за придобиване на много специфични знания в началото, а за самото човешко същество. Това, което човек не научи по отношение на географията и т.н. през тези години, може да бъде наваксано по-късно, но това, което не може да бъде наваксано, е придобиването на памет и внимание. И тези сили трябва да бъдат засилени, така че човекът по-късно да бъде предпазен от лекомисленост, за да се научи да стои твърдо и да не става непостоянен. Затова е важно да се преподава формално образование на тази възраст.

В това отношение се допускат големи грешки. Колкото е възможно по-рано, човек иска да развие преценката на детето, да отговори на въпросите „защо“ и „поради какво“. Сега не е подходящият момент за това. По-скоро човек трябва да предложи на детето известна доза съзерцание и по този начин да засили паметта му.

Вътрешната тишина трябва да се насърчава, човек трябва да се опита да ограничи непрестанните въпроси, за да насърчи богатия вътрешен живот. Не става въпрос за казване на „не“ и „да“, а за развиване на възможността за собствена преценка; това би било ограничено, като се каже: „Това трябва да направиш, онова трябва да си тръгнеш“, но човек трябва да работи повече чрез примери и истории. Духовното трябва да се отразява в символите, приказките и митологиите, които се съобщават на детето; това събужда по-дълбоките душевни сили. Като казваме „да“ и „не“, ние ограничаваме тези сили; те трябва да се развиват сами от себе си. На детето не трябва да се дават готови морални принципи; човек трябва да се опитва да създава велики мисли и чувства за велики хора. Ако е възможно, малко доктрина. Историите за велики личности работят по-добре от моралните правила. Описвайте света, но не учете правила и закони. Не е нужно да се култивират собствените преценки и възгледи в този момент; детето все още не е достатъчно зряло за това. Но пропуснатото в развитието на паметта между седем и четиринадесетгодишна

възраст не може да се навакса по-късно. Например в аритметиката: Ако основите са положени чрез нагледно обучение, тогава паметта трябва да се използва за изучаване на таблицата за умножение. Същото важи и за езиците и други неща. Възпитателят трябва постепенно да оттегли своята личност и да се превърне в слуга на детето. Той не само трябва да изпълни душата на детето с мъдрост; той трябва да се доближи до природата на детето и да се измъкне от душата му. Той трябва да бъде решаващ на пъзели. Голяма печалба за душата е, когато етерната обвивка получи фиксирана форма от седмата до четиринадесетата година. Когато паметта се практикува, когато се развие способността да се спираме върху един обект в тиха концентрация, това са твърди и стабилни навици, които стават постоянни у хората, оставайки с тях за цял живот.

Каквото и да можем да направим, трябва да се практикува. През тези години всичко трябва да се повтаря отново и отново, за да се превърне в навик. Формиращите, творческите сили се развиват в единадесетата, дванадесетата, тринадесетата година. Задачата на възпитателя сега е да води от пример към способността за преценка; детето трябва да се научи да използва по-фините си сили. Душата не трябва да бъде повлиявана сама, нито пък трябва да бъде ръководена само от предписания и забрани. Питагор е постигнал баланс тук и е дал мъдри учения, облечени във форма, която е средна между примера и принципа. Не ще удрят огън с меч си, тоест, човек в гняв хаби силата си. Сега той изразява това по начин, който не само се обръща към абстрактния ум, но и оформя учението в картина, която стимулира въображението на детето, развива неговата фантазия, неговото въображение. Питагорейските принципи са нещо средно между картина и принцип. Целта трябва да бъде да се работи за това детето да се научи да формира собствено мнение. Мнението на детето не трябва да се стеснява от строги доктрини, а да се разширява. И това се прави чрез образи, чрез символични представяния на великите истини. През първите години на училище целта е да се внесе спокойствие и да се работи за правилната връзка с етерното тяло. С приближаването на времето на зрялост е необходимо да се постигне правилният баланс в зрялостта, за да може човек да живее в трите свята. Първата задача беше да се освободи етерното тяло от изискванията на физическите натоварвания на тялото; това изискваше внимателно наблюдение, за да се стегне тялото чрез гимнастически упражнения и да се направи подвижно, а след това да му се даде необходимата почивка, да се свикне да почива, докато етерното тяло работи.

Задачите на възпитателя стават все по-трудни с приближаването на третия период, времето на половото съзряване. Тук астралното тяло трябва да се третира внимателно. Едва сега е дошло времето, когато детето трябва да бъде научено да формира собствена преценка. Преди това е било необходимо да се насърчава мълчаливостта. В първия период сетивата подтикват детето да имитира; задачата е да се създаде правилният модел за него. Във втория период детето трябва да бъде

повлияно от авторитет; това е естествено и има благотворен ефект, вдъхвайки вяра и доверие. Щастливо е детето, което гледа с благоговение към авторитет, който е всичко за него. През третия период възпитателят трябва да остави собствената си мъдрост на заден план пред мъдростта на човека, който има пред себе си в лицето на растящото дете. Сексуалната зрялост е свързана с независимостта на човешкото същество. За това е необходима подготовка. Това, което астралното тяло трябва да усвои, трябва да бъде подготвено в етерното тяло. Това е свързано с хармоничното развитие на емоционалния свят. Ако успеем да събудим грациозни, естетически чувства у детето, това ще окаже влияние върху астралното тяло и ще създаде нормална, хармонична, естетическа способност за преценка.

Не е добре, когато деца на 16 или 17 години се обръщат към нас с готови преценки; това си има горчиви последици. Трябва да им донесем благородни личности от историята, красиви стихотворения, произведенията на нашите велики майстори, но не и признание. Признанията предизвикват „да“ или „не“, но не и богат вътрешен живот. А тези, които не са имали щастието да видят авторитети пред себе си, също няма да стигнат до собствена преценка.

Сега е моментът, в който трябва да се стремим да развиваме взаимоотношенията между хората. В миналото е било важно да се събуди духът на поклонение; сега той трябва сам да се научи да разпознава ценността на различните хора. Сега той се учи да различава по-ранните си взаимоотношения с хората като човек с човек, разпознава кое е достойно и кое недостойно. Защото какво трябва да се събуди сега? Афектите, усещанията, чувствата на удоволствие и страдание. Астралното тяло се развива чрез нашите взаимоотношения със света около нас. Следователно, първо трябва да култивираме астралното тяло по такъв начин, че то да работи навътре.

Сега то излиза на преден план. Ако искаме да използва правилно свободата си, етерното тяло трябва да бъде подготвено за това. Астралното тяло иначе се е наричало тяло на инстинктите и желанията. Ако не е правилно подготвено, то ще се изрази в диви желания и пороците на академичния живот. Ако не е подготвено за свобода, движещата сила, която иска да я изживее, става дива и необузdana; тя трябва да бъде укрепена в по-ранни години чрез обучение на етерното тяло. Чрез теософските знания, педагогът ще може да задълбочи и одухотвори своите педагогически умения. Така теософията става полезна, когато се използва за въздействие върху младите хора. Полезността на притежаването на тези концепции ще бъде разпозната от онези, които се опитват да ги приложат на практика в живота си. Тогава той ще придобие знания от самия живот, дори ако се откаже от теософския мироглед. И тези практически знания са по-ценни от любопитството и жаждата за знания.

Външните материални знания често не зависят от нас. Държавата, класата, обстоятелствата често са решаващи; но това не е и най-важното. Това, което се изисква от професията и положението, може да поеме в добра или лоша посока.

Дори с най-несъвършената учебна програма и най-препълнените класни стаи, все още можете да бъдете ефективни, ако познавате човека. Ако е вярно, че човешкото същество може да развие всичките си сили хармонично, тогава това може да се случи само ако познавате човека от първата година от живота си, дори преди раждането му.

Духовните неща са реални. Няма значение какви мисли обгръщат детето, не е маловажно кой приема човешкото същество. Много зависи от това дали човекът, който приема човешко същество, има добри или зли мисли и чувства; лекарите и акушерките трябва да бъдат свещенически образовани, облагородени личности. Ако случаят е такъв, тогава човешкото същество навлиза в чиста атмосфера при раждането си и това не е маловажно. Духът е реално нещо. Това е област, където проникателното образование може да донесе много добро и обратно, невежеството може да донесе много вреда. Несъвършено, човешкото същество се появява. То се появява, за да придобие по-висши способности; то трябва да плати за възможността да се издигне по-високо със своята безпомощност. Трябва да му се помогне. В това ние разпознаваме солидарността на цялото човечество, необходимостта от взаимопомощ. По този начин цялото човечество е едно голямо тяло, от което отделните хора са само членове. Това ни дава разбиране за братството, първият принцип на Теософското общество.

Когато едно човешко същество се появи на бял свят, това не е въпрос на завършен живот в най-висшия смисъл на думата; задачата на възпитателите е да го образуват за култура и това може да се случи само ако се прави от чувство за братство, от чувство за общност.

Отговаряне на въпроси

Един учител, който очевидно беше дълбоко развълнуван от тази ясна и убедителна реч, зададе въпрос относно наследството.

Отговор: Преди всичко, учителят трябва да бъде наблюдател. Той трябва да наблюдава човешката природа у детето. При това, в началото няма значение дали има материалистичен възглед, че способностите и стремежите на детето идват от наследственост, или теософски възглед, че детето е придобило способностите си в предишни животи на земята и следователно се ражда при определени обстоятелства с определени родители. Фактите, резултатът от наблюдението, винаги ще бъдат едни и същи. Учителят трябва да внимава да не се намесва насилствено в развитието на детето. Ето един пример: един учител трябвало да се справи с единадесетгодишно момче в семейство. То било изостанало в развитието и тялото му също не било нормално; имало голяма глава. Никога не се е издигнало от най-ниския клас. Неговите учебници по математика, освен всичко друго, били в окаяно състояние. Когато е изчислявал задача, тя никога не е била правилна и е продължавал да изтрива, докато всичко не се напълни с дупки.

Учителят не се отчаял и си казал: душата ще формира тялото. Той внимателно се заел с обучението на детската душа, работейки според принципа на най-малката мярка за сила. Той започнал от много специфични гледни точки и научил, че човек се учи да решава пъзели. Той успял да възпита момчето в нормално дете за година и половина, защото успял да разпознае причините за характеристиките. Голямата глава постепенно придобила правилната форма; след това момчето се развило нормално и по-късно било способно да учи.

Би било много желателно, ако въпросът за образованието бъде подробно разработен в светлината на теософията.

7. Хипноза и спиритизъм в светлината на теософията

Уважаеми участници,

Като се огледаме около себе си и разгледаме духовния стремеж, с който те се стремят да задоволят вътрешния си копнеж за нещо по-висше, откриваме, че през последния век е настъпила голяма промяна. Дълго време преобладаващата тенденция е била да се търси само в материалното, очевидното, това, което има стойност за тях. За тях духът е бил еманация на материалното, точно както стрелката на часовника е израз на това, което се случва вътре в часовника, а именно механизма на колелото. Те са се стремели да обяснят всички сили чрез материалното. Всеки, който все още е говорил за божествения дух, за душата, е бил, според онези, които са задавали тона, заседнал в остарели възгледи. Целият живот трябва да произлиза от материалното.

През последните години в това отношение настъпи голяма промяна. В света има дълбок копнеж за духовно задълбочаване, за разрешаване на мистерията на това, което живее във формата. Дори днешните естествени учени вече не се страхуват да говорят за душа и дух.

От три страни днешното човечество се опитва да проникне в дълбините на съществуването. Най-всеобхватното изследване е теософският мироглед. Той се е появил преди тридесет години като обединение на философия, наука, религия и морал. Теософите са духовни изследователи, които се стремят да изследват духовния живот с най-висшите сили на човека. Но теософското изследване е също толкова сигурно, колкото и науката. То има за цел да разпознае истината и приема само това, което е било открито чрез най-стриктно изследване на истината. Това е труден път и нашата цел е да направим този път популярен.

Втората област, в която човек се опитва да се доближи до духовното и душевното, е областта на хипнозата и внушението. От известно време се наблюдават аномални явления, които не могат да бъдат обяснени с механизма на мозъка. Става обаче очевидно, че в света има много неща, за които конвенционалната ни мъдрост не е и мечтала допреди тридесет години. Учените са били принудени да обърнат внимание на някои необясними явления.

Когато Вилхелм Прејер, автор на *„Животът на Дарвин“*, посочил, че има феномени, които не могат да бъдат обяснени с конвенционалните теории, колегите му отхвърлили твърдението му. И все пак феномените се увеличили. Появата на датския хипнотизираш Хансен предизвикала голяма сензация сред лаиците, както мнозина все още ще си спомнят. Той слагал човек на стол и след това можел да прави с него каквото си поиска. Давал му да пие течност, кисела като оцет, казвайки му, че е вкусно вино, след което човекът пиел с удоволствие; и едва когато се събудел от състоянието, в което го бил поставил Хансен, той се отърсвал и изплювал изпитото. Или му давал картоф и му казвал, че е красива круша, която той

след това отхапвал с удоволствие. Да, карал го да пълзи на четири крака и да лае като куче.

Някои натуралисти свиваха рамене и се усмихваха, казвайки, че това са просто необичайни явления; но не правеха никакви опити за обяснение. Имаше обаче отделни изследователи, които искаха да се опитат да видят дали по този начин може да се изследва нещо за скритите аспекти на психическия живот на човек. Третата област, в която неговите последователи са толкова запалени, е спиритизмът. Тези, които не са спиритуалисти или спиритуалистки, не могат да разберат как иначе разумните хора могат да стигнат до вярването, че могат да призват всеки починал човек, за да научи всякакви тайни за задгробния живот. Фактът, че някои хора полагат усилия да придобият знания по други начини, изобщо не впечатлява спиритуалистите. Това, което казва такъв човек, се смята за фантастично от тях. Те мислят, че за да стигнат до източника, просто трябва да умрат. Те често се обръщат към онези, които не са имали специална висша мъдрост в себе си, докато са били живи, и вярват, че сега, когато са мъртви, могат да обяснят най-трудните области на съществуването.

Това са трите области, в които хората търсят просветление за свръхестествения живот.

Първата, теософската област, не е нищо повече от популярното провъзгласяване на мистериозна мъдрост, която винаги е съществувала. Мистериите винаги са показвали развитието на човека, включително и на духовния свят.

Пред мен стои съвършеното животно; наистина ли е било направено от буца пръст? Не! То се е развило от несъвършенство към съвършенство. Честните теоретици също са разпознали това и са проследили това развитие от неразвити морски животни до маймуни. Същото развитие, което е претърпяла физическата форма, е преживяла и душата. Човешката душа също се е развила нагоре. Осъзнаваме това, когато сравним „дивак“, който сляпо следва инстинктите и желанията си и поглъща своите събрата, с европейски културен човек, който се подчинява на заповедта, когато тя казва: „Не бива да правиш това“. Последният постепенно се е научил да позволява на задълженията да заемат мястото на желанията. От обикновения човек ние гледаме нагоре към Шилер. Колко по-високо стои той над обикновения човек! Той вече е отхвърлил желанията си. Оттам стигаме до по-висшия човек, който се е издигнал чрез благочестие, като Франциск от Асизи; оттам гледаме към посветените като Платон и Питагор. Между тях и обикновения човек разликата е също толкова голяма, колкото между хрущялна риба и лъв.

Теософски настроеният човек си казва, че тази душа на Шилер - или дори душата на Буда - може би се е развила до тази висота, че е преминала през същата примитивна основа от древни времена, както днешният дивак. Така той вижда пред себе си все по-високи степени на развитие. Вижда възможността всяка душа да се издигне до все по-висше познание, до вечна цел в живота. Това, което е живяло в

душата преди раждането и това, което ще живее след смъртта, живее и в нас днес. Защо не можем да видим тази душа? Защото ни липсват органи, за да я възприемем. Да живееш и да възприемаш са две различни неща; има голяма разлика между тях. Слепият също живее, но не възприема. Ако човек не възприема душата в себе си и душите около него, това е защото му липсват органи, за да я възприеме. Но в човека тези органи могат да бъдат събудени. Точно както слепият вижда, когато катарактата е премахната, така могат да се събудят и висшите органи на възприятието в човека и тогава той може да възприема от собственото си зрение и тогава може да влезе във висшите светове.

Отначало това се случва по време на сън, когато тялото си почива от свършената работа. Постепенно мозъкът предава на ума това, което духът е възприел по време на сън, а умът също се учи да се ориентира във висшите светове. Светът на сетивата ни обгръща в мрак. Никой човек не може да каже, ако е разумен, че вътрешната природа на човека е мъртва; но той не я възприема. Но има възможност да я направим възприемаема. Точно както един цял нов свят от светлина и цветове се отваря за слепородения след операцията, така е и за човека, на когото духовното око и ухо се отварят чрез практика; дълбоката нощ, която го обгръща, постепенно се озарява и започва да възприема духовните неща, които го заобикалят. Когато вътрешният живот на човека се събуди по този начин, цялата природа оживява за него. Той намира душата на гората, душата на растението, целият свят се одушевява за него.

Някои ще кажат: Не знам нищо за това. Може би е така; но лош критик е онзи, който иска да съди нещо, за което не знае нищо. Само този, който е видял сам, може да го прецени.

Какъв е този свят, в който човек навлиза по този начин? Това е същият свят, в който обикновеният човек навлиза при смъртта. Ясновидецът съзнателно навлиза в света, в който иначе човек влиза едва след смъртта. За него смъртта е само промяна в живота. За тези, които не могат да виждат, оцеляването след смъртта е въпрос на вяра; някои отричат факта. За този, който може да вижда, всяко съмнение изчезва; за него смъртта е само събличане на физическата дреха; за този, който има органа на възприятието, душата е там, както преди.

Важното е следователно да създадем органи за себе си и да развием собствената си душа нагоре към духовния свят, към безтелесните души. Всички ще се борят, всички ще станат спътници, граждани на духовния свят; но това е бавен процес. Затова призивът е към всички: Развивайте душата си! Днес, признаваме, има само малцина, които са израснали отвъд средностатистическия човек и които от собствения си опит свидетелстват за висшите светове. Но днес, чрез теософския мироглед, това знание трябва да бъде донесено до всички хора.

Слушането на историите за развитието на душата е първата стъпка към развиване на собствения духовен живот. Запознаването с теософските учения е доста

различно от научното обучение. Има голяма разлика между четенето на обикновена книга – след като съм забелязал съдържанието ѝ, тя ми е дала това, което се предполага, че трябва да даде – но когато чета теософска книга, тя ми дава духовна храна по специален начин; като събужда мисловните сили в мен, тя разпалва огън в душата ми. И тези мисловни сили са животворни, събуждайки спящите сили в душата. И така, четенето на теософска книга или слушането на теософска лекция е първата стъпка към собствената самостоятелна реализация. И точно както първата стъпка по този първи път към осъзнаването на висшите светове се осъществява в пълно дневно съзнание, така и всяка крачка напред се прави в светло дневно съзнание.

Дори ако човек първоначално има своите преживявания през нощта, докато спи, той все пак приема възприятията в ясно дневно съзнание и е буден от сутрин до вечер. С по-нататъшното си развитие във висшите светове, той ще може да вижда и духовната светлина, която винаги ни обгръща през деня. При истинското, правилно ясновидство човекът трябва да бъде здраво и сигурно съзнателен в центъра си. Само много разумен човек може да поеме по този път, защото само такъв човек може рационално да схване и логично да обмисли всяка стъпка напред. Това е ясновидството, към което теософията иска да води хората.

Можете също така да постигнете известна ясновидска способност, като настроите съзнанието си. Душите са постоянно около нас; за ясновидеца в горния смисъл духовната светлина не се угасва от светлината на лампата или дневната светлина. За различна степен на ясновидство е необходимо да се приглуши светлината на лампата, за да може да се разпознае по-слабата светлина. Нека бъдем наясно с това. Ако искаме да разпознаем малка светлина, която е засенчена от ярката светлина на лампата, можем да постигнем целта си по два начина. Или можем да приглушим светлината на лампата, така че по-слабата светлина да може да свети в тъмнината, или можем да раздухаме малката светлина или огъня, така че да засенчва пламъка на лампата. Теософски обученията ясновидец прави последното. В пълно дневно съзнание той може да накара светлината да свети, независимо дали го заобикаля дневна светлина, светлина на лампата или тъмнина. Ситуацията е различна с медиумите, при които ясновидството от различен вид се проявява не в пълно дневно съзнание, а в транс. По този начин в състояние, в което дневното съзнание е угаснало; Там на душата се дава възможност да види междинната светлина, защото будното съзнание е потопено в тъмнина. При ясновидеца светът, който иначе е тъмнина, се превръща в светлина. При медиума този свят започва да свети, когато видимото е станало невидимо за медиума. Другите две области не се занимават с будното съзнание; те се обръщат към трансовото съзнание.

Сега стигаме до хипнозата. Чрез някакво влияние съзнанието на човек е толкова потиснато, че той вече не може да контролира действията си; в различна степен светлото дневно съзнание е потиснато. Внушението има такова влияние върху

хората. Човекът, на когото казвате: „Ето една круша“, докато му слагате картоф в ръката, не е загубил способността да вижда; той може да чува и вижда, но е загубил способността да контролира възприятията чрез ухото и окото. Съзнанието е притъпено до степен, че той е възприемчив само към това, което му казвате. Докато е буден, може да казва и прави каквото си поиска; тогава може да контролира действията си. Сега, когато будното дневно съзнание е избледняло, умственото съзнание все още е там. Чрез различни средства човек може да бъде приведен в такова състояние, например като погледне лъскав предмет. Когато съзнанието е настроено до известна степен, човекът е подходящ обект за внушение. Тогава той прави неща, които не би направил, ако беше буден, например, ще пълзи на четири крака като куче и ще лае. Той чува какво се казва, но не може да го осмисли. Но внушението може да се осъществи и без такива средства. Това се нарича словесно внушение или сугестивна хипноза и много съвременни изследователи вярват, че всичко произлиза от такива словесни внушения. Това, което ни се е струвало чудотворно – лаят на хипнотизирания – вече не ни се струва чудотворно, след като видяхме, че когато физическо-сетивното съзнание е угаснало или притъпено, е установена душевно-духовната връзка между душа и душа.

Ако преживеете живота с отворен ум, можете да наблюдавате тази връзка между душата в много аспекти на ежедневието. Не само това, което чуваме и виждаме, ни влияе; душите имат пряко въздействие една върху друга; това обяснява и иначе необяснимите симпатии и антипатии. Голяма част от това обаче се основава на внушение. Всеки, който наблюдава действието на душата, ще може да обясни и мощното влияние, което някои оратори оказват върху масите, въпреки че не дават логични причини за своите убеждения. Това са фини ефекти на внушението. В тази област могат да се направят интересни наблюдения. Известният театрален режисьор Лаубе е оказал фин сугестивен ефект върху публиката. Той е извел на върха великия актьор Зонентал и актрисата Волтер. Отначало публиката не е искала да знае нищо за тях; но Лаубе е бил сигурен в каузата си. Той е казал: „Не днес, но ще ги изядат!“ Виенчаните първоначално се смеели, после се подигравали, но накрая и те са признали величието на отличните актьори. Чрез продължително слушане, съпротивата на публиката беше приспивателна и тя стана възприемчива към впечатлението, което великите актьори им направиха.

Как науката гледа на тези явления на внушението? Вилхелм Вундт, когото някои учени почитат почти като бог, не можел да отрече фактите, но и не търсил, нито намирал задоволително обяснение за тях. Той осъзнавал, че част от мозъка се изключва по време на хипноза, но не можел да даде научно обяснение за това и свивал рамене, защото не вярвал в съществуването на душата. Неговите ученици се опитвали да проследят съществуването на душата и нейните ефекти.

Древните са били добре запознати със сугестивните ефекти. [Кирхер] ги е доказал на съвременниците си още през 1646 г. чрез един прост експеримент. Той взел

пиле, сложил го на масата, ударил го няколко пъти по главата с юмрук, след което начертал права тебеширена линия на масата и пилето послушно вървяло по тази линия, без да мисли да отлети. — Известно е също, че фермерите рисували дебел кръг с тебешир около гъски, които не е трябвало да отлетят; никоя гъска не смеела да напусне кръга.

Знанието за сугестивните ефекти е било заровено под развалините дълго време, докато полушаркът Хансен не го е разкрил отново. Учените предимно са се отнасяли пренебрежително към новите за тях явления. Имало е обаче и непредубедени хора, особено лекари, които са се задълбочили в въпроса и скоро са осъзнали, че пред тях се открива един съвсем нов път. Докато преди се е смятало, че душата няма нищо общо с тялото, постепенно се е осъзнало, че грешките на душата могат дори да имат вредно въздействие върху тялото. Болните тела се изграждат от грешки на душата, здравите тела се изграждат от здрави души. Всички вие, събрани тук, няма да можете или да желаете да оспорите спиритизма, третата област, към която искаме да се обърнем. Така че не е нужно да се спираме на доказателствата за реалното му съществуване. Ако погледнем спиритистите, ще забележим нещо. Повечето от тях са доста лековерни, когато става въпрос за духовете, които искат да видят, и недоверчиви, когато става въпрос за духа, който живее в човека.

Вие, спиритистите, искате да видите духа! Защо не се обогатите, като разпознаете собствения си дух! Вие наистина често правите много по-мъдри неща в обикновения си живот, отколкото да седате на масата, за да разговаряте с духове на починали!

Когато девет души седят около маса, присъстват девет духа и ми се струва много по-полезно тези девет духа да разговарят помежду си, отколкото да призовават чужди духове, за да разговарят с тях. Тъй като спиритизмът е известен, е известно, че в процеса се извършват много измами; но е известно също, че се случват много интересни явления.

За теософа възниква въпросът дали е уместно да се подхожда към духовния свят по този начин. За ясновидеца безтелесните души, разбира се, са спътници и той съветва хората да развиват собствената си душа, за да могат и те да виждат. Спиритуалистът казва: Защо да ставам различен от това, което съм? Мога да си спестя това; не обичам да развивам ума си. – Спиритуалистът се стреми да накара духа да му се прояви. Теософът иска да се развие до духа, да преживее духа чрез собствената си душа.

Спиритуалистите са материалисти. Те казват: Какво ме интересуват духовните светове? Искам да видя! - Спиритизмът е възникнал като реакция срещу материализма. Хората са вярвали в материалното, копнеели са за духовното. И затова са искали да направят духа материално видим. Това не се е оказало полезно за човешката култура. Необходимо е било следното: да се спусне още по-дълбоко,

за да се научи да разбира света от самия него. Опитвайки се да привлекат духа към себе си, спиритистите губят всякакъв контрол над духовния свят. Едно е ясно: само тези, които запазват рационалния си ум, могат да преценяват правилно.

Спиритуалистичните сеанси разпалват любопитството ни, а любопитството е егоизъм. Не бива да се пренебрегва фактът, че мнозина са водени от благородни мотиви и че имат добри намерения. Но като цяло въпросът не може да има морализиращ ефект, тъй като води до най-очевиден материализъм, в смисъл, че човек дори иска да материализира духове. За щастие, голям брой спиритисти са се спасили, като са се присъединили към теософското движение.

В тази наука всяка стъпка напред се контролира от логическия ум. И така, какво може да се случи по време на един сеанс? Когато човек умре, той се разделя с физическото си тяло; трупът се разлага; душата го напуска и това се разтваря скоро след смъртта. Тогава човекът все още има астралното тяло; много, много по-късно той също се разделя с него, когато влезе в девачан. След това оставя астрален труп в Камалока. Той няма интелигентност, но все още може да отговаря на въпроси по автоматичен начин. Именно тези сенки се проявяват много често. Безсмислено е да се обръщаме към астралните трупове. Явлението може да е правилно, но човекът не е в състояние да го прецени. В други случаи човек изобщо не се занимава с човешки същества. Объркването също се случва често. Може да се сравни с използването на телефона; чувате глас, но не виждате човека, който говори. Може да се случи и объркване на гласове. Говорите с различен човек, отколкото си мислите. Подобно е и е много по-лошо в духовния свят. Всичко е несигурно; нищо не ни дава достатъчна гаранция. Всичко е отдръпнато от ясното дневно съзнание. Ето как теософията стои по отношение на другите две области. Първите материалисти твърдяха, че нито един камък не може да падне от небето. А сега откриваме метеорити във всеки музей по естествена история.

Когато погледнем към хипнозата, виждаме, че научният свят е бил доста пренебрежително настроен, дори подигравателен и враждебен към нея. Но постепенно учените са били опитомени чрез хипнозата, за да регистрират феномените, и хипнозата е спечелила уважение.

Спиритуалистите, които толкова много копнеят за сигурност, често стават фанатици; но малко материалистически спиритуализъм е послужил за разкриване на мистерията на невидимия свят.

Мистериозна посред бял ден

Природата не може да бъде ограбена от завесата,
казва Гьоте, а Гьоте е бил теософ.

Учените се занимават само с това, което могат да регистрират; за тях са важни само поредици от числа и проценти. Те постигат малко и въпреки това много от изследователите се отклоняват от това. Те изследват явленията за тяхната автентичност с най-голяма точност. Дали се натъкват на духа по този начин:

Междувременно техните научни начинания може да са доста добри, докато не се научат да поемат по единствения правилен път към знанието.

Теософският мироглед наистина води хората към по-висши неща. Той иска да ги напътства с ярка, ясна яснота и да им докаже, че целият им копнеж за яснота може да бъде задоволен, както Гьоте е казал от собственото си духовно прозрение:

Духовният свят не е затворен, умът ти е затворен; сърцето ти е мъртво. Стани, изкъпи се, ученик, неustraшим.

Земната гръд на разсъмване!

8. Образованието на детето от гледна точка на духовната наука

Често тук е било подчертавано и по други поводи, че това, което се нарича духовна наука или, в по-ново време, теософия, в никакъв случай не са просто теории, носещи се в далечни светове, че теософията не се стреми просто да задоволи любопитството към висшите светове. Теософията не бива да бъде нещо отдалечено от света, нещо неземно. Ако иска да изпълни своята задача, своята мисия, тя трябва да черпи силите и импулсите за своята работа от висшите светове и работата ѝ към нейната цел и мисия трябва да се осъществява под властта на тези сили. Само тогава тя може да помогне за по-нататъшното развитие и спасение на човечеството. Би било доста празно познание за висшите светове, ако човек не иска да го приложи на практика, в живота. Защото никой не може да разбере живота, който не познава по-дълбоките сили, на които той се основава. Тези сили не лежат на повърхността; те лежат скрити в дълбините. Точно както желязото, когато се разглежда за първи път като вещество, не разкрива, че съдържа електричество, което става очевидно едва когато се търка, така и тези сили трябва да спят в желязото и първо трябва да бъдат извлечени от него. Ако искахме да работим в служба на прогреса на човечеството, без да познаваме тези скрити реалности, тогава нашата работа би могла да бъде само повърхностна. Ползотворната работа е възможна само ако изследваме по-дълбоките сили и същности.

Разбира се, трябва да осъзнаем и целите на нашата работа. За какво работи човекът? За бъдещето! Но нищо не лежи в скута на бъдещето, което да не е вече налично в настоящето. Нека погледнем растението. То все още не дава цветове или плодове. То ще ги произведе едва в бъдеще. Но силите за тези цветя и плодове вече спят в растението. То вече съдържа в невидима форма това, което ще се случи в бъдеще. И само защото хората обикновено помнят как подобни растения са раждали цветове и плодове, могат да кажат, че това растение ще цъфти по този начин, а не по друг начин, и ще даде плодове по този начин, а не по друг начин. Но ако човек можеше да види вътрешността на растението, тогава би могъл да види силите, действащи в растението, които ще произведат тези цветя и тези плодове. Има нещо, което се крие в бъдещето и което не можем да знаем, чието развитие не можем да предвидим, а това е тялото на човешкото същество. Това, което един ден ще бъде във физическия свят, вече почива днес в човечеството, точно както цветът и плодът вече почиват в растението. Ако не сме способни да се потопим в това, което днес спи в утробата на човечеството, не можем да станем владетели на силите, които ще се разгърнат в бъдещето. Тези, които искат да работят върху развитието на човечеството, по този начин работят върху нещо, което все още не е съществувало, а тези, които искат да схванат това, трябва да слязат под

повърхността. Теософският мироглед трябва да поеме тази задача и да я осъществи на практика.

Никъде изключително практичният характер на теософския мироглед не е по-очевиден, отколкото в областта на детското образование. В детето имаме пред себе си, така да се каже, загадката, която се крие в бъдещето. И всеки ден трябва да решаваме тази загадка отново. Защото детето на седем години не е същото дете, каквото е било на шест, и не е същото като детето на четиринадесет или шестнадесет години. Само когато сме в хармония с дълбоките сили, които действат тайно, само тогава можем да подходим към многобройните въпроси в областта на образованието, които са толкова парещи за човечеството днес. Истинската ориентация по всички тези въпроси ще бъде възможна само когато теософският възглед доминира в умовете на хората.

Днес искаме да разгледаме по-отблизо мисията, която теософията има в съвременната култура по отношение на образователните въпроси. За да направим това, е необходимо да познаваме цялата структура на човешката природа. Знаем, че в смисъла на духовната наука човекът е сложно същество. За тези, които се вгледат по-задълбочено, материалното тяло е само част от човешкото същество. Това физическо тяло съчетава същите вещества, които присъстват в природния свят. В човешкото тяло те са комбинирани в едно изключително сложно взаимодействие. Науката ни казва: Когато гледаме машина, виждаме ефекта на материалите, от които е съставена; но когато гледаме живо същество, виждаме не просто структура от мъртви материали, а тяло, пронизано от живот, което регулира физическите сили и ги съживява.

Този живот е бил описан от по-ранна наука като „жизнена сила“. Но днешната материалистическа наука твърди, че няма „жизнена сила“, че веществата развиват живот в себе си. В последно време обаче хората се отдалечават от тази гледна точка. Вижда се, че човек не стига много далеч с тази теория, че човек наистина трябва да се съобразява с някаква жизнена сила, за да обясни живота. Но дори и в този смисъл на по-новите естествени науки, теософският възглед не говори, когато говори за втората връзка в човешкото същество, етерното или жизненото тяло. Той не се занимава с просто теоретизиране, не спекулира, а пътят му е да развие висшето зрение у самия човек. Точно както другите същества присъстват в света за човека само ако има органите да ги възприема, точно както той възприема светлината и цвета само ако има око за тях, точно както възприема звуците само ако притежава ухо за тях, така и за човека висшите същества присъстват само ако е развил органи в себе си, за да ги възприема чрез обучението, което често е споменавано тук.

Ако имаше човек, който нямаше очи, а само органи за възприемане на електричество, например, ако такъв човек можеше да види силите, които действат, и които запалват светлината тук, в стаята, и които се движат напред-назад отвън по

телеграфните линии, колко различен би изглеждал светът за такъв човек! С всяко ново сетиво за човека възникват нови светове и в него дремещи лежат сетивата, които правят висшите светове възприемаеми за него. Те могат да бъдат развити. Никой не може основателно да твърди, че такива светове не могат да съществуват. Би било същото, ако той каже, че няма висши светове, защото не може да ги види. Би било същото, както ако спял човек каже за цвета, че той не съществува, защото не може да го възприеме.

Но ако човек се е развил чрез обучение, тогава етерното тяло е преживяване за него; тогава той може да го види. По размер то е почти същото като физическото тяло. Човек често си представя етерното тяло като състоящо се от по-фина субстанция, вид мъгла, но това не съответства на реалността. По-скоро то се състои от сили и течения от духовен характер, които взаимодействат.

Третото звено, астралното тяло, се различава от етерното тяло по това, че докато в последното действат силите на растежа, размножаването и т.н., същността на астралното тяло е да чувства и да бъде съзнателно. Астралното тяло е носител на удоволствие и страдание, на желаниа и страсти.

Отвъд тези три члена е това, което прави човека венец на земното творение: самоосъзнатото его, центърът на човешкото същество, най-съкровена сила в човека. Така че, когато имаме пред себе си напълно развито човешко същество, пред нас е структура от четири члена.

Но можете да разберете как да действате като възпитател само ако разбирате правилно тази структура на човешкото същество, ако знаете, че тя не играе същата роля при новороденото дете, както при дете на седем или четиринадесет години, ако знаете, че развитието на тези връзки е различно на всяка възрастова група на юношата. Само когато знаете всичко това, можете да разрешите пъзела, който детето ни представя ден след ден. И ние се научаваме да разбираме всичко това най-добре, когато изхождаме от предположението, че виждаме как живее човешкото същество преди раждането.

Преди да се роди детето, ние сме затворили физическото му тяло, затворено в тялото на майката. Нищо не може да достигне до детето, без да премине през тялото на майката. Нито един лъч светлина, нито едно външно влияние не достига директно до детето. То почива затворено в друго тяло; едно физическо тяло почива в друго. Раждането се състои в това, че физическата обвивка на майката се сваля. Но в този момент, от духовна гледна точка, не се ражда цялото човешко същество, а само физическото тяло. Второто раждане се случва постепенно, не в един-единствен момент като физическото. То по същество се случва, когато детето сменя зъбите си. В този момент в духовния свят се случва нещо подобно на това, което се случва при физическото раждане.

До седемгодишна възраст детето е обградено от етерна обвивка, точно както е било обградено от физическа обвивка преди физическото раждане - утробата. И така,

може да се каже: до седемгодишна възраст детето е обградено от етерна майка. Точно както човек не може да стигне до детето преди физическото раждане, освен през тялото на майката, така и не може да стигне до действителното етерно тяло на детето преди седемгодишна възраст. И точно както човек трябва да се грижи за майката преди физическото раждане, ако иска да се грижи за детето, така и за да се грижи за етерното тяло на детето и да го развива, човек трябва до седмата година да държи далеч всичко, което би могло да му навреди, и да му дава всичко, което може да насърчи развитието му. В седмата година етерната обвивка се избутва назад, етерното тяло на човешкото същество се ражда, много подобно на физическото раждане на физическото тяло.

И по-късно има трето раждане, раждането на астралното тяло. Когато човешкото същество е свалило етерната си обвивка през седмата година, то все още не е развило напълно астралното си тяло; за духовния поглед то все още е обгърнато от външна астрална обвивка. То е обвито в нея, докато достигне полова зрялост; тогава тя също се сваля: ражда се същинското астрално тяло на човешкото същество.

Възпитателят трябва да знае всичко това. Той трябва да знае за физическото, етерното и астралното раждане на човешкото същество, защото отделните образователни епохи се основават на това. Той трябва да знае, че както би било безсмислено да се иска да се достигне до физическото дете в тялото на майката, така е безсмислено и да се иска да се достигне до нещо, което се отнася до етерното тяло чрез образование до седемгодишна възраст, или нещо, което се отнася до астралното тяло до полова зрялост. Крайниците на човешкото същество са носители на много специални душевни сили. Физическото тяло е носител на физическите сетивни органи; етерното тяло първоначално е носител на силите за растеж и размножаване. Но това не е всичко, защото всички тези различни тела се обработват отвътре от човешкото его. Това работи отвътре. И така телата на човешкото същество са особено свързани с душевните сили. Етерното тяло е носител на паметта, на всички трайни навици и склонности, на темперамента. В астралното тяло откриваме понятия за интелекта, образи на външни обекти и т.н. Но когато образът е и символ, притча, когато се издига до художествено въображение, когато става продуктивен в душата, тогава етерното тяло е носител. Това, което наричаме преценка, критика, интелектуална дейност, зависи от астралното тяло.

Ако знаем всичко това, тогава ще можем да го приложим във връзка с появата на тези крайници в хода на развитието на детето. Ако знаем, че етерното тяло е затворено до седмата година, знаем също, че дотогава не трябва да действваме върху свойствата на това етерно тяло. Едва когато то бъде освободено чрез второто раждане, можем да го образуваме. Има една поговорка, която може да разпространява светлина и трябва да бъде основен принцип за образованието на

дете до седемгодишна възраст. Аристотел изразява тази поговорка, когато казва: „Човекът е имитатор на животните“. Подражанието е това, което характеризира детето до седемгодишна възраст. Детето трябва да вижда това, което трябва да научи, трябва да го вижда и чува. В неговата среда трябва да има нещо, което е предназначено да окаже влияние върху детето. Не трябва да се учи за една нощ, а по-скоро трябва да му се показва и илюстрира това, което трябва да имитира. Примерът и подражанието са двете магически думи за дете до седемгодишна възраст. Не е важно какви учения му давате, какви принципи имате, а само какво правите в присъствието на детето. Само това е важно. Примерът е това, което е действително ефективно. Това, което детето трябва да усвои, трябва да бъде въведено във физическия свят. Човек трябва да избягва, доколкото е възможно, да допуска в детето нещо, което не бива да имитира. Хиляди добри учения са безполезни за дете на тази възраст; детето трябва да имитира това, което преживява с физическото си тяло във физическия свят. Една малка история ще ви покаже докъде може да стигне това подражание. Петгодишно дете, което дотогава е било добре образовано, внезапно взело пари от касата на родителите си. Те били изключително разстроени. Детето откраднало и дало парите на друго дете. Родителите не могли да разберат как детето им е започнало да краде. Обяснението е просто. Детето видяло как родителите взимат пари от касата и просто им имитирало.

От това можем да видим колко далеч трябва да стигнем, за да избегнем всичко, което не искаме децата ни да имитират, когато е позволено и на възрастните. Всеки, който наблюдава малко, вижда, че децата копират писането – като знаци, без да разбират значението. Значението на написаното може да бъде предадено на детето едва когато се роди етерното му тяло; но то може да имитира писането и преди това. Ученето на писане трябва да започне, като детето първо копира формите на буквите. По-късно може да му се обясни какво вече може да прави.

Днес твърде много се набляга на факта, че смисълът трябва да бъде включен във всичко, което се преподава на детето. Но е много по-важно да се гарантира, че цялата среда на детето е устроена по такъв начин, че външните сили, които го заобикалят, да имат пробуждащ и жизнеукрепващ ефект върху етерното му тяло. — При това си припомняме думите на Гюте: Окото е образувано от светлина за светлина. Животното, което е принудено да живее в тъмни пещери, постепенно губи зрението си и ослепява. Светлината има творчески и формиращ ефект върху окото. Силите на природата създават органи и ги развиват. Човекът все още не е завършен, когато се ражда. Всеки лъч светлина продължава да има формиращ ефект върху окото. И така, всичко в средата на детето може да има ефект на пробуждане на живота или на неговото забавяне.

Тук духовната наука прозира до най-малките детайли. Например, не е без значение дали обкръжението на детето е червено или синьо. Същият цвят в никакъв случай не

е подходящ за едно оживено, може би дори нервно дете, както за такова, което е тихо или дори апатично. Синият цвят е подходящият за второто, червеният за първото. Така дори дрехите могат да имат благоприятен или отслабващ ефект върху детето. По този начин то се влияе чак до мозъка и сърцето, тези инструменти на душата. От средата на детето зависи дали тези органи изсъхват или узряват до жизненост, дали се развиват бавно и мудро или се пробуждат за активен живот. Образованието трябва да гарантира, че се взема предвид това, което е индикатор за вътрешен просперитет: удоволствието и радостта. Те не са там просто така; не бива да се потискат, особено не в детството. Не бива да се потискат, а да се облагородяват. Така например, нуждата на тялото от определен вид храна се показва от факта, че човек има желание за нея. По този начин тялото показва, че се нуждае от нея, за да процъфтява. Всичко, което доставя удоволствие, което събужда интерес, има ефект на създаване на органи. Органите се оживяват от това и се регулират.

Но ако едно дете се отегчи и убие нещо, това има отслабващ ефект върху органите му; а това е много лошо. Защото това, което не е развито до седемгодишна възраст, се губи завинаги. Цялата посока, тенденцията за растеж е наистина дадена дотогава. Човек може да се опита – или по-скоро, по-добре да не се опитва – да провери истинността на тези твърдения на духовната наука, като например даде на едно дете много яйца за ядене, а на друго много малко. Последното дете ще покаже забележително здрави инстинкти за това, от което тялото му се нуждае като храна; първото, от друга страна, няма. Това е така, защото прекомерното количество яйчен белтък потушава здравословните хранителни инстинкти.

И така, именно на седмата година се ражда етерното тяло на детето. Тялото, което е носител на навици, темперамент, памет, се освобождава. Всички тези качества трябва да се култивират в периода до половата зрялост. Това е епохата, в която човек се обръща към детето с предмета на обучение. За това време важи не само това, което е налично във физическия свят. Подражанието е магическата дума до седемгодишна възраст; сега има и водещ принцип за периода от смяната на зъбите до половата зрялост: подражание и авторитет. Точно както детето е подражавало преди, така и сега, както се казва в поговорката на Гьоте, то трябва да избере своя герой и да го следва по пътя му към планината Олимп. Ако излагате най-красивите морални принципи или отправяте сурови присъди пред детето, ще откриете, че подобни учения не са полезни за детето. Ако обаче поставите личност в средата на детето като авторитет, тогава това има ефект. На детето трябва да се дават не морални принципи, а въплътена моралност. Душата и съвестта на детето не се развиват само чрез учене, а чрез това, че детето, когато види такава личност, си казва: „Това, което прави, е правилно.“ И се научава да гледа с благоговение към такава личност.

Нищо не е по-полезно за по-късния живот от благоговението, култивирано в детството, нищо не е по-плодотворно за целия живот. Когато едно дете чуе за някого, към когото всички гледат с благоговение, а след това види този човек за първи път и почувства как тръпка от страхопочитание преминава през сърцето му, това е прекрасна основа за образование. Уважение и авторитет - тези думи трябва да получат резонанс, ако човек иска да има солидна основа за образование. Детето може правилно да следва принципите само ако преди това ги е видяло въплътени в човек. Едва тогава принципите стават втора природа или по-скоро част от етерното тяло. Те остават в паметта. Всичко, пропуснато през това време, остава пропуснато за цял живот. За да упражнява паметта, детето трябва да усвои и много материал; по-късно то може да го проникне със собствената си преценка; сега първо трябва да практикува паметта. По-късно то трябва да има материал, за да може да го прецени. Лошо е за развиващото се човешко същество да бъде призовавано да критикува твърде рано. Първо то трябва да опознае света, трябва да се научи от велики исторически примери, трябва да изпитва благоговение. Трябва да се нарисува на детето с думи и картини какво са постигнали велики личности. В този период трябва да се култивира образното въображение. В това отношение настоящият материалистичен начин на мислене е в окаяно състояние. Трябва да се сравнят две неща. До седемгодишна възраст се развиват само физическите органи, след това характерът и темпераментът; и видяхме как образованието може да има ефект на пробуждане или задушаване на живота. Дете, което е здраво по тяло и душа, винаги ще предпочита играчка, която само е създало, пред завършено, красиво и сложно нещо. Неговата парцалена кукла, на която са дадени очи, нос и уста чрез мастилени петна, ще му бъде по-скъпа играчка от най-красивата купена кукла. Защо? Защото, когато детето погледне любимата си парцалена кукла, то трябва да направи нещо, защото трябва да допълни това, което има пред себе си, чрез въображението и силата на въображението си. Въображението трябва да работи, иначе то изсъхва. Има голяма разлика между това да оставиш дете да се развива, като сглобяваш изкуствени структури от отделни части, и да имаш нещо живо пред себе си. Ще дойде време, когато хората вече няма да се прекланят пред конструктора. Наистина, окултистът не бива да става сантиментален, но ето един момент, в който е изкушен да стане такъв. Той вижда как материалистичният начин на мислене се развива в нежното, детско растящо човешко същество и знае, че това идва от това, че е сглобил мъртви отделни неща в мъртво цяло в детската стая. Точно както градивните елементи създават безжизнено нещо, така и материалистическата гледна точка постига безжизнено развитие на света. Мозъкът на материалиста е атрофирал; той не може да бъде отведен до живота, не може да бъде насочен към него.

Затова дайте на детето нещо живо, за да може мозъкът му да се събуди за живот. Дайте му простичките играчки от селския панаир, където например две фигури задвижват ковашкия чук, или книжка с картинки, в която фигури, дърпани на конци, могат да се движат. Това е много по-добре, това е живо. Това е много по-полезно за детето, отколкото ако то сглобява мъртви неща от мъртви неща. Там детето вижда живот, там търси причината за движението. Така се развива детската душа. — Цялата болка на света се отлага върху душата на духовния изследовател, когато той трябва да види как погрешните неща се внасят в детската среда. Духовният изследовател вижда как силите в органите на развиващото се човешко същество увяхват и знае: те са трайно увяхнали.

В периода след второто зъбче на детето започва да се развива това, на което етерното тяло е носител: траен запас от навици. Ако искате да култивирате спокойствие, сигурност, простота и прямота у детето, личност с тези черти на характера трябва да върви пред него като живо човешко същество до четиринадесет до шестнадесетгодишна възраст. То трябва да се научи да развива тези качества, като ги наблюдава у другите. Но етерното тяло е и носител на всички артистични сили. Трябва да осъзнаем какво трябва да се даде на детето артистично през този период. Ако вкусът на детето е развален през това време от лоши картини и т.н., тогава той остава развален. От седемгодишна възраст детето е възприемчиво и за сравнение. В това отношение има най-голяма липса на разбиране в наше време. Например, правят се изследвания върху значението на детските песни. Смисълът трябва да е в основата на всичко. Но детските песни, като „Лети, малко бръмбарче, лети!... Майка ти е в Померланд“ - тоест в страната на децата - те изобщо не искат да имат никакъв смисъл; те са отчасти символи, отчасти би трябвало просто да дават благозвучие.

Въпросът е, че от седемгодишна възраст звукът и цветът се трансформират от чувствено в смислено. Нашата материалистична епоха не е точно подходяща за това. Тя не е склонна да се разбира алегорично. Ако например искате да покажете излизането на пеперудата от какавидата като символ на излизането на душата от тялото, вие самите трябва да вярвате в такава притча като в реалност. Кой всъщност прави това днес? Може да си кажете полусъжаително, детето с все още неразвита си ум все още не може да схване какво имам предвид, затова ще му го обясня по символичен начин. Но ако се потопите в духа на нещата, тогава такава притча е дълбок мистериозен процес; тогава това, което куклата и пеперудата ни показват в подчинена сфера, е същият процес, който се повтаря на по-високо ниво, когато душата излиза от тялото.

Ако осъзнаем това, ако го почувстваме живо, ако приемем този процес не просто като сравнение, а като образен израз на висша истина, тогава силата на тази идея се влива в детската душа. Навсякъде, във всичко, възпитателят трябва да вижда притча за вечното и да влива силата на тази притча в детската душа. Само тогава

той ще може да работи плодотворно. И това не е само работа на някой специално надарен или избран човек, а всеки възпитател може да работи по този начин, всеки възпитател може да предава тези неща от душа на душа и по този начин да събуди продуктивен живот в етерното тяло на детето.

С настъпването на половата зрялост последната покривка се премахва. Едва сега е дошло времето детето да се събуди за критика и проникателност, едва сега могат да се дават абстрактни учения, не преди това. И е погрешно да се води човек до собствена преценка по-рано от това. За периода между седем и четиринадесет години е от съществено значение и религиозните идеи да бъдат оживени.

Религиозното образование е също толкова важно за този период, колкото е била подходящата физическа среда за предишния период. Детето не трябва само да чува за това, което е в отвъдните светове, но вярата трябва да бъде внушена в него като нещо естествено.

Но нищо не е по-лошо от това да призовеш човек на съд, преди астралното тяло да се е събудило. Първо той трябва да се научи да се прекланя, след това да съди. Първо трябва да притежава много знания за паметта, преди да проникне в тях с ума си. Но да го призовеш на съд и изповед, преди да може да различава, е най-голямото покваряване. Първо той трябва да бъде пропит с чувство за авторитет, едва тогава човек може да се обърне към неговата преценка. Тя не е там преди; тя все още не се е развила. Тя се развива едва в годините преди и след полова зрялост. Затова е гротескно, когато се появяват млади хора на осемнадесет години и дават своите преценки, та дори пишат дебели книги, в които искат да преобърнат това, което е било създавано в продължение на хиляди години. В това отношение много ще може да се промени чрез духовната наука. Чрез правилното образование преценката може да се формира и насочва по правилния начин.

Като цяло и в частност, трябва да се покаже как човек може да стане правилният възпитател чрез по-дълбоко познаване на развитието на отделните членове на човешкото същество. Ако някой каже, че човек не може да знае за това, тогава трябва да се отговори: Просто се опитайте да образовате хората по този начин, в смисъла на тези три раждания, и ще намерите доказателствата за теософските истини в живота и на практика. Не става въпрос за формулиране на теории или принципи, а за прилагането им на практика. Добри са принципите, които се оказват полезни в живота, които, когато се прилагат в живота, свидетелстват за своето влияние върху културата по благотворен начин. Това, което насърчава културата, това, което събужда живота, е истина. Когато се приложат ученията, които се отнасят до свръхестественото, човек ще получи доказателство за тяхната истинност. Ще се признае, че теософията е нещо изключително практично, че не е чужда и далечна от живота, а че е пълна с живот и събужда живота, че дава сила и сигурност на човешкото същество. А какво е по-важно от това във възпитанието на едно дете? Образованието трябва да сведе до видимото, до сетивното, това, което се крие в

свърхсетивното. В това се крие ключът към това, което се случва в детството на човешкото същество. Пълното значение на въпроса за образованието възниква, когато осъзнаем, че всеки човек е мистерия, която ние, като преподаватели, трябва да разрешим, като наистина се потопим в неговата вътрешна същност.

Отговор на въпроса

Въпрос: Дух на противоречие у децата?

Отговор: Най-добрият начин да се противодейства на това и да се премахне е да се позволи на детето да постигне това, което иска, чрез този дух на противоречие, така че детето да изпита, че постигнатото е погрешно и че си вреди, правейки го. Чрез забрани, напътствия и т.н. се постига малко, а в повечето случаи се провокира още повече противоречие. Детето се учи най-добре чрез собствения си опит.

Въпрос: Как можем да обясним влиянието на цветовете върху децата?

Отговор: Вземете следния пример: Ако погледнете бяла повърхност с червени квадратчета върху нея и след известно време погледнете празна бяла повърхност, ще откриете, че квадратчетата, които преди сте виждали като червени, сега изглеждат зелени за окото ви върху празната бяла повърхност. Червеното, което сте гледали, се е превърнало в зелено в човека. Зеленото сега е успокояващо, отпускащо цвят. Дори прекалено оживеното, нервно дете, което има много червено в обкръжението си, трансформира това червено в успокояващо, отпускащо зелено.

Въпрос: Дух на противоречие у децата?

Отговор: Толкова е вредно за младите хора, защото води до обедняване в по-късни години. Тогава хората нямат разбиране за определени неща. Човек може да съди само за това, което е преживял сам. Силата на преценката, призована твърде рано, слага край на цялата широка реалност на живота. Животът обеднява; защото само тези, които знаят, могат да съдят. Оттук и бързо обедняващите писатели на нашето време.

Въпрос: Сексуалният въпрос: Трябва ли да образуваме децата?

Отговор: Въпросът, който сега толкова често се задава в дискусиите дали да се обясняват половите процеси на децата, често се отговаря: Не искам и не трябва да казвам на детето никакви неистини. Ами, не бива да се казва на детето неистина, трябва да се каже цялата истина, но истина, която се крие в съвсем различна област от баналното описание на физическите процеси на зачеване и раждане. Нашите предци не са казвали неистини на децата си, когато са им казвали: „Майка ти е в Померланд, лети, малко бръмбарче, лети!“ Померланд е земята на децата, земята на дома на душата. Има и духовен аспект на „летенето“. Хората са знаели повече от днешните хора, знаели са за духовните процеси, които протичат при физическото раждане на детето, знаели са, че тези процеси са по-важни, че раждането не е просто физически акт. И в този смисъл трябва да говорим и на децата днес, когато пред тях възниква въпросът за произхода на човека. Трябва да им разкажем с най-красиви поетични образи за душата, която слиза, за да роди, трябва да изпълним

душата им с образи, пълни с духовна красота и чистота, святост и благоговение. Не можем да достигнем достатъчно високо, не можем да бъдем достатъчно поетични, когато поставяме тези образи в душите им. И когато дойде времето, когато с половата зрялост физическите процеси на зачеването и раждането също им станат ясни, те ще се сторят на децата само такива, каквито са, като несъществени. Душата им, изпълнена с високи, свещени, вдъхващи страхопочитание образи и идеи, ще гледа на раждането на тялото като на по-тривиален въпрос.

9. Пътят на човешкото развитие от гледна точка на духовната наука

Всички познават мотото на гръцкия храм „Познай себе си“. То съдържа най-дълбоката мъдрост на живота и се повтаря отново и отново. Въпреки че може да бъде полезен пътеводител през живота, може да бъде и погрешно разбрано.

„Познай себе си“ е истина. Не бива да се разбира като това, че човек трябва да се замисля и да мисли в себе си, мислейки си, че вече е завършен човек. По-скоро е поканата да развием вътрешните спящи сили на душата, да ги увеличим и разширим, да развием талантите и семената. Стремежът и търсенето са много по-добри инструменти за себепознание, отколкото вярването, че всичко вече е завършено в нас.

Нека разгледаме как човек се развива от раждането до смъртта, какъвто е действителният му вид.

За всеки, който чува за природата на човека от духовно-научна гледна точка, тези неща изглеждат свързани с множество съмнения и предизвикателства. Мога само да ви дам кратък преглед тук. Това, което материалистичният ум разглежда като само едно звено в човешкото същество за духовния изследовател, ние наричаме физическо тяло. То е съставено от същите вещества и сили като минералите и камъните. Но камъкът, минералът, тези неодушевени тела имат способността и силата да се поддържат чрез себе си. Физическото тяло на човека няма това. Именно поради своите физически и химични сили е невъзможно за него да направи това; като труп той се разлага. Можем да разберем действителния принцип на живота като същество, което се бори всеки момент, за да предотврати разпадането на физическото тяло. Наричаме това същество етерно тяло; то е, така да се каже, архитектът на физическото тяло, подреждащ химичните и физическите вещества. В миналото в естествената наука е било обичайно да се говори за този принцип на живота като за жизнена сила. От средата на деветнадесети век нататък става модерно да се говори за живата материя, сякаш тя се сглобява сама, точно както къщата се сглобява от дърво и тухли. Точно както къщата се строи по план на архитекта, така и силите на етерното тяло се използват за изграждане на физическото тяло. Следователно етерното тяло е второто звено в човешкото същество.

Третото е астралното тяло. То е носител на всички желания, страсти, удоволствие и болка, радост и скръб. Но това, което прави човека венец на творението, е силата да каже „Аз“, което е четвъртото звено в човешкото същество. Тези четири части на човешкото същество са наблюдавани от хиляди години и са всеобщо признати като израз на силите, които изграждат божественото човешко същество. Тези четири части са обяснени във всички школи на посветените. Питагор първо е дал да се разбере на своите ученици, че човешкото същество се състои от тези четири части,

едва след това им е било позволено да научат за по-висшите нива. С това те е трябвало да положат клетва: да приемат висшите тайни със сериозност, достойнство и плам. Тази формула, подобна на клетва, гласи: „Кълна се в този, който е запечатал в сърцата ни святата мъдрост, възвишения чист символ, първичния източник на природата и цялото творение на боговете.“

Човешкото същество на най-ниското ниво, „дивакът“, вече притежава тези четири същности, както и средностатистическият европейец, идеалист като Шилер, а също и духовен човек като Франциск от Асизи. Те се различават по това, че „дивакът“ първоначално следва своите инстинкти и страсти и им се отдава. Човекът, който е напреднал по-нататък в своето развитие, в когото Азът, центърът на неговото същество, вече е работил върху развитието на трите крайника и по този начин вече е оказал пречистващ ефект върху неговите желания и страсти, вече е осъзнал, че може да следва определени неща, а други не. Той е развил втори крайник на своето астрално тяло и по този начин пети, своето духовно аз, манас.

Но човек може да работи и в етерното или жизненото тяло чрез всички импулси на изкуството и там той развива и втори крайник, а това е шестият крайник на човека: Будхи, тоест духът на живота, са религиозните импулси, които трансформират етерното тяло несъзнателно. Тази трансформация се случва откакто е възникнала човешката раса. Етерното тяло е носител на паметта, на навиците и на това, което се нарича съвест. Тази трансформация се случва по-бавно от тази в астралното тяло; и тези дейности могат да бъдат сравнени с минутната стрелка на часовник в последното и с часовата стрелка в първото.

Представете си, че сте на осемгодишна възраст и сравнете какво сте научили оттогава по отношение на концепции и житейски опит. Това е огромно количество. Това е промяната във вашето астрално тяло. Но ако аз съм имал буен нрав като дете, той не се е променил чак толкова много. Нашето ego може само бавно да работи върху жизненото тяло. Това се случва несъзнателно. Висшият ученик обаче съзнателно работи върху трансформацията. Той получава насоки да промени навиците и нрава си. След като ученикът се е научил съзнателно да трансформира определени основни черти, например, да промени властната си природа в смирена, той може да се надява да се издигне все по-високо и по-високи порти ще се отворят за него. Това е сравнително трудно, но е още по-трудно да се работи във физическото му тяло. Каква власт има той над пулса си, дишането си, над функциите на физическото си тяло? Това, което ученикът се научава да развива към по-високо развитие, е седмият крайник, духовният човек, Аتما. Така човекът се състои от седем крайника.

Сега ще разгледаме как се развиват тези седем члена в периода от раждането до смъртта. Човекът започва своето съществуване с физическо раждане; всъщност той само продължава живота в утробата, но дори това е само продължение на предишния живот. Преди физическото раждане човекът е бил обграден от всички

страни от майчиното тяло, което също го е снабдявало със сили и сокове. Когато физическото тяло се появява, то отблъсква майчината обвивка; докато преди е било защитено, сега то навлиза във физическия свят. Окоето и ухото са се оформили, но човекът не е можел да възприема светлина и звук; той научава това едва във физическия свят. Той е променил обстановката си чрез раждането.

Но с това раждане се ражда само едната връзка - физическото тяло. Сега има второ и трето раждане за човека. Когато човек се ражда, той все още е обграден от невидима етерна и астрална обвивка. Точно както тази обвивка се избутва назад в утробата и при раждането, така и етерната обвивка се избутва назад, когато зъбите се сменят и етерното тяло се ражда напълно. Това е второто раждане. То се случва бавно и съпътства времето, когато млечните зъби се заменят с други зъби. Когато човек е напуснал етерното си тяло, той все още е обграден от астралното тяло.

Третото раждане се случва по време на пубертета. Тогава астралната обвивка се избутва назад и човекът става възприемчив към астрални влияния. Това са важни моменти, които трябва да се вземат предвид. Първите седем години: първата епоха. Втората епоха - от седем до четиринадесет години - е съществено различна, както и третата, от четиринадесет до двадесет и една години. Тогава човешкото същество развива астралното си тяло по свободен начин чрез Аз-а, който се намира зад него. В първата епоха физическите органи трябва да се оформят до определен момент. Въпреки че човекът продължава да расте дори тогава, растежът до седмата година и след това е много различен. Смяната на зъбите е един вид последна година.

Дотогава на човека е дадена посоката, която запазва, основата на неговата форма остава. Това, което човек не е развил до седемгодишна възраст, вече не може да бъде наваксано. Трябва да се вземе предвид само един аспект. До двадесет и една години развитието ще бъде по-скоро образователно по своята същност, след което ще придобие различен характер. Какво прави така, че органите на човека да получат правилния отпечатък? Околният свят го прави. Гьоте казва, че окоето се формира от самата светлина. Светлината е създателят, оформителят. Ухото формира звука и т.н. Това, което светлината и въздухът могат да създадат в човек, се формира най-интензивно в първата епоха, докато зъбите се сменят. Подходящата среда е творческа за физическото тяло на човека.

Например, не е без значение дали едно дете е заобиколено от ободряващи или приглушени цветове. Едно нервно, развълнувано дете следователно трябва да бъде заобиколено от живи цветове, червеникави, червеникаво-жълти цветове. Зависи какво има творчески ефект върху детето. Ето един пример. Ако погледнете остро бял плат с червени петна и след това отместите поглед от него, ще възприемете противоположния цвят и ще видите зелени петна. Това зелено има благоприятен ефект. Следователно, едно развълнувано дете трябва да носи червена рокля, докато едно спокойно дете трябва да бъде облечено в приглушени цветове. Това зависи от стимулирането на вътрешните сили. Една перфектна кукла прави лоша услуга на

детето, защото въображението му вече не е активно. И детето има чувство за благополучие при оформянето на вътрешните органи и това е, което му се отнема. Детето трябва да се наслаждава на заобикалящата го среда. Не можете да направите достатъчно, за да внесете радост и щастие в първата епоха от живота. Не аскетизъм.

Друго нещо е любовта. Любовта, която обгръща детето, се слива с неговите етерни и астрални обвивки. Тя дори носи благоприятни инстинкти.

Тук бих искал да спомена храната. Не мислете, че децата трябва да се прехранват с яйца. Тази храна разваля благоприятните инстинкти за хранене. Колкото по-малко едно дете се прехранва с яйца, толкова по-здрави ще бъдат неговите инстинкти за хранене. Духовната наука се счита за практическо нещо, което ви дава практическо ръководство тук, в живота.

Във втората епоха – от смяната на зъбите до половата зрялост – всъщност се ражда астралното тяло. Досега жизненото тяло – етерното тяло – е било обгърнато; сега всичко, което е памет и навик, трябва да се появи, за да може детето да стане полезен член на човешкото общество. Ако искате да повлияете на детето с нещо подобно преди това, това би било все едно да се опитвате да осигурите светлина и звук на детето в утробата отвън. Не можете да го направите. Но е времето до седмата година, когато радостта и удоволствието, желанието и инстинктът се насочват в правилната посока. Трябва да напишете две магически думи в сърцето му: подражание и пример. Това са двете сили, които действат. Трябва да се даде пример за подражание, а не заповед.

Ето един пример. Родителите открили, че добре възпитаното им дете е взело парите им. Родителите ги нарекли откраднати. Но детето било купило подаръци за бедни деца. То било направило това, което видяло родителите си да правят. Във физическата среда не трябва да се прави нищо, което детето да не имитира. Учението е безполезно на тази възраст; то има ефект само когато етерното тяло е разкрито. Жан Пол нарича примера най-великия лозунг на образованието. Можете да попитате световен пътешественик и той ще каже, че е научил повече от майка си или дойката си в ранните си години, отколкото от всичките си пътувания. Под закрилата на външната физическа среда, която любовта влага във външната обвивка, се развиват безкрайни сили. Жан Пол казва и тук: Вижте детето, то научава езика, а също и духа на езика във вътрешното си образование. Какво би постигнал човекът за по-късното формиране на езика, ако такава сила беше запазена за него. Детето има езикообразуваща сила; например, то нарича човека, който прави бутилките, бутилката - и други неща. Най-лошото е, ако не спазвате правилния ред в образованието. Жан Пол казва: „Помислете за думите, които детето използва“ и след това попитайте баща му дали може да го обясни философски. Така се появява талантът за имитиране на букви, но детето се научава да разбира значението на буквите едва след седмата година.

През периода между седмата година и половата зрялост паметта, наклонностите и характерът се трансформират. Има три аспекта, които трябва да се вземат предвид: мислене, воля и чувство. Те се подхранват от различни учители. Мисленето, което инстинктивно е развил чрез етерното тяло, трябва да се трансформира. Той е научил език, но сега трябва да му се преподава значението на говореното, значението на това, което е имитирал във форми. Следователно дидактическото обучение не трябва да започва твърде рано, едва когато то се изобрази у детето. След това чувството и умът трябва да се обработват с неща, които се наричат история. Опитайте се да позволите на детето да се вгледа в великите личности от световната история. Религията трябва да се превърне в незаменима основа на образованието. Човешкото същество преминава през процес на формиране на волята, която му се явява като първично същество на божествената същност. Усвояването на картинни изображения трябва да формира понятия, а не абстрактна форма. Днес не е лесно за учителя да намери сравнение за смъртта, както от какавидата към пеперудата: какавидата се отваря и навън излита молецът. По този начин душата се отделя от тялото при смъртта. Това, в което човек сам вярва, има ефект върху детето. Гьоте казва: „Всичко, което е преходно, е само притча.“ Това е образът на пеперудата. Има гледна точка, от която духовният човек наистина вярва в това. Тогава на детето се показва свръхсетивният образ чрез сетивен образ. От тази гледна точка бих искал да говоря за един въпрос, който днес се представя много странно. Какъв е проблемът с „щъркеловото гнездо“? Нашите високопросветени съвременници казват днес, че не трябва да учим децата на подобни лъжи. Това не е така. След петстотин години нашите потомци ще казват за нас: Какви странни хора са те, които грубо са изобразили физическото събитие. Това е много по-голяма лъжа. Образът на щъркеловото гнездо идва от време, когато се е знаело, че процесът намира духовен израз в него. От духовния свят душата слиза и това е най-важното в този процес. Всяко слизание и всяко издигане се свързва с летящи същества. Така е било и с летящото същество, щъркелът. Малката песничка „Лети, бръмбаре, лети“ и така нататък - „Померланд“ означава детска земя - ни разказва за летящата скелета, която майката изважда от детската земя. Всички приказки носят духовна истина във форма, която детето може да разбере. Важното е силите да бъдат развити. Ако в първата епоха двете магически думи - подражание и пример - трябва да работят, то във втората епоха това са приемственост и авторитет. Въпросът за образованието ще се превърне във въпрос на учителя. Всеки човек трябва да избере учителя, който му позволява да следва стъпките на планината Олимп. Важно е това, в което детето вярва. Истината трябва да бъде изразена лично, трябва да е станала плът. Авторитетът е магическата дума, в която съвестта, характерът и темпераментът на детето са ярко пресъздадени в учителя. С настъпването на полова зрялост се ражда астралното тяло. Това, с което човек се сблъсква в света, се разкрива в него. Времето на раждане на астралното тяло е

моментът, в който половете осъзнават какво ги разделя; самото дете се запознава с връзката между мъжко и женско и се научава да ги различава. Следователно, по това време, колкото е възможно по-малко от всичко това трябва да се разглежда на теория. Грешка е да се мисли, че човек се нуждае само от период на излагане на света от четиринадесетгодишна възраст нататък, за да стане достатъчно зрял, за да може сам да преценява. Астралното тяло трябва да узрее, да узрее под властта на света, който трябва да добави това, което може да даде. И тогава се взема предвид какво носи съзряването, силите. От петнадесетата до шестнадесетата година трябва да се развият идеални сили, жизнени сили и желания. Какъвто и да е неговият идеал, това е неговата сила. С узряването на астралното тяло мускулната система се укрепва. И както училището завършва със полова зрялост, така и чиракуването завършва с двадесет и първата година. След чиракуването всъщност следва раждането на свободното его. Именно там човешкото същество навлиза в света като независим работник, където започва времето на скитане. Той трябва да се научи да работи самостоятелно, преди да е узрял, да влияе на живота като господар.

През цялото това време човешкото същество е в състояние на растеж и точно както човешкото същество продължава да расте във външните си органи до двадесет и осем или дори тридесетгодишна възраст, то също така има вътрешен растеж, защото тялото е израз на душата. Ето как човек развива основа. Първо, детето се развива, като имитира модел за подражание, след това като следва авторитети в своето чиракуване и в пътуванията си в свободна асоциация. След това идва време, когато всичко в човека е разкрито; това е действителното време на мъжествеността и женствеността. От този момент нататък влиянието отвън престава до известна степен. На тридесетгодишна възраст мазнините започват да се натрупват в тялото и човекът започва да се разширява. Това е знак, че силите за активност вътре са намалели.

На тридесет и петата година човекът започва да обработва силите в себе си благотворно. Дотогава той работи върху временната част на душата си, която е донесъл със себе си от предишни въплъщения. От тридесет и петата нататък той започва да работи върху вечната част на душата си. Ето защо всичко, което сме научили, дава плодове едва от тридесет и петата нататък и ние имаме какво да дадем на света. Това е времето, когато ставаме твърди в себе си и натрупваме тежест в себе си. Ако дотогава човек трябва да се учи чрез света и чрез живота, то едва от тридесет и петата година нататък светът може да се учи от него. Младешта трябва да бъде съветвана, но само този, който се е издигнал над височината на слънцето, може да съветва. Тогава той може да дава повече, отколкото взема от него. Това е така, защото астралното тяло излиза с полова зрялост, тогава то може да работи вътрешно в етерното си тяло. Докато мускулите все още растат, това не е възможно. Когато мускулите вече не са оставени на самото тяло, жизненото тяло –

етерното тяло – става все по-солидно и то отдава на околната среда това, което е работило в него. Особено надарените хора могат да правят това преди тридесет и петгодишна възраст, но то има тежест едва от тридесет и петгодишна възраст. Древните гърци никога не биха позволили на човек да гадае преди това време. Да се справя добре, но да не гадае. Във всички тайни училища всички ученици преди тридесет и петгодишна възраст са постъпвали само в подготвителната програма. Само когато силите са били освободени, те биха могли да се издигнат по-високо. Когато човек остарее в този свят, той става млад само за безсмъртния. Това е голям късмет – здравият, развит човек ще има нещо скромно около себе си и ще избере свой герой дотогава, на когото ще подражава, за да достигне Олимп. По-специално, това трябва да е причина за голяма предпазливост, когато млади хора с най-високи познания за света искат да работят в света. Това изисква зрялост и положение в духовния свят. Все повече хора интернализират себе си и няма конкретни периоди за това. Тези, които преминават през определено обучение – дори ако косата им вече е побеляла, а кожата им е набръчкана и повехнала – все още могат да бъдат най-младите. Тези, които имат младостта на душата, ще придобият най-големи сили дори в напреднала възраст. Дори когато паметта намалява, формиращата сила започва да отслабва, силата на идеалите умира, тогава човек пести силите си за всичко това и те служат за култивирането на безсмъртното. Старостта повяхва външно и поражда вечното в човека.

Това е и доказателство за човешка приемственост. Това, което расте и се развива, е неразрушимата, нетленна сърцевина на човешкото същество. Колкото повече околната среда губи интерес към нея, толкова по-важно е за света това, което човекът казва и мисли на тази възраст. Ето защо древните са приемали старейшините за свои водачи, също и за социалния ред. Те са имали думата, мисленето, което трябва да остане, нетленното в тленното.

Ето защо духовната наука ни позволява да видим този живот в правилната светлина. Тя ни дава не само теории, а нещо, което ни дава сила и сигурност в живота, увереност във великото бъдеще на света. Тогава ходът на живота на човек, с неговите възходи и смърти, има нещо много смислено в себе си, когато знаем как да живеем с тази мъдрост, според възвишената поговорка: познай себе си. Тя му показва как светът го създава и как той работи от себе си. Показва ни как дължим съществуването си на света, но също така и че можем да даваме. Блаженството от вземането и даването ни показва този път.

10. Същността на човешкото същество

Днес искаме да поговорим за фундаменталните въпроси на цялото човешко същество, за този въпрос от всички въпроси, който търси отговора в изследването на собственото същество, най-същностната природа на човешкото същество. Той е тясно свързан с всичко, което докосва човешкото същество, не само на теория, но и с всичко, което обгръща душата му, предизвиква, с всичко, което е свързано с щастието и страданието на нашето съществуване, с всичко в света, което дава сила и мощ на волята.

Ако искаме да намерим отговорите на тези въпроси, ако говорим за същността на човека, тогава трябва да знаем не само за това, което физически съществува в човека.

В някои отношения животното е по-щастливо от човека в това отношение; то живее в своето съществуване, в рамките на силите, вложени в него, и не е нужно да се пита за целта и предназначението на своето съществуване, но човекът трябва да си задава тези въпроси; те са му поставени от самия живот. Всяка сигурност, всяка надежда в живота трябва да произтича от това как човешката душа се отнася към този въпрос от всички въпроси. Той съдържа в себе си тайната на живота и смъртта. Той обхваща преходното и вечното, временното и вечното в живота на човека. Ако погледнете физическото тяло – то избледнява в смъртта, разпада се на хиляди и хиляди компоненти, които виждате да изчезват в кръговрата на материята. Съвсем естествено възниква въпросът: Изчезването на човешкото същество изчерпва ли всичко, което той означава в света? И когато погледнем нашия културен живот, когато видим как човек твори и работи в света, когато видим как велики майстори на изкуството, като Микеланджело и Рафаело, създават своите шедеври, как трансформират духовните сили във физически, телесни, земни и знаем, че тези произведения на великия гений, на които хората се радват и се възвисяват, един ден също ще избледнеят и ще се разпръснат, така че никое човешко око няма да ги види отново и никоя човешка душа няма да им се наслади, тогава този въпрос отново възниква пред нашата душа.

Всичко, което човек включва във временното, виждаме да изчезва; какво остава от човека и неговите творения? Оцелява ли нещо от него самия? Има ли нещоечно в човешкия живот? Дълбокото чувство, което винаги е занимавало хората по тези въпроси, винаги е било задоволено по много начини. Призованите са отговаряли по същия начин в различните религии на различните народи, когато са възниквали тези въпроси за живота и смъртта. Но в наше време виждаме особена съдба у много хора. Дълбок разрыв преминава през душите им, през целия им живот.

Ако погледнем назад във времето, виждаме, че в дните преди печатарската машина душите са могли по-лесно да намерят задоволителен отговор от онези, които са били призвани да го направят. Днес обаче виждаме, че най-замислените и

стремящи се души са в затруднение, когато се изправят пред този въпрос. В младостта си те са научили много, са упражнявали умовете си, са тренирали интелигентността си – тогава въпросите на религията се обръщат към тях. Чрез така наречената съвременна наука, чрез хиляди други канали, към тях е потекло богатство от знания и за душата става трудно да се държи за това, което религията дава като храна за душата. Именно онези, които най-много жадуват за истината, тогава се заблуждават. Информацията, която религията му дава, вече не може да задоволи човека. науката също не му дава мироглед, който да укрепва сърцето в неговите начинания.

И така виждаме как душата се разпада в себе си, често още в ранна младост, виждаме дълбок конфликт у онези, които се стремят най-усърдно; и това се пренася в живота. У мнозина по-късно се появява известно безразличие към тези въпроси; те се опитват да ги държат настрана, за да не бъдат обезпокоявани от тях. От това произтича повърхностност в живота, която е може би дори по-лоша, отколкото при други хора, при които копнежът да се намерят отговори на тези въпроси постоянно поражда нови съмнения, които едва ли могат да бъдат задоволени с нещо. Това е дълбока трагедия във вътрешния живот на човека!

Това е настроението на нашето време. Човекът се нуждае от нещо, което да подхранва душата му, което да му дава увереност пред лицето на тези въпроси. Това трябва да се случи за човечеството. Тези, които знаят как да разчитат знаците на времето, също знаят, че всичко това ще стане много по-остро, а също така знаят колко необходима е духовната наука или теософският мироглед за човечеството. Някои свързват „теософията“ със странна гледна точка. Не става въпрос за нещо ново, напротив: човечеството винаги е имало нещо подобно на това, което представлява теософията в определена форма. По същия начин, по който човекът теоретично изследва фактите на природата, теософията се стреми да изследва фактите на вечния живот.

Фактите за вечния живот не са възникнали от детско въображение, нито от остарял етап на човешкото развитие. По-скоро теософията съдържа най-дълбоката духовна мъдрост, която под формата на знание предава на хората това, което религията отговаря на тези въпроси под формата на чувства. Следователно не бива да си представяме, че теософията е нова религия; тя не е. Тя също така не се противопоставя на религиите, а ги изяснява, обяснявайки самите истини на религията, така че те да могат да издържат на най-строгите изисквания на науката. Тя е инструментът за извеждане на истините на религията на повърхността. Тя не иска да основава нова религия, а да изяснява старите. Същото научно мислене, точно същият метод, както в науката, преобладава и в теософията.

Разбира се, някои от казаните днес неща ще изглеждат гротескни и фантастични за материалистично настроените, но не бива да пренебрегваме факта, че когато чуете подобни истини в оригиналния им вид, първо трябва да се задълбочите в тях, не

можете да го направите за един час, защото теософията обхваща най-важните, най-дълбоките въпроси на човечеството! Всички неща са се случили във времето и първоначално са били смятани за фантазии. Ако наистина са били основани на живота и истината, с течение на времето са станали самоочевидни. По подобен начин теософските учения, на които все още се противопоставя яростно, скоро ще бъдат приемани за даденост.

Сега искаме да отговорим на въпросите за природата на човека от духовно-научна гледна точка. Не е толкова лесно да се говори за това, защото човекът е много сложно същество и само ако се подложим на дискомфорта да се вгледаме дълбоко в причините за нашето съществуване, можем да намерим отговори.

Човекът се появява първо пред външните сетива на човешките същества. Можем да го докоснем, да го видим, да го чуем и да разберем какво казва; те са възприемаеми за външните сетива. Умът може да комбинира всичко това; анатомът може да изследва вътрешността на човешкото същество. От всичко това можем да си изградим представа какво е човек. По принцип няма голяма разлика между това, което може да се види и усети в човек, и това, което анатомът или физиологът открива, когато дисектира човек. Ние разбираме всичко това заедно като това, което можем да знаем за един човек. Някои казват: Няма нищо друго за човека освен това, което сетивата могат да възприемат и което науката може да изследва. Други казват: Наистина има много повече, но не можем да го изследваме, трябва да се ограничим до сетивните факти. Но духовната наука не казва това; за нея всичко това е само част от човешкото същество. Физическото човешко тяло е за нея само част от много сложното човешко същество.

Много хора смятат за вид нескромност да се каже, че има още какво да се знае за човека и света. Те питат: Откъде знаете тези неща? Не можете да ги знаете, защото има граници на нашето познание! — Цитирам тук поговорката на великия немски мислител Йохан Готлиб Фихте, който през 1811 г. обсъжда пред голяма публика същото нещо, което теософията ще трябва да обсъжда отново и отново: какво е в основата на човешкото същество като невидимо. Фихте казва: Ако си представите, че сте единственият, който може да вижда в свят от слепи хора, и им говорите за форми и цветове, за всички чудеса, които око̀то ни предава, тогава тези слепи хора биха могли да кажат, че всичко това са въображаеми неща. Но в момента, в който успеете да дадете на всички тези слепи хора способността да виждат, те виждат нов свят, всичко, за което им е говорил този, стои пред тях. Тогава слепият човек осъзнава, че не е имал право да казва, че няма форми, няма цветове. — В същия смисъл теософията говори за висши светове. Това не са нови светове, те са навсякъде около нас, ние сме сред тях, само на човека му липсват органите, способностите да ги възприема. — Теософията казва: светът, който нашите физически сетива възприемат, не е единственият; ние можем да разширим възприятията си, можем да възприемем други светове. — Те не лежат в

неразбираемо отвъдно, не в облачна кукувича земя, а около нас. Теософията не говори за тези светове в магически смисъл, а в същия смисъл, както Йохан Готлиб Фихте.

Чрез теософията е възможно да се придобият сетивата за възприемане на други светове. Адептите и посветените винаги са били способни да свидетелстват за това, което самите те са видели и преживели в тези светове. Тези духовни сетива се намират във всяко човешко същество; те могат да бъдат извадени наяве и развити чрез духовно-научния метод. Ако човек има достатъчно търпение и енергия да се подложи на тези методи по време на обучение, тогава той може да вижда в другите светове, както слепият вижда цветове след операция. (Разбира се, тази операция не помага на родените слепи, но всеки може да постигне тази духовна операция чрез обучение.)

Всички религии по света са възникнали от това, което посветените са видели в духовните светове, които ни заобикалят. Те са дали на света разкази за тях, а това, което ясновидците са видели, е записано в свещените писания. Сега живеем във време, когато човечеството отново черпи поток от духовен живот от тези духовни светове. Ето защо теософията прави тази мъдрост от свръхсетивните светове достъпна в популярни лекции [на голяма част от света]. Това е причината, поради която сега публично се съобщават такива учения, които иначе само малък кръг от подготвени хора би могъл да получи.

Но за човек, който вижда в духовните светове, висшите части на човешката природа са също толкова истински и реални, колкото и физическото тяло. Днес мога да ви дам само няколко насоки и общ преглед на това, което теософията казва по тези въпроси.

Физическото тяло е онази част от човешката природа, която споделя същите вещества като целия неодушевен, минерален свят. Всички вещества в околната среда, всички метали в земята съдържат същите вещества като това тяло. Въпреки това, то се различава от така наречените неодушевени същества. То има същите вещества в себе си, но би се разпаднало в себе си, ако не беше определено усложнение, друг принцип, друга връзка, която го държи заедно. Планинският кристал съществува сам по себе си. Физическото човешко тяло не може да направи това.

Втората връзка, която е обща с растенията и животните, но не и с минералното царство, е етерното тяло. [Това не е хипотетичният етер, приет от физиката.] Неговата задача е да предотвратява разпадането на физическото тяло във всеки момент от живота. Само смъртта отделя това етерно тяло от физическото тяло, тогава същото е „труп“, то се разлага, когато се предава на веществата, които се намират в него. Във всеки момент от живота жизненото тяло се бори срещу разпадането на физическото тяло.

До деветнадесети век, дори от външната наука, се е приемало за даденост, че в живите същества има нещо подобно; то се е наричало жизнен принцип. Едва около средата на деветнадесети век хората започват да отхвърлят всичко, което не може да се види с очите; и човек е смятан за глупак, ако въпреки това се е придържал към него. Учените-материалистки – като [Фогт], Молешот – създават светоглед, който се стреми да обясни живота само чрез комбинация от атоми. Днес някои започват да признават, че трябва да има нещо отвъд това.

За теософията това етерно или жизнено тяло може да се открие в растенията, животните и хората и е толкова реално за тези, които могат да виждат в духовните светове, колкото и физическото тяло; човек може да го види с това, което Гьоте нарича духовни очи.

Това е втората връзка. Можем да визуализираме третата, ако вземем предвид, че човекът, който стои пред нас, не е съставен единствено от това, което виждаме за него, не от цветове и форми, а че в кожата, която обгръща физическото тяло, има нещо живо, което само безмозъчните не могат да вземат предвид. И това е нещо много, много по-важно от физическото тяло. Всичко, което не можем да възприемем, импулсите, радостта, удоволствието, страданието, болката, желанието, които живеят в човек от раждането до смъртта, всичко това е също толкова реално, колкото цветът на бузите му. Всичко това не е резултат от процеси в тъканите на тялото. Теософията казва: Този носител на желания, страсти и т.н. в човека е същество, което е било там преди, което е произходът на физическото тяло. Нека си го изясним с водата и леда. Ледът е вода, само че в различна форма. Точно както ледът може да се превърне отново във вода и първоначално е вода, така и духовната наука показва, че цялата материя, цялото вещество, не е нищо друго освен втвърден дух. Както ледът е вода, така е вярно и че всичко, което живее в човека като инстинкт, желание, похот и болка, се е кондензирано, кристализирано, така да се каже, във физическото тяло. Това е създаване на астралното тяло, третото звено в човешката природа. Човекът вече няма това общо с растенията, а само с животните.

Така физическото тяло е общо с минерала, растението и животното, етерното тяло е общо с растението и животното, а астралното тяло е общо с животното. Някои изследователи обаче твърдят, че някои растения също проявяват усещане, защото реагират на стимули, но е аматорско мнение да се твърди, че растението има усещане. Всеки, който казва това, не знае какво се има предвид под усещане. Само същество, което отразява този външен стимул вътрешно, само то е същество, за което може да се каже, че има усещане, само такова същество има астрално тяло. Ако някой искаше да каже това за растенията, тогава би могъл също толкова лесно да го каже и за синята лакмусова хартия, която при определени обстоятелства, когато е подложена на определен стимул, става червена.

Сега имаме три части на човешкото същество и стигаме до четвъртата. Не се тревожете от броя на частите! Човекът е просто много сложно същество. Стигаме до тази четвърта част чрез едно просто съображение. Разбираме я най-лесно, ако следваме следния ход на мисълта: в целия немскоезичен свят има една дума, която е различна от всички останали. Всичко останало около нас може да се нарече, но никой не може да ви каже малката дума „аз“, можете да я кажете само на себе си. Тази дума трябва да отеква от душата на всеки човек; всяка друга дума е „ти“ за вас; само за вас самите вие сте „аз“! Човек не осъзнава веднага голямото значение на този факт. „Аз“ никога не може да звучи за ухото ни отвън; то трябва да звучи в самата душа; душата трябва да го произнесе като свое най-съкровено име.

Древните основатели на религиите, които са изградили своите религии върху духовната наука, са знаели това много добре. Това, което започва да говори вътре в човека, се е наричало дух в човека, наричало се е неизразимото име на Бог! Азът, Богът в човека, се обявява в тази дума!

Никой не може да каже, че теософията твърди, че Бог е в човека, както често се твърди повърхностно. Точно както ако вземете капка от морето, не можете да кажете: „Тази капка е морето“, когато знаем, че същността на капката е същата като тази на океана. По същия начин, когато казвате „аз“ на душата си, нямате предвид всеобхватния дух. Това не е духът, както и капката не е океанът, и въпреки това е същата същност като божествения Все-дух. Трябва да разбирате това в този смисъл. В този смисъл древните евреи са наричали Яхве, Йехова, неизречимото име на Бог, което означава същността, Аз-ът. Затова дълбока, благоговейна тръпка е преминавала през редиците на хората, когато веднъж годишно този, който е бил призван да го направи, е произнасял това свято име: Яхве, тоест Аз съм, Който съм, Който бях и Който ще бъда!

Следователно, по-дълбоките натури усещат това като решаващо събитие, когато в хода на живота си влязат във вътрешен контакт с този вечен дух на живота, когато се събудят до осъзнаването: Аз съм аз. Жан Пол, например, когато това му стана ясно – той беше само седемгодишно дете – го почувства като огромно събитие, сякаш гледаше в забуленото светилище на вътрешното си същество. Дори в по-късните си години той все още с умиление си спомняше външните обстоятелства, при които това се случи.

И в това забулено светилище ние също поглеждаме, когато съзнателно произнасяме малката дума „аз“ за първи път. Именно тя прави човека венец на земното творение: този аз, сияещ и преминаващ през тялото, го прави най-свещеното същество на земята! Това е четвъртото звено в неговото същество. Това се разбира в питагорейската школа под свещената тетрада. Когато това се появи в човек, той се е издигнал до по-високо ниво на осъзнаване, което мистериозно изразява най-дълбокото нещо в човешката природа. Но това не е всичко.

Хората не се различават един от друг по отношение на тази тетрада, всеки човек я има. Трябва да има друга разлика между тях. Нека ясно видим разликата между канибал, обикновен средностатистически човек и висок идеалист, като Шилер или Франциск от Асизи. Виждаме голяма разлика между такива хора!

Дарвин разказва как по време на едно от пътуванията си стигнал до район, населен с племе човекояди. Той накарал преводача да обясни на вожда колко е лошо да се яде човешко същество. „Дивакът“ погледнал европейеца с учудване и наивно отговорил, че не може да знае дали е добро или лошо, преди самият той да е ял човек! Той мислел само за това дали нещо е добро или лошо за него, тоест дали е вкусно или не.

Но такъв човек има и четирите крайника, които ви споменах. По какво се различава средностатистическият европейец от такъв „дивак“? Той си казва за някои импулси: може да ги следваш, но си забранява да следва други. Той има морални понятия, които му забраняват едно и му позволяват друго; той е пречистил и очистил своите импулси и страсти, и ако е малко по-висок, има определени идеали, към които се стреми. По какво се различава от „дивака“? Той е работил върху астралното си тяло, тялото, което е носител на желания и страсти. Дивакът все още не е направил това; той все още не е вложил никакъв труд в това, той все още живее в своите импулси и желания, а частта от тялото му, егото, живее в него така, както му е било предадено от боговете. Колкото по-висок е човек, толкова повече това божествено наследство работи в него и трансформира другите тела. Идеалистът е трансформирал още повече в себе си, той е подчинил още повече на егото; и човекът, който държи инстинктите и страстите си толкова добре под контрол, че не се случва нищо, което той да не разпознае като правилно и добро, който никога не се увлича от инстинктите и желанията си, е пречистил и облагородил напълно астралното си тяло.

Така имаме пет аспекта на човешката природа: четирите физически тела, етерното тяло, астрално тяло, в което се намира Азът, и след това частта, която Азът е развил за себе си. Този аспект наричаме духовно аз или манас, който е продукт на трансформацията на астралното тяло. И колкото повече човек се е трансформирал в астралното си тяло, толкова повече от духовното аз или манас има в себе си.

Човек вече може да работи и върху своето етерно тяло или жизнено тяло. То е не само носител на хранене, растеж и способност за размножаване, но и носител на трайни навици, характер, съвест и темперамент. Дали човек е добър или лош в нормалния смисъл зависи от астралното тяло, но дали е меланхолик или холерик зависи от етерното тяло. Помислете колко малко сте знаели като осемгодишно дете. Оттогава сте научили много, но ако сте били дете с избухлив темперамент, вашият темперамент все още ще се избухва от време на време; ако сте били меланхолично дете, все още ще трябва понякога да се борите с мрачното настроение. Всичко в астралното тяло се променя бързо, всичко, закотвено в етерното тяло, се променя

бавно, така че преработката на астралното тяло може да се сравни с минутната стрелка на часовника, а тази на етерното тяло - с часовата стрелка.

Следователно, Азът също има много по-големи трудности, когато трябва да действа върху етерното тяло. Силни импулси за неговото преобразяване се дават от високото, чисто изкуство, което позволява на човек да усети и види вечното; силни импулси се дават и от величието и славата на природата и на Божиите творения. Но най-силно религиозните импулси работят за преобразяване на жизненото тяло; не морални наставления с абстрактни понятия, а задълбочаване във вечното съдържание на битието, потъване в това, което ни е дадено като мъдрост във великите религии, задейства импулси, които имат силно облагородяващо въздействие върху човешкото етерно тяло и оттам голямото значение на [същото] за човечеството.

Тук започва обучението и образованието на посветения. Той трябва да учи и да преминава през различни неща от това, което се нарича учене в училищен смисъл. Разбира се, той трябва да научи и това, което живее в астралното тяло и може да бъде схванато, това, което се нарича учене в обикновения смисъл, но това не е основното. Ученикът е направил повече в посока на посвещение, когато се бори с някаква склонност, съзнателно изоставя навик. В школите за посвещение следователно се набляга особено на това; ученикът трябва да преминава през упражнения, които му позволяват да промени темперамента си, да преодолее характера си; и тази работа води до по-висши светове. Всичко, което може да бъде трансформирано в етерното тяло, така че егото да може да го контролира, се нарича дух на живота или Будхи. Така шестата част на човешкото същество е трансформираното етерно тяло или жизнено тяло.

Ако продължим по-нататък, стигаме до най-високото ниво, където посветеният започва да работи върху физическото си тяло; това е седмата връзка на бъдещето. Може да ви се стори странно, че най-ниската част на човека, физическото тяло, се обработва от най-висшата, но трябва да имаме предвид, че по този начин човекът става способен да работи и във физическия свят, от който самото човешко тяло е взело своята субстанция. Посветеният на това ниво може да работи в космоса! Това ниво се достига чрез трансформация на дихателния процес; то се нарича Атма – Атма, тоест дишане, защото е свързано с дишането – или духовен човек.

Така имаме тетрадата на човека и така наречената висша троица, която произтича от тетрадата и е процес на трансформация на тетрадата. Сега искаме да разгледаме как тези елементи действат в човека, искаме да разгледаме човека както в живота, така и в смъртта.

Какво е сънят? Той води до промяна в контекста на елементите на човешката природа, които току-що бяха описани. Докато човек е буден, от сутрин до вечер, те са преплетени и образуват жива система от взаимодействащи си сили. Различно е, когато човек спи. Желанието и страданието, радостта и болката са потънали, когато

човекът лежи в дълбок сън без сънища. Това, че всичко това не е налице за човека, е защото неговото астрално тяло, което е носител на желанието и страданието, го е напуснало по време на сън. Само физическото тяло на човека, свързано с етерното тяло, лежи в леглото. Астралното тяло е извън човека веднага щом той потъне в сън. Какво прави това астрално тяло през нощта? Дали почива някъде в нематериалното? Не! Именно когато знаем какво прави астралното тяло през нощта, тогава можем да се вгледаме дълбоко в природата на човешкото същество. Докато астралното тяло е във физическото тяло през деня, то възприема чрез физическите органи. Чрез окото то получава светлина и цветове, чрез ухото - звуци и т.н. Астралното тяло усеща тези неща, защото усещането е в него. Но тъй като е вътре във физическото тяло, то усеща и дисхармонията на околната среда; няма хармония около него и това го изтощава непрекъснато. Това износване на астралното тяло се изразява във факта, че човек се уморява. Докато астралното тяло е вътре, то е заето с външния свят, но щом е навън, то работи за възстановяване на физическото тяло, през нощта е заето да се отървава от веществата на умората. Това е неговата работа през нощта. Човек би умрял много по-рано, ако астралното тяло не правеше това всяка нощ и не изпращаше силите си надолу във физическото тяло, за да го приведе в състоянието, в което е необходимо да продължи живота си. Трябва да си го представим така: ние сме затворени в море от астралност, сякаш в голям съд с вода. През деня всеки човек попива капка от нея, като гъба, и я освобождава отново през нощта. И така, през нощта астралното тяло се потапя в своя източник, а през нощта се връща в дома си. Само ясновидец може да ви каже как изглежда. Обикновеният човек няма представа за това, но за ясновидеца е различно. По време на съзнателния му сън през нощта за него се отваря свят от светлина и цветове. Той съзнателно живее в света на хармонията на сферите, в който астралното тяло на всяко човешко същество също живее несъзнателно. И този свят не е фантазия. Тази хармония на сферите е реалност! Тя е източникът на всички неща, тя е същото като това, което в християнската религия се нарича Небесно царство. Посветените винаги са знаели това. — За мнозина може да звучи възмутително, когато казвам: Гьоте също е знаел това! Когато човек се възнесе на небето, той чува хармониите на сферите, от които е създаден целият свят, и Гьоте изразява това, когато казва:

Слънцето звучи по древния начин

В песенния конкурс на сферите,

и така нататък. Ако погледнем повърхностно на този пасаж, не можем да го обясним. Физическото слънце не звучи! Но слънцето има своя дух и именно тази духовна същност звучи в песенния конкурс на сферите! И този дух е предвид от Гьоте, който може да бъде възприет от онези, които могат да възприемат в духовните светове. И по-нататък, край на драмата на Фауст [сцената с Ариел, какво казва тя]:

Отекващ за духовните уши,
сега се ражда новият ден;
той тръби, той тромбонира,
и така нататък. Тъй като душата живее в това звучащо астрално море, в тази хармония на сферите през нощта, Парацелз с право я нарича астрално тяло, защото всяка нощ тя се пренася в първоначалния си дом, в света на звездите.

Докато това астрално тяло не е напълно напуснало етерното и физическото тяло, това е времето, когато сънищата изплуват от несъзнателния нощен мрак. Докато астралното тяло не е напълно прекъснало връзката си с човешкото същество, човекът сънува. Когато астралното тяло е изцяло в човека, той живее в будното съзнание на деня.

Когато човек умре, настъпват и други промени. След смъртта от човека остава само физическото тяло; астралното тяло си тръгва заедно с етерното тяло. [Само в най-редките случаи астралното тяло взема етерното тяло със себе си.] Обикновено след смъртта с човека се случва нещо специално.

Целият минал живот тогава се появява пред душата на човека като голяма картина, като панорама, но по много особен начин, защото всичко, което е давало на човека радост или му е причинявало страдание в живота му, липсва от тази картина.

Човекът гледа на живота си съвсем обективно. Това е така, докато етерното тяло е свързано с астралното тяло и егото. След това астралното тяло се отделя и отзад остава вторият труп на човешкото същество, етерният труп. Той се разтваря в общия космически етер, точно както се разтваря физическият труп, само че много по-бързо. Но от тази жизнена картина остава есенция, център на сила, така да се каже, сбор от преживяванията. Точно както добавяте нова страница към книга, вие добавяте съдържанието на последния си живот всеки път, когато погледнете назад към живота си след смъртта с ясновидство. Това може да отнеме часове или дори дни, в зависимост от индивидуалността на човека.

В човешкия живот има подобни моменти. Когато човек изпитва силен страх, например, когато падне по време на изкачване на планина или е в опасност от удавяне, целият му живот вероятно минава пред него като картина и дори материалистично мислещи хора са преживявали това и са го заявявали, като например криминалният антрополог Бенедикт във Виена. Каква е причината за това преживяване? Всички знаете чувството, което изпитваме, когато крайникът е заспал, това изтръпване, децата биха казали: Все едно газирана вода в пръстите ми. Като ясновидец можете да видите, че в такъв изтръпнал крайник етерното тяло се е разхлабило, така че етерната ръка виси настрана, когато ръката е изтръпнала, и същото важи и за главата, когато човек е под хипноза. Ако след това на човек се даде такъв страх, цялото етерно тяло се разхлабва за кратък миг. Тъй като етерното тяло е носител на паметта и иначе е постоянно вградено във физическото тяло, в обикновения живот то може да си спомни само толкова, колкото физическото тяло

му позволява. Но в такива моменти, когато етерното тяло е свободно, тоест, когато физическото тяло вече не е пречка, тогава паметта излиза напълно на преден план. Наскоро някой ми каза, че е бил близо до удавяне, но не е имал споменна таблица, защото е бил в безсъзнание. Това е точно доказателството за това, защото когато човек е в безсъзнание, астралното тяло, което е носител на съзнанието, също е отсъстващо, така че, разбира се, този спомен не може да се случи.

Сега, след смъртта, когато астралното тяло се освобождава от физическото тяло и етерното тяло, които остават като два трупа и освобождават веществата си обратно в околната среда, започва определена епоха: така нареченото време на Камалока. Камалока не е място, което е далеч от нас. Хората, които са починали, са винаги около нас. Ясновидското око винаги може да ги види.

Можем да си изясним това с помощта на проста логика. В какво положение се намираме след смъртта? Нека си представим например един гурман, който приживе е имал страст, да речем, към говежди пържоли. Физическото тяло не му се наслаждава, но астралното тяло, което е носител на желания, страсти, усещания и т.н., се нуждае от физическото тяло, за да получи това удоволствие; то е, така да се каже, негов инструмент. Сега, след смъртта, той се е отървал от физическото тяло, така че вече няма инструмент, но все още има абсолютно същия копнеж за задоволяване на желанията си.

Това е същата ситуация като тази на човек, който в красива местност не може да намери вода надалеч и нашироко и е принуден да страда от пареща жажда. По същия начин неутолимият копнеж за физически удоволствия гори в астралното тяло. Докато човек все още не се е отказал от това, докато съществува алчността му за това удовлетворение, толкова дълго ще продължи времето му в Камалока. Само когато нищо не го дърпа обратно в този свят, той може да се възнесе в действителния духовен свят, небесния свят.

Човек би могъл да се запита: Съзнателен ли е човекът в това състояние на Камалока? Разбира се, защото същите сили, които човекът има в астралното си тяло и които всяка нощ излизат в космическото пространство, живеят там в хармонията на безкрайността и по този начин отново и отново обновяват изразходваните сили на физическото тяло – именно тези сили той сега използва в себе си в това състояние. Така че човек трябва да бъде съзнателен и след смъртта.

Сега човекът се възнася в духовните светове и взема тази есенция, за която ви говорих, от етерното си тяло и подобна есенция от астралното си тяло със себе си. Есенцията, която е придобил в етерното си тяло през живота си, влияе върху емоционалния му живот в морален смисъл, а това, което е придобил в астралното си тяло, влияе върху неговите желания и инстинкти. Сега той живее в духовните светове определен брой години, след което отново се спуска в света, екипиран с това, за което е работил по този начин, с повече или по-малко пречистено етерно и астрално тяло, и всеки нов живот, който води, е сякаш нова страница в книгата на

живота му. Колкото повече въплъщения е преживял и колкото по-добре ги е използвал, за да се усъвършенства и да се стреми по-високо, толкова по-богат е новият живот и така човешкото същество се издига от живот в живот и се усъвършенства все повече и повече. Той не е разделен в един живот, нищо не е просто игра на случайността, а животите му са свързани. Точно както в ежедневието работата на един ден подготвя и влияе на тази на следващия, така и нашето минало е свързано с бъдещето и така ние създаваме собственото си бъдеще чрез поведението си в настоящето. Това е закон, който преминава през цялата природа, както през неодушевеното, така и през живото.

И тази връзка между събитията, които се случват по-късно, и тези, които се случват по-рано, се нарича [„крама“ — не „карма“]. Определена [крама] произтича от всеки житейски път за всеки човек. В това има нещо дълбоко помиряващо, когато се гледа по правилния начин; защото когато често виждаме един трудолюбив, добър човек, осъден на бедност и мизерия в живота, и друг, привидно без никакви заслуги, живеещ в щастие и радост, тогава можем напразно да се питаме как е възможно това, което изглежда толкова несправедливо! Но ако знаем закона на [Крма], ако знаем, че всеки сам подготвя съдбата си, че [Крма] е закон на живота, ако знаем, че всичко, което правя, дава своите плодове, ако направя нещо глупаво, зло, тогава плодовете ще бъдат едни и същи, ако върша добро, тогава щастие и радостта ще бъдат резултатът - тогава този закон ще бъде нещо дълбоко помиряващо за всеки и когато не само теоретично, но и истински осветява живота на човек, тогава той ще разгърне нови сили в него, ще му даде увереност, ориентация и сигурност в живота. Дори с изкуплението на Христос, законът може да бъде напълно съгласуван, щом бъде правилно разбран. Теолозите казват: Ние говорим за изкуплението чрез Христос Исус, но вие говорите за факта, че човек трябва да се изкупи. Вие не вярвате в идеята за изкупление! — Това не е вярно. Точно както търговецът може да изготви баланса си по всяко време и все още да може да вписва нови елементи всеки момент, така и ние можем да вписваме нови елементи в книгата си на живота всеки момент. [Крма] е напълно съвместим със свободата на волята; можем да вписваме лоши или добри елементи. Сега, ако сме достатъчно силни, можем да помогнем на един ближен. Ако сме още по-могъщи, можем да помогнем на двама и така нататък. Но едно всемогъщо същество, като Христос Исус, който се яви в човечеството, може да помогне на безброй хора чрез едно-единствено действие, което надхвърля времето. Правилно разбран, законът на кармата е напълно в съответствие с християнската идея за спасение; той е съвместим и с цялото християнско учение.

Когато учението за природата и същността на човека постепенно проникне в човечеството, когато то бъде пропито и одухотворено от него, тогава през него ще потече нов живот и ново развитие. Защото човечеството се нуждае от тези учения сега. Душите на хората биха пресъхнали при условията, които бяха посочени в

началото. Теософията трябваше да дойде, тя беше необходимост за живота на човечеството. Дори ако все още се отнася с враждебност към нея, каква вреда се причинява? Всичко, което е ново и неразбираемо, в началото се отнася с враждебност и едва по-късно се приема за даденост. Помислете за пощенската марка – никой пощенски администратор не е измислил тази проста идея и когато се появи за първи път, тя беше наречена „мозъчно увредена“. Това беше само преди 70 години! И същото беше и с първите железопътни линии. Казваха, че всеки, който пътува по тях, неизбежно ще претърпи тежки нервни сътресения.

Теософията сочи към нещата и е важно те да се докажат в живота, когато се прилагат; и ако Теософията е доказала своята истина, тогава тя естествено ще намери своя път през душите на хората. [Защото тя е духовното лекарство за човечеството!] Не чрез думи, не чрез дискусии – възстановяването на духовния живот може да се намери само чрез действие. И това доказателство се очаква от онези, които знаят какво трябва да означава Теософията за човечеството в идните времена. Знанието, което се прилага на практика, е това, от което се нуждаем. Това знание не може да бъде намерено само чрез слабите сили на нашия интелект, а трябва да се влее от висши светове, за да съживи нашата култура, да ни даде сила и сигурност в живота и да ни направи силни, креативни човешки същества.

11. Заблудата на болестта в светлината на духовната наука

Болест и здраве са думи, които интересуват всеки и които до известна степен са в центъра на нашите мисли и чувства; не само по егоистични причини, но и защото способността ни да живеем и житейската ни работа са свързани с тях. Тези, които се радват на добро здраве, могат да бъдат по-полезни на своите близки, отколкото тези, които са обременени от болести и страдания; те ще изпълняват работата, професията и мисията си в света с повече радост.

Когато говорим за здраве и болест от духовно-научна гледна точка, трябва да осъзнаваме, че трябва да заемем различна гледна точка от материалистическата. Трябва да издигнем подхода си на по-високо ниво. Но за да оправдая до известна степен термина „болестна заблуда“, бих искал да представя два образа. От първия ще видите, че болестната заблуда е нещо съвременно, а от втория ще видите до каква степен може да се говори за болестна заблуда.

Пътувах с една добре позната личност покрай много руини, живописно разположени по хълмовете, но сред многото по-нови сгради, построени по хълмовете, се появиха и много санаториуми. Спътникът ми каза: „Тези руини са напомняне за силата и мощта на отминали времена, а всички санаториуми, от друга страна, са напомняне за слабост и болест.“ Имах нужда да посетя санаториум за кратко, за четвърт час. По това време просто виждах всички пациенти, които минаваха за обяд. Останах с впечатлението, че повечето от тях биха могли да направят нещо по-добро от това да са там.

Друга картина: Пътувах от Ростов до Берлин с един господин и една дама. Те споделяха помежду си своите болести. Дамата препоръча на господина различни рецепти за различните му болести, но той, от друга страна, насочи вниманието ѝ към книгата на Ламан, която имаше със себе си и която го отведе до санаториума. Жената имаше няколко болести, но на мъжа със сигурност му липсваше воля да оздравее. За някой, който не се наблюдава много, това е това, което се нарича въображаема болест. Когато чуete за нея, си я представяте като нещо дребно. Дори и на мъжа да му липсваше воля да оздравее, не е толкова лесно да му се даде воля, без да се знае истинската причина за болестта. Има причина за болестта. Той страдеше от всякакви неща и тук също не може да се говори за въображаема болест. Когато говорим за заблуди, трябва да сме наясно как причината за болестта се свързва с въображаемата болест.

Всеки, който наблюдава живота, преди всичко лекарят, който е придобил способността да вижда и е разпознал какво е психическо разположение и какво е физическа основа, може да каже много за ролята, която играе въображението. Например, ако една много четена статия за някакво заболяване описва всички усещания, които изпитва пациентът, много хора ще дойдат при лекаря, чувствайки,

че имат предразположеност към това заболяване. Без тази статия това нямаше да е така!

Следният пример показва как може да действа един лекар в такъв случай: известен лекар бил повикан в семейство, където не само семейството, но и семейният лекар вярвали, че младото момиче страда от менингит. Отначало той подозирал, че вината е в любовни истории; след това разбрал, че младото момиче ще напусне училище, въпреки че имала спешно желание да ѝ бъдат преподавани предмети, които особено я интересуват. Той обещал да се погрижи това да стане, при условие че се облече незабавно и бъде на семейната маса след десет минути. Нямамо и следа от менингит. Обикновено ставало въпрос за някаква комбинация от психически състояния.

Друг пример: една жена страдала от дълготрайно заболяване на краката след смъртта на съпруга си; това било приписано на психическото ѝ състояние. Лекар открил голям мазол на стъпалото ѝ и след като бил отстранен, болката в нерва също отшумяла.

Един лекар преживял следното: Брат наблюдавал как брат му оперира коляното и чул пукане, което го обзело толкова силно, че изведнъж почувствал болка в коляното си, докато оперираният не почувствал нищо. — Хапчетата за сън често имат подвеждащ ефект. Тези, които не могат да различат в такива случаи къде е границата, никога няма да стигнат до яснота. Някои форми на болести произхождат от душата; те са свързани с живота на настоящето в най-широк смисъл.

Ако искаме да разберем това, трябва да се обърнем за помощ към духовната наука. Трябва да вземем предвид взаимодействието на различните части или членове в човешкото същество. Физическото тяло е изцяло пронизано от етерното тяло; последното формира физическото тяло. Ако физическото тяло беше оставено на произвола на съдбата, то щеше да се разпадне. Етерното тяло се бори всеки момент, за да държи физическото тяло цяло. Когато се раздели, физическото тяло е труп.

Бих искал да засегна едно нещо тук: една от надеждите на науката е, че в бъдеще живи същества биха могли да бъдат изграждани в лаборатория. Духовната наука е категорична, че един ден това ще се случи. Това, което държи химическите вещества заедно, е това, което наричаме етерно тяло. Носителят на желания, на болка и радост, страдание и удоволствие е астралното тяло. Всяко същество усеща тласъка като болка; хората усещат това по същия начин, както животните.

Нека сега поговорим за четвъртия крайник на човека, за който аз говоря във връзка с неговите три тела. Който си представи тази структура, ще разбере ясно, че това, което наричаме болка, радост и недоволство, предполага астрално тяло. Болката е налице само там, където е налице астрално тяло. Как тези три тела са свързани едно с друго?

Удоволствието и страданието не са просто резултат от това, което се случва във физическото тяло; удоволствието и страданието са образувателите на етерното и физическото тяло. Астралното тяло е било първото и е съществувало много преди това. Защо са структурирани по начина, по който са? В крайна сметка, астралното тяло го е направило. Ако се върнем много, много назад, стигаме до състояние на човека, когато той е бил само астрално тяло.

Ще попитате: Как са изглеждали такива тела преди милиони години? За нашето съвременно схващане те са изглеждали гротескни и комични, с безкостни, меки тела и дълги пипала, които са могли да се разтягат и прибират. По това време душата за първи път е завладявала това странно тяло и постепенно го е оформяла в сегашната му форма. Слаб отзвук от това влияние може да се види и днес в преbledняването или руменината, които идват от страх. Виждате как може да се случи физическа промяна чрез чувство в душата. В онези дни човекът все още е можел мощно да работи върху тялото си, защото тялото е било все още доста меко. Астралното тяло първо работи върху етерното тяло, а то от своя страна върху физическото тяло.

Нека изясним как се случва това влияние. Нека вземем всяка болка, всяко удоволствие в астралното тяло; какво възниква в етерното тяло? Образ, форма и тази форма е това, което живее във физическото тяло, така че физическото тяло е отпечатък на този образ.

Откъде астралното тяло е получавало радостта и скръбта си в древността? То не е било нещо вътрешно. То е преживявало средата си. По онова време не я е преживявало чрез очите и ушите. Телесните форми са израз на радостта и скръбта на средата. Трябва да мислите за четирите части или крайници на човешкото същество в много по-интимна връзка, отколкото е било в предишния свят. Човекът все повече се е поглъщал във физическото си аз. В миналото астралното тяло е било по-креативно. То е трансформирало физическото тяло. По същество тази трансформация сега е почти завършена; ето защо ние също преживяваме това, което се случва във физическото тяло.

Нека се опитаме да разберем природата на болката, която се причинява отвътре. Какво причинява болката? Астралното тяло е агентът. Нека вземем следния случай: Ако един пръст бъде отрязан, това засяга само физическия пръст; астралният не може да бъде отрязан. Защо боли? Защото връзката между двата е потисната. Потискането на астралното тяло е болка. Където активността не е потисната, не може да има болка.

Какво трябва да се има предвид тук? Ето едно сравнение. Някой беше съвсем категоричен, че има дефект в окото си, който го кара да вижда нещо като призрак привечер или при определени светлинни ефекти; имаше помътняване в окото му. Същото, което се случва във физическото тяло, може да се случи и с висшето тяло, етерното тяло. Етерното тяло на човек получава неправилно впечатление,

помътняване. Собственото помътняване на човека възпрепятства астралния процес. Какво се случва тогава? Болка без физическа причина. Астралното тяло трябва да създава образи. Ако етерното тяло не е наред, тогава се появяват изкривени образи. Болката може да възникне от увреждане на физическото тяло, но е възможно и астралното тяло да образува своя собствена пречка. Ако етерното тяло произвежда фалшиви образи, то противоречи на физическото тяло. Това създава фалшиво усещане за присъствие във физическия свят,

Без причина за заболяването може да възникне имитация. Това има дълбоки последици за нашия мироглед. Прави ни независими. Но също така ни изяснява, че физическото заболяване може да бъде излекувано само чрез въздействие върху физическото тяло. Независимо дали сме външно наранени или имаме стомашно разстройство, всъщност външните наранявания също трябва да бъдат излекувани от физическия свят. Каква е разликата, когато възникне задръжки в астралното тяло? Каква вреда причинява това? Ако твърдите, че това не са три отделни части, ако приемете, че висшите тела са формиращи, макар и в по-тесни граници от преди, тогава трябва да приемете, че не може да е безсмислено за физическото тяло, когато възникнат задръжки в астралното тяло. Ако режете в плътта, боли; отрязването на косата и ноктите не боли. Този факт е от фундаментално значение за разбирането. Всичко, което може да бъде наранено в едно живо същество и не боли, ще порасне отново. При растенията листът или цветът се заместват, защото не чувстват болка. По-нисшите животни правят същото; те могат да бъдат нарязани на парчета и отделените части да бъдат заместени отново. Астралното тяло е носител на болка и желание; Етерното тяло е носител на растежа.

Болката е нещо, което има разрушителен ефект върху етерното и физическото тяло. Постоянната болка постепенно убива крайника, който хваща. Как можем да постигнем лечебен ефект? Физическият лекар постига резултати чрез физически средства. Но той никога няма да може да се намеси върху астралното тяло, което имитира болестта, чрез физически средства. Какво трябва да направим тогава? Ако даваме лекарства, няма да се постигне ефект и може би ще се създаде болест. Във фармакопееята можете да прочетете: отровата разболява тялото, освен когато то може да се бори с друга отрова в тялото. Следователно, човек трябва внимателно да разграничава причините за болестта.

Как можем да лекуваме болно етерно тяло? Тук бих искал да посоча само един конкретен факт: всичко, което въздейства на човек по начин, който е в хармония с хармоничните закони на света, унищожава всички подобни симптоми на болест, които се задържат във физическото тяло.

Тук са важни два начина на възприятие. Единият е, при който човек винаги е загрижен за своето егo. Другият начин на възприятие надхвърля егoто, занимава се с изкуство, наслаждава се на света на звездите, на природата и на другите и може да се погълне и да забрави в това. Преобладаването на първия начин на възприятие

поражда тела, които са склонни към болести и произвеждат болести. Тези, които забравят себе си, са способни да забравят болката или причините за болка, които възникват в астралното тяло. Точно както първият начин на възприятие може да има отрицателен ефект, вторият може да има лечебен ефект. Всяка болка, която е преодоляна, е градивна. Трябва да преодолеем болката чрез силата, развита в нас. За тези, които са отдадени на великите космически връзки, процесите в астралното им тяло ще бъдат творчески; където те липсват, се произвежда болест.

Откъде идват многобройните болести на нашето време? Истинската причина е, че толкова малко хора се обръщат към великите интереси на вселената. Тези, които изпращат духа си там горе, носят изцеление. Тези, които стоят пред пъстри цветни петна, които нямат дълбок смисъл, не получават никаква полза. Но тези, които стоят пред произведение на изкуството, през което божественото духовно проблясва, ще усетят лечебен ефект. Доколкото материализмът на нашето време упражнява своето въздействие, астралното и физическото тяло трябва да се разболеят. Такива заболявания са всички нервни разстройства, неврастения и други. Чуми и епидемии могат да се случат с нарастването на материализма. Ако хората се освободят от ограниченото си его, много неща ще бъдат освободени от тях. Истината е, че един висок мироглед е единственото нещо, което може да излекува и възстанови здравето.

Но това има и обратна страна: ако се замислите за нещо веднъж или два пъти, това не вреди. Но ако го направите няколко пъти, това има лош ефект, защото тогава човекът е твърде загрижен за собственото си его. Но всеки, който се стреми да се откъсне от егото си, който се стреми да се приведе в хармония със законите на света и се обръща към великите факти на вселената, ще стигне до истината за това как да оздравее. Суеверието е болестта на настоящето. По-полезно е да се направи нещо, за да се измъкне от себе си и да се насочи погледът му изцяло към великите духовни световни връзки.

Теософията и духовната наука не са дадени, за да задоволят любопитството, а за да се научи човек да се откъсва от егото. По този начин той ще укрепи здравето си по-здравно.

Тези изследователи няма да бъдат наранени от материализма, като Хекел, който се е потопил в него по определен начин. Когато мислите косвено засягат трите тела, честото им повтаряне има ефект върху цялата човешка конституция. По този начин душата влияе на физическото. Винаги бих искал да отбележа, че ако можем да се настроим към хармонията на Вселената, можем да очакваме истинско изцеление. Душата е изградила тялото си и ако на душата се дава здравословна духовна храна, тя ще оформи тялото здравословно.

Отговор на въпроса

{Въпросът не е предаден.}

Отговор: Безрелигиозността има много специално значение; тя може да бъде причина за заболяване. Не само мисълта, но и чувството, което се обръща към божественото, има своето значение. [Въпросът не е предаден.] Отговор: Ако човек работи с цялостната си личност, преумора е почти изключена. Работата обаче трябва да бъде полезна. Всеки безплоден труд е вреден.

12. Треската за здраве в светлината на духовната наука

Днешната дискусия е своеобразно продължение на това, което вчера успяхме да засегнем само в общи линии – тема от голямо значение. Вчера говорихме за заблудата около болестта, така че днес ще се занимаем с нещо, което изглежда доста подобно: здравната треска.

Днес има толкова много неща, които могат да ни помогнат да поддържаме или подобряваме здравето си. Ето един пример: един приятел, който се чувствал преуморен, отишъл в санаториум, за да се възстанови. Той ми показал бележка за ежедневните си дейности там. Всеки час бил изпълнен с нещо различно. Затова го попитах: „Кога имаше повече работа, сега или по време на обичайното си работно време?“

Всеки се стреми да намери здраве, а начините за това непрекъснато се променят; дори експертите признават това. Дали някой го прави по „християнски научен“ или нехристиянски начин, няма значение. Никой не трябва да бъде обвиняван, че търси здраве. Единственият въпрос е: [Кой е] правилният начин? Наистина ли е оправдано това „трескаво“ търсене на здраве?

Нека избира аналогия. Има два начина за преследване на просперитет. Единият е да придобиеш просперитет, за да имаш възможност да служиш на другите. Различно е обаче, ако трупаш пари заради самите пари. Тогава те не изпълняват предназначението си в света. По подобен начин преследването на здравето се превръща в самоцел и по този начин във враг на здравето. Основната причина за това е, че днес хората вече не осъзнават, че съществува духовен свят. Не е достатъчно обаче да се познават седемте основни части на човешкото тяло. Това е суха теория, ако не се приложи на практика в живота.

Какъв е смисълът просто да се търси здраве? Някой днес сега ли се да пита за етерното или астралното тяло, за да провери правилността на дадена храна? В много случаи днес храненето се обсъжда от чисто материалистична гледна точка. Днес искаме да направим това от духовно-научна гледна точка.

Трябва да сме наясно, че физическото тяло е само химическа структура. Каква е функцията на етерното тяло? Когато изучаваме растенията, можем да видим през колко етапа се повтаря една форма на съществуване, как един и същ вид се появява отново година след година. Повторението е същността на силите, които се намират в етерното тяло. Принципът на етерното тяло се основава на сходство или частично сходство и частична модификация. При човека органът се променя само постепенно. Можете да наблюдавате това в човешкия гръбнак, как пръстеновидните кости на гръбначния стълб постепенно се променят, докато не образуват прешлена в главата, където обграждат мозъка. Това повторение се прекъсва от силите на

астралното тяло. Астралното тяло трябва да ги ограничи и следователно произвежда удоволствие и болка. Това ограничение поражда усещания при животните и хората. Трябва обаче да правим разлика между животните и хората. Човекът има, така да се каже, двучастно астрално тяло; човекът има тяло, проникнато от его. Тъй като човекът има двучастно астрално тяло, той може да бъде подложен на напълно различни симптоми от животните.

Какво трябва да носи физическото тяло в себе си, за да бъде пълноценно? То трябва да може правилно да извършва физични и химични процеси. Етерното тяло трябва да изразява своята сила; то трябва да се възпроизвежда и да ражда отново. Ако не може да направи това, то ще бъде източник на болест. Астралното тяло е източник на удоволствие, страдание и радост. Всяко повишено настроение изразява и процъфтяващото настроение на етерното тяло. Точно както етерното тяло е здраво само когато може да ражда, така и астралното тяло е здраво, когато е способно да изпитва комфорт и удоволствие. Тези три неща трябва да са в хармония едно с друго.

Нека ви дам пример, за да покажа как животните и хората се различават едни от други. Животното има астрално тяло - лъвът, тигърът, маймуната - от което не може да бъде отстранен или преоформен нито един крайник. При хората обаче постоянно се извършва трансформация. Частта, която е оформена от его, трябва да бъде приведена в правилната връзка с тези долни крайници. Културата променя човешкото същество; животното не може да излезе от условията си на живот, защото астралното му тяло има определена форма. Човекът трябва да преоформи всичко от своето его и това се отразява на него самия. Маймуните са здрави в дивата природа; те не понасят плен, те стават туберкулозни. Защо? Защото астралното им тяло има определена форма и не може да се адаптира към изкуствени условия. Ако човек беше в същата ситуация, състоянието на култура би било невъзможно. Как трябва да работи човек в своята култура? Той трябва да намери начини да гарантира, че астралното му тяло има ефект върху другите му две тела: етерното и физическото тяло.

Искаме да започнем тук с разглеждането на външни факти. Науката – и това е добре – протича с микроскопски изследвания. Ще ви дам някои връзки от духовната наука. Човешкото същество се състои от меки тъкани, които постепенно се развиват в мускули, хрущяли и кости. По-нисшите животни имат само меки тъкани. Хрущялната маса е там, за да може да се вмъкне костна маса. В хода на развитието това осифициране е започнало. Осифицирането на човешкото същество е много важно; то е недостатък, ако не достигне правилната си цел. Осифицирането на човешкото същество завършва до седемгодишна възраст. От този момент нататък започва различен период от живота. От раждането нататък осифицирането трябва да протича по правилния начин, меките части трябва да изостават. Ако организъмът му е такъв, че не може да изгради достатъчно в това етерно тяло, това се проявява

най-драстично в зъбите; те стават дефектни. Но това не е свързано само със зъбите. Нещо не е наред с етерното тяло. Лошите зъби и родилната треска са свързани. Човешкото развитие трябва да напредва. При животните развитието спира. Преди шест хиляди години мозъците на хората са се формирали по съвсем различен начин, дори осификацията. Промяната е на пръв поглед малка, но за човешката природа тя е много голяма. Развитието е свързано с осификацията. Всички човешки същества имат определена борба в собствените си тела – духовно обучените хора могат да видят това: меките тъкани имат склонността да възпрепятстват осификацията. Където нещо не е наред, можете да видите тенденцията към женственост – рахит. Тук става въпрос за пропускане на определен принцип, който е необходим за развитието.

Такъв е случаят и с нещо друго – външните проявления не ни интересуват по отношение на духовното: формата на болестта като туберкулоза. Тук, така да се каже, е станало едно прескачане, едно прекалено щракване. Процесът на втвърдяване е правилен принцип, само че тук е изопачен в преувеличение. Следното е важно следствие: човешкото същество трябва да се адаптира към процеса на цивилизацията, въпреки че тази адаптация може да стигне твърде далеч в едната или другата посока. Какви са причините за болестите? Те са свързани с процеса на прогрес, който е източник на болестотворни агенти. Егото трябва да намери правилния баланс тук. Като обучен окултист, човек може да посочи какво трябва да се направи, за да няма претоварване на силите. Човешкият организъм не е предназначен да се връща към естествените условия; човек би трябвало да отрече процеса на цивилизацията.

Сега искам да заявя едно категорично изречение: изобщо не е важно да се борим с причините за болестта, а да укрепим човека, за да издържи на тези състояния на болестта, да създадем възможно най-благоприятните условия за трансформиране на съществуването му. Ако човек е загубил ръката си, трябва да му се даде възможност да живее с този дефект възможно най-добре, като същевременно остане здрав и силен. Има стандарт, който е необходим за самия човек. Свързвам това с вегетарианството.

Доста е добре човек да живее по този начин, но това е само временно решение. В истинския, окултен смисъл има само една причина и тя е, че човек не може да яде месо. Хората ядат без да разбират, без да го правят в смисъл на благочестие в окултния смисъл. Гълтането е възможно най-неокултно. Човек трябва да се наслаждава на храната с мисли за това как тя възниква в природата, какъв път е изминала до зрялост. Тогава човек се храни духовно. Не става въпрос за това да вложи толкова и толкова материал в тялото. Човек трябва да се храни с душа и дух: слънцето е огряло листа и билката, коренът е потънал в земята и така нататък. Хармонията възниква, когато човек се храни замислено. Неокултно е да вижда материята само като материя. Материята е кондензиран дух. Добре е хората да се

молят преди хранене, божественото да е в нея, човек да яде духа на света. Това създава чувство на извисеност.

В окултното знание има определен момент, в който познаваш природата на въплъщението; вече не можеш да го ядеш, то те отвращава, защото разпознаваш какво е месо. То зависи от неразвален вкус. Животното го има, човекът първо трябва да го придобие отново, трябва да събуди у него комфорт и удоволствие, което е здравословно за него, отвращение към това, което е вредно за него. Човекът ще научи това, което трябва да има.

Цялото това трескаво търсене на външно предписани правила и закони противоречи на истински здравословния поглед върху живота. Ако слънчевите бани са наистина приятни за вас, те са ви полезни. Ако някой пътува на юг, може да има краткосрочен успех. Но важното е да се създадат условия на живот, които изпълват хората с удоволствие и комфорт. Удоволствието е създателят; то връща в баланс това, което е било изхвърлено от равновесие в астралното тяло. Трябва да се постигне здравословно чувство за комфорт. Аскетизмът не го прави. Зависи с какво човек се чувства комфортно. Ако хората се чувстват комфортно да посещават гмуркания, няма смисъл да се опитвате да ги измъкнете от тях. Трябва да направите така, че те вече да не се чувстват комфортно там. Ако намерим духовно удовлетворение, тогава принадлежим към духовната сфера. Ако искаме да насърчаваме здравето, трябва да научим хората на комфорт, удоволствие и радост за духовното.

Можем да култивираме етерното тяло, като стимулираме творческата сила. След седмата година трябва да внимаваме да не даваме на детето понятия, а образи; те стимулират. Религиозните писания, които имат хилядократно значение, правят детето креативно. Запознайте децата с художествени творения: Лаокоон, статуя на Зевс, Атина Палада и други подобни; по-късно нека четат класически произведения. Как се стимулира многостранността на мисълта! Толкова много е писано за „Фауст“ на Гьоте и колко различно е всичко! Слава Богу, че хората могат да спорят за това, че всеки все още може да мисли сам. Където има свободно, духовно движение, има ободряваща сила. Всичко трябва да събуди чувството. Нека правим гимнастика, нека се движим навън – всичко, което е полезно за здравето ми, трябва да събуди чувството в нас: ставам силен, растя.

Древногръцките игри са били толкова завладяващи; дори цялото зрителско население е било привлечено от това чувство. Микеланджело е имал толкова живо усещане за пространство! Как е разпределено пространството в Сикстинската капела в Рим, как картината е адаптирана към пространствените условия, как се свързва с извисяващия се таван. Когато усетите произведението на изкуството по този начин, етерното тяло се трансформира.

Тук бих искал да се спра на слънчевата баня. Тя е полезна само дотолкова, доколкото предизвиква у нас чувство за комфорт и чувство за живот. Трябва да усетим силата на слънцето като ободряваща сила.

Бихме живели много по-здравословно, ако можехме да хармонизираме чувството за растеж с живота си. Трябва да се стремим към това, трябва да правим това, което ни кара да се чувстваме стимулирани. Можем най-добре да насърчаваме здравето, когато то не е самоцел и когато търсим това, което събужда удоволствието и радостта в битието. Човек трябва да се стреми да трансформира човешкото същество, така че то да се адаптира към обстоятелствата. В крайна сметка трябва да се случи така, че човешкото същество да може да бъде мярка за собственото си здраве. Колкото по-независим и свободен е, толкова по-добре. Колкото повече се стремим да разглеждаме човешкото същество като даденост, толкова по-добре е за нас. Ако сме способни да направим човешкото същество по-радостно в живота, тогава наистина работим за неговото здраве. Трябва да мислим като Парацелз, който казва: „Лекарят трябва да бъде художник, който разглежда всеки отделен случай по неговите достойнства.“

Човек трябва да разпознава условията на живот, които надхвърлят живота. Така нашето съзерцание ни насочва към духа и ние осъзнаваме, че теософията е нещо, което има дълбоко въздействие и ще служи на хората.

Отговор на въпроса

[Въпросите не са предоставени.]

Отговор: Като правило, кафето има незабавен стимулиращ ефект; с времето той отслабва. То насърчава логическото мислене; една мисъл се осъществява, а друга се свързва логически. Съвсем естествено е например за един журналист да посещава кафенета; всъщност кафето му помага да развива идеи.

Насладата от чай не води до свързване на мисли, а до прескачане на мисли, което кара остроумните хора да се чувстват остроумни. Това е напитката на дипломатите. Ефектите обаче са различни за различните народи. Руснаците все още са млад народ; чаят има различен ефект върху тях, отколкото върху по-възрастните хора. Пушенето на тютюн е сравнително безразлично за окултното обучение. Всъщност, димът дори помага за прогонване на елементарни същества.

Алкохолът е отрова за окултно обучение.

Млякото е животоподтискащо; въпреки че е от животни, образуването му следва много специфични пътища.

Месото има увяхващ ефект, защото е продукт на разлагане. Тези, които ядат свинско месо, наистина се наслаждават на нещо от характера на прасето, като по този начин го ядат цялото.

Когато ядем риба, ние ядем – наслаждаваме се – на цялото животинско царство.

Въпрос: Монасите, които поне в манастирите са имали окултно обучение, са се наслаждавали на изобилие от риба?

Отговор: Просто в по-ранни времена монасите са пили вино, те са пили много вино. Окултното обучение също се променя.

{Въпросът не е предаден.

Отговор: Ако децата искат, нека ядат месо. Но цялото човечество ще се развие в посока да не яде месо. Не можеш да се заяждаш с произведения на изкуството, това е размишление или размишление; те просто трябва да ни въздействат.

13. Мъжът и жената в светлината на духовната наука

Това са най-големите загадки на съществуването, където симпатията, антипатията и всякакви други чувства толкова лесно замъгляват погледа. Докъдето стига човешкото мислене, този въпрос винаги е бил разглеждан. Когато духовният изследовател погледне какво е било мислено, казано и изследвано в това отношение от онези, които заемат съвременната гледна точка, гледна точка, която е вече на повече от 200 години, той открива, че учените и неучените, образованите и необразованите, имат много своеобразни възгледи за чертите на характера на жените и мъжете.

Описанието на жената от Ломброзо предизвиква особено голямо външение. Той приписва на жената чувство на преданост, което прониква в целия женски характер. Други пък наблягат на чувството за господство и власт у жената: най-важното в характера на жената, както е показала историята, е желанието да властва. Тук се противопоставят две съждения. Съвсем различна посока приписва смирение и нежност на женския характер, а енергия на мъжкия. Други твърдят, че основният характер на жената е търпението. Накрая, невролог описва жената като патологична природа: „За физиологичната немощ на жените“. Някои описват жената като консерватор, Хипел като революционен елемент в историята.

Но може би изобщо не е разумно да задаваме въпроса. Нека се ограничим до обективното наблюдение на фактите. Има прилики между мъжете и жените, които всъщност са много по-сходни, отколкото между мъжете и мъжете или жените и жените. Ако погледнете живота от тази гледна точка, какво ви прави най-силно впечатление, какво ви се откроява по най-силния начин? Женският или мъжкият характер – или други качества, които нямат нищо общо с мъжките или женските характеристики? И не е ли може би признак на по-високо образование да можем да разпознаем, че можем да гледаме и на човек от противоположния пол и да го разглеждаме от гледна точка на качества, които нямат нищо общо с неговия пол? Оправдано ли е да се отдава толкова голямо значение на пола в човешките взаимоотношения, както е днес, или може би това, че на половите характеристики се отдава толкова важна роля днес, не е едно от многото последствия от материализма?

Нека погледнем на въпроса обективно! Тези, които разглеждат човешките същества само от външна, сетивна гледна точка, имат предвид само външното. Но съществува и свръхсетивно. Ако се обърнем към невидимото, тогава може би би могло да възникне нещо, което стои високо над обикновените сексуални отношения. За този, който наблюдава с всички сили на душата си, е ясно, че голямото значение, отдавано на сексуалността, която би искала да накара всичко останало да погълне тези сексуални отношения, е резултат от материалистичния начин на мислене на нашата епоха.

Нека видим къде се крие истината за мъжкото и женското начало! Духовната наука вижда много членове в човешкото същество: физическото тяло и етерното тяло се борят срещу разпадането на човешкото същество, астралното тяло срещу преумора. Растението, което няма астрално тяло, също не се уморява. Астралното тяло е постоянният борец срещу умората; сънят е призван да премахне умората на етерното и физическото тяло. Тук се сблъскваме с един изключително важен факт! Лесно е да се смеем и да го намерим за гротескно, когато назоваваме какво е заложено тук, но от друга страна, това е нещо, което има дълбоко, дълбоко значение за познанието на истинския човек и живота на земята. Всяко човешко същество, независимо дали е мъж или жена, се състои от четирите елемента, но сега имаме странен контраст в човешката природа: физическото тяло на мъжа е мъжко, физическото тяло на жената е женско; но е различно с така нареченото етерно или жизнено тяло: при мъжа етерното тяло е женско, при жената е мъжко, така че всеки пол непрекъснато носи другия в себе си.

Както казах, колкото и гротескно да изглежда това за онези, които не знаят нищо за тези факти, то е още по-поучително за онези, които са наясно с тези неща. Колко дълбоко важно е това за много, много явления в нашето ежедневие и социален живот. Когато погледнем отделния човек, не можем ли да видим красивата хармония на мъжките качества, хармонизирани от женските му качества, идващи от етерното му тяло, и обратното при жените? Защо е така, че най-силните мъже по-специално притежават определени женски качества в определени отношения? Или не виждаме и героични качества у жените? Не са ли това качества, които те развиват например във войната? Този факт, който е древен духовен, се усеща от някои хора, но начинът, по който го използват, е доста характерен за нашата материалистична епоха.

Може би повечето хора знаят, че книгата на един нещастен млад мъж – книгата на Вайнингер „Секс и характер“ – е оказала голямо влияние не само защото съдържа много парадокси, но и заради съдбата на нещастния автор, който скоро след публикуването на книгата си е отнел живота. Колкото и да е способен човек, не може да има преценка на толкова млада възраст; човек трябва да има търпение, за да си изгради мнение по тези въпроси. Неслучайно великият поет Данте казва, че е достигнал средата на живота си на 35 години. Преди 35-годишна възраст изобщо не е възможно да имаш здрава преценка по този важен въпрос. Е, този Вайнингер е имал някакво представа за двойствената природа на всяко човешко същество, за мъжествеността на жените и женствеността на мъжете. Той обаче е замислил това в материалистичен смисъл, съвсем буквално, като е търсил двойна субстанциалност във всяка зародишна клетка, мъжки и женски характер във всяка клетка! Така видимото е трябвало да съдържа невидимото по мистериозен начин! Човек трудно може да си представи нещо по-гротескно! Тъй като не е знаел нищо за етерното тяло, той приписва невидимото на видимото! Той не знае, че има по-висши звена и

затова се опитва да характеризира хората като попадащи в две категории: мъже и жени. Това води Вайнингер до заключението, че има известна разлика между жената и мъжа: женското е физическо, а мъжкото е духовно. Той прави заключението, че жените нямат его или индивидуалност, личност или свобода, характер или воля! Но тогава той трябва да отрече същото и на другата половина! След това той приписва половината от това на всяка жена и го отнема от всеки мъж! Това се случва, когато човек иска да приложи материалистическите теории директно на практика.

Нека сега разгледаме други човешки качества, например Аз-а! Нека погледнем спящия човек. Когато имаме спящ човек пред нас, тогава целият сетивен живот потъва в неопределен мрак; физическото и жизненото тяло остават в леглото; от това астралното тяло се издига с Аз-а. То е в този духовен свят. Ако сега разгледаме това астрално тяло и егото във връзка с пола, какво тогава се появява? Само духовната наука може да даде информация тук. Това, което наричаме мъж и жена тук, в този свят, във физическия свят, а също и в света, към който принадлежи нашето етерно тяло, не се разпознава от астралното тяло, нито от егото. Мъжкото и женското остават свързани с физическото и етерното тяло, когато човекът е жив, а без сексуалното човекът е в състояние на сън, в действителния си дом, в така наречените астрален и духовен свят: първоначално нито женско, нито мъжко е човешкото астрално тяло и Аз.

Сега се питаме: Няма ли нищо в този астрален свят, където сме през нощта, което да съответства на пола? Тук се крие една голяма и значителна мистерия, която човек трябва да разбере, ако изобщо се осмели да съди за нея! Въпросът е следният: Какво има в света, което е в същото пространство, в което сме и ние тук, в свят, който наричаме астрален или духовен, което съответства на мъжкото и женското начало на физическата природа? В края на краищата, имайте предвид, че този духовен или астрален свят не е в облачна кукувичка земя, а около нас. Ако сега се запитаме какво съответства на противопоставянето на мъжкото и женското в този свят, ще открием две основни думи, които проникват дълбоко, дълбоко в душата ни. Ако ги разберем правилно, те могат да разрешат много, много тайни на астралния свят.

Там противопоставянето на живота и смъртта, на разрушението и развитието, съответства на сексуалното противопоставяне.

Този полярен контраст му съответства! Посочени са две елементарни сили, които преминават през целия космос и трябва да са там. Ако човек иска да разбере тук, трябва да престанат само ужасите и всички особени чувства, които са свързани с думите смърт и живот у човека! Той трябва да види великото значение на смъртта и живота! Гьоте е казал: „Природата е измислила смъртта, за да има много животи!“ Какво означава смъртта за човек? Духовната наука ни показва, че човек не умира от тази смърт само веднъж, а я преминава многократно! Този живот е повторение

на много животи, които са го предшествали, и много следват настоящия, в редуването на раждане и смърт. И всяко въплъщение означава напредък за човека в някакъв смисъл: с всяко въплъщение човекът се издига по-високо. По онова време, когато планетата Земя излезе от тъмнината на живота, човекът за първи път влезе в етапите на съществуване, в които се намира сега, в първото си физическо въплъщение, в първото си земно съществуване. Крайниците му бяха несъвършени, егото му беше роб на астралното тяло. Човек никога не би се издигнал до по-висшите етапи на развитие, ако не премине през смъртта. Само това може да го накара да се издигне.

Той трябваше да унищожи това тяло, но какво остана за човека от първата форма на въплъщение? Това, което беше чул и видял, отиде в духовния свят, от който беше дошъл, и сега той изгражда основата за второто си въплъщение в този духовен свят. Ако останеше в първото, никога не би могъл да използва това, което е завладял тук, в духовния свят, като творец.

Така че човек винаги трябва да преминава през смъртта отново и образ на смъртта е втвърдяването на формата, втвърдяването на формата. Помислете за това, което се нарича живот и смърт в природата, вижте дървото! Как се приближава то до смъртта? То става дървесно, изсъхва. И така е с всичко, което трябва да се поддаде на смъртта! Можете да го проследите в собствения си човешки живот! Можете да видите много ясно в човека възходяща линия на живота до средата на живота, където излизат все повече и повече от силите, развити в предишното въплъщение, а след това низходяща линия в старостта, втвърдяване. Уплътнената материя се отлага на различни места и така нататък. Тук, на тази земя, всеки живот е подложен на втвърдяване, а втвърдяването е сестра на смъртта.

Но втвърдяването не е нищо друго освен това, което едната страна представя, формата, фигурата. Представете си живот, изваден от човек – какво остава? Фигура! Изучете прекрасна картина на живота и това, което остава, е само картина без живот, на която се възхищавате например във великия, значителен Зевс и т.н. Ето ви формата, произведението на изкуството без живот, образът на живота, но не изпълнен с живот. Формата вечно се стреми да се освободи от живота и това освобождение на формата може да се види в астралния свят във всеки един момент, там е това, което виждащият възприема като образ, като вкочанен образ на живота, като мъртва форма на живота. Това е сила, като положителен магнетизъм, като електричество; и така тази форма води през астралния свят.

Ако се стреми да се въплъти тук, във физическия свят, то е красота!

Противоположните полюси постоянно се отблъскват, блъскат и блъскат, всяка форма, която възниква, веднага се разтваря и трансформира в нова, вечна метаморфоза. Това се постига от другия полюс; това е, което се изправя пред човека през нощта: воля, енергия. Формата и красотата са двете явления тук, във физическия свят, и те ни обграждат в астралния свят като смърт и живот. Формата

идва и си отива, а животът е вечен. Принципът на разтварянето и този на кристализацията действат вечно. Това са две фундаментални сили и в човека образите на тези две фундаментални сили трябва да надделят: чистото астрално тяло е обградено от смърт и живот в астралния свят и когато навлезе в този свят на деня, на будността, то се абсорбира от физическото тяло и етерното тяло. Женският аспект на човешкото същество е образ на формата, на онова, което на астралния план непрекъснато се стреми да оформи всичко в съществуване; мъжкият аспект на човешкото същество е образ на онова, което непрекъснато се стреми да оформи всичко в нещо вечно.

В този физически свят се определя връзката между смъртта и живота. Това, което са два полюса на астралния план – смъртта и животът, тук е непрестанна борба.

Образът на целия физически живот е вълпътен в женската форма – когато прогресивният принцип триумфира, идва смъртта. Тук животът на човека се определя като разделение между раждането и смъртта, в женското, което е образ на оформеното, на това, което се стреми към твърдото, което иска да стане постоянно. Ако само женското действаше, тогава човешкото същество би имало склонност да живее във физическото тяло възможно най-дълго, да остане във формата. Чрез влиянието на мъжкото, смъртта се внушава във формата. Това е тайната на работата между мъжа и жената – чрез нея животът и смъртта се преценяват във връзката между женското и мъжкото. Женското ни дава живот, а мъжкото ограничава този живот, противопоставя смъртта на живота. Така това, което в обикновения живот се нарича израз на любов, се докосва пряко до мистерията на смъртта. Като знак за това съществуват същества, които в момента, в който обичат и създават ново същество, също си отиват от този свят със смъртта. Така стигнахме, както се казва в духовната наука, до ръба на една велика мистерия. Смесването и свързаното с него, смъртта, ни показва възможността сексуалният антагонизъм – мъжки и женски – да е само специалност, само нещо специално на един голям антагонизъм. Виждаме този антагонизъм, възникващ на астралния план, като вечно променящ се живот – мощна воля и оформена красота. Сексуалната полярност е специален случай. В света има закон, който е много по-значим от сексуалната полярност. Такива закони присъстват във всички светове и те си проправят път надолу и в нашия свят. Ако хората знаеха само за най-важните загадки на съществуването, щяха да видят, че тези закони са там, защото техните последици са там в обикновения свят. На земята има същата мярка за мъжкото и женското начало, за великите космически сили, протичащи през света. Човекът е потопен в много светове и дали някъде ще се роди мъжко или женско дете, не зависи от родителите, а от силите, които са извън тях.

Представете си например два съда; единият е пълен с червена течност, а другият със синя течност. Ако потопите някакъв предмет в съда със синята течност, този

предмет трябва да излезе син и обратно. Същото е и със сексуалността на човешките същества.

Физиолозите правят добри изследвания; ако не са в състояние да видят и изследват повече от това, което очите им могат да видят, тайната никога няма да им бъде разкрита.

Спомнете си думите: „На небето няма нито женитба, нито омъжване.“ (Мат. 22:30; Марк 12:25; Лука 20:35 и сл.) Следователно човекът, по своята природа, която не е нито мъжка, нито женска, достига до висшия свят, като по този начин преодолява противоположността между мъжко и женско, и всеки от нас носи, освен своята собствена, свръхмъжка или свръхженска природа, чрез която стоим лице в лице с друго човешко същество. Колкото повече се развива висшата част от нас, толкова повече можем да стоим лице в лице с друго човешко същество по този начин. Теософията не е проповядване на аскетизъм, не е притъпяване на сетивата, а е позволяване на женското и мъжкото да протичат през всичко и да го проникват. Духовната наука е призвана да върне това в съзнанието на хората и това ще бъде бъдещото съвместно съществуване на мъжете и жените, копнеещо за най-добрите хора днес, когато хората ще осъзнаят какво стои над пола, какво носи най-висшите интереси и свързва мъжа и жената в себе си. Тогава ще бъде невъзможно връзката между мъжа и жената да прилича на борба. И духовно-научното течение ще бъде такова, което ще тече през развитието на човечеството и ще завладее хората. Тогава ще дойде времето, когато хората вече няма да говорят празно и с клишета за това дали има разлика между мъжете и жените. Разликата не може да бъде отречена в много отношения, защото ние сме здраво на този физически план: ако сме мъж, ние сме в мъжкото физическо тяло; ако сме жена, ние сме в женското физическо тяло. Това придава сянка на нашето външно съществуване; но когато осъзнаем, че имаме най-съкровена сърцевина на битието, тогава ще приемем това засенчване с радост, защото то ни дава възхитителното разнообразие и многообразие. И точно когато разберем как да открием вечното, същността, тогава можем да се радваме и на временното. Тогава се отваря голяма, практическа перспектива и виждаме как духовната наука може да се намеси в живота, в изкуството, образованието и т.н. Виждаме, че духовната наука не е сива теория, а живо тъкане и действие. Тези, които я възприемат, проникват цялото си същество с нея и облагородяват, разкрасяват и издигат взаимоотношенията между хората, които се изразяват в поколенията на човечеството, като ги привеждат в хармония, в сътрудничество за великия прогрес и движение напред на човешката раса.

14. Мъж, жена и дете в светлината на тайната наука

Темата, с която ще се занимаваме днес, е била предмет на интерес през цялото време. В частност обаче можем да опишем връзката между мъжа и жената като един вид въпрос на нашето непосредствено настояще, като въпрос, който днес се обсъжда с голяма разгорещеност от най-разнообразни гледни точки, от най-разнообразни партийни позиции. Не е задача или мисия на окултната наука да се замесва в партийни спорове и конфликти. Следователно, това, което ще бъде казано по тази тема днес, може да изглежда в някои отношения съвсем несъответстващо на времето, защото от по-висока гледна точка духовната наука трябва да разглежда подобни въпроси с пълна обективност, с пълно спокойствие, със спокойствието на повествователния тон.

Обаче, не му е лесно. Защото подобни въпроси раздвижват човешкия ум, целия свят на чувствата и страстите по необикновен начин и повече от всичко друго, при такъв въпрос е така, че единият или другият има готов отговор и затова голяма част от това, което трябва да се каже от по-висша гледна точка, особено в тази област, противоречи на всичките им преценки и предразсъдъци, че те трябва да се разбунтуват вътрешно. Но това не може да възпре духовния изследовател, въпреки всички партийни антагонизми, въпреки цялото разпалване на страсти, особено в такава област, да изпълни задачата си към настоящето, да бъде проникателен наблюдател и да повдигне такъв въпрос над всички партийно-политически възгледи.

Колко е трудно това може да се види от много малка селекция от преценки, които се правят в тази област в наши дни. Не само агитатори и подстрекатели, не само тези, които лесно намират едни или други модни думи, са говорили по нашата тема, особено за природата на жените, но и тези, които искат да постигнат по-висок обективен тон от своя гледна точка, и ще бъде поучително да се направи това малко проучване. Още от самото начало трябва да се подчертае, че няма да се дават произволни преценки, а по-скоро водещи преценки.

Учени и необразовани хора са изразявали своите виждания за природата на жените. Но е показателно как се е случило това. Има някой, който разглежда природата на мъжа от антропологична гледна точка, обобщавайки природата на жената с думата: чувство за преданост. Имайте предвид, че това не е като идеал, към който жените трябва да се стремят, а по-скоро той иска да каже, че според природата на жената най-забележимото качество на жената е чувството за преданост. Друга личност, която искаше да опише природата на жените със същата обективност, обобщи това, което се появи за нея, и изрази природата на жените с думата: жажда за власт. Много важен патолог се опита да скицира природата на жените от своя гледна точка. Той каза: Всичко в жената сочи към едно основно качество, което е нежност. Друг каза: „Умереност под гняв.“ Още един, който

вярваше, че може да обобщи качествата на жените от по-висока гледна точка, каза: „Консервативно чувство“, а друг каза: „Всичко революционно идва от природата на жените.“ Ето една малка селекция, която може да ви даде представа за единодушието на онези, които искат да скицират обективно. Един много известен невропатолог е написал малката книжка: „За физиологичната слабоумие на жените“. Ако вземем подобни съждения не само от тяхната комична, но и от тяхната универсална духовна страна, те са изключително поучителни; защото ни показват какво означава, когато ни се казва: Това, което вие, духовните учени, казвате, е субективно вярване, но когато застанете на полето на външно наблюдение, могат да излязат само единодушни съждения. — Такива са тези единодушни съждения! Но е интересно, че тук, както и в толкова много точки от нашите съвременни съждения, се сблъскваме с факт, който доказва как тайната наука е нещо, което трябва да ни се струва необходимо, когато става въпрос за големите, важни въпроси на настоящето. Защото дори ако нашето време опипва в тъмното по отношение на такива неща в много отношения, това опипване в тъмното често посочва, в забележително предчувствие, колко е необходимо да се каже правилната дума. Нещо, което би трябвало да изглежда като карикатура на правилната идея, изказана от духа на материализма, се намира в една сензационна книга, публикувана наскоро, книга на младия Вайнингер, блестящ, но незрял мислител: „Секс и характер“. Ако искаме да оценим правилно това странно предчувствие, първо трябва да си припомним един факт, който ни показва духовната наука. Въпреки че често сме описвали елементарния поглед върху природата на човека, днес трябва отново да се задълбочим в тази природа на човека. Разбираме от гледна точка на духовната наука... /празнина в преписа

Сега разбираме връзката между мъжа и жената, когато за първи път изразим един важен факт, който ни предоставя духовната наука, факт, който може да изглежда гротескен за някои, но това няма значение. По принцип всяко човешко същество има и двата пола в себе си под някаква форма. Мъжът има видимото мъжко тяло отвън; неговото етерно или жизнено тяло е от женска природа; а обратното е вярно за жените, така че при хората е налице полярен контраст.

Този, който се опита да оцени този факт с всички сили на душата си, ще разбере колко много от явленията стават разбираеми. Кой не би видял как женските качества се обединяват в човека в красива хармония с неговите мъжки качества! В същото време е дадено и нещо друго, така че човек може да повдигне въпроса: Ако сега в съня астралното тяло и егото са извън физическото и етерното тяло, какво да кажем за пола на астралното тяло и егото? Те са абсолютно неутрални по отношение на пола; това, което живее в секса, е орган навън, точно както сетивата. Това означава, че вече не говорим повърхностно за мъжкото и женското от гледна точка на външния свят, а осъзнаваме, че трябва да се върнем към невидимите светове, към етерното тяло. Сетивното наблюдение е илюзия в тази област. Външно

човекът е човек, но вътрешно той притежава качествата на женското си етерно тяло и сетивното наблюдение ни показва само една част от неговото същество. Този факт е окарикатурен от Вайнингер, само че той говори за този факт в грубо материалистичен смисъл. Той говори за смесване на мъжки и женски субстанции във всяка част на човешкото същество. Но не е възможно да се постигне някакъв напредък с такава материалистична теория. След това той продължава с описанието на някои от странните характеристики на жените. Жените нямат индивидуалност, нямат личност, нямат интелигентност, нямат свобода, нямат характер и нямат воля. Мъжката страна също има тази същност в себе си. Всеки мъж също има част от природата си, която няма индивидуалност и така нататък.

Ако се придържаме здраво към истината, че във всеки мъж трябва да се съобразяваме с мъжката природа отвън и женската природа отвътре, тогава ще разберем много от гледните точки на мъжете и жените. И ще разберем дълбоката основа на истината, от която говори нашата мъжка култура, например: „Вечната женственост ни дърпа нагоре.“ Това е казано от мъжка гледна точка. Но тъй като нашата отживелица култура е била мъжка култура и едва сега започва взаимодействието, което ще даде плодове, за които днешният свят има малка представа, ние разбираме, че във всеки мистицизъм това, което се стреми нагоре, неутрално безполовото, се нарича вечна женственост. Човек трябва само да види какви активни, положителни качества са способни да произведат жените в служба на войната, в служба на любовта, в служба на милосърдието и каква безстрашие показват жените в съвсем различни добродетели; тогава човек ще може да види двойствената природа напълно.

Но сега трябва да подходим към темата от още по-дълбока перспектива. Стана ни ясно, че полът, това, което се изразява в контраста между мъжко и женско, принадлежи на физическото и етерното тяло. Ами контрастът, който се изразява тук, в света, във висшите светове? Преставата ли да съществува всеки контраст там? През нощта вече няма смисъл да се говори за пол. В свят, за който човек се нуждае от висшите сетива, човешкото астрално тяло живее с егото през нощта. Човешкото астрално тяло и егото са обединени с този свят на духовни същества. Възможността да се говори за подобен контраст дори преставата в тези светове, или там също има нещо подобно? Този въпрос трябва да възникне за всеки, който се придържа към основната истина, че всичко физическо е външен израз на духовното. Контрастът на половете трябва да бъде физическият израз на нещо в духовния свят. Мистерията на сексуалното е толкова дълбока и значима, че когато човек говори за истината в тази област, трябва да твърди парадокс след парадокс за повърхностния наблюдател.

В света, в който човекът навлиза по време на състояние на сън, съществува противопоставяне, чийто израз тук е противопоставянето на половете. Това противопоставяне в духовния свят е обозначено в тайната наука от древни времена

като противопоставяне на смъртта и живота. Зад нашия свят се крие свят, в който висши сили са за смъртта и живота. И тук, в този свят, изразът на противоположните полове е израз на тази сила. Ще можем да разберем това поне приблизително. Нека разгледаме едно същество от този свят, например човешкото същество. Не бива да го гледаме твърде праволинейно и просто; трябва да видим, ако искаме да го разберем, как противоположностите всъщност се изразяват в това човешко същество. Виждаме как се ражда човешкото същество, как расте, как до седемгодишна възраст първо развива формата си според това, което е твърдо определено, как тази форма продължава да расте и да става по-голяма за дълго време, как след това остава неподвижна, как поглъщащите сили след това влизат в действие от средата на живота. Където творческите сили изглеждат концентрирани, там е раждането; където се появяват разрушителните сили, там е смъртта. В средата на живота сме в баланс. Но през целия живот тези две сили присъстват в човека. С раждането разрушителните сили вече започват своята дейност. В средата на живота те вземат връх. И човешкото същество не е възможно без непрекъснатото взаимодействие на тези две сили. Ако само силата на живота действаше в човека, тогава човекът за кратко време би пламнал като огън, непрекъснато се развивайки, препускайки през живота. Поглъщащите сили, които намират своя сбор в смъртта, са едновременно силите, които като благотворни сили в човека правят възможно да се внесе форма и облик в неговото същество. От живота произтича един стремеж към напредък. Животът се стреми да трансформира всяка форма в нова. Смъртта изглежда като нещо, което по самата си природа е разрушение, само когато я разглеждаме в нейната цялост. Тя не винаги е това, което е като цялост. Същата сила, която обгръща човешкото физическо тяло, е това, което дава на човешкото същество неговата форма и го поддържа в определено състояние на покой. Можете да видите това, когато наблюдавате обратното във външно същество, например растение. Там виждате как се произвежда издънка след издънка, как силите на живота раждат лист след лист. И там виждате сила, която поддържа формата, която внася твърдост и форма в бързания живот. Ако само силата на живота действаше, листът изобщо не би могъл да съществува, защото животът би бързал. Животът трябва непрекъснато да бъде възпрепятстван и издърпван от своя непрестанен ход. Тези две сили се поддържат взаимно във вечен баланс. Тези двамата, появяващи се в най-висшата си точка като смърт и живот, са строителите на оформения живот във външния свят.

Ако искаме да разгледаме този контраст в конкретен случай, той се представя в още една форма. Духовната наука, която е активна в Европа от четиринадесети век, е нарекла този контраст: контрастът между формиране и разпад. В контраст с бързания живот, формиращата се форма, това, което се формира. Този контраст може да се усети навсякъде в живота, ако човек не просто разбира света с интелекта. И ако сега потърсим този друг израз, казваме: Това, което може да се

изрази в разпадащите се сили, когато Юнона Лудовизи стои пред нас, където целият живот, замръзнал в прекрасната форма, е заловен в един миг, там имате силата в най-високото си напрежение. В действителност формата не се изживява в такъв момент. Формите се променят във всеки миг. Вътрешният живот се компресира в един-единствен миг и тогава ни се представя. Красотата е външният израз на това, което само силите на разпада могат да постигнат, силите, които спират живота. Първичната сила, волята, това е другото нещо, което формата се стреми да преодолее във всеки миг. Ако искаме да видим сили, тогава във времето между формирането и формирането трябва да се предприемат действия.

И в още един аспект, това противоречие между форма и живот, между разрушение и вечно ставане, живее в човека. Ако само силите на живота властваха в човека, би било сякаш имаше свръхизобилие от кислород. Човекът би се втурнал. От астралния свят идва силата на живота и силата на спирането на живота. И така е с нашия живот. Трябва да преминем през смъртта. Ако не преминем през смъртта, тогава нещо ще липсва. Знаем как в много животи на земята човешкото същество се появява с повишено съзнание и по-цялостно его. Как човешкото същество стига до пълното разбиране на живота? Никое същество не би могло да развие самосъзнанието си все по-високо. То не би могло да стигне до това, ако не можеше самото да изпита своята противоположност. Представете си същество, което няма представа, че има разрушение, което никога не е изпитвало страх от смъртта, което би намерило за невъзможно да погледне смъртта в лицето. Такова същество не би могло да стигне до силното чувство за себе си и живот, което знае, че в крайна сметка животът побеждава смъртта. За разлика от него, ние опознаваме силните сили. Дължим егото си на факта, че сме способни да преминем през смъртта. И онзи, който е познал и преодолял страха от смъртта, има правилното чувство. Човекът приема силите на смъртта и ги преработва в издигнат живот.

И във физическия свят, на кого човекът, същество, което може да премине през смъртта, дължи този толкова важен за живота му факт, че може да преодолее смъртта? На противоположността на мъжкото и женското начало.

За духовната наука женското представлява създателят на формата, мъжкото - това, което иска да преодолее формата отново и отново. Ако само женското можеше да работи в света, тогава всичко би станало сковано по форма, дори и да е красива форма. Женското би могло да накара живота да се случва в затворена форма. Съществуването дължи факта, че тази форма е преодоляна, че тя се втурва от форма във форма, на взаимодействието на женското с мъжкото. И ние, човешките същества, дължим формата си на женската част, а развиващия се живот, ставането, дължим на мъжката част. И всичко в живота е взаимодействие на тези сили.

Следователно, мъжкото и женското работят заедно във всяко същество, а мъжът е само човешко същество, при което единият полюс е особено изразен във физическото, докато вътрешното оформяне остава по-духовно. А при жената

женската форма се проявява външно, докато волевият аспект се проявява вътрешно. Ето защо има хармонично допълване във връзката между половете. Ето защо единият пол намира нещо в другия, което е от същата природа и същност, и защо единият пол разбира другия, защото единият има другия в себе си.

Нещата в света са толкова чудесно взаимосвързани, че това, което понякога ни се струва толкова прекрасно в настроението: контрастът между разрушението и превръщането, се изразява в сексуалния контраст. Разрушението, когато е спряно, означава покой във формата. Когато ни се представя във външния ни живот, превръщането означава едновременно разрушение на формата от друга страна.

Така, когато разглеждаме този въпрос в неговата цялост, нищо повече или по-малко съчувствено не може да се прикрепи към едната или другата от тези думи. От духовно-научна гледна точка, нашият земен живот ни се струва по такъв начин, че можем да кажем: с взаимодействието на половете, в човешкото същество се влага компромис между формата и вечното превръщане и разрушението на формата.

Това, което трябва да възникне в едно човешко същество, се влага в това същество. Ние приемаме тези две сили на формата и живота с нашето поколение, защото сме призвани към живота от две страни. И така, великите закони на космоса работят така, че това, което се появява като контраст в друг свят като мъжко и женско, се появява в един по-висш свят като по-силен контраст. Едва когато видим как две сили работят заедно във всяко същество и че тези същества могат да стоят пред нас само защото балансът на тези сили се поддържа в тях, нашето съзерцание на мъжкото и женското в цялата природа се пропива не само с концепцията и идеята за интелекта, но и с волята, настроението и чувството. Светът е сложен и разнообразен и можем да го разберем само ако се ангажираме с неговата сложност. Колкото и прекрасно да изглежда това извличане на сексуалната опозиция от другата опозиция на един по-висш свят, то е добро ръководство, ако го следваме навсякъде в живота. Тогава разбираме защо изобщо се случва опозицията на половете в света. Това е оправдано, защото в света балансът между формирането и еволюцията трябва да надделее. Когато човекът, като посветен, се издига от физическия свят към по-висши светове, той не среща опозицията на мъжкото и женското в тези по-висши светове. Дълбоко вярна е поговорката в Библията: „Няма брак на небесата.“ (Матей 22:30; Марк 12:25; Лука 20:35 и сл.) Но когато погледнем към висшите светове с ясновидство, виждаме навсякъде друг контраст. Всичко е в състояние на вечно движение. Тук това ставане и формиране е само забавено и кондензирано. Изглежда ни по-спокойно. Това може да ни даде картина за това как нещо, което може да се възприеме във висшите светове, се появява в съвсем различна светлина. Може да изглежда, че това се отнася само за хората. Но то важи навсякъде, където смъртта и животът, както и сексуалният контраст се изразяват във физическия свят.

Така, в изкуството, в „Юнона“, цялата душа, цялото вътрешно величие, всичко, което прескача от състояние в състояние в бързания живот, ни се явява като излято в един миг във форма и здраво задържано. Ако тази форма беше истина в реалното съществуване, съществото би трябвало да умре едновременно. Красотата, ако трябва да присъства във форма, изисква съществото, в което красотата е изразена в пълна степен, да не е реално същество. Животът трябва да излезе, тогава това, което остава, когато това, което трябва да бъде преодоляно в живота, остава там за себе си, е красотата на формата. И ако искате да представите вътрешното ставане, прескачането от състояние в състояние, тогава ще видите, че то може да бъде уловено в характерна форма, но е невъзможно да се улови в красива форма. Не са красиви формите на Лаокооновата група. Не е уловено вътрешно спокойствие. Красотата и животът са същите противоположности в областта на изкуството, които очертахме в областта на реалността. Там ние се вглеждаме дълбоко в живота. Трябва само да направим такова изследване на живота наистина живо и практично. Във всеки обрат в живота можем да се вгледаме дълбоко в него и да получим разбиране, ако гледаме на нещата от такива гледни точки. Ако видим нещо, което е уловено във форма, ние усещаме скрит живот, а когато видим живот, ние копнеем дълбоко - и този копнеж ни дава връзка със съответното същество - за движение. И това, което е духовно-научен факт, ни е представено във великите религиозни документи с думи. Това е значението на тези документи: ние ги разбираме само когато сме осъзнали основните факти в себе си.

Нека разгледаме женската природа. Външно тя е женското; вътрешно - мъжкото. Външно тя е това, което дава форма на живота; вътрешно тя е това, което непрекъснато се стреми да унищожи живота. Външно тя е това, което дава на човешкото същество неговата форма, поставяйки го на земята с краката му; вътрешно женската природа съдържа това, което непрекъснато се стреми да води човешкото същество към все по-високи нива, издигайки го от земята във все по-високи сфери. Нека сега разгледаме този контраст между мъжкото и женското у жената. Какво можем да кажем за този контраст? В жената има сила, която се стреми да обвърже мъжа със земята и която, ако беше сама, би смажела стремежа на главата му към духовни висоти. И има сила, скритата мъжка сила, която се стреми да издигне мъжа от земята. Мислете за това като за образ. Мислете за змията като за представяне на мъжката сила, а за женската природа като за представяне на другата сила. Какво трябва да направи женската във външния си израз? Да смаже главата на това, което иска да издигне мъжа от земята. И какво трябва да направи мъжката природа? Да нарани човека, където той стои здраво на земята, да захапне петата му. — „Тя ще ти смаже главата, а ти ще преследваш петата ѝ.“ (Битие 3:15)

Ето един прекрасен израз на духовен научен факт в един велик символ. И можем да го приемем буквално. Побиват ни тръпки, когато, въоръжени с истините на

окултната наука, се доближим до религиозни документи и открием буквалния израз на велики житейски факти в техните образи. И тогава думата, че тези документи имат по-висш произход от духовен свят, за нас не се превръща в хипотеза, а в необходимо осъзнаване. Може ли това, което разпознаваме, като се вглеждаме дълбоко в природата, да е продукт на детското въображение? Човек трябва да си зададе този въпрос и той винаги ни води да покажем как можем да напредваме все повече в познанието и да разбираме все по-добре документите на религиите. Едно привидно банално наблюдение, като например връзката между половете, води до разбиране на една важна дума. Езотеричното учение трябва да подчертава мистериозната връзка между половете от самите източници на живота, от самия духовен свят. Антитезата във физическия свят има своята антитеза и в духовния свят.

Половете трябва да работят заедно във всички области, включително и в духовната. И ако сме оставили зад гърба си епоха на преобладаваща мъжка култура, предстои епоха на сътрудничество между двете сили. Именно науката за тайната ни внася светлина върху въпроса, повдигнат от нашата тема. Всичко в живота се обяснява, когато извеждаме този живот от неговите невидими, свръхсетивни основи. Вчера говорихме в общи линии за мисията на духовната наука. Днес виждаме как тя изпълва нещо обикновено със светлина и яснота. Всичко в живота е израз на сили отвъд чувствения живот. Каквото и да срещнем в живота, трябва да търсим неговия произход в духовния свят. И взаимодействието на живота и формата е обяснено по великолепен начин. Ако човек живееше само във форма, той щеше да бъде унищожен; ако живееше само в живота, смъртта щеше да бъде последствие. Истинският живот е възможен чрез взаимодействието на противоположностите. Гьоте също хвърля светлина върху това с думите, които нарича „първични думи“, за да внуши, че те са взети от тайната наука. В „Орфически думи“ той казва:

Точно както в деня, в който беше даден на света,

слънцето застана, за да поздрави планетите,

[Ти процъфтяваш оттогава,

според закона, по който си се появил на бял свят.

Такъв трябва да бъдеш, не можеш да избегнеш това! Така

са казали сибилите, така са казали пророците,

и никакво време и никаква сила не разчленяват формата, която е отпечатана, която живее и се развива.]

15. Мъжът и жената в светлината на духовната наука

Въпросът за „мъжа и жената“, който е въпрос на деня, трябва да се разглежда от по-висша гледна точка чрез теософията и би трябвало да ни занимава днес. Това разглеждане обаче ни води и надолу към практическата част.

Нашето време иска да преодолее материалистичното мислене и чувстване. В известен смисъл го е направило; въпреки това, материалистичното отношение все още преобладава в тона на нашето време. Не толкова големите въпроси на съществуването страдат от това, колкото това, което се случва директно в нашата среда. Само чрез теософията този въпрос може да бъде поставен в правилната перспектива. Женският въпрос на настоящето е оправдана тенденция. Но е нужно само да оставим подобни въпроси да минат пред душата ни, за да осъзнаем колко малко е способно да прецени нашето време. Като тест ще спомена тук различни преценки, издадени от така наречените важни хора за природата на жените. Един важен натуралист, човек на публичния политически живот, се опита да обобщи преценката си по следния начин: Всички качества на жената сочат към едно нещо, а това е нежност. Друг мислител: „Същността на жената във всичките ѝ качества кулминира в думата „въздържание“.“ Един важен немски философ характеризира начина, по който жената мисли. Има две посоки на мисълта: първо, анализ – дисекция на мисленето – и второ, синтез – съединяване на мисли. Тези, които знаят как правилно да съчетават двете дейности на мислене, имат правилната хармония. Най-общо казано, единият от двата подхода е по-разпространен при мъжете. Този немски философ нарича женското мислене аналитично, а мъжкото – синтетично. Друг мислител твърди обратното. Друг вижда консервативния елемент във всичко, което прави една жена; друг, който познава историята, я нарича подривна. Откъде идват тези противоречия, тези едностранчиви възгледи? Във външния свят всичко е наистина различно едно от друго; например едно дърво: един човек го рисува от тази страна, друг от онази; и двете картини ще бъдат съвсем различни. Целта на духовната наука е да помогне на хората да преодолеят такава едностранчивост. В наше време всичко отново е насочено към преодоляване на тази едностранчивост. Хората, които мислят нещо днес, вече не се чувстват като у дома си в материалистичното мислене.

Може би сте чували за една книга, която предизвика доста фурор преди време: „Секс и характер“; нейният автор е нещастният Вайнингер, който по-късно се самоубива. Мисленето в тази книга идва от естествените науки и съчетава идеите за мъжа и жената по много материалистичен начин. В нея се казва: Ако погледнем отделния човек, откриваме смесица; мъжът е женски, жената е мъжка. Ако погледнем тази идея по свръхсетивен начин, тя е съвсем правилна, но в книгата на Вайнингер тя е материалистично разбрана и изглежда доста чудовищна. Той представя смесица от вещества. От нея не може да се извлече нищо друго освен

материалистически парадокси - привидни абсурди. Вайнингер стига до заключението: На жената липсват: аз, личност, индивидуалност, характер, свобода и воля. - Какво остава тогава? Човек би могъл да се запита също: Ако погледнем мъж; тъй като той е наполовина жена, липсва ли му и половината от: аз, личност, индивидуалност и т.н.? Въпреки това тук има намек за нещо правилно. Тук човешката същност се разглежда само от гледна точка на най-ниското ѝ звено, а именно от гледна точка на физическото ѝ тяло. Но човекът се разпознава само когато се вземат предвид свойствата на неговата четиричастна същност: физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и его.

Днес ние сме особено заинтересовани от истината, която може да изглежда безумна, а именно, че физическото тяло и етерното тяло са в известен смисъл противоположни, като севера и юга, положителното и отрицателното. Те са противоположности по отношение на мъжкото и женското. Етерното тяло е от противоположния пол на физическото тяло. Всеки носи тези противоположности в себе си. Това ни става разбираемо в качествата на жените: любяща преданост, състрадание, които, когато могат да бъдат увеличени, могат да се увеличат до нивото на мъжката смелост. От друга страна, повишените мъжки качества придобиват качествата на женския характер. Безброй явления могат да ви бъдат обяснени, като вземете предвид етерното тяло в допълнение към физическото тяло. Как могат да бъдат пречистени нашите концепции чрез подобни възгледи?

Нека разгледаме феномена на съня. Това е състояние, при което всички чувства и усещания потъват в неопределения мрак. Когато човек спи, астралното тяло се отделя заедно с егото, оставяйки след себе си физическото тяло и етерното тяло, и при събуждането си се потапя обратно в последното. Защо астралното тяло потъва обратно в него заедно с егото? Защото получава впечатления чрез физическите сетива; защото физическото око не вижда и физическото ухо не чува. Днес човекът все още не може да възприема чрез астралното тяло, но по-късно ще бъде така.

Днес астралното тяло е в същото положение, в което някога е било физическото ни тяло, когато в сиви, сиви праисторически времена физическите сетива са започнали да се развиват. Така ще настъпи един ден, когато астралното тяло е развило своите органи. Тогава мъжкото и женското ще бъдат обединени в едно царство.

Точно както аз и астралното тяло се потапяме, така и всеки мъж - и всяка жена - става сексуално същество едва всяка сутрин при събуждане, когато се потапя. Тези понятия са само от външната страна на човека. Библейският стих: „Няма брак на небето“ (Мат. 22:30; Марк 12:25; Лука 20:35 и сл.) става разбираем за нас чрез това. Човекът е на небето през нощта. Не бива да вярваме, че няма подобни контрасти във висшите светове. Ако последваме човека в сън, също се сблъскваме с контрасти. Когато човек напуска физическото и етерното си тяло всяка нощ, той първо влиза в астралния свят.

Първите контрасти, които откриваме в астралния свят, са тези на формата и живота или, да речем, на смъртта и живота. Тези контрасти съществуват, за да може да се развие хармонията в по-нататъшната еволюция на света.

Нека се опитаме да разберем как в нашето съществуване смъртта се проявява като форма, а животът като ставане. Наблюдавайте растението и вижте как коренът пониква, стъблото се оформя, листата и цветовете поникват. В кората на дървото имате връзката между смъртта и живота. Вътре растението запазва своето живото ставане. Кората е обгръщащата смърт. По този начин можете да откриете взаимодействието между смъртта и живота навсякъде и именно тук истинското съществуване за първи път се разкрива. Не е случайно, че древните посветени, друидите, са били кръстени на „дъба“. Те са образували защитна обвивка около себе си, за да направят вътрешното аз още по-жизнеспособно. Където има увеличен живот, ще има и увеличена смърт като „обвивка“ на живота. Този контраст между умирането и пробуждането е очевиден навсякъде. Със същата острота, както мъжкото и женското във физическия свят, активната смърт и активният живот се изразяват в астралния свят.

Можете да откриете тези контрасти, изразени и в изкуството. За да поясня това, ще спомена „Юнона Лудовизи“. В нейната форма човек веднага вижда нещо завършено. Ако изучите цялото, погледнете ширината на челото, ще си кажете, че има дух, много дух. Духът, който живее в него и непрекъснато се създава, се е превърнал във външна форма. Можете да видите източника, който напълно изтича върху лицето. Животът на душата е станал скован за миг, умрял е. В главата на Зевс откривате обратното в известен смисъл. Има тясна формация на челото, дълбоки бръчки по челото и красива форма, но е възможно животът да приеме различна форма. Това е контрастът, който ще се научите да разпознавате в неговата пълнота. Единият е умирането на смъртта, красотата на смъртта, другият е развиващият се живот. Този контраст между умиращата форма и постоянно разпалващия се живот е изразен в мъжкото и женското. Ако имаше само мъжкото, щеше да има само поглъщащ живот; образът на формата е изразен в женската физическа форма. Така те се представят: живот и форма, ставащи и умиращи. Животът в женското начало излъчва към нас, животът, който иска да се поддържа и да продължава; в мъжкото - форма, която би била напълно развита, вечна. Така в живота ни мъжът и жената се борят един с друг, както и смъртта и животът.

Навсякъде, където има осъзнаване или предчувствие за тези факти, символите и митовете се появяват в съвсем различна светлина, например факт от библейски мит, въпреки че всеки символ има повече от едно обяснение; и в това се крие силата и мощта на символа, че той е смислен, например митът за змията. Там ще намерите думите: „Ще поставя вражда между тебе и жената, и между твоето потомство и нейното потомство. То ще ти нарани главата, а ти ще му нараниш петата.“ (Битие 3:15) В това имаме индикация за значението на тези думи: мъжки и женски. Този, от

когото произлиза този мит, е искал да посочи двойствеността на човешкото същество. Природата, която се стреми към форма, трябва да бъде победена от това, което става вечно. Висшата природа на човека, която побеждава формата, е Ева; привързаността на мъжа е змията. Висшата женска природа трябва да победи това, което излиза навън. Гюте е казал дълбоко мистични думи:

Вечната женственост ни дърпа нагоре!

Времето зад гърба ни, културата на човека, е приключило. Сега е времето, когато мъжът и жената работят заедно върху културата и това е основата на истинския въпрос за жените: мъжът – физически, а жената – етерна. Силата на действието се крие в завладяването на формата. Едното ще се намери в другото и така, напротив, ще възникне истинска хармония. Истинската сила ще се намери в другото и едва тогава ще възникне истинското творчество.

16. Мъж, жена и дете в светлината на духовната наука

Днес искам да говоря за това как теософията може да бъде пряко приложена към изкуството на живота, как тя може да усъвършенства и пречисти ежедневните ни чувства и по този начин да бъде полезна. Теософските концепции могат да бъдат приложени пряко към живота в контекста на съпруг, съпруга и дете. Тук обаче има голямо разнообразие, защото те не са толкова прости, колкото човек може да си представи.

Всички епохи са се борили с въпроса: Какво получава детето от родителите, каква е връзката на родителите с детето и каква е връзката им с новото поколение като цяло? В наше време въпросът как родителските черти се предават на детето е от особена важност и до каква степен чертите на родителите се превръщат в своеобразна съдба за децата. Тези въпроси възникват и в изкуството, например в „Призраци“ на Ибсен, където наследството от родителите се осъществява по такъв ужасен начин за детето. Това напомня на съдбата в гръцките трагедии, само че повлечена към материализма. Всичко това показва, че този въпрос е предизвикал дълбок интерес. Само онзи може да си състави преценка за него, който разглежда човешкото същество като цяло в неговата четворна природа. Нашето време, в края на краищата, вижда само физическото тяло. Но въпросът трябва да се разгледа по два начина: първо, под каква форма трябва да се разглежда ролята на детето, и след това, до каква степен родителите са замесени в това, което идва от детето. Физическите науки имат дума за тази връзка: „наследственост“. Те я използват както за хората, така и за по-нисшите организми, и я прилагат към хората съвсем механично. Тези науки не осъзнават един факт: че една велика закономерност преминава през всички нива на съществуване, но че тези факти се увеличават. Наследяването е нещо съвсем различно за хората, отколкото за по-нисшите същества. Ако направим сравнения с факти от по-нисшата природа, ще открием две тясно свързани понятия: понятията за размножаване и любов. Любовта вече съществува при по-нисшите същества и става по-изтънчена до хората. Тук не говоря за понятието, а за нещо реално, като например електричеството. Това е реална сила, която преминава през всички хора, само че тази любов е в съвсем различна ситуация. Когато едно по-нисше същество достигне своя връх и е готово да се размножава, любовта влиза в него. Виждаме, че тези по-нисши същества се изтощават след това и скоро умират. За тях смъртта е връзката с любовта и следствието от нея. Не е по-различно и при растенията; след оплождането и след като е създаден зародишът за следващото растение, те умират. Но ако се издигнем до по-висшите живи същества, виждаме, че те запазват нещо отвъд любовта. Растението не запазва нищо, то умира; това откриваме и при по-нисшите животни; любовта им носи смърт. Но едно по-висше същество запазва своята

индивидуалност. Това е най-силно развито при хората. По това човекът се различава съвсем съществено от животното, което е най-близо до него. Има един факт, който характеризира фундаменталната разлика между човека и всички животни. Обикновено това не се разпознава в правилната светлина, нито с правилната тежест. Фактът изглежда прост: човекът може да бъде описан от нас като едно-единствено, индивидуално същество. Това е от същия интерес за нас, както когато описваме цял вид в животното. В случая с лъва, например, ние не се интересуваме толкова от неговите характеристики, а интересът ни остава към вида. Не можете да напишете биография на животно; това ви го изяснява. Човекът, като едно-единствено човешко същество, е вид сам по себе си. Биографията ни показва много ясно на какво ни учи езотеричната наука: необходимостта от повторно въплъщение. В животните ние просто откриваме прилика с родителите си. Но разбираме ли Шилер, когато наблюдаваме родителите му? Той може да има нос си, походката си, стойката си, дори предразположеността си към болести от родителите си, но никога няма да открием в тях това, което прави Шилер Шилер за човечеството.

Преди се е предполагало, че рибите могат да се развиват в речна кал. Първият, който разчупи калъпа, е италианският натуралист Реди. Той почти става жертва на Инквизицията, защото твърди, че живите същества трябва да произлязат от живи същества. Днес приемаме това за даденост. Но в сферата на душата и духа цялата наука вярва в това. В случая с Шилер тя не пита откъде идват душевните качества? Теософията отговаря: чрез превъплъщение. Най-съкровено същество на Шилер не произлиза от неговите предци, а от фигурата в предишния му живот. По този начин виждаме във всяко човешко същество това, което произлиза от по-ранен живот, и това хвърля правилна светлина върху връзката между баща, майка и дете. Родителите само осигуряват обвивката, която това същество да приеме, което е по същество неговото собствено потомство.

Подобно е и с растителния зародиш, който е потопен в земята. Идеята, мисълта, съдържа цялата форма, но никога не би възникнала без тази майка земя; по същия начин нищо не възниква, освен ако зародишът не влезе в него. Парче земя предоставя възможност за развитие на растителните зародиши, но земята е тази, която помага да се определи дали ще се превърне в бобово растение или грах. За висшата духовна наука е подобно и с висшето „аз“ на човека. След времето между раждането и смъртта човек живее в друг свят, в Девачан. Там той остава, докато узрее за ново въплъщение. Тогава трябва да му се даде нещо, за да може силата в него да се насити с материал и така зародишът от духовния свят да получи своята обвивка чрез родителите. Вече не можем да кажем, че родителите предават на детето това, което е, доколкото земята има само определена част от растението. Нека сега разгледаме четиричленната природа на човека и каква част има всяка от тях. Новороденото дете претърпява различен вид развитие на отделните си части.

От раждането до смяната на зъбите физическото тяло приема своята форма. То завършва със собствените зъби на детето; първите зъби се наследяват. Формата расте и се разширява, но самата тя е определена. От седмата година до половата зрялост се развива етерното тяло. Това формира крайната точка.

Когато човек достигне полова зрялост, той става способен да създаде равностойно същество. Астралното тяло се развива от около 14 до 21 години. Точно както всички свойства на физическото тяло се развиват до седемгодишна възраст, така и свойствата на астралното тяло, всички инстинкти и чувства, които водят човека към бъдещето, се развиват през това време. Престъпление е, ако през това време се пренебрегне розовостта на надеждата, блаженството на астралното тяло. До двадесет и двегодишна възраст Азът в човека се проявява. Така всяка отделна част от човешкото същество се развива постепенно.

Коя част от него идва от предишния ни живот и коя част е наследена от родителите ни? Можем да научим много за това от споменатия по-горе факт. При низшите животни, тъй като нищо не остава след полова зрялост, нищо няма да остане и от предишни животи; те ще измрат; няма индивидуалност; те умират, когато обичат. Сега ще разберете, че нещо е основно наследено, нещо е закотвено във физическото и етерното тяло и че астралното тяло и егото трябва да водят обратно към предишния живот. Това, което може да е подобно на физическата форма, се проявява до седмата година. До полова зрялост разпознаваме кои качества са наследени от бащата и майката. При полова зрялост се проявяват неща, които идват от предишни животи. Колкото повече съществото се спасява, след като е достигнало полова зрялост, толкова повече не се наследява. Въпреки това, това, което е придобито по-рано, вече е там преди това, както може да се види от факта, че предразположенията се проявяват в ранна младост. Те хвърлят сянка преди това, ако не могат да дойдат от бащата или майката. Бащата и майката имат смесен дял във физическото и етерното тяло.

Понякога едно дете може да прилича повече на майка си, отколкото на баща си. Това се дължи на факта, че във всеки мъж има женско начало и във всяка жена – мъжко. Тук действат четири влияния. За астралното тяло и егото ситуацията е по-сложна. Важно е това, което беше вложено по-рано. За сравнение бих искал да спомена нещо тук: Човек, който има определена индивидуалност, живее в много удобни домашни условия, но поради някакво събитие трябва да се справи с мизерен апартамент. Това ще окаже известно влияние върху него, но въпреки това човекът остава същият и трябва да се адаптира към обстоятелствата. Родителите не са създателите, те са само жилището, а живите същества трябва да се впишат в него. Това, което идва от жената, оказва влияние предимно върху астралното тяло, а това, което идва от мъжа, върху „аз-а“ на детето. Артистичното, поетичното идва повече от майката, защото това са качества, които са свързани с астралното. От

друга страна, това, което има повече общо с подреждането, практическия живот, с което е свързано „аз-ът“, идва от бащата. Както казва Гьоте:

От баща ми имам ръста

и мъжественото лидерство;

от майка ми - жизнерадостния характер

и желанието да разказвам истории.

Тук трябва да споменем алкохола и неговите опустошителни ефекти. Само тези, които не са наясно с това, могат да подценяват влиянието му върху потомството си. Алкохолът има ужасен ефект върху „егото“ и върху астралните неща. Ако наблюдаваме дете, чийто баща е алкохолик, расата може да е толкова силна, че да преодолее щетите; откриваме тенденции към заболяемост, които са свързани с осакатяване на „аз-а“, с кретинизъм. Те са много по-разпространени, отколкото може да се мисли, и ще станат много по-лоши в следващите поколения, ако духовната наука не се използва за противодействие срещу тях.

Съществуват факти под повърхността на живота, където „аз-ът“ има много по-големи недостатъци, отколкото човек би си помислил. В много случаи хората се смятат за особено надарени, например поетите. Днес обаче езикът изобщо не е възхитителен дар. Всъщност, времената пишат; колумнист, писател на развлекателни списания, може да бъде слабоумен. Със сигурност има ефекти на „аз-а“, които са свързани с алкохолизма. При жените сенките са очевидни и при формирането на астралното тяло, чрез нестабилност и бягство от идеи. Истерията също показва, че астралното тяло не е в ред. В това заболяване можете да намерите потвърждение на това, което езотеричната наука казва за връзката между мъж, жена и дете.

Виждаме тогава, че трябва съществено да преоформим повърхностните представи за наследството. Същественото във всички тези неща е, че нашите хоризонти се разширяват както от духовна страна, така и от морална. Трансформацията е златото на морала. До каква степен блестящият проблясък на светлината на Шопенхауер намира определено оправдание: „Чрез търсенето на мъж и жена, потомството вече работи?“ Това е прекрасна концепция, която трябва да формираме за себе си. Виждате пламенно, страстно желание, което слиза до животинското и се издига до най-висшето, където любовта обединява мъжа и жената. Съществува гледна точка, егоистична, която произтича от желанието. Тя е породена от огромна неморална глупост. Не е вярно, че всеки сексуален импулс трябва да бъде задоволен; напротив, това е от полза за всичко, дори за здравето, когато това не е така. Където любовта е съчетана с чистота, душата ще намери най-доброто прикритие.

Съществува идеал, където всеки по-нисш импулс е заглушен, не от въздържание, и въпреки това осигурява човешко потомство. Какво означава това за определени неща, хората все още не са готови да разберат, но ще бъде голямо щастие. Те ще се научат да разбират как създаването на единия или другия пол е свързано с

космически и други условия. Ако днес бъде разкрита една дума, ще възникне най-голямо зло. Днес само тези неща могат да бъдат докоснати.

Какво се случва в духовния свят след смъртта? Това, което се е издигнало нагоре, почива в Девачан, за да се превъплъти. Този човек първо се обгръща в астрално тяло. Точно както магнит, движещ се под хартия, върху която са разпръснати железни стружки, подрежда стружките, така и астралната материя се подрежда в ново тяло. Ако можехте да виждате окултно, щяхте да видите как астралната материя се утаява. Какво е това? Това е нещо, което е смесено с жаравата на желанието, което преминава от мъж към жена. Където желанието е лошо, се смесват лоши неща, където любовта е чиста, астралната материя не е замърсена.

Последният етап се крие в по-голямата или по-малката чистота на любовната връзка. Не можем да приписваме качества от минали животи, но можем да предотвратим замърсяването на астралната материя. В такива възгледи чистотата се превръща в уважение към свободата на въплъщаващото се човешко същество. Човек трябва да е схванал идеите за превъплъщението.

От детето преминаваме към бъдещото поколение. Всяко дете трябва да бъде загадка за възпитателя, защото зад живота му стои нещо свръхсетивно, което иска да излезе наяве. Грижата и подхранването на това съзряване, тази свръхсетивност у детето е единственият начин да го образуваме. И можем да кажем: ако искаме да дадем съществуване на следващото поколение, тогава трябва да ценим свободата на детето в образованието.

В живота на настоящето се проявява главно разпознаването на чувственото. Когато свръхсетивното се разпознае първо, тогава бъдещето се свързва с настоящето и миналото. Когато тези идеи ще имат ефект върху нашите действия, върху кръвта ни, тогава сме внесли теософията в живот. Тези, които не искат знание, защото е твърде неудобно за тях, образно казано, отсичат дървото в корена. Знанието е коренът, а разрастването във възгледите е стволът и короната, и ние постигаме този растеж, като включваме теософията в целия си живот.

17. Същността на човека в светлината на духовната наука

Сред многото различни течения на мисълта в наше време е това, известно като „теософска мисъл“. Всеки, който се опитва да си състави мнение за теософията от книги, статии и т.н., може лесно да стигне до един от многото предразсъдъци, които съществуват срещу теософския мироглед днес. За мнозина теософията се възприема като затопляне на старо суеверие, детински мироглед, тъй като е бил подходящ за въображението на народите от миналото, но тъй като вече не е подходящ за просветения човек на настоящето. Други си представят, че теософията иска да бъде нещо като нова религия, като вид секта. Не е изненадващо, че тези, които се отнасят сериозно към религиозния живот, виждат теософията като нещо опасно. Трети предразсъдък е, че теософията иска да трансплантира ориенталска религиозна концепция в Европа. Някои виждат пряка опасност в това, ако се случи. Но това е един от онези видове духовни движения, които днешната лекция е предназначена да разгледа, че за да го разбере, човек трябва да се справи с него малко по-задълбочено и по-дълбоко. Не че специалното обучение е част от теософията, а търпението да се занимаваме с въпроса малко по-задълбочено. Тогава всеки може да се справи с него. Теософията или духовната наука се основава на два солидни стълба. След като сте разпознали значението на тези два стълба, нищо не ви пречи да се потопите по-дълбоко в този духовен поток. Първият стълб е признанието, че зад нашия физически свят, който е възприемаем от сетивата, съществува свръхфизически, свръхсетивен, духовен свят. Вторият стълб е, че човек има способността да проникне в този духовен свят, свръхсетивния свят. Вече в наше време се повдигат силни и сериозни възражения срещу първото твърдение, че изобщо съществува свръхсетивен свят. Съвременната ни наука смята, че вече нарушава нещо, ако дори се признае, че има духовен свят. Теософията не говори за духовния свят по някакъв странен начин, не сякаш духовните светове са някъде другаде, а по същия начин, по който великият немски философ Фихте е говорил за духовните светове по особено силен начин. През есента на 1813 г. той казва на своята аудитория следното:

Това учение предполага съвършено ново вътрешно сетивно възприятие, чрез което се дава нов свят, който изобщо не е наличен за обикновения човек.

Освен това той добави:

Представете си свят от слепи хора, които следователно познават само онези неща и техните взаимовръзки, които съществуват чрез чувството за допир. Пристъпете сред тях и им говорете за цветовете и другите взаимовръзки, които съществуват само чрез светлината и за виждането. Или им говорите за нищо, и това е по-щастливият резултат, когато те го кажат, защото по този начин скоро ще забележите грешката, а ако не сте в състояние да им отворите очите, спрете да им говорите напразно.

Точно както слепият човек може да смята за фантазия, когато му говорим за цветовете и светлина, така и онези, които говорят за духовни светове, биват смятани за фантазори от онези, които не познават тези светове. За тези, които не знаят нищо за духовните светове, този, който знае, говори така, както виждащият говори на слепия за света на цветовете и светлината. Наистина е необходимо да се говори за духовните светове по начин, подобен на начина, по който Й. Г. Фихте е говорил за духовните светове; това обаче не е съвсем същото. За родения със слепота понякога съществува възможност за операция. Има момент, в който това, което е било обгърнато в мрак, внезапно се окъпва в светлина, цвят и сияние. Но не всеки, който е роден сляп, може да бъде опериран. За всеки човек обаче съществува възможността да осъзнае световите, които са около нас, но сега са скрити от него. Пробудените, виждащите, са говорили по всяко време за такива светове, които са навсякъде около нас и за които спящите човешки способности трябва само да бъдат пробудени. Но е имало много различни думи за тях. Днес използваме думата „теософия“ за учението за тези светове, следвайки примера на апостол Павел, който е първият, който използва думата „теософия“ за това. Тези, които виждат в духовните светове, винаги са били наричани посветени или виждащи. За тези, които стават посветени, виждащи, настъпва момент, момент, който може да се сравни по някакъв начин с момента, в който физическата светлина за първи път навлиза в окото на оперирания сляп; само че за човека, който не просто иска да придобие умствено убеждение за духовните светове, моментът, в който той става виждащ, е много по-блестящ от момента, преживян от оперирания сляп човек. Може би някой ще каже, тъй като само малцина са успели да погледнат в духовния свят: Какво засяга духовният свят тези, които не могат да погледнат в него? Но е така: Когато тези, които предават мъдростта на духовния свят от пряк опит, от собственото си виждане, тогава тези истини могат да бъдат разбрани, ако хората само искат да размишляват достатъчно. За да се преживеят духовните истини, е необходимо виждане; за да се разберат, е необходим здрав разум.

На всеки, който би могъл да възрази, че това все още не е убедителен аргумент за мен; първо трябва самият аз да мога да виждам в духовните светове - трябва да се каже: Не че той е възпрепятстван да има тази способност, а че не иска да прилага всеобхватното си човешко чувство към това, което му се съобщава от другите. Виждащите са в духовните светове. Духовните светове не са някъде другаде; те са там, където сме ние, и човек може да стане преживяващ тези духовни светове чрез способностите, които дреме в него. За да се преживеят духовните светове, е необходимо виждане; за да се разберат, е необходим само здрав разум. Както светлината е свързана с окото, така и духовните светове са свързани с душата. Други казват: Възможно е духовните светове да съществуват, но хората нямат способностите да проникнат в тях. Тези, които казват това, са на мнение, че човешките способности не са способни на развитие, че хората остават такива,

каквито са. Днес думата „развитие“ е един вид магическа формула за мнозина. Но щом някой говори за духовно развитие, той не иска да има нищо общо с това. На тези, които вярват, че човекът не може да разпознае духовните светове, може да се отговори: Разбира се, със способностите, които имате днес, не можете да разпознаете духовните светове; но в човека спят способности, които могат да бъдат развити, позволявайки му да възприема духовните светове. Тези истини ще бъдат публично провъзгласени едва в последно време, защото човечеството се нуждае от тях в тази форма сега. Те винаги са били включени в света и човешкото мислене и чувстване. Но в тази форма те излизат пред обществеността за първи път. Преди всичко тези истини винаги са се съдържали във всички религии. Те са се съдържали в тях в други форми, тъй като тази форма е била достатъчна за човечеството. В продължение на векове човечеството, което се придържа към старите форми, изпитва съмнения, скрупули и т.н. пред лицето на духовните истини.

Нека си спомним за времената, когато не е имало печатарство, когато това, което днес достига до хората под формата на печатни произведения, не е можело да достигне до тях по този начин, а само в детайли. В онези дни човешкото възприятие и чувство можеха да приемат съвсем различна форма по отношение на великите духовни истини. Но сега, когато огромната сума на науката прониква в човечеството по хиляда и един канала, разпространението на духовните истини също изисква различна форма. Трябва да кажем само няколко думи, за да разпознаем ефектите. Онези същества, чрез които са възникнали импулсите по времето, когато истината е била дадена на хората в древни форми на представяне, са знаели, че в човека живее вечно ядро; те вече нямат този ефект върху хората. Трябва да има друга форма, която може да се окаже подходяща за съвременната душа.

Съвременната теософия иска да бъде точно такава различна форма. Тя не иска да се противопоставя на религиозните истини, а иска да бъде инструмент за разпознаване на тези истини по такъв начин, че дори най-модерната душа да може да бъде убедена. Онези, които знаят нещо за подобни тайни, не са излезли от своята резервираност от желание за вълнение или субективен произвол, а защото това е било необходимо за човечеството. Ето как трябва да се разбира една теософска лекция. Онези, които говорят от теософска нагласа, никога не говорят като агитатори, никога от нагласата, че трябва да влияят на хората с обикновени сили на убеждаване.

Днес има много светогледи и техните представители отиват сред хората, за да проповядват определена истина, вярвайки, че хората трябва да приемат тази истина при всички обстоятелства. Теософът не иска да бъде догматичен учител; той иска да бъде разказвач на фактите от духовните светове. Един важен французин някога е измислил думата „Аз не уча, аз разказвам“ по отношение на фактите от сетивния свят. Абсолютно необходимо е онези, които вече са насочени към фактите от своите убеждения, които вече са достатъчно насочени към тях от целия си начин

на чувстване, към това, което комуникаторът има да каже, да се обърнат към теософията.

Сред хората има такива, които може би могат да виждат в духовните светове. Те са много малко. Второ, има и такива, които разпознават логиката на духовните светове по научни причини. Те също са малко, тъй като науката днес все още има огромно количество предразсъдъци. Но има много, които идват към теософията от определено чувство за истина, от интуицията на душата си. Много учени все още ще се обърнат към теософията с известна усмивка; но те не смятат, че човешката душа не е предназначена за неистина, а за истина. Когато човешката душа не е предразсъдъчна, тя намира правия път, защото е предназначена за истина. Всеки трябва да дойде към теософията доброволно. Всеки, в когото някоя от трите споменати причини е ефективна, идва към теософията.

Днес искаме да поговорим за същността на човека и по този начин да създадем основа за отговор на първичната загадка на търсенето на човечност, за отговор на въпроса за тайната на смъртта, която е свързана с въпроса за същността на живота. В теософския възглед за света човешкото същество е по-сложно и многообразно, отколкото обикновено се мисли днес. Преди всичко говорим за физическото човешко тяло. За духовната наука, която се стреми да проникне в тайните на съществуването от свръхсетивна гледна точка, физическото човешко тяло е само една част от човешкото същество. Нека осъзнаем как трябва да мислим за това физическо човешко тяло от гледна точка на духовната наука. Можем да го схванем интелектуално. Ние гледаме навън в нашата среда. Виждаме всичко, което ни заобикаля, от най-малкия камък на земята до блестящата звезда, до блестящото слънце; виждаме същества от най-разнообразни видове, които се представят пред нашите сетива. Виждаме това, което наричаме минерален свят, свят на веществата и материалните сили. Когато опознаем този свят от вещества, които са разпръснати около нас, които изпълват вселената, които светят към нас от звездите, тогава същите вещества и сили се намират в човешкото физическо тяло, както и там, в привидно безжизнения природен свят. Тези вещества съставят физическото тяло; същите сили го проникват, докато човешкото тяло не се разпадне. Духовната наука, както всяка друга наука, твърди, че човешкото тяло е съставено от същите вещества и сили като физическия свят. Но духовната наука също така твърди, че веществата и силите в човека и във всяко живо същество имат подредба, която сама по себе си не би била физически и химически възможна. Оставени сами на себе си, те биха се разпаднали. Планинският кристал съществува в тази форма според физичните и химичните закони, но това не е възможно в човешкото тяло.

Духовната наука посочва втора връзка в човешкото същество, етерното тяло или жизненото тяло. Какво е това етерно или жизнено тяло? То е постоянен борец срещу разпадането на физическото тяло. Това етерно или жизнено тяло е във всички нас. Можем да си го представим като гъба, пропита с вода. По същия начин

физическото тяло на всяко живо същество е пропито от етерното или жизненото тяло. Това пречи на физическите вещества и сили да следват собствените си закони. Моментът на смъртта настъпва именно защото етерното или жизненото тяло напуска физическото тяло. Но тогава физическото тяло е и труп. Така, във всеки момент от живота, етерното тяло е борец, който пречи на физическото тяло да се превърне в труп.

Понякога днешната наука казва: Има идеал за изследователя; този идеал е да се създават живи същества в лаборатория от частите на неживата субстанция. Днешната наука трябва да се придържа към този идеал. И сега много хора, които вярват, че имат здрава основа в науката, добавят: Докато не успеем, вие, теософите, можете да говорите за етерно тяло, стига да не можем да произведем жива субстанция от нежива протеинова субстанция. Но когато успеем, теософът също ще признае грешката си. Напълно разбираемо е, че днешната наука трябва да говори по този начин. Много може да се каже срещу това възражение. Но тук ще бъде повдигнат само един момент. Не бива да се вярва, че духовната наука някога е заемала различно мнение по въпроса за създаването на живо същество от неживи вещества. Теософът просто казва: Да, ще дойде време, когато ще бъде възможно човек да създава живи същества от неживи вещества. Въпреки това теософът говори за етерното или жизненото тяло. За него етерното или жизненото тяло е факт. Въпреки че е възможно да се създаде нещо живо от нещо безжизнено, факт е, че етерното или жизненото тяло е налице. То е първата духовна връзка в човешкото същество.

Не е възражение срещу ролята на духовно същество в нещо, когато казваме, че разбираме физическото според механичните закони. Разбираме часовника според чисто механични закони. Дали часовникарят е незаменим поради това? Това възражение е тривиално. Много хора вярват, че тъй като хората са били на по-детско ниво, са вярвали, че духовните същества стоят зад физическото, управлявайки света. Днес обаче това вече не е необходимо, защото науката ни казва как са свързани нещата. Научното изясняване на даден факт няма нищо общо с разбирането на духовния фон.

Второ, ако човек вярва, че жизненото тяло трябва да може да се провери в човек като парче желязо тук или там, тогава това е груба, материалистична идея.

Представете си сух въздух в стая, примесен с нещо воднисто. Дори да можем да извлечем водата, не можем да кажем, че водата не е била в стаята. Каквото и да е активно в нашето жизнено тяло, може да се намери навсякъде. Като общ световен принцип, то изпълва вселената. Ако комбинираме веществата по начин, при който мисълта за комбинацията се оказва магнит за живот, тогава ще изпитаме и как неживата субстанция оживява. Духовната наука знае това. Но тя ни казва: изкуството да се прави това, което днес все още трябва да бъде оставено на великите тайни на природата, това изкуство няма да бъде предадено на

човечеството от добри ръце, докато лабораторната маса не се превърне в олтар; докато действието на лабораторната маса не се превърне в тайнство. Човекът, когато веднъж е способен да произведе комбинацията, че чрез комбинацията от мисли, животът също ще бъде привлечен, ще вплете това, което живее в душата му; Той ще вплете там своето добро или зло. Докато човечеството все още не е пречистено, тази тайна следователно трябва да остане скрита от човечеството. Така вече сме съставили човешкото същество от две части, физическото тяло и етерното или жизненото тяло, което то има общо с всички растения и животни, с всички живи същества. Но ако кажем, че това е всичко, което е затворено в човешката кожа, тогава това не би било правилно. Има много неща, които са много по-близки до човешкото същество от това, което е физически затворено, като кости, мускули, нерви и т.н. Има нещо, което е по-близко до всяко човешко същество; това е сборът от радостта и болката, от импулсите, желанията и страстите, всичко, което живее в душата до най-висшия идеал. Може би материалистичният начин на мислене би казал: Всичко това е там, но е продукт на физическото тяло. Ако беше така, тогава нямаше да е необходимо да се говори за него като за нещо самостоятелно, но духовната наука ни показва, че всичко това не е продукт на физическото или етерното тяло, а по-скоро показва, че това, което се случва в човека по отношение на импулси и желания, чувства, страсти и идеали, е резултат от трето звено на човешкото същество. Всичко, което изглежда неразбираемо в своята сложност, когато го разглеждаме в простите му елементи, става разбираемо. Ако се запитаме дали в днешния човек се проявява нещо, при което физическите ефекти произтичат от духовни причини, ще открием следното: когато човек е уплашен, той пребледнява; кръвта тече от периферията към сърцето. Когато се изчерви от срам, кръвта тече от сърцето към периферията, към външните части на тялото. Това са малки физически ефекти от умствените и духовните процеси. Духовната наука ни показва, че не само това, но и всичко физическо произтича от душата и духовното: това са душевни преживявания от най-всеобхватен вид, които не само задвижват кръвта в малка степен, но и я задвижват. Душевните и духовни процеси са в основата на целия свят.

По този начин говорим за трето звено на човешкото същество. Това трето звено на човешкото същество, което човекът има общо с животните, наричаме астрално тяло на човека. Така имаме човешкото същество, съставено от три звена: физическо тяло, етерно тяло и астрално тяло.

Сега има нещо друго в човека, което трябва да определим като четвъртото звено на човешкото същество, според което трябва да виждаме човека като венец на земното творение. Това четвърто звено на човешкото същество е уникално за човека; то е, което го прави венец на всички същества около него. Всеки може да нарече масата „маса“ и стола „стол“; но има само едно нещо, което всеки човек може да каже за себе си. Това не може да се третира по същия начин, както

имената на други неща; то е това, което се обозначава с простата малка дума „аз“. Това, което е „аз“ в един човек, не може да бъде обозначено от никой друг, а само от самия човек. Ако малката дума „аз“ трябва да бъде обозначението на най-съкровено човешко същество, тогава тя трябва да идва от самия човек.

Тези сили, които намират своя израз в малката дума „аз“, ние наричаме четвъртия аспект на човешкото същество. Всички религии и светогледи, които са познавали така наречената духовна наука, са усещали по този начин важността на Аз-а в човека. Ето защо те са нарекли това име „неизразимото име на Бог“. Именно тук в човека се разкрива, че човекът е искра, капка от божествената субстанция.

Ако някой би отговорил: Тогава теософията прави човека бог, може да се каже само: Точно както капка от морето не е цялото море, така и божественото в човека не е цялото божествено. Точно както капката е свързана с морето, така и егото в човека е свързано с цялото божествено. Само божественото, което живее в най-съкровено част на човека, може да се разкрие в човека. Всичко останало, като цветове, звуци, топлина и студ, трябва да дойде при човека отвън. Човек трябва да осъзнае пълното значение на това отекване в човека, на човешкото его. Фихте веднъж е казал: „Хората биха предпочели да мислят за себе си като за парче лава от луната, отколкото като за его. Те виждат тази същност на егото кой знае къде, само че не в себе си.“

Тези четири елемента – физическото, етерното и астралното тяло, както и егото, присъстват и в най-необразования „дивак“, който все още яде своите събратя, както и в най-развития културен човек. По време на пътуванията си Дарвин веднъж срещнал „дивак“, който щял да изяде жена му. Дарвин накарал преводача да му обясни, че това не е добре. На което той отговорил, че не може да знае това, докато не я опита. Когато изял парче от нея, той му направил знак, за да разбере, че е много добра.

След това има още един „аз“, който следва всички желания, живеещи в астралното тяло. Азът виси там сякаш окован и е теглен от желанията на астралното тяло.

Средностатистическият европейец си казва по отношение на определени инстинкти и импулси: „Не бива да ги следваш.“

Нека сравним обикновения човек с Шилер. Той се различава от обикновения човек по това, че е трансформирал някои инстинкти и желания в по-висши качества.

Светецът няма нищо останало от желания, над които да не е постигнал господство.

В астралното тяло на напредналия човек можем да различим две части: една част, която егото е облагородило, и една част, която все още не е трансформирана.

Трансформираната част от астралното тяло наричаме манас или духовното „аз“, петият крайник на човешкото същество. Така, въз основа на четирите крайника на човешкото същество, човекът е способен да създаде пети в хода на своето усъвършенстване. Да, той е способен да създаде шести. Той може да трансформира не само астралното тяло, но и етерното или жизненото тяло. Нека си спомним какво

е било да си на седем или осем години и какво сме научили оттогава. Разбира се, всеки е научил огромно количество. Всичко това има трансформиращ ефект върху астралното тяло, променяйки го. Но ако бяхме дете с избухлив или меланхоличен темперамент на седем или осем години, нека разгледаме дали този избухлив темперамент или меланхолия се е променил. Част от него обикновено ще се прояви и в по-късна възраст. Следователно Шопенхауер казва, че качествата изобщо не се променят. Но това не е така. Те просто се променят бавно. Когато астралното тяло се променя, както се движи минутната стрелка на часовника, така се променят и темпераментът и характерът, навичките, както се движи часовата стрелка на часовника, защото етерното тяло е негов носител.

В обикновения живот има нещо, чрез което човешкото същество може да трансформира етерното си тяло. Такива импулси са тези на истинското изкуство, което ни позволява да усетим божественото във форма, цвят и звук. Това изкуство има трансформиращ ефект върху това, което е ефективно в етерното тяло. Всичко, което е дадено в религиозните импулси на човечеството, също има трансформиращ ефект върху него. Например, когато религиозните импулси преминават през душата в ежедневната молитва, те оказват влияние върху етерното или жизненото тяло чрез повторение. Можем да наблюдаваме, че етерното тяло представлява принципа на повторение там, където е все още безоблачно, навън в растението. Отново и отново то събира силата си и разгръща лист по лист. Когато човек прави това с нещо, което пленява душата му, позволявайки му да бъде привлечен към него отново и отново, импулсите имат същия ефект върху етерното или жизненото му тяло, както етерното тяло на растението, което изтласква лист след лист. Ние наричаме силите на трансформираното жизнено тяло *Lebensgeist* или *Budhi*. Когато човек бъде приет в така наречената тайна школа, чрез която може да работи още по-интензивно върху вътрешното си същество чрез значителни импулси, той има още по-силен ефект върху етерното или жизненото тяло, така че да може да изпита пробуждане. За етерното или жизненото тяло промяната на навичките е по-важна от всяко учене. За действителното тайно-научно обучение човек е направил безкрайно много, когато съзнателно се откаже от най-малкия навик. Човек може също да се научи да развива най-силната сила на духа, чрез която преодолява понисшата сила на физическото тяло. Този процес започва с регулиране на дихателния процес. Когато може да регулира този процес, той започва да трансформира принципа на физическото тяло. Тази трансформирана част от принципа на физическото тяло се нарича духовен човек или Атман, защото Аتما означава дишане. По този начин той формира трите крайника на висшето същество; петият крайник, Манас, е трансформираното астрално тяло, шестият крайник, Будхи, е трансформираното етерно тяло; седмият крайник, Атман, е трансформираното физическо тяло. В обикновения човек четирите крайника са напълно налице, като трите по-висши крайника са развити според степента на развитие. Тези седем

члена на човешкото същество обхващат преходното в него, но те също така обхващат вечното. Споменатото подреждане е това, което имаме между раждането и смъртта. Когато човешкото същество премине през портата на смъртта, това подреждане се променя. Когато се вгледаме в мистерията на смъртта, загадката на живота също е решена.

Това, което винаги трябва да се има предвид тук, е задачата, която има теософията. Тя не трябва просто да задоволява любопитството или жаждата за знания, а да води хората до осъзнаването, че това, което получават чрез нея, се превръща във вътрешни импулси за самия живот. Тя трябва да разреши великите загадки на живота за нас. Ако имаме поглед върху духовния живот, тогава от това прозрение произтичат сила и сигурност за целия ни живот. Знанието и прозрението са това, което трябва да ни води по пътя, но ние трябва да черпим сила от знанието и прозрението. Човек, на когото липсват познания за свръхестествените светове, става негоден за работа и несигурен за бъдещето. Но това, което трябва да произтече от теософията, трябва да бъде източник на сила за здравословен, трудолюбив, изпълнен с надежда и целенасочен живот.

18. Мъжът и жената в светлината на духовната наука

Сред многото духовни начинания на днешния ден, които интересуващите се от тях могат да открият в литературата или другаде по света, е и теософското, което може да се нарече още духовно-научно. Неговата задача е да образова човешкото мислене, чувстване и възприятие по особен начин. Някой, който чете за този светоглед в статии и книги или чува нещо за него, лесно може да развие предразсъдъци към него. Мнозина вярват, че теософията не е нищо повече от преразказване на стари суеверия и че противоречи на всеки здрав научен разум. Други подхождат към теософията с известен страх, защото вярват, че тази школа на мисълта стои зад основаването на религия, секта. Други смятат, че теософията отвежда хората далеч от практическия живот, в мечтателна, фантастична сфера, отчуждавайки ги от ежедневието. Трети пък смятат, че теософията иска да въведе тук ориенталска религия.

Днешната тема може да даде повод да покажем, като разгледаме въпрос от интерес за човечеството в най-широк смисъл, как теософията е способна да издигне въпроса на по-висока гледна точка, но също така и да предостави средствата за решаването му. Това засяга нещо, което в най-дълбокия смисъл на сърцето тревожи нашите съвременници. Теософията не може да бъде замесена във фанатизма, който толкова често се проявява при разглеждането на подобни въпроси. Разбира се, когато се разглеждат подобни въпроси, човек може да си помисли, че теософията отдалечава от живота. Но тези, които мислят така, не вземат предвид, че гледната точка, която стои над партийната политика, е подходяща за всяка житейска позиция, всяка житейска гледна точка.

Трябва да посочим малко по-подробно какво иска теософията, към какво се стреми. Теософията иска да работи съвсем различно от другите духовни начинания, различно по отношение на съдържанието си и различно по начина, по който подхожда към хората. Теософията се основава на два твърди стълба. Единият от тези стълбове е, че зад външния физически свят, който е възприеман само за външните сетива, съществува свръхсетивен, духовен свят, а другият от стълбовете е, че в човека има спящи способности, чрез които той може, ако бъдат развити, да опознае духовния свят. Когато това се твърди, често чуваме възражението, от една страна, че идеята за свръхестествен свят принадлежи на детски начин на мислене, който човечеството е имало в по-ранни епохи, защото те все още не са знаели нищо за научния закон. Днес обаче, когато човечеството е проникнало в света на закона, вече не е уместно хората да вярват в свят на свръхестествени факти. Необходимо е само едно просто сравнение. Толкова е лесно да се каже днес, че науката ни е показала, че до известна степен човек не се нуждае от духовни същества, които да му се противопоставят. Вярно е, че науката все още не може да

обясни всичко, но идеалът е да се проникне в този свят с нейните методи и инструменти.

Теософията не би имала никакъв шанс наистина да се намеси в духовния живот на човечеството, ако искаше да се противопостави на научните факти. Но дори и научните факти да са верни, те не противоречат на факта, че зад тях стоят духовни процеси. Часовникът може да се обясни въз основа на механични процеси, но означава ли това, че щом можем да обясним часовника от самия него, часовникарят, духовната сила зад него, е излишна? Никое научно обяснение не може да обясни духовните същества зад явленията. Никое научно обяснение не може да направи излишно разглеждането на духовния фон, на свръхсетивното в света.

Възражението, че човешкият капацитет за познание е недостатъчен, за да проникне в свръхсетивния свят, също не може да се приеме насериозно. Теософията говори за свръхсетивния свят по абсолютно същия начин, както великият немски философ Йохан Готлиб Фихте е говорил пред аудиторията си през 1813 г. за духовния свят. Той казва, че този свят изисква съвсем различен сетивен инструмент. След това сравнява познанието за духовния свят със света на цветовете и светлината, който е недостъпен за сляпородения, защото му липсва органът за него.

Можем да разширим примера на Фихте за сляпородения. Представяме си сляпороден, опериран в това пространство и внезапно проглеждащ. За него би се отворил нов, непознат досега свят от цветове и светлина. Сега, Теософията казва: Точно както за оперирания сляп човек се появява нов свят, след като е получил органа, за да вижда, така е възможно и органите, които Гьоте нарича духовни очи, да се събудят в човек.

Ако се вгледаме в днешната ни литература, ще се натъкнем на това, което би могло да се нарече гледна точка на човека или гледна точка на „ние“. Колко често четем твърдението: Човек може да разпознае, ние можем да разпознаем, или човек не може да знае, ние не можем да знаем нищо за това и т.н. Хората не осъзнават дълбоката нелогичност на твърденията за подобни неща. Логично, всеки би трябвало да твърди само, че може да каже нещо за това, което знае. Само възприятието решава, само опитът решава за това, което е налице.

Винаги е имало хора, които са могли да виждат в духовните светове. Те са били наричани посветени или ясновидци. Има нещо, преживяване, което може да се сравни с това, което изпитва слепият човек, когато е опериран успешно, само че по много по-величествен начин, при което в човека се пробуждат органи за духовните светове, които той самият възприема. За да се изследват тези духовни светове, е необходимо ясновидство, посвещение, пробуждане.

Но когато някой, който знае нещо за висшите светове, разказва фактите, тогава всеки, който носи със себе си здравословно чувство за истина, може да ги разбере. Днес вече има много хора, които разпознават истинността на този теософски

мироглед от духовна интуиция, от здравословно чувство за човечност, от чувство за истина. В този смисъл теософията говори за духовните светове като за нещо, което е навсякъде около нас, точно както светлината, цветът и сиянието са около родените слепи, които просто не могат да ги видят. Фактите, които виждащият споделя със света днес, са извлечени от този духовен свят. Теософът не иска да си осигури нищо от агитация или от какъвто и да е вид учителска професия.

Теософията не подхожда към света така, както понякога прави един мироглед, в смисъл, че приема, че тези, които не могат да го видят, са глупави. Не, теософският изследовател иска само да бъде разказвач и е наясно, че е най-добре да използва убеждаване възможно най-малко. Тези, които са убедени да приемат теософията, не са ценни за нея. Истината трябва да произтича от самата човешка душа. Ако теософията носи истината, всяка душа трябва да се съгласи с нея по собствена свободна воля.

В съответствие с тези предпоставки, нека първо разгледаме природата на човека като цяло, а след това, от духовния свят на фактите, да разпознаем природата на мъжа и жената. Това, което сетивата възприемат за човека, е само един аспект от човешкото същество. Ако приложим това към мъжа и жената, можем да се запитаем: Дали материалистичното мислене разпознава всичко за мъжа и жената? Не може ли в тях да има и нещо скрито, което не може да се наблюдава външно?

Именно с такъв въпрос трябва да си зададем практическото приложение на теософския мироглед. Кой би отрекъл, че през последния век изследванията на сетивните неща са достигнали връх, който трябва да бъде възхитен дори от теософския мироглед? Но нека разгледаме какво са казали онези, които твърдят, че са научно образовани, за отношенията между мъжете и жените през последния век. Ще цитирам само няколко съждения като примери за това до какво се стига, когато не се познава духовното.

Един натуралист каза: Ако вземем предвид всичко в една жена, тогава основният характер на жената е нежността. — Друг каза: Ако знаете всичко, което ни се придава в една жена, тогава трябва да го обобщите с една дума – тоест, гняв-сила на духа. Друг, антрополог, обобщи възгледа си за жените с думата: Жените се характеризират с чувство на преданост. Друг каза: Тези, които наистина разбират жените, знаят, че най-забележителното нещо в характера на жената е желанието за власт. А друг се опитва да обобщи всичко с една дума: Жените формират консервативния елемент в човешкото развитие. Друг казва: Този, който наистина разбира историята, ще открие, че всички революционни идеи произхождат от жените. Във философията този вид мислене, което обобщава всичко и заема индивидуални гледни точки, се нарича синтетично мислене. Един философ казва: Цялото мислене на жената се свежда до синтетично мислене. — Английски философ, от друга страна, казва: Жените притежават само аналитично мислене.

Това би трябвало да ни покаже колко консенсус и сигурност има в преценката на науката. Тези противоречиви преценки не могат да задоволят хората. Но в действителност хората копнеят за отговорите на духовната наука на великите въпроси на съществуването. Днес някои хора вече имат важни интуиции за това какво се крие зад външните факти. Наскоро една книга на млад мъж предизвика голямо вълнение: „Пол и характер“ от нещастния Вайнингер. Всъщност днес вече има значителни добри научни изследвания, които Вайнингер например публикува по бурен и аматьорски начин. Тук ни се изправя странна гледна точка, която съдържа намек за истината. Вайнингер казва: Всъщност има нещо мъжко в характера на всяка жена и нещо женско във всеки мъж. — Това е намек за нещо истинско, но е напълно покварено от потапянето в материалистичен мироглед. Вайнингер разграничава мъжка и женска субстанция, които са смесени във всички човешки същества. Той стига до странно заключение за женското начало. Вайнингер характеризира женското като „нямащо его, нямащо индивидуалност, няма свобода, нямащо характер“. Но той вижда мъжкото във всяка жена и женското във всеки мъж. Така че тези неща са смесени във всеки. Виждаме тогава, че тук е като с Мюнхаузен, който се хваща за врата; това е гледна точка, която се саморазтваря. Чрез теософията виждаме, че това, което сетивата възприемат в човека, е само част от човека; това е физическото тяло, което човекът има общо с всички видими същества около нас. По-строго от която и да е наука, теософията стои на основата, че това, което човек има във физическото тяло от материя и сили, е същото като материята и силите на цялата физическа природа. Но тези вещества и сили са така съставени в човека, че биха се разпаднали, ако бъдат оставени на себе си. Кристалът се поддържа от собствените си вещества и сили. Но в човека и във всяко живо същество етерното тяло или жизненото тяло живее като второ звено в неговото същество. Какво е то? То е постоянен борец срещу разпадането на физическото тяло. В момента, в който човек премине през портала на смъртта, физическото тяло е изоставено на химическите и физическите вещества и сили. Заедно с всички растения и животни, човешкото същество има второто звено на своето същество - етерното или жизненото тяло.

Но все пак съществува и трета връзка в човешкото същество, която духовната наука разпознава чрез своите методи. Много по-близо от костите, мускулите и нервите, които са затворени в човешката кожа, съществува сбор от радост и болка, импулси, желания, страсти и усещания, чак до най-висшите идеали. Духовната наука нарича носителя на всичко това астрално тяло. Човекът споделя това астрално тяло само с животинския свят.

След това има четвърти елемент от човешкото същество, който прави човека венец на земното творение. В немския език има дума, която човек може да каже само за себе си, която никой друг не може да му каже. Всеки може да каже „стол“ на стол и „маса“ на маса, но има само едно нещо, което всеки човек може да каже за себе си:

това е малката дума „аз“. Това е нещо толкова важно, че цялата училищна психология няма представа за важността на този факт. Това име не може да ми бъде произнесено отвън, както името на всяко друго нещо в света. Всеки може да произнесе името само сам. Това е специалното в името, към което се отнася малката дума „аз“. Името „аз“ никога не може да звучи за ушите ни, когато се отнася до нас самите. Чувствителните натури винаги са усещали това. Жан Пол разказва как като дете за първи път е осъзнал: „Аз съм аз“. Той казва, че е погледнал в най-скритата светиня на своето същество. Всички религии, всички светогледи, които са се вглеждали в същността на нещата, са признали важността на този факт. Ето защо религиите са нарекли това име неизречимото име на Бог. Самият Бог живее в душата, когато човек си казва „Аз“; тръпки от страхопочитание преминаха през събранието на евреите, когато старозаветният свещеник произнесе това име: „Аз съм в най-съкровенията същност на душата, Аз съм Яхве.“

Лесно е да се упрекне теософията, че превръща човека в бог. Но всеки, който твърди, че капка, взета от морето, е самото море, казва нещо безсмислено. Капката не е морето, но съдържа морска субстанция. Следователно ние не превръщаме егото на човека в бог, а в капка или искра от божествената същност.

Когато това его работи върху другите части на човешкото същество - астралното тяло, етерното тяло и физическото тяло, от него възникват висши части на човешкото същество. Това, което се кондензира в центъра на съществото, това, което позволява на душата да накара думата „Аз съм“ да отекне от човешката гръд, това е, което прави човешкото същество корона на другите същества.

Нека сега разгледаме състоянието, в което всички се намираме през нощта, състоянието на съня. Сънят е наричан още брат на смъртта. Както казва Волтер, всички истини, които се появяват за първи път в света, се третират като пратеници на образовани държави в дворовете на варварите. Те само постепенно получават признание. Нека сравним състоянието на съзнанието през деня със състоянието на съня, където цялата радост и цялото страдание потъват в неопределен мрак. Това е така, защото когато човек заспи, астралното тяло с егото се издига от човешкото същество. В съня четирите члена на човешката природа се разделят на две. При смъртта е различно, защото тогава не само Азът се отделя с астралното тяло, но и етерното или жизненото тяло се отделя от физическото тяло. При смъртта то също напуска физическото тяло, което тогава е труп. Етерното тяло или жизненото тяло е борецът срещу разпадането на физическото тяло. През нощта Азът се издига с астралното тяло. Какво позволява на човек да вижда през очите и да чува през ушите през деня? Очите и ушите са инструментите на астралното тяло. В момента, в който човек се събуди, астралното тяло и егото се спускат в етерното и физическото тяло. На сутринта, когато се събужда от тъмнината, той разпознава света около нас във форма, звук, цвят, блясък и светлина.

Защо човек не възприема света през нощта, в който живее през нощта? Днес вече е възможно отделните хора да възприемат този свят, действителния дом на душата, в който тя живее през нощта. От този свят човекът се връща във физическия свят сутрин.

В ежедневието човекът приема такъв вид, че неговият „аз“ и частта от съществото му, която е носител на удоволствие и страдание, се потапят в двете обвивки, които му дават набор от инструменти за възприемане на физическия свят. Така ни изглежда и човекът, когато разглеждаме въпроса за природата на мъжа и жената от тази гледна точка. Когато наблюдаваме човека такъв, какъвто стои пред нас, с неговото физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и „аз“, тогава за духовната наука въпросът се представя по такъв начин, че физическото тяло има само външно определените характеристики на мъжа и жената. Етерното тяло има полярни, противоположни характеристики. За мъжа етерното тяло има женски характеристики; за жената етерното тяло има мъжки характеристики.

Ако сме добри наблюдатели, виждаме, че мъжът, който проявява мъжки качества за сетивно възприятие, проявява и точно противоположните качества. Когато съответните качества се появят у жена, те се проявяват с отчетливо мъжки характер. Тъй като всеки мъж има женски качества в етерното си тяло, а всяка жена има мъжки качества, тези термини „мъжки“ и „женски“ не са изчерпателни в своето сетивно значение. Тези, които вярват, че ако познаваш физическото тяло на човек, знаеш всичко за него, няма да могат да обяснят защо понякога откриваш гняв у жената, понякога – покорство.

Ако сега разгледаме човешкото същество като цяло, виждаме, че сексуалното е свързано само с физическото и етерното тяло и че когато се събудим сутрин, го приемаме като наш инструмент, точно както другите органи на физическото тяло. Можем да погледнем в природата на човешкото същество с помощта на духовната наука и да видим откъде започва сексуалното. То присъства само във физическото и етерното тяло. То напуска човека по време на сън през нощта.

В момента, когато Азът напусне човека с астралното тяло, термините мъжки и женски напълно губят значението си. Противоположността, която се проявява във физическия свят като мъжки и женски, не съществува. В духовния свят тази противоположност е противоположността между живот и форма, всъщност между живот и смърт. Когато проникнем в духовните светове, този контраст е винаги налице: контрастът между постоянно напредващия живот и вечното му потискане; поникващото дърво е едното, а кората - другото.

Можем да разгледаме това, използвайки пример от художественото творчество. Нека си представим Юнона Лудовизи, този прекрасен образ на жена. В чудно широкото чело, в особеното изражение, в цялата плоскост на лицето на тази Юнона е изразено нещо, което ни кара да кажем: В тази форма духът е напълно развит. Но той е станал изцяло форма. Всичко се е вляло във формата. Духът, който иначе се

влива, животът, е трябвало да бъде уловен в един миг. Това е единият край на съществуването, където формата става толкова твърда, че улавя живота в един миг. Другият край е скулптурното произведение на изкуството, което е близо до тази Юнона Лудовизи, Зевс, с особеното чело, особената уста. Това е характерна форма, не всъщност красива форма. Можем да си кажем, че животът все още е в него; формата може да бъде различна по всяко време.

Тези две противоположности на изтичащия живот и разгръщащия се и умиращ във форма живот са, във висшия свят, мъжкото и женското. От женското произлиза формата, която се стреми към скулптура; в мъжкото се крие формата, която прави промяната възможна. Тук виждаме как това, което ни среща външно в мъжа и жената, е отражение на свръхсетивното. Само когато това се разбере, може да възникне пълно разбиране, незамъглено от какъвто и да е антагонизъм, между двата пола. Това транссексуално разбиране се дава само чрез възглед като теософския. Нашата култура до момента е била мъжка култура. Защо стигнахме до днешната наука, в която всичко произтича от външното сетивно възприятие, от пасивната отдаденост на външния опит? Днес на хората е забранена собствената им вътрешна духовност. Това е така, защото тази култура е мъжка култура, защото науката е станала толкова женствена. Тя е това, което е възникнало от женското етерно тяло на мъжа. В теософията имаме светоглед. Трябва да намерим силния източник на увереност във вътрешните си способности. Теософията е мъжка. И странното е, че днес главно жените се интересуват от теософията. Това е така, защото жените имат активно мъжко етерно тяло. Теософията иска да издигне човечеството на по-високо ниво от това, на което обикновено се обсъждат тези въпроси за мъжа и жената. Днес тези въпроси обикновено се обсъждат само от най-ниската гледна точка. И това ще бъде доведено до крайности, колкото повече чувствени идеи придобиват влияние. Само теософията може да донесе на хората спасение и истина в тази област. Истинското сътрудничество между половете ще го постигне.

Истинското прозрение и истинското знание могат да дойдат само от издигането ни над ежедневието. Теософията се стреми да бъде лек за човешката култура. Тя ще се е доказала, когато помага на хората. Теософията трябва да се докаже в реалния живот. Шилер изразява с красиви думи издигането на човешкото същество над ежедневието:

Само тялото се поддава на онези сили,
които тъкат тъмната съдба;
но свободен от всяка временна власт,
спътникът на благословените природи
върви горе в коридорите на светлината,
божествено сред боговете, във формата си.

19. Ходът на човешкото развитие от гледна точка на окултната наука

Когато се повдигне темата за теософията или теософския мироглед, хората често си мислят: О, ние си имаме работа с нещо, което води до отдалечени сфери на мисълта, нещо, което ни отвежда в мъгляви, фантастични области. Във всеки случай, много хора имат идеята, че теософията или, както можем да кажем и в истинския смисъл на думата, духовната наука, че теософията или духовната наука не е за практични хора, за хора, които са напълно потопени в живота, че не е за тях!

Сега, моя уважаема аудитория, но този, който се задълбочи в това, което теософията или духовната наука може да даде, и след това е способен да види живота, нашето непосредствено съществуване, в светлината на тази духовна наука, скоро ще може да забележи как тази теософия е нещо, което води до правилната, истинска житейска практика, тъй като не е просто някакво теоретично знание, някакво разсъждение, а нещо, което прави хората способни, способни да работят в живота, обнадеедени, уверени, да, здрави, защото прави ежедневието ни веднага разбираемо за нас - ако тръгнем от правилните гледни точки - прави го прозрачно. Това ежедневие наистина ни предлага достатъчно загадки. Можем да разрешим тези загадки само ако сме способни да схванем какво се крие зад сетивните явления, ако сме способни да се издигнем до света на свръхсетивните факти.

Малкото пъти, когато ми беше позволено да ви говоря тук, в този град, по теософски въпроси, вече запознах публиката с това, което стои в основата на теософския мироглед. Затова тук ще направя само кратка препратка.

Теософският светоглед се основава на два стълба, на два стълба на познанието. Първият е, че показва на хората, че съществува свръхсетивен, свръхфизически свят над нашия сетивен, нашия физически свят. Второ, запознава хората с факта, че те сами могат да проникнат в тези свръхсетивни сфери – ако само искат – и че могат да черпят своите сили и способности отвътре.

По този начин обаче теософията се сблъсква с широко разпространените предразсъдъци в наши дни, но дори и да не се промени за една нощ, с течение на времето все повече от тези предразсъдъци, които днес засягат широки кръгове от съвременните ни хора, ще избледнеят.

Много хора днес казват: Да се говори за свръхсетивни светове, за духовен произход на съществуването, е неприлично в нашите просветени времена, във времето на големи научни постижения... В детските култури на човечеството, където въображението все още е господствало, се е казвало, че хората са мечтали за свръхсетивни факти, за свръхсетивни явления зад нашия сетивен свят. Но сега сме на етап, в който науката, със своите инструменти и методи, ни разкрива света такъв, какъвто бихме си помислили, в неговия естествен, закономерен контекст и не прави необходимо да се предполага каквото и да е зад това, което може да се види и

което може да се схване от ума. Много от нашите съвременници мислят, че са доста просветени, когато отричат всичко, което се крие зад явленията!

Това ни води до въпроса: в какъв смисъл теософията говори за свръхсетивни светове? Не в смисъл, че тези свръхсетивни светове лежат някъде в облачна кукувича земя, а в напълно естествен смисъл, в напълно логичен смисъл, теософията говори за по-висши светове от този, който е достъпен за нашите сетива, в същия смисъл, в който един немски философ Йохан Готлиб Фихте е говорил за тези светове, когато е бил в разцвета на мисленето си: например през 1809 г. пред публиката си в Берлин. По това време той е казал: „Имам да ви кажа нещо за светове, които лежат отвъд обикновения сетивен свят и следователно не могат да бъдат възприети с обикновените физически сетива.“ Следователно, всеки, който е готов да признае само свят, който може да бъде възприет от физическите сетива, може лесно да сметне всичко, което може да се каже за свръхсетивните светове, за фантазия. Но - не аз казах това, а Фихте. Представете си да преминете през свят от слепи хора като единствения, който може да вижда, и да разкажете на тези слепи хора за света на цветовете и света на светлината. Ако искат, могат да кажат и: Всичко, което ми разказваш за цвета и светлината, е празен сън, просто фантазия... ... и сега можем да се свържем с мислите на Йохан Готлиб Фихте и да кажем: Нека предположим, че човек, роден сляп, е доведен в тази наша стая и че ние можем да го оперираме тук, да му дадем зрение. Това, което е било около него преди, това, което всички вие можете да видите с физическите си очи, светлина и цвят, не е било там за него; за него светът е бил само това, което е било дадено на неговото чувство за допир и другите сетива. Но сега, след като е претърпял операцията, светлината, цветът и сиянието се появяват малко по малко от мрачния мрак и мрака. Те са били около него, но за него те са се превърнали в свят едва след като е имал органите за тях.

Не всеки физически сляп човек може да бъде опериран, но е възможно всеки да събуди способностите и силите, които спят в него – това, което Гюте нарича „духовни очи“ – да ги отвори, да се отвори от само себе си чрез подходящо поведение и той да осъзнае пробуждане от по-висш, по-блестящ вид от това, чрез което слепият човек вижда нов свят, влизащ в него, когато е опериран.

Кой може логично да отрече, че около нас има светове, които сетивата не могат да възприемат? Логично никой не може! Логично, човек може да прави изказвания само за това, което вижда и възприема, никога за това, което не възприема. Но винаги е имало хора по света, и има хора и днес, които събуждат тези способности и сили, спящи в нас, и които знаят от собствения си опит, че около нас съществуват духовни светове, знаят за светове, които са активни и чиито сили имат ефект в нашия свят.

И именно за тези светове говори духовната наука, теософията – ние я наричаме тайна наука само защото, за да получи достъп до нея, човек първо трябва да събуди

силите, които спят в него, и докато не го направи, всичко това остава скрито за него. Но когато той стане гражданин на тези светове, когато духовните светлини около нас го осенят, тогава същества достигат до този живот за него, които той едва сега може да разпознае, които... и по този начин той постига знание, което го прави напълно способен и желаещ да работи.

Това ще ни стане ясно, когато погледнем собствения си човешки живот от гледна точка на това свръхсетивно познание, не на нещо отдалечено, а на най-ежедневните неща, които съществуват за нас. Тогава ще видим как можем да приложим тази духовна наука.

Що се отнася до мен, някой може да дойде и да каже: Има такива извратени умове, чудаци, които се наричат теософи и внасят всякакви объркващи неща, може да си ги запазят, това не е за разумен човек! Добре, може да действа според тях!

Но сега има и друга гледна точка, която казва: Е, щом нещата не изглеждат толкова неразумни в края на краищата, нека се опитаме да живеем живота и да работим в живота, сякаш тези предположения са верни, и ако се докажат в живота, тогава можем да говорим за тях. Това е напълно здравословна гледна точка и днешният въпрос по-специално ще ни позволи да открием такъв вид истина, такова доказателство за теософската предпоставка, ако се опитаме да приложим съдържанието на лекцията към живота.

Първо обаче, трябва да хвърлим кратък поглед върху човешкото същество в теософски или езотеричен смисъл.

Ако погледнем на човека от тази гледна точка, тогава това, което сетивата могат да видят, това, което очите могат да видят и ръцете могат да схванат, ни се струва само като част, един-единствен крайник от цялото човешко същество. В духовен смисъл ние наричаме тази част от човека физическо тяло.

Това физическо тяло се споделя от човешкото същество с всички привидно неодушевени същества около него; същите вещества и сили, които се намират отвън в неодушевените минерали, се намират и във физическото човешко тяло. В това физическо човешко тяло обаче – и всъщност в тялото на всяко живо същество – те са толкова сложно съчетани и преплетени, че физическото тяло на живо същество, ако бъде оставено само на физическите вещества и сили, то се разпада в себе си. Без значение какво може да каже една чисто материалистично мислеща мъдрост – теософът знае много добре какво може да каже – и без значение какво може да каже, във физическото тяло на всяко живо същество е вграден принцип, който може да бъде логически, който е способен да разглежда тези неща само философски, възприеман за онзи, който е развил висшите способности, духовните очи, както казва Гюте. За материалистично настроените, разбира се, това е нищо, човек може добре да разбере това. ...

За човека, който вижда през нещата, това етерно или жизнено тяло е борец срещу разпадането на физическото тяло във всеки един момент. Във всички вас това

жизнено тяло е борец, който пречи на физическите вещества и сили да следват свои собствени закони. В момента на смъртта физическото тяло се отделя от етерното тяло и след това физическото тяло следва собствените си вещества и сили, след това е труп, след това се разлага. Така че имаме тази втора връзка, етерното тяло, във всяко живо същество, което човешкото същество има общо с всички растения и животни.

Третата връзка е така нареченото астрално тяло... Това също е факт за духовния виждащ. Но можете да получите логична представа за него, ако вземете предвид следното: когато погледнете човека, стоящ пред вас, вие имате не само това, което можете да възприемете като физическо тяло с физическите си сетива, не само това, което като етерно и жизнено тяло постоянно предпазва това физическо тяло от разпад... но има и нещо друго в това пространство пред вас: нещо е в него, което е много по-близо до много хора от физическото тяло и етерното тяло. Детайлите на физическото тяло, какво знаят много хора за това... но има нещо, което е безкрайно близо до най-простото човешко същество, много по-близо от физическото му тяло, и това е сборът от удоволствието и страданието, от радостта и болката, от поривите, желанията и страстите. Сборът от всички усещания, които се издигат и спадат в душата, това, което наричаме вътрешен живот или човешки вътрешен живот. И носителят на този човешки вътрешен живот, в духовната наука наричаме това астрално тяло, човешкото същество вече не споделя това с растенията и минералите, а само с животинския свят. Докато поддържаеме възгледа, че това астрално тяло, или ако искаме да говорим с ежедневни термини: тези импулси, желания и страсти, чувства и инстинкти и нарастващите и нарастващи усещания, че те се предизвикват само от физическото тяло...

Само в този момент имаме право да говорим за това... където виждаме оригинала не във физическото и не в етерното тяло, а именно в това астрално тяло оригинала... Днес би било твърде далеч, за да покажем напълно – днес имаме различна цел – че физическото тяло и етерното тяло се отнасят към това астрално тяло така, както ледът например се отнася към водата.

Ако едно дете дойде и ви покаже парче лед и вие му кажете, че това е вода в твърдо състояние, детето може да не го види веднага и ще трябва да му обясните по някакъв начин, че ледът е вода в различна форма.

Точно както детето може да не знае, че ледът е просто вода в различна форма, така и някой, който е свикнал да гледа на нещата от материалистична гледна точка, все още не знае, че физическото тяло и етерното тяло са само, по същество казано, да кажем, кондензирани, сгъстени, кристализирани от този духовен носител на радост и скръб, удоволствие и болка, импулси, желания, страсти и възприятия.

Всичко физическо се поражда от духовното, нека кажем, кондензира се, кристализира от духовното.

... Ще добиете представа за това... ако приемете това като малък теоретичен депозит за това, което духовната наука постепенно ви показва всеобхватно. Вземете двата много прости феномена, които човек изпитва в себе си: чувството на срам или чувството, което възниква, когато нещо близо до нас хвърля в хората страх и ужас. Страхът и ужасът го правят блед, кръвта му приема много специфични движения, тя се променя в тялото, тя отива, ако можем така да се каже, от външната повърхност към центъра. Обратното се случва със срама...

Така че имаме външен физически процес под влияние на психическо вълнение.

Това е малък пример за това как човек може да види материални ефекти, произтичащи от духовното. Представете си как тези ефекти се увеличават, докато процесът на изграждане на външното физическо... самото материално, се изгради от духовното. Тогава имате нещо, до което, разбира се, не можете да стигнете за миг, но до което можете да стигнете чрез търпеливо изучаване... до което духовната наука може да ви води все повече и повече.

Но сега има едно нещо, с което човекът се откроява над всички видими земни създания около него. Стигаме до това, когато изучаваме един много прост факт от човешкия опит, който обикновено не се тълкува правилно и не му се обръща внимание; ще стигнете до него, когато преминете през едно много просто съзерцание с мен, което наистина е донякъде фино.

Всеки може да каже „маса“ на масата, „часовник“ на часовника и всеки може да произнесе името, дадено на външния обект на езика; но има само едно име, едно малко име, в немския език, което не всеки може да произнесе на този, който това име обозначава.

Това е името, което се крие в малката дума „аз“. Само един човек може да произнесе „аз“, ако това „аз“ трябва да означава това, което е.

Ако „аз“-ът трябва да означава теб самия, тогава никой никога не може да ти каже „аз“. Ти си ти за всички останали, всички останали са ти за теб! Ако малката дума „аз“ трябва да означава ти самия, тогава тя трябва да отеква от най-съкровената част на самата душа. Ето защо всички религии и светогледи... които са били основани на духовната наука... са наричали тази кратка дума „аз“ неизречимото име на Бог... така че силата вътре да може да произнесе това име, което не може да достигне до душата чрез външни сетива и органи... това се е наричало божествена сила, искрата на Бог, която е в нас...

Да, ти правиш човека бог, казват мнозина. ...

Всеки, който отправя това обвинение, може да види от друг пример]... Взех капка вода от голямото, всеобхватно море и сега твърдя, че тази капка е същата субстанция и същност като морето, но не е цялото море...

По същия начин теософът не прави бог от човешкото его, когато заявява: Това „аз“ е капка, искра от божествена субстанция. ... Това „аз“ и сборът от сили и принципи, които позволяват на човек да позволи на това божествено, на този Бог, да говори в

него, ние наричаме четвъртото звено на човешката същност, което прави човека венец на земното творение. ... Това е, което го отличава от всички останали същества на земята. ...

Така човекът стои пред нас като четиричастно същество... Днес няма да обсъждаме по-нататъшните, висши аспекти на човешката природа. ... Тази класификация ни е достатъчна днес. ... Когато разгледаме тези аспекти на човешкото същество и го погледнем в неговото развитие от раждането до смъртта, тогава духовната наука ни показва, че тези отделни аспекти в никакъв случай не се развиват по един и същ начин или в едно и също време. ...

Когато имаме човек пред себе си на която и да е възраст, ние не го имаме пред себе си по такъв начин, че тези четири елемента да присъстват винаги по един и същи начин. Разбираме човешкото същество само когато знаем, че развитието му протича по различни начини в различните възрасти... В края на краищата, животът на човек е предшестван от пренатален живот...

Знаем, че когато човек се роди, той има зад гърба си живот в утробата на майка си, където физическото му тяло е било обградено от всички страни от физическата утроба, където всички органи постепенно са се развили до такава степен, че когато човекът види светлината на деня, физическото му тяло преди това е било защитено от външна физическа обвивка... която сега той сваля...

Говорим за външно физическо раждане на човек, когато той се освободи от тази физическа обвивка около себе си и физическото му тяло е изложено на външните физически елементи. Преди това лъчите светлина не биха могли да проникнат в очите. Ако тези лъчи светлина бяха проникнали веднага в очите му, тези очи нямаше да могат да се развият в днешните човешки очи... И така е с всички органи на човешкото същество... Едва тогава той може да бъде пряко изложен на външни впечатления и влияния, когато тези органи, защитени от тази обвивка, са узрели за такива влияния...

Сега духовната наука говори и за други раждания на човека. ... Когато духовният виждаш сега човека, както се ражда след физическото му раждане, той вижда как физическото тяло е предадено на външните физически елементи... но второто звено на човешкото същество все още не е предадено на външните сили, които действат върху етерното тяло.

Това, което описахме като етерно тяло, е все още обградено от - макар и етерна - обвивка... и говорим за второ раждане, чрез което то също така се освобождава от тази етерна обвивка. Когато човек се роди физически, етерното му тяло все още има етерна майка около себе си, която го защитава и го защитава до смяната на зъбите, до момента, в който човекът загуби така наречените млечни зъби и постепенно получи свои собствени зъби, около седмата година, тогава човешкото същество се ражда от второто си звено; то се освобождава от защитната етерна

обвивка, както при физическото раждане - от физическата майчина обвивка. Скоро ще научим пълните последици от тези духовни факти.

Но има още едно раждане; това се случва, защото, въпреки че човешкото същество е освободило етерното си тяло от външни влияния, например когато зъбите му се сменят, то все още е обградено от защитна астрална майчина обвивка, така да се каже, около третия крайник на своето същество, и това продължава до полова зрялост.

С тази полова зрялост, около 14-15-годишна възраст, бавно се осъществява и това по-нататъшно духовно раждане, тоест, астралната майчина обвивка се освобождава и по този начин астралното тяло на човека става свободно и може да бъде пряко изложено на астралните влияния... които действат около него.

Едва по-късно идва моментът, в който по подобен начин се ражда това, което наричаме „его“. ...

Човек може да разбере хода на живота на човек и може да образува разумно човек само ако знае и прилага всичко това в най-пълна степен. ...

Нека сега първо разгледаме възходящия живот. ...

Това ни отвежда до една важна област на човешката дейност, а именно образованието и преподаването. Нека разгледаме това и да видим как ни се представя, когато разглеждаме човешкото същество от гледна точка на цялостната му природа и същество.

Знаем, че от момента на физическото си раждане до смяната на зъбите, човекът е обвит в етерна обвивка, която след това сваля. Ако наблюдаваме това, ще си кажем: Трябва да държим настрана всичко, което има пряко въздействие върху етерното тяло или жизненото тяло, докато не се осъществи това второ раждане.

За духовния ясновидец е също толкова безсмислено да се допускат директни въздействия върху етерното тяло с неговата етерна майчина обвивка преди раждането на етерното тяло,

както би било за обикновеното съзнание на човек да позволи директни въздействия върху физическото тяло на детето преди неговото физическо раждане.

Първото нещо, което се случва, е, че физическото тяло, което преди това е било под защитната обвивка, е изложено на директни външни физически влияния. Времето от раждането до седмата година е особено времето, когато трябва да наблюдаваме прякото влияние на физическите елементи върху физическото човешко същество.

Детайлното развитие на това води до много, много правила, които духовната наука може да осигури за здравословна педагогика. Преди всичко, става въпрос за това да се знае какво се случва през тези години на развитие до смяната на зъбите.

Духовната наука ни казва, че до този момент на смяната на зъбите, формите, физическите форми на физическото тяло, са установени. ...

Формите продължават да се увеличават само по размер, но пластичността на формите, включително по-фината пластичност на формата, балансът на силите, в

който те ще се развиват, се определят до седмата година. И каквото е било пренебрегнато в развитието на човешкото същество до този момент, никога не може да бъде наваксано по-късно; то е било пренебрегнато през целия живот... Защото от седмата година нататък става възможно да се влияе на етерното тяло. ... Физическото тяло е под влиянието на етерното тяло, което допълнително регулира растежа...

От това следва, че физическата среда трябва да бъде внимателно подредена по начина, по който е проектирана, докато зъбите не се променят. Не само грубите, но и по-фините структурни и формиращи условия на физическото тяло се формират под влиянието на тази физическа среда...

Грубо сравнение:...

Ако напрегнете който и да е мускул, тоест, изложите го на това, към което принадлежи, той става силен, мощен и се разширява... така е с всички вътрешни форми на физическото тяло... ТАКА е и с нашите зрителни способности, с нашето зрение...

Силите, които са във физическото ни тяло, са инструменти, които служат на душата, за да възприема физическия свят...

Например, не е без значение какъв вид цветна среда човек преживява във физическата си среда между раждането и седемгодишната си възраст. В зависимост от цветовете, които избираме за средата на детето, вътрешните формиращи сили ще се развиват в противовес на този свят от цветове. Да предположим например, че имаме едно непокорно дете, едно нервно дете, а в другия случай едно прекалено спокойно, „мъртво“ дете, което е „мъртво“ в поведението си, в маниерите си. ... И двата типа, за да се развият по подходящ начин, трябва да бъдат поставени в правилната физическа среда. ... Някой, който вижда света само с физическото си око, вероятно ще постави едно непокорно дете в среда от така наречените успокояващи цветове, синьо или зелено, докато вярва, че едно спокойно дете трябва да бъде поставено в среда от червено или жълто...

Тук се допускат безброй грешки. ... Защото е точно обратното. Ако искате да действате по правилния начин, трябва, ако е възможно, да поставите едно неспокойно дете в червена или червеникаво-жълта среда, а едно спокойно дете - в синя или синьо-зелена.

Ако знаете как се формира вътрешната структура на органите, ще можете да видите това чрез чиста логика. Взирате се в червено петно върху бяла повърхност и след това, след като сте го гледали известно време, изведнъж поглеждате към друго петно върху бялата повърхност, така че виждате зеленото противодействие върху празната бяла повърхност...

Какво означава това? Докато гледате червения цвят отвън, вътрешността на тялото е склонна да развие противоположния цвят. Ако гледате червеното, тялото се

настройва вътрешно, така че да образува зеления, а това е важно за вътрешното формиране на пластичните органи. ...

Ако имате неспокойно, нервно дете и му дадете червена среда, тогава вътрешно се образува противодействаща сила към зеленото, синьо-зелено, и това има успокояващ ефект върху пластичните сили на вътрешните органи...

Тук нещата са много по-дълбоки, отколкото обикновено показва външното сетивно наблюдение...

Понякога са ми казвали: Но това е наистина доста странно. Когато работя с лампа с червен абажур, това ме кара да се чувствам възбуден; така че защо би трябвало да има благоприятен ефект върху детето? - ... Не съм твърдял, че червената светлина има благоприятен ефект върху 56-годишен мъж; само съм казал, че тя стимулира вътрешните органи, пластиката на вътрешните органи на детето в успокояващ смисъл. ...

По подобен начин, възниква нещо изключително важно, когато разглеждаме детските играчки от тази гледна точка. Често сте забелязвали, че едно дете със здрав ум отхвърля кукли с красиво изрисувани лица и естествена коса или поне скоро ги оставя настрана. Нека погледнем по-отблизо тази кукла и да си признаем: тя, разбира се, е отвратителна...

Но ако някога направите кукла за детето си от стара салфетка, ще имате съвсем различно преживяване. Детето ще се радва на така наречената красива кукла известно време. Но след това детето скоро ще я изхвърли и винаги ще се връща към домашно направената кукла от салфетка. Това е много правилен, здравословен инстинкт. ... Защото в детето постоянно действа сила, която оформя органите пластично.

Ако детето сега има пред себе си тази самоделна кукла, се случва следното: детето трябва първо да положи усилие да я превърне в човешко същество чрез вътрешно въображение; първо трябва да приложи сили към несъвършената кукла, за да създаде човешки образ. Това е полезно за него вътрешно и оформя вътрешните органи по по-съвършен начин. Тези вътрешни пластични сили не се активират, когато представите на детето такава „красива“ кукла; тези сили остават инертни и това, което би трябвало да е активно вътрешно, силите на органите да се формират, не може да се случи. Инструментите във физическото ни тяло, които би трябвало да бъдат активни сили, се формират, когато дадем на детето нещо да прави, което изисква от него да бъде активно чрез въображението си. Детето трябва да си представи нещо, което външният обект не му дава, а просто стимулира.

И хората нямат представа колко вредят на децата, ако не им дадат възможност да развият тази вътрешна противодействаща сила по подходящ начин. ...

О, този, който се вглежда по-дълбоко в човешката природа, знае и нещо друго. Той знае, че има огромна разлика между това да държиш детето заето със сглобяване на фигури от отделни камъни и да го държиш заето с играчка, която създава

впечатлението, че е живо, вътрешно оживено. ... Нещо съвсем различно се случва вътре... и живо оживява тялото... когато дадете на детето играчка, която създава илюзията за живот чрез начина, по който се движи, когато детето си играе с нея... Имало е стари книжки с картинки, в които цели сцени са били представяни в движещи се картини, цели истории и по този начин са извиквали вътрешната скулптура. Те са били чудесно пригодени за развитието на органите по пластичен начин по времето, когато е трябвало да бъдат развити. Тези, които се вглеждат по-дълбоко в това, искат... когато често и често им се налага да гледат с кървяща душа как всичко, абсолютно всичко, е пренебрегнато поради инстинктивния материализъм....

Тези, които могат да видят в нашето време с духовни очи, могат да проследят материалистичното мислене назад и да видят как се е стигнало дотам, че на децата са били давани конструктори вместо живи играчки, с които те изграждат нещо от отделни части. Това е, което създава материалистичния ум, много повече от материалистическата литература... Материалистическите теории са най-малко опасният аспект на материализма. Но ако вместо да наблюдава вътрешния живот, едно дете, което сглобява тялото си, този инструмент на човешкото същество, в момента, когато би трябвало да развива пластично формите си, се занимава със сглобяването на отделните части, тогава то започва да си представя, че светът е съставен от отделни сгрупвания от атоми. ...

Така виждате как духовната наука работи на практика. Но тя отива дори по-далеч. ... Чак до инстинктите за хранене, можете да разберете хода на човешкия живот и да повлияете на неговото оформяне от гледна точка на духовната наука.

Духовната наука може да насочи вниманието към факта, че нещо, което трябва да се развие в душата на детето, се възпрепятства от определени храни...

В детската душа трябва да се развият инструментите за здравословни инстинкти и желания. Ние нямаме определено желание за нищо. ... Затова те са там, така че когато инстинктът се възникне и бъде задоволен, животът да се насочва в здравословни посоки. ... Вижте как животните ходят през пасището и внимателно избират храните, които са им полезни, оставяйки останалите да стоят... Какво е възходящото развитие в едно човешко същество? То дава на човека по-висши дарби, но го излага на възможността за грешка, на която животното с инстинктивната си сигурност не е изложено. Важното е, че човекът, с по-висшите си дарби, въпреки това запазва тази сигурност. И ние можем да запазим тази сигурност на здравия инстинкт за детето, ако не го тъпчем с излишък от такива вещества, които убиват такъв инстинкт.

Прехранването на децата с богата на протеини храна е, според много хора днес, най-голямата грижа в грижите за малките деца. Но това изобщо не е вярно. В момента, в който детето получи твърде много протеини, в момента, в който е прехранено с протеини, то губи сигурните си инстинкти за хранене, докато друго

дете понякога отхвърля това, което е вредно за него, дори до чаша вода, и желае това, което е полезно за него, това, което е здравословно.

Това е изключително важно. То е пример за практическото познание за живота, което може да произтича от духовната наука. ... Бихме могли да направим много, ако само искахме да обърнем внимание на принципите на въпроса...

Можем да повдигнем въпроса: Какъв е законът на човешкия жизнен цикъл до тази смяна на зъбите? ... Това е описано с дума, която резонира като магическа [дума] за всичко, което е повлияно от тези години. Подражанието е магията на образованието в тези години, когато физическото тяло е станало достъпно за непосредственото влияние на външния свят. Детето се стреми да подражава на това, което вижда. Следователно, образованието трябва преди всичко да се основава на намерението на детето да имитира; то не трябва да изисква или да увещава, тъй като това не е основното в тези години. Основното е детето да може да следва това, което вижда през тези години, и да не се случва нищо, което детето не може да имитира. ...

Все пак има редица моменти, които трябва да се вземат предвид. Представете си няколко... — Винаги разказвам такива случаи като примери, които наистина са се случили — имат дете, което е много добре възпитано, няма за какво да се оплаква, изведнъж един ден детето е откраднало, както се казва, от касата на родителите си. Детето е толкова добро, че не е използвало тези пари за себе си, а ги е дало на други, на които е смятало, че имат нужда от тях. ...

Може би си представяте, че родителите биха се възмутили, ако не знаеха, че през това време, докато не поникнат постоянните зъби — и тези неща не следват рязко едно след друго — през това време всичко се характеризира с имитация, детето винаги е виждало, че самите родители теглят пари... и това, което вижда да правят родителите му, е правилно за детето; то го имитира. Да се прилагат тук морални понятия, като кражба или други подобни, по никакъв начин не е уместно. Детето само имитира това, което родителите му демонстрират. Следователно знаем, че по отношение на всичко, което искаме да култивираме в детето, отвътре трябва да се извика пластично оформяне чрез имитация.

Следователно, през този първи период трябва да изградим всичко върху подражанието у детето, тоест възрастните около него не трябва да правят или казват нищо, което детето не би трябвало да прави по абсолютно същия начин. ... Това е от дълбоко значение. ...

Ако имитацията е магическата дума за образование до седмата година от развитието на детето, то от момента, в който зъбите се сменят и етерното или жизненото тяло се освободи за пряко външно влияние... важи думата „авторитет“ и приемственост. Това, което може да се разбира под тези думи, трябва да бъде водещият принцип на образованието за тези години. ...

Точно както децата трябва да могат да имитират случващото се около тях, докато зъбите им не се сменят... така и сега, във втората фаза от живота, трябва да има някой до тях, който може да се нарече авторитет.

... В детайли можем да кажем нещо подобно: едва след полова зрялост идва времето, когато човек, чрез силите на ума си, разбира кое е добро или лошо, умно или глупаво....

Несправедливо се отнасяме към младите хора, ако поставяме твърде голям акцент върху интелектуалната проникателност и образованието преди този момент, преждевременно. През това време, докато не се достигне полова зрялост, е необходимо някаква личност да застане до детето и да определи кое е истина или лъжа, добро или лошо, красиво или грозно. Тези понятия трябва да имат авторитетен ефект върху детето на тази възраст, не чрез умствени преценки, а чрез силата на личността... И за едно дете е най-голямата радост да има такива личности в живота си през тези години, към които може да се обръща като към естествени авторитети, наистина достойни за подражание. Човек става достатъчно зрял, за да прецени, когато през тези години от живота си е бил повлиян от авторитетна личност, към която се е възхищавал и е следвал с благоговение. Това е благотворна сила, която влияе на човек през целия му живот. О, ако само хората можеха да знаят какво означава за целия живот на човек, когато му се случи нещо подобно, като например да чуе за много възхищавана личност в семейството, която все още не е виждал. Плахо благоговение вече седи в душата му, сърцето бие, докато не му бъде позволено да види личността за първи път... Това са най-красивите, прекрасни чувства в душата му за останалата част от живота му, моментите на празненство, които разпалват сили, важни като почти всичко друго за целия живот на човек до смъртта.

Всичко, което човек носи в етерното си тяло, тялото, което носи целия растеж, но също и темперамента, навиците и характера, е решаващо повлияно по този начин през този период между смяната на зъбите и половата зрялост.

И е важно например това етерно или жизнено тяло да е и носител на паметта.

Следователно е от съществено значение през това време да се полагат съзнателни грижи, преди всичко за развитието на паметта. В това отношение има

Възникна объркване. Именно в наше време, в резултат на материалистически основни възгледи, много образователни усилия са насочени към това децата да извършват умствена работа възможно най-рано, така че да изчисляват и правят подобни неща въз основа на собствената си преценка. Това изглежда доста прогресивно, но въпреки това е изключително вредно за развитието на растящото човешко същество. Първо трябва да имате запас от знания и прозрения в паметта си; едва тогава можете да формирате преценки за тях. Времето за преценка идва с полова зрялост. Дотогава е време за чисто запомняне на знания. Паметта трябва да се формира във времето дотогава. Не е важно – както би искал да се каже днес –

детето вече да е способно да прецени например какво трябва да научи по история. Именно това е толкова вредно – да се иска да се предизвиква преценка в този момент. В този момент събитията трябва да бъдат представени на душата по чисто фактически и обективен начин, в големи образи, чрез авторитет, който се приема за даденост. Тези събития първо трябва да живеят в душата на детето; едва тогава идва времето за преценка.

И това, което е много важно в този момент, е, че тъй като етерното тяло сега получава прякото влияние на силите, които се изразяват в паметта и в други духовни способности, ние ще развием особено тези сили през това време, качествата, които са закотвени в етерното тяло. Преди всичко, това, което е закотвено там, е това, което се нарича образна сила на човешкото зрение. ... Много хора днес гледат на света толкова невъображаемо и трезво, защото светът не им е бил представен в жизнени образи през това време. ... Човекът първо трябва да опознае този свят в образи. Ако искате да дадете на хората здрава основа за висшите свръхестествени истини, тогава трябва да ги научите на съответните образи в тази възраст. През това време истините първо трябва да бъдат доведени до хората в образи и символи, за да бъдат наистина схванати по-късно. Ако в по-късен етап от живота човек трябва да може да си каже: Човешката душа е безсмъртна, когато човек премине през портата на смъртта, тогава душата се издига до по-висши сфери, само тялото остава и се разлага, тогава това е правилно подготвено в тази възраст, когато се каже на детето например: „Гледайте гъсеницата как се превръща в какавида и по този начин пада в смъртоносна вкочаненост, а след това как какавидата чупи нещо и пеперудата се издига от разпадащата се черупка в ефирно, леко съществуване.“

Но би било грешка учителите да използват тези образи днес. Те вече нямат ефект, защото тези, които използват тези образи, вече не вярват в това, което те би трябвало да изразяват. Едва когато образът е реалност за тях, тогава нещо в него поражда ефект, което естествено преминава в душата на детето и действа като сила, която по-късно събужда правилното знание. За духовния учен дадеността е образ на безсмъртието в реалността, в истината. За него това не е нещо, което той усърдно измисля с ума си, а по-скоро за него животът преминава през поредица от етапи... и на по-ниския етап излизането на пеперудата от какавидата е наистина това, което на по-високия етап е излизането на душата от умиращото тяло. Ако това е така за вас, тогава естествено ще можете да предизвикате емоционално разбиране у детето първо, чрез магическото докосване на образността, преди да култивирате трезвите преценки на ума, което е възможно само чрез правилното разбиране на цялата личност на по-късен етап.

Тук виждаме разум в нещо, което днес често се възприема като неразумно. Знам на какви недоразумения сме изложени по този въпрос, но това трябва да се каже не от реакционен смисъл, а от чувство за истина.

Колко умни сме станали, мислят си мнозина днес, как гледат назад към нашите предци, които са разказвали на децата си всякакви небиблии. ... Днес вече не трябва да разказваме такива лъжи на децата. Нашите предци са учили децата си на неща, които изобщо не са истина, като например историята за щъркела. Но, отново, трябва да се каже, че макар и не от реакционни чувства, техният начин да го правят е бил много по-правилен от съвременния подход. Защото, след като веднъж сте прозрели нещата, няма нищо по-детско и наивно, което можете да кажете на едно дете, от това, че нищо повече не е необходимо, за да се появи човек на света, освен чисто физическия процес. ... Това е фундаментално погрешно от по-дълбока гледна точка. Реалността е: човешкото същество идва от духовен свят... от духовно съществуване преди раждането, а физическият процес е само медиатор на навлизането на духовния човек в този сетивен свят, а това, което нашите просветени хора искат да научат децата днес, е много, много по-невярно и нереално от старата приказка за щъркела. ... Всичко, което е било казано в образа на летенето, е било образ на духовното за нашите предци. ...

Образът на нещо летящо винаги се появява, когато в една приказка трябва да се посочи духовното. Например, в детската песен „Лети, птичко, лети... майка ти е в Померланд“... Померланд не е Померланд... Померланд е Детска земя... „лети, бръмбарче, лети“... един и същ образ е навсякъде и той е в основата на приказката за щъркела. ... Човек от различен период на развитие, преди времето, когато е трябвало трезво да я разбира в ежедневието, сам е вярвал в приказката за щъркела, защото по онова време магическото докосване на образността е било вдъхнато върху това, което е в света около нас. ...

И съвсем различно е, когато за първи път съм имал пред себе си един мистериозен природен процес в картината... първо съм носил този образ със себе си дълго време и едва след това съм бил изправен пред задачата да го разбере интелектуално. Едва тогава съм узрял и тогава съм възприел това, което се е случило по-късно, по съвсем различен начин.

Това ни показва, от своя страна, как трябва да познаваме силите, които се развиват в определена възраст. ... И така, можем да уточним подробно за всяка възраст какво представлява тя. ... Така че, около 14-та или 15-та година, времето на половата зрялост е важен етап. Защото именно по това време астралната майчина обвивка на растящото човешко същество се отхвърля и астралното тяло, към което например се прикрепят преценката и много други неща, се освобождава под прякото влияние на външния свят. Следователно, само през това време човешкото същество е достатъчно зряло, за да бъде изложено на външна преценка и да придобие независима преценка. Ако изведем тази преценка напред, стигаме до тези неща, които си проправят път в днешния живот като страховити тъмни страни... където хората израстват в тях без да се съобразяват...

Едва когато настъпи пубертетът, самостоятелната преценка трябва да се формира въз основа на това, което се е развило по отношение на образността, на благородните чувства... под влиянието на авторитета... в противен случай виждаме, че най-младите хора, които дори още не са се родили, хора, които първо трябва да се научат да узряват преценката си, вече се появяват със собствена преценка по времето, когато би трябвало тепърва да я развиват...

Но това е и времето, когато астралното тяло се появява с инстинктите и стремежите за живот, които са му присъщи. ... Тези сили възникват във формата, която наричаме „младежки идеали“, „пролетни надежди“, надежди за живот. Сухият, трезвен човек може лесно да гледа отвисоко на преживяното в младежката си душа като на просто увлечение. Дори нищо от това да не се материализира, дори това да са надежди, оставени на студа в живота, фактът остава, че това са били надежди, идеали и това е по времето, когато астралното тяло постепенно се появява. Важното не е, че надеждите са изпълнени, че идеалите са реализирани, а че те са там.

Защото те са сили в душата и като сили те са формиращи, те дават живот навътре, те дават жизнена сила, дори и да са били там като надежди, които по-късно са били разрушени. Следователно, ние трябва да направим всичко, за да гарантираме, че тези пролетни надежди за живот се развиват през това време, че те са там.

След това постепенно настъпва времето човешкото същество да роди пълноценното си аз, което сега се обръща към света около него по напълно свободен начин. ...

И както има възходящ живот, така има и низходящ живот във втората половина.

Само няколко думи за това: раждането и постепенното развитие на егото приключва с нормален живот около 35-годишна възраст. В този момент човешкото същество е в зенита на живота. Всичко, което е било заложено в него при раждането, се е появило в него до този момент. Но сега започва нещо друго; сега започва времето, когато, както преди, нещата са били оформени от живота, както преди, способностите са били развити, така сега започва времето, когато те се преработват и консумират на парчета, от 35-годишна възраст нататък, когато в нормалния живот, на първо място, силите на астралното тяло постепенно се консумират навътре. Виждаме как всички астрални неща постепенно се отдръпват отново. Човекът става трезвен, развива повече чувство за реалност... той се превръща в това, което в наше време е модно, това, което човек може да нарече филистер.

Докато дотогава човекът е имал повече работа със себе си, от 35-годишна възраст започва времето, когато той придобива ценност за обкръжението си. Преди това е трябвало да използва времето си, за да узрее преценката си и да влезе в твърда, определена връзка между егото си и света около него. Сега това, което е той, започва да има стойност за неговите събратя. Сега преценката му има тежест, сега хората започват да го слушат, сега той излъчва ценни неща, които самият той трябва да консумира. Сега той показва, дори на интимен наблюдател, дали

възходящият път е бил правилният. Сега става ясно колко безплодни и празни са преценките на някой, който не е израснал под влиянието на идеалите в периода от 14 до 21 години...

За да излъчва, човек първо трябва да е придобил правилния вид нещо в правилния момент.

Цялото езотерично развитие е подчинено на строги закони... тези, които са станали учители в тази духовна наука, стриктно спазват правилата... и днес нещата са такива, че именно заради нашата култура, никой не е пускан на свобода по света от назначените власти преди тази средна възраст...

Истинските тайни учители не позволяват на учениците си да се представят пред света с това, което се очаква да дадат, преди да са готови. Езикът на всеки се развързва едва в този среден момент от живота. И ако личности се появят преди това време, можете да бъдете сигурни, че го правят без мандат, без разрешение от хората, стоящи зад нашето движение. Средно никой не се пуска на свобода преди това време... Само глупостите на нашето време правят така... че в тези области... глупостите, че млади хора, които далеч не са приключили със себе си, също се появяват в тези области...

И след това виждаме по-нататък как, приблизително от 40-те години на миналия век нататък, се достига нова епоха с низходящия живот, дори ако тук не може да се наблюдава такава голяма закономерност, както във възходящия живот. ...

След като астралното тяло е изразходвано, идва моментът, когато човекът започва да изразходва и етерното си тяло, което е изградил в периода от смяната на зъбите до половата зрялост. След това то отново се изчерпва около петдесетата година...

Това може да се види в определени признаци, които се появяват на тази възраст. Опитайте се да погледнете живота в неговата истина и ще видите как в този период паметта е точно това, което не може да приема нови впечатления, нови сили. От друга страна, точно това, което е било в това етерно тяло, което излиза точно сега, това, което това етерно тяло е поело, се случва в най-острия, най-силен спомен в тази възраст. ... Наблюдавайте живота от тази гледна точка и ще преживеете отново и отново как хората от тази възраст се връщат отново и отново и имат добър спомен за това, което е било включено в тях в тези възрасти. Вижте чувството за благополучие, което възрастните хора изпитват в това време, когато могат да разказват спомените си от младостта си отново и отново... и помислете каква полза можете да им направите, като им дадете възможност да разказват такива истории... И тогава, в последния етап от живота, вижте как малко по малко физическото тяло също се изяжда... вижте как костите стават все по-калцифицирани, как стават по-физически. Хрущялите се вкостват... този последен етап от живота също изяжда физическото тяло...

След като възходящият живот бъде правилно регулиран, ще се появи нещо друго, което днес често се пренебрегва.

От 35-годишна възраст нататък човек излъчва такива преценки, които са решаващи и имат ценност за неговата среда... След това той стига не само до излъчване на преценки за средата си, но и до факта, че това, което излъчва като авторитет, може да се счита и за авторитетно за неговата среда...

Първо преценките стават решаващи, след това в предпоследната епоха на живота самите жизнени излъчвания стават определящи и ценност за околната среда... и накрая... човекът придобива такава преценка, такава вътрешна пълнота, че това, което тогава дава от себе си, има нещо зряло не само за неговото време, но и за всички времена.

Тези, които виждат в нещата, следователно виждат и по съвсем различен начин... защо някои хора говорят за това време по много специален начин... При Данте, например, можете да видите това още в първите редове на неговата „Божествена комедия“. Там можете да видите как той казва: „Всред живота видях всичко това...“ И така, можете да погледнете на всички велики умове по този начин... И ако погледнете човек като Гьоте... трябва да вземете предвид разликата между това, което е създал, когато е бил във възходящо развитие, и това, което е създал след средата на живота си. Това, чрез което е станал за човечеството това, което е за него, което пада след средата на живота...

Но ако погледнем втората половина от живота, виждаме, че нищо външно не се развива за временния човек, за външните крайници, физическото тяло, етерното и астралното тяло. Това се консумира. Но в момента, в който външната обвивка започне да се разпада, тогава започва обогатяването и развитието на същностното. Силите на вътрешното същество, силите на действителния аз, стават все по-мощни и мощни в това, което живее в тези обвивки, за което външното същество започва низходящото си развитие. През втората половина от живота се развива вечното, трайното, безсмъртното в човека и когато настъпи смъртта, виждаме как външната обвивка пада и как, въпреки че за известно време може да е изглеждало, че вътрешният живот се е отдръпнал, тогава виждаме как това, което човекът има... как, при смъртта, като раждане за духовното, вечното, как това се появява при смъртта като това, което той е развил ценно в себе си, във вътрешността си.

Смъртта е физическа смърт, но духовно за духовния свят това е ново раждане и... това се подготвя през втората половина от живота. В това време, когато външните слоеве постепенно отмират, човешкото същество оформя това, което остава, това, което е вечно в него.

Великият поет е усетил, че когато външните слоеве отмират, вътрешната форма, духовната форма, това, което е трайно и вечно, се развива вътре. Великите умове винаги са усещали и са казвали каква мъдрост, която дълбоко прониква в духовните ефекти, трябва да се потвърждава във всеки детайл...

Казаното от Шилер не може да ви бъде представено като сляпа вяра, а като напълно валидно знание.

Днес биха могли да се дадат само кратки, бегли намеци... за хода на човешкия живот... Ако си позволим да бъдем напълно проникнати от тази житейска практика, която може да произтича от духовната наука, тогава ще изпитаме, че животът е оформен по такъв начин, че да станем обнадеждени, способни да живеем и работим чрез него, защото разбираме правилно във всеки един момент:

Само тялото дава онези сили
, които изплитат тъмната съдба,
но свободен от всяко временно насилие,
спътникът на благословените природи
върви горе в коридорите на светлината,
божествен сред боговете, във формата.

Въпрос и отговор

Въпрос: Кои са правилните идеали за младите хора?

Рудолф Щайнер: В това отношение трябва да се научим да поставяме принципа на свободата над всичко друго по отношение на развиващия се човек. Лесно е да повярваме, че тези или онези идеали са правилните в началото. Но не бива да създаваме стереотипни идеали за себе си. Развиващият се човек е мистерия, която педагогът трябва да разреши, и той научава също толкова много от мистериозния човек, който постепенно излиза от черупките си и се оставя да бъде воден от този човек към идеалите, които са правилни за него. Така се научаваме да уважаваме свободно развиващата се индивидуалност, когато знаем, че духът се реализира... Въпросът може да бъде решен само чрез житейско образование във всеки отделен случай...

Въпреки това, има определени основни идеали, които са подходящи почти навсякъде... преди всичко има един красив идеал: човешко същество, което е възможно най-завършено във всеки един детайл, което можем оправдано да изобразим от историята. ... когато създаваме фигури от световната история и позволяваме на собствените си сили да бъдат разпалени от великите фигури... но когато след това измислим практически живот, можем също да разпалим тези идеали с практически живот... важното е да поддържаме живо усещането за трансформацията на света, да поддържаме усещането, че светът може да се промени. ...

Върху истинското значение на идеалите: Фихте, „Върху целта на учения“.

20. Манията по болестите в светлината на духовната наука

Тук ще говорим за онези форми на болести и техните проявления, които са свързани с нашия душевен живот и могат да бъдат правилно разбрани само в светлината на духовната наука. Много болестни явления зависят от нездравословен душевен живот.

(Пример за един джентълмен и една дама, които д-р Щайнер веднъж срещнал във влака. Не им липсвало нищо друго освен силната воля да бъдат здрави.)

Вместо замъци и манастири, днес срещате санаториуми. Описание на посещение в такъв санаториум: Пациентите често изобщо не са болни, но там е имало тежко болен човек, а именно лекуващият лекар, който е страдал от тежко нервно заболяване.

Често е много важно да не вярваме в определени симптоми на заболявания, дори и те да са налице като такива.

Етерното тяло и физическото тяло са продукти на астралното тяло. Все още има някои крайни последици от това как духовното се проявява във физическото тяло. Знаем факта, че устата ни се слюни, когато ни обземат определени чувства. Това доказва голямото влияние на чувствата върху физическите процеси, особено върху...

Подобно е, когато пребледнеем от страх или се изчервим от срам. Чувствата са психически процеси, но те имат пряко въздействие върху кръвообращението.

Чисто интелектуалните, трезви идеи често са семената на много други идеи.

Формиращи образи, придружени от чувства, трябва да възникнат в душевния ни живот, ако тялото иска да функционира по здравословен начин. Един просто рационален, трезвен мироглед може да има много разрушителен ефект върху физическото тяло. Ето защо е толкова важно да имаме правилен мироглед. Тогава човек изпитва и блаженството от откриването и изобретяването.

Голяма част от днешните болестни предразположения се основават на неправилен мироглед, развил се сред последните поколения. В по-ранни времена хората все още са знаели колко е важно, дори за физическото благополучие, когато човек събужда подходящи чувства в себе си. Трагедиите на древните гърци, например, все още са имали тази лечебна сила. Дори катарзисът в старата, здрава естетика е имал, може да се каже, лечебна цел. Съществува дълбоко въздействие на духа върху всичко живо. Дори комедията, с образа на Огюст Клоун, падащ от една глупост в друга, може да има лечебен ефект по отношение на тази глупост. Някои представления имат странно сугестивен ефект върху хората.

Ако, пред лицето на такова голямо разнообразие от явления, липсват необходимите знания и прозрение за тези неща, често се получава ужасен раздор от изобилието от впечатления и от това, което човек може вътрешно да преработи от тях. Много

хора не могат да се справят с такова разнообразие от явления. Но това е причината за всички истерични явления.

Нашето време не може да стои неподвижно със своите въпроси. Тези, които живеят само в празни абстракции, никога не спират да задават въпроси, защото не са в състояние да запълнят тези празни призрази със съдържание. Безсмисленият стремеж към причинно-следствена връзка е и основа за развитието на хипохондрия, която може да има дълбоко въздействие върху тялото.

Истерията се основава на вътрешна същност, която е твърде малка и твърде слаба пред лицето на един всеобхватен външен свят с огромно разнообразие.

Хората, които не са в състояние да установят хармонично подредена връзка със света, все повече се връщат към себе си и тази неспособност да се свържат със света поражда феномена, наречен хипохондрия. Изключително важно е хората да могат да постигнат голямо и всеобхватно разбиране за света, което в крайна сметка само духовната наука може да им даде в този обхват. Едва тогава ние преоткриваме в себе си идеи, чувства и възприятия, които имат правилния ефект върху нашия организъм и водят до възстановяване на тялото.

Всички тези състояния на тревожност изчезват, защото възникват единствено от погрешни представи за нашата среда. В крайна сметка, доброто здраве може да бъде постигнато само чрез мироглед, който разбира как хармонично да интегрира човешкото същество в хода на света.

Помислете за мистичната координация между микрокосмоса и макрокосмоса.

Накрая, цитат от „Тайните“ на Гьоте:

От силата, която свързва всички същества,
освобождава човека, който преодолява себе си.

21. Здравната треска в светлината на духовната наука

Общоприето е схващането, че има толкова много болести, но само едно здраве. Това обаче е глупост, защото в действителност има толкова видове здраве, колкото са хората. Здравето е нещо изцяло индивидуално и в крайна сметка различно за всеки човек. Ние обаче имаме само много обща представа за това какво е да си здрав и всичко, което не съответства на тази представа, се счита за болест. Трябва да се стремим да дадем възможност на пациента да води възможно най-добрия и комфортен живот, въпреки аномалията на заболяването, сякаш изобщо няма тази аномалия. Но не бива да искаме да го сведем до общия шаблон, който по някакъв начин сме създали и сега искаме да наложим на всичко.

Разбира се, някои хора се нуждаят от определена аномалия. Това не означава, че сега трябва да оставим болестите да си тръгнат. Ако искаме да приемем сериозно концепцията за „здраве“, трябва да разгледаме различна концепция за развитие в цялата ѝ дълбочина и значение.

Животните в естествената си среда никога не преяждат, но това често се случва, когато бъдат осиновени в цивилизацията. При тези грижи те се разболяват от различни заболявания. Животните също развиват определени заболявания веднага щом бъдат заловени, докато в дивата природа не са страдали от тях. Някои психични заболявания са на практика следствие от културата на определен етап. Физически и химически, животинското тяло е невъзможна смес. Жизненото тяло следователно е необходимо звено за неговото поддържане. Астралното тяло съдържа причините за това, което се случва във физическото и етерното тяло. Астралното тяло при животното няма такъв широк потенциал за индивидуално развитие, какъвто има при човека. То е плътно затворен кръг от животински инстинкти, желания и страсти. Животното се вписва идеално в своите обстоятелства, и то с физическото, етерното и астралното си тяло. Пленното животно може да бъде научено само на различни навици по отношение на физическото и етерното тяло, но не е възможно да се повлияе на астралното му тяло. Ето защо животното не може да се интегрира в нови обстоятелства по здравословен начин, защото това би трябвало да започне от астралното тяло.

И при човешките същества, дълбоките промени трябва да започнат с астралното тяло. Ако искаме да останем здрави при прехода от по-прости към по-сложни обстоятелства, първо трябва да се адаптираме към тези нови обстоятелства отвътре навън, от Аз-а и астралното тяло. Тази адаптация е дело на Аз-а върху астралното тяло и само тя носи здраве на етерното и физическото тяло.

Човекът е абсолютно проектиран за това развитие още във физическото си тяло. Не всяко явление означава едно и също във всички царства на природата, както вярва материалистичният начин на мислене. Такъв е случаят например с омекването на костите, рахита. Човекът е в състояние на прогресивно развитие с всички свои части

и членове. Тялото се е развило от много различни, по-ранни форми до сегашната си форма. Азът и астралното тяло ще продължат да трансформират човешкия организъм. В костната си система човекът все още трябва да има възможност за омекване, за да може да се развива и там. В човека, от една страна, има тенденции към омекване, а от друга страна, към втвърдяване, за да не се налага да остава в неподвижно състояние. Вътрешният човек, неговият Аз и астралното тяло, правилно ръководени от Аза, трябва да насочват такива трансформации. Рахитът е преждевременно преустройство на костите, защото не е правилно ръководено от егото.

Духовната наука трябва да се намеси в областта на предразположенията към болести, като коригира медицината тук и я насочва в правилната посока. Всеки човек има свое специфично място в съществуването и съответно трябва да преобразува органите си по свой индивидуален начин за своето лично здраве. Парацелз е проповядвал дълбоки истини в това отношение и е бил далеч изпреварил времето си. Той е вярвал, че здравето е изцяло индивидуален въпрос и не може да бъде разглеждано и коригирано по някакъв стереотипен начин, когато възникне нарушение.

Какви критерии използва човекът, за да поддържа здравето си? Това не може да се изследва емпирично. Важното е да се разпознаят правилните критерии за здраве в смисъл на вътрешна хармония, удовлетворение, радост от битието и необезпокоявана и ненарушена жажда за живот. Това чувство на удовлетворение струва много повече от цялото външно помазване и тен от слънцето. Където и да намерите радост в цветя, дървета и слънчева светлина, където жаждата ви за живот е засилена и любовта ви към живота е укрепена, ще останете здрави или ще можете да възстановите баланса на нарушеното си здраве. Здравата душа създава и здраво тяло. Напротив, външните измислици и процедури могат да ограбят човек от здравето му. Така че, преди всичко е въпрос за поддържане на здравето на душата. „Mens sana in corpore sano!“

Тази поговорка може да се разбере правилно само имайки предвид това. Здравото тяло е показателно и за здрава душа. От друга страна, по-здрава душа никога не може да се създаде чрез външна трансформация на тялото.

Но как се съчетава това отношение с учението за аскетизъм, както например е обвинявано в теософията? Теософията е погрешно разбрана, ако се смята, че проповядва умъртвяване. Теософът не умъртвява себе си; напротив, той би се умъртвил, ако трябва да участва във всички социални суматохи, например да седне на вечеря или да отиде в музикална зала. В светлината на правилно разбраната теософия е безсмислено да се твърди, че нещо е предписано за човека, че той трябва да живее по такъв и такъв начин. Теософията няма догми в този смисъл и няма агитация за вегетарианство. Междувременно отделните теософи стигат до въздържане от консумация на месо чрез своите чувства и интуиции.

За други обаче яденето на месо все още е необходимост. Възможно е също така да се развие мнението, че яденето на месо вече не е желателно в още по-висш смисъл. Лекар, който не е бил теософ, е отговорил на въпроса защо не яде месо, като е казал, че просто се отвращава от идеята да яде котешко или конско месо, точно както биха се отвратили повечето хора. За тези, които напредват в духовното си развитие, желанието за определени неща вече не възниква от само себе си. Инстинктът им за определени храни просто се е променил. Тези, които все още се придържат към Тингелтангел, трябва да бъдат оставени там, а тези, които нямат желание за това, не трябва да ходят там. Именно сублимацията на инстинктите и желанията поддържа физическите органи здрави и ги прави здрави.

По този начин духовно-научният мироглед иска да даде на хората способността да насочват астралното си тяло по такъв начин, че то да влезе в хармония със закона за развитието на човечеството. Човек не спира само от време на време в разпознаването, но и в преживяването на живота си.

Егото на много хора често следва блуждаещите светлини и по този начин поражда егоизъм, дух на лъжата и грешката, пораждайки по този начин грешни темпераменти и страсти. Ако егото не е в хармония с реда на света, то ще се лута неспокойно и ще следва всички блуждаещи светлини, които се появяват. Важно е човек да се запознае с грешните темпераменти и черти на характера. Малко хора днес могат да бъдат напълно честни и правдиви. Но този недостатък причинява болести и немощи. Някои хора вече не могат да бъдат подпомогнати в някои отношения, защото са обвързани в прекалено сложни взаимоотношения с общности, така че не могат да се откъснат от тях. Често в общност, където болни хора живеят редом със здрави, действителните причини за болестите са у здравите, а не у болните. И по-възприемчивите натури поглъщат тези болести, които са основно вина на силните натури. Следователно поддържането на здравето е дълг към всички човешки същества. Някои хора носят болест от ближния си, без сами да са я причинили.

Като се грижим за здравето си, имаме възможността да се приведем в съответствие с великите закони на света и по този начин да накараме своите и чуждите болести да изчезнат. Това обаче изисква хората да работят правилно заедно. Само по този начин е възможно да се гарантира общо здраве.

Късогледството, например, се дължи на факта, че в сегашната ни образователна система окото трябва да остане пасивно твърде дълго, винаги получавайки впечатления само отвън, но не бивайки подтикнато от душата да гледа и наблюдава на открито, където има близки и далечни обекти. Тази адаптация трябва да бъде осъществена от душата. Където това не се случи, окото губи способността си да се адаптира.

Светоглед, който позволява всичко да бъде диктувано отвън, е изключително нездравословен, докато такъв, който движи и създава отвътре, е наистина

здравословен светоглед. Постоянното поглъщане на впечатления отвън има същия ефект като това, което описахме като късогледство.

Човек трябва да формира своя мироглед с отворено съзнание и любов. Днешните книги често са написани по такъв начин, че истините се внушават на хората, така да се каже. Обаче, онези книги, които изискват дълго изучаване и размисъл, за да се схване съдържанието им, са наистина добрите книги в теософски смисъл. Те са предназначени да стимулират вътрешната продуктивност.

В класната стая можете да дисектирате растения с деца, но когато сте сред природата с млади хора, трябва да ги доближите до цялостната жива природа. В този контекст анализирането и унищожаването биха били неуместни. Любовете, под каквато и форма да се проявява, има лечебен ефект върху хората, защото поражда благородни чувства и дава нещо от себе си. Здравословно е също така да се твори в изкуството и науката или в подобно поведение. Всичко, което насърчава хората да работят самостоятелно, е здравословно. Теософията има за цел да облагороди и хармонизира вътрешния емоционален живот на хората, като им показва развитието във външния свят и посочва хармонията, която цари в него. Това прави ума ни продуктивен и създава здраве в душата и тялото. Такъв светоглед прави хората способни да създават противотежести в себе си срещу всички външни влияния, като по този начин се въоръжават срещу хипохондрията и истерията. Когато тази фиксирана точка е развита вътрешно, човекът се стабилизира за всяка външна ситуация. Тогава той може да се отдаде и на удоволствието, без да бъде увреден от него. То се превръща в израз на неговото дълбоко и истинско здраве.

Когато теософията се въведе в живота по този начин, тя се доказва в нашия живот и по този начин се доказва и нейната валидност, без да е необходимо възраженията да бъдат логически опровергавани.

22. Мъж, жена и дете в светлината на духовната наука

Никъде в живота няма по-голяма нужда от духовно разбиране на съществуването, отколкото пред лицето на растящото дете, за всеки, който има отворен ум. Защото, дори и да е от безкрайно значение за целия живот и битие да се види през света на сетивата духовните основи на съществуването, изглежда е нещо съвсем специално да се помогне на все още скрития дух към пълното му свободно съществуване във връзка с растящото дете, независимо от връзката, която имаме с него. Детето стои пред нас, обгърнато от материалното съществуване на своето бъдеще. Знаем, че това бъдеще трябва да бъде изведено от материалното, знаем, че от материалното духът трябва да се разгърне, ние сме изправени пред задачата да отглеждаме и да се грижим за духа във външния вид на сетивата. И ако материалното знание може да ни доведе до грешка по отношение на нашия мироглед, знаем, че всъщност ще се отклоним от пътя си, когато става въпрос за нашия дълг да спасим човечеството, ако нямаме усещане за скрития дух на растящото дете. Духовната наука ни позволява да освободим духа от материалните обвивки.

Преди ми беше позволено да говоря за образованието, днес трябва да се интересуваме повече от това какво е детето. Трябва да се интересуваме от това каква е връзката на детето с неговото бъдеще, с пълноценното, човешко съществуване. Защото от тези знания ще се научим как правилно да подкрепяме растящото дете.

Важен въпрос е: как трябва да се отнасяме към детето в миналото, ако искаме да намерим правилния път за бъдещо развитие?

В днешния свят, който е пропит с материални идеи, наследствеността и произходът играят основна роля. Ако имаме интуитивно усещане за това как качествата на детето се предават, първо на родителите, а след това и на предците, разбираме как научното мислене за наследствеността е разцъфтяло великолепно. Но духовната наука ще покаже, че не можем да се справим с това по отношение на важната връзка между мъж, жена и дете. Тези, които имат задачата да образуват детето, виждат как талантите и способностите, това, което обобщаваме като индивидуални, се оказват нова мистерия. Тези, които приемат задачата си сериозно, се чувстват като нов решаващ на пъзели пред лицето на индивидуалността на всяко отделно дете.

Наследствеността и индивидуалността са част от нашата тема. Наследствеността е нещо, което е израснало от съвременните научни идеи. Те се основават много по-малко на всеобхватно наблюдение на човешкия живот, отколкото на природата на растенията и животните. Нито една дума критика не може да се каже срещу положителните постижения на научните изследвания в тази област. Много остава да се направи в тази област. Но изследванията са недостатъчни по отношение на човешкото същество. Ако човек наблюдава индивидуалните характеристики на

човешкото същество, и на първо място чисто физическите, наследени като тези на животните, той изпада в абстракции. Човек стига до лоши понятия за човешкото същество, докато за животинското – до изключително плодотворни понятия. Трябва да имаме предвид огромната разлика между хората и животните, че понятията, придобити в по-нисшите сфери, не са достатъчни за човешкия живот. В случая с хората имаме четири елемента на тяхното същество и така нататък. Човешката душа и това, което произтича от Аза, е независимо от двата елемента на физическото и етерното тяло. Ако вземем предвид, че в растителното царство имаме работа само с физическото и етерното тяло, а в животинското царство с тях и астралното тяло, че астралното тяло е изцяло посветено на физическото тяло, докато при хората астралното тяло е повлияно от егото, тогава ще разберем, че не можем да прехвърлим понятията от другите царства върху хората.

Има много проста нишка на мисли, за да се изясни това. Голямата разлика между хората и животните, ако пренебрегнем всичко окултно, ни се явява чрез чисто логическо разглеждане. В случая с животните, нашият интерес е поравно разделен между дядо, баща, син и внук, а това, което ни интересува главно, е родовото. Нашият интерес към индивидуалността е далеч под интереса ни към вида. Видовият аспект далеч надделява над индивида. Ето защо животните нямат биография. Само хората имат биография, защото в случая с хората важи твърдението, че в определени отношения те са свой собствен вид. Точно както силно се интересуваме от вида в случая с животните, трябва да се интересуваме и от индивида в случая с хората. Някои собственици на кучета ще кажат, че хората се различават от животните само по степен и че всеки, който наблюдава животно, би могъл да напише биография на кучето си. Разбира се, има прехвърляния от едното към другото. Можете също така да напишете биографията на стоманена пружина. Но в истинския смисъл само хората имат такава, и дори най-незначителните. Нещо друго е свързано с факта на биографията. Виждаме как животното се ражда и е достигнало съвършенство малко след раждането си, как извършва определени действия, защото тези действия са свързани с наследствеността. Тъй като хората са индивиди, виждаме, че сме оправдани да извадим самата индивидуалност у всеки човек чрез образование, което съответства на развитието на животното, преминаващо през вида.

Това ни води до духовно-научния факт, че животното има само три тела, а човекът има и четвъртото в допълнение. Когато видим, че движенията и импулсите, радостта и болката, произтичат от животинското тяло, казваме, че астралното тяло е свързано с по-нисшите тела и получава техните особености чрез наследство. Това се вижда от сходството на физиономията и отделните крайници. Етерното тяло е оформителят на образите на физическото тяло. И двете получават своята структура чрез своето спускане.

Тъй като човешкото същество е индивидуалност и следователно има скрито его, импулсите на егото се изразяват в астралното тяло. Когато астралното тяло има вътрешни импулси, в човешкото същество има неща, които не могат да бъдат разбрани, ако се приеме просто наследство. Възражения могат лесно да бъдат повдигнати от гледна точка на наблюдението (семействата на Бах и Бернули). Такива неща изглеждат сякаш съществува човешко наследство, но в по-одухотворена, по-висша форма, отколкото при растенията и животните. Човек отива по-далеч и показва, че в такъв случай значителният гений може да се проследи назад. Геният е сбор от качествата на неговите предци. - Странно заключение, защото този последен гений не се наследява. Според една логика, човек не бива да се изненадва особено, че един потомък, дори и да е гений, показва определени характеристики на своите предци; но всъщност става въпрос само за правилно разбиране на това наследство. При едно растение човек няма да се изненада особено, ако то се окаже различно в различните почви.

Но никой не се съмнява, че не почвата е създала растението, а семето, което е било посадено в почвата. Така че няма нужда да се изненадвате, когато се върнете мокри от водата. Да искате да докажете наследственост с факта, че геният се появява в края на едно поколение, е доказателство, че тя не продължава да се наследява. Хората не забелязват нелогичността.

Виждаме само това, което искаме да видим. За педагога, който стои пред развиващото се дете, няма нужда от доказателства, че нещо много индивидуално се освобождава отвътре, в допълнение към наследствените черти. Когато видим как тази индивидуалност се освобождава, трябва да се запитаме: откъде идва тази индивидуалност? Материализмът има суеверна глава по този въпрос в своите открития. Тук материализмът противоречи на всички свои предположения. Нямаше да е чудо, ако преди 300 години беше казано, че индивидът произлиза от нищото, от сбора на родовата линия. Преди 300 години хората са вярвали, че рибите могат да се образуват от кал. Тогава един италиански натуралист е казал: „Живото не може да възникне от привидно мъртвото.“ Днес цялата естествена наука споделя убеждението на Хекел, че „живото може да възникне само от живото“. Но когато Реди е изразил това, то е било сметнато за ерес и той само на косъм е избегнал съдбата на Джордано Бруно.

Днес вече не е модерно да се изгарят такива еретици; те се възприемат като изостанали хора. Материализмът не изгаря, той използва други инквизиторски средства. За духовната наука важи следното: духовното може да възникне само от духовното. Никаква комбинация от физически причини не може да обясни индивида, без да се позовава на чудо. Материалистът е суеверен, когато става въпрос за духовното. Духовната наука е здраво основана на факта, че духовното произлиза от духовното. Ние проследяваме индивидуалността до духовното.

Тук се сблъскваме с всеобхватния закон, който ни представя духовната наука. Това, което ни се явява като вид в по-нисшите рангове, ни се явява по отношение на хората като повтарящи се животи на земята. Това, което човек придобива в този живот, е основата за неговото развитие в следващите животи. Така виждаме истинската индивидуалност, проникваща в много земни животи като духовно единство. Ако съберем целия човешки индивид, ще открием, че физическото и етерното тяло лежат в линията на наследство, но че Азът и астралното тяло могат да бъдат проследени до по-ранни земни животи и духовното. Ако поставим това пред духовните си очи, то може да ни даде задоволително обяснение за факта, че човешкото същество, стоящо пред нас като дете, ни се явява като комбинация от наследство и въплъщения.

Как да обясним подобни явления на наследяване? Трябва да признаем, че детето е било там много преди да можем да си помислим за физическите характеристики, които могат да бъдат наследени. Точно както има привличане и отблъскване във физическия живот, така съществува и тази сила между обвивките, дадени от мъжа и жената.

Детето не е привлечено от всяка двойка родители, а от мястото, където му е мястото. Много по-фини характеристики от лицето се наследяват, но именно те привличат индивида. Човек има не само външната, но и вътрешната физиономия. Детето трябва да бъде водено от връзката на привличане към онова въплъщение, което външните инструменти придават на талантите му. Въплъщаващата се човешка индивидуалност избира своите родители. Органът на математическото мислене не е мозъкът, а трите полукръгли канала в ухото, които са перпендикулярни един на друг в трите посоки на пространството и които, когато са наранени, нарушават чувството за ориентация. Рисуването се основава на много специфичната структура на окото. Няма противоречие между наследствеността и повторното въплъщение. Мъжете и жените наследяват само физическото. Детето се ражда от двойка родители, както се ражда и от тях. Виждаме как растението поглъща характерните черти на почвата. Детето изниква от почвата на своя произход и показва всичко, което е в бащата и майката. Виждаме също така индивидуалния зародиш, който е потопен в тази почва само като истинска индивидуалност, която е затворена цялост, преминаваща през различни превъплъщения. Спомняме си Шопенхауер: чрез търсенето на мъж и жена, потомството вече е в действие.

Той често е имал пронизителни проблясъци на вдъхновение, които са изключително подходящи, но които се разбират напълно само когато са осветени от духовната наука. Волята на развиващия се живот вече се крие в индивидуалността на любовта между мъжа и жената, а в погледите, с които влюбените се срещат, се крие детето, стремящо се към съществуване. Но духовната наука само я осветява по правилния начин. Какво виждаме в индивидуалността, в Аза и астралното тяло? Какво е това, което играе роля в любовта между мъжа и жената, което съставлява чувството на

удоволствие във всеки отделен случай? Рефлексът, огледалният образ на индивидуалността, която иска да влезе в живота. Низходящата индивидуалност се обявява в чувството. Чувството за любов се дава на детската индивидуалност от бащата и майката.

Такива неща не могат да бъдат доказани, но са истина за тези, които чувстват и виждат истината. Няма доказателство за закона за прераждането, той трябва да е преживяване на вътрешния живот. В чувствата между мъжа и жената виждаме как низходящата индивидуалност нахлува. Детето предвещава мъжа и жената. Любовта и желанието са само еманации на астралното. Физическото и етерното тяло на мъжа и жената съставляват детето. Детето стимулира астралното тяло между мъжа и жената и резултатът е играта на любовните усещания.

Сега някои може да кажат: Как можеш да се примириш с истинското чувство между майка и баща? То се появява отново в детето. Любовта, която съществува между родители и деца, се проявява в по-висш блясък. От страна на детето тя е играла преди зачеването. Детето е било привлечено от все още одухотворената си любов, която е играла преди да се появи първият атом на физическото. Детето обича родителите, които търси, и любовта му хвърля сянка върху акта на любовта. Любовта ни се струва още по-изтънчена, одухотворена.

Когато погледнем на нещата по този начин, системата на наследяване става много по-разбираема. Ако има женско начало в мъжа и мъжко в жената, тогава ще разберем, че качествата на дъщерите идват от бащата, а тези на синовете - от майката. Хората, които имат особено силна душа, често я наследяват от майка си. Имаме четири характеристики, от които произтича чудесна комбинация от характеристики. Няма да казваме толкова странни неща: не е нужно да се изненадваме, че жените сега имат едни или други характеристики. Тези хора винаги забравят, че жените също са имали баща. Това поставя духовния и физическия аспект в съвсем различна светлина. Трябва да има важно следствие, когато приемем това осъзнаване в живота. Ще гледаме не само на физическото наследство, но и на индивидуалността, която трябва да бъде свещена за нас, нещо, което трябва да изкупим от черупките ѝ. Такъв поглед ще се трансформира в съвсем различно и по-висше уважение и оценка на загадъчната индивидуалност, която трябва да бъде разгадана. Ще се научим не само да уважаваме свободата на възрастните, но и на детската индивидуалност. Духовната наука ни води към чувства, усещания и практическо творчество пред лицето на житейските задачи. Духовната наука вижда творческия дух зад физическото, разглежда материята като ефект на минала духовност.

Духовната наука вижда духа, който все още е забулен, оформящ се в бъдещето като негов помощник. Нашето знание ни води към духовното творение на миналото. Това ни води до оценяване на развиващите се същности. Само като уважаваме свободата на развиващото се човешко същество, можем да осигурим човешкия

прогрес в бъдещето. С много изречения Гьоте е уловил великите обстоятелства, които се повтарят в ежедневието. Ние поглеждаме назад в миналото и виждаме творческия дух. Великото вчерашно време на света ни става очевидно чрез знанието и по този начин ние постигаме уважение и признателност към духа, който първо иска да стане.

Ако вчерашният ден е ясен и отворен за теб,
ще бъдеш силен в днешния,
за да можеш да се надяваш на утрешния,
който ще бъде не по-малко щастлив.

23. Мъж, жена и дете в светлината на духовната наука

Науката говори за наследственост, но думата е твърде груба, за да обозначи фините, едва доловими разлики. Теософията или духовната наука се фокусира само върху законите, които важат за хората, а не за други живи същества, животни и растения. Защо има толкова много прилики между дъщери и бащи, както и между синове и майки? Науката няма точен отговор на това. Трябва да се задълбочите, за да го откриете. Когато видите как едно дете се развива постепенно, виждате как се разгръща душата. До каква степен това идва от родителите и до каква степен от други обстоятелства и т.н.? Откъде идват подробностите?

Уилям [Джеймс], Америка, пише: Човек не плаче, защото е тъжен; той е тъжен, защото плаче. Нещо в човешката среда кара сълзите да се изтласкват от слъзните жлези в очите и след това да падат надолу, и тогава човекът е тъжен. — Това, разбира се, е обратното на истината. Човешкото тяло е изградено от душата и духа. Това, което хората развиват като интелект, способности и чувства и т.н., е резултат от това, което човешкото същество е взело със себе си в сърцевината на своето същество от всичките си предишни животи. Това, което идва от родителите, е във физическото и етерното тяло; сърцевината на нашето същество ни насочва обратно към това, за което е работила в предишни въплъщения.

Когато дете се подарява на двойка, трябва да помним, че там не се създава нова индивидуалност. Тази двойка може да му даде най-подходящото физическо и етерно тяло и затова същността на детето е привлечена към тях. Така миналото и бъдещето се съчетават.

Много от това, което наблюдавате у едно дете, може да се види и у бащата и майката. Но все още има много, което не може да се изведе от наследственост. Съществуват едни и същи наследствени условия при няколко деца на едни и същи родители, но въпреки това всяко има своя собствена индивидуалност.

Трябва да разграничим това, което човек е наследил физически, от това, което е придобил чрез собствените си усилия. Шилер например е наследил носа си, походката си, дори темперамента си; но гения си, това, което прави Шилер Шилер, той е придобил чрез собствените си усилия в много животи.

Защо определена сърцевина на привличането е към определена двойка родители? Артур Шопенхауер прави интересно наблюдение. Има нещо индивидуално в симпатията на любовната страст между мъжа и жената, ако обърнем внимание на погледите, които се разменят; има нещо индивидуално в самия любовен процес, което е толкова индивидуално, колкото и това, което произтича от този акт на любов.

Любовният живот между мъжа и жената осигурява привличането на новото същество. В индивидуалните актове на любов се преплитат много различни чувства.

През третата, четвъртата, петата година от брака и така нататък се изгражда среда за тези, които се вписват в семейството.

В семейство Холбайн талантът за рисуване се наследява. Виждате как се наследява талантът, се казва. Същото е и в семействата Бах и Бернули. Музикалният слух се основава на фина вътрешна структура. Математическият усет не е свързан с определен мозък, но в ухото, което е органът за пространствено възприятие, има три полукръгли канала. Ако тези канали са особено фино развити и тренирани, тогава има математически усет. Големият талант е в края на поредица от развития. Това не доказва наследяването на таланта; напротив: ако той беше в началото на такава поредица и сега беше наследен, това би доказало наследяването. Но това не е така, той не се наследява.

Карнеги: „Евангелието на богатството“. Полезно е теософите да четат такива книги. Ако теософията трябва да се превърне в мощния импулс, който трябва да бъде, тогава трябва да покажем, че не се идентифицираме с хората на „масата за чай“, а с хора, които са в света и се занимават с проблеми като Карнеги. Не е нужно да се съгласяваме с него. Някои грижовни бащи са твърде нетърпеливи да прехвърлят предполагаемите търговски качества на сина, за да му предадат бизнеса. Но много спирания на плащанията се дължат на това, случили са се, защото същите способности не са били наследени. В бизнеса не бива да приемате хора, които по биологично наследство нямат търговски умения; по-скоро трябва да наемате хора, които може да са без никакъв талант, но са надарени с подходящите способности. Животът изисква цялата личност на човешкото същество точно сега. В образованието на детето трябва да уважаваме неговата индивидуалност, да го оставим да се развива свободно, а не по стереотипен начин, според предполагаемото наследство.

24. Пътят на човешкия живот от гледна точка на духовната наука

В периода от първата до седмата година на детето, магическата дума е подражание; от седмата до четиринадесетата година на детето, магическата дума е авторитет; от четиринадесетата до двадесет и първата година на детето, магическата дума са бъдещи идеали.

Ако позволим на идеалите си да увехнат в тази фаза от живота, тогава настъпва преждевременно стареене. Такива преждевременно остарели хора потискат идеалите си за бъдещето. Те не са истина, казват те. Това няма значение. Идеалите не са предназначени да бъдат истина. Тези идеали работят, за да ни поддържат млади в напреднала възраст.

Последното раждане, раждането на Аз-а, се случва между двадесет и една и двадесет и три години. Досега човекът е извличал от себе си това, което е донесъл със себе си от предишни животи. Сега той трябва да приема от средата си и да го преработва в себе си, така че да се е обогатил с външни преживявания, когато достигне тридесетте си години. Сега егото влиза в действие, работейки по обратния начин, за да повлияе на астралното тяло, етерното тяло и т.н. Сега егото влиза в действие, за да трансформира идеалите във външни преживявания.

Едва между 35 и 40-годишна възраст преценката му става ценна за обкръжението му. Към 50-годишна възраст паметта понякога намалява, но човек ясно си спомня какво е преживял през осмата, десетата, дванадесетата година от живота си. Това е така, защото астралното тяло работи в етерното тяло и сега се сблъсква с това, което се е случило по време на периода на обучение на паметта.

И в последната епоха, ако правилното образование е проведено в ранните години, ще дойдат щастие и благословии. Ако образованието не е било правилно духовно активно - кукли с ъгли и т.н. - ще се появи склероза, калцификация и т.н. Всичко това има мистериозна връзка с него, ако в първото детство не е имало оживена духовна дейност.

В годините след 35 или 40-годишна възраст човек става ценен за околните само чрез преценка. Това, което се прави в годините след 50-годишна възраст, е валидно за всички възрасти, ако човекът е успял да се развива по правилния начин през целия си живот.

25. Мъж, жена и дете от гледна точка на окултизма

Теософията или духовната наука се обръща към човека предимно като му дава послания за трансцендентен свят, сигурно знание за това, което е съществувало в невидимия свят от първобитни времена, от първите начала на битието, скрито зад нашия сетивен свят.

В началото теософията изглежда просто теория, както много други. Но ако се потопим в нея, дори и само за кратко, тя вече не е просто теория; тя се превръща в действие, в реалност за тези, които се занимават с нея, тя се превръща в истина, мъдрост и богатство през живота.

То става всичко това не само защото извежда пред душата велики идеали за бъдещото развитие на човека, но и защото е възможно още от самото начало, преди великите идеали да са били осъществени, да означава нещо за душата, да даде обрат на целия ни живот.

Велик, всеобхватен идеал, който теософията развива пред човека, е всеки да е способен да развие силите и способностите, които спят в него, така че - дори и само в далечното бъдеще - да му бъде възможно да прозре в духовния свят, за който говори теософията, точно както те гледат в нашия сетивен свят днес. Да, ще дойде моментът, може би в далечното бъдеще, когато духовният свят вече няма да бъде нещо скрито, непознато, загадъчно за човека, а ще блести и ще излъчва пред погледа на душата му като света на цветовете и светлината за някой, който е бил спял от раждането и внезапно проглежда след операция.

Това пробуждане към духовен живот, включването на духовния свят в полето на човешкия опит, онзи възвишен идеал, за който говори теософията, дава на човека надежда, дори сигурност, че един ден ще го постигне. В него вече има нещо, което е от голямо богатство за човешката душа, нещо, което дава на човека сила и сигурност за целия му живот. За мнозина обаче, за повечето хора, това е все още далечен идеал.

Въпреки това, независимо от този далечен идеал, теософията може да предложи на хората нещо друго, дори и да се чувстват далеч от този идеал.

Великите истини за свръхсетивните светове, които се предлагат на човечеството от напреднали личности, за които тези светове са вече отворени днес, се различават от другите теории по това, че показват на човека пътя към разбиране на ежедневните явления и преживявания в живота ни. Това са послания, които обясняват най-важните проявления на живота и ни дават решението на най-тъмните тайни на природата и човека.

Да придобиеш такива знания, означава да натрупаш сила за живот. Защото неразбирането на тайнственото в човешкия живот означава безпокойство, слабост, неспособност за живот; от друга страна, всяко разбиране на същността и целта на

живота дава на човека сила, увереност и надежда, които няма да го напуснат дори в най-трудните моменти, когато най-много се нуждае от тях.

Това изключително практическо значение на теософията ни се изяснява най-ясно, когато се обърнем към въпроса, за който е посветена днешната лекция, а именно мистерията на мъжа и жената и тяхната връзка с детето. Всъщност това е жизненоважна тема, защото не можем да направим и крачка в живота си, без да се сблъскаме с този въпрос.

Вярно е, че съвременната наука, която е достойна за всяко възхищение, дава голям брой отговори на този въпрос. Тази наука обаче, основана на наблюдението на това, което вижда физическото око, което показва физическият апарат и което разумът съчетава в логическо цяло, разчита само на външно наблюдение и извлечените от него заключения – науката неизбежно се проваля именно там, където се сблъскваме с подобни въпроси и мистерии на ежедневието.

Достатъчно е да погледнем съвременната литература: тук откриваме, че днешната литература, която не знае нищо за духовната наука, гледа на такъв важен проблем като днешния по двояка начин.

От една страна, виждаме материалистичен поглед, проблясващ през някои от тези забележки, изразяващ широк спектър от предположения за природата на мъжа и жената. От друга страна обаче виждаме цяла поредица от сериозни и мислещи хора, които изобщо не са доволни от смътните предположения, които усещат по-дълбока природа на противоречието между мъжа и жената; тези хора не намират нищо друго освен едностранчив и хаотичен поглед в съвременната наука и литература; но те все още не са в състояние да проникнат до духовната наука и там до правилното просветление на тази мистерия. Нека разгледаме някои от възгледите по този въпрос. Колко объркано е човешкото познание именно тук! Писателката Роза Майредер, която се занимаваше с този въпрос, но все още не проникваше в духовната наука, е събрала някои мнения, които са разпространени днес във всички културни страни, особено относно жените.

Прегледът на тези различни мнения хвърля ярка светлина върху пълното объркване на днешния ден. Нека разгледаме как авторът сравнява различните гледни точки. Книгата на гореспоменатата авторка „За проблема с жените“ заслужава да бъде прочетена и по други причини, защото води до теософията, така да се каже, и до портата на теософията, въпреки че самата тя все още не е влязла в нея. Тук можем да видим как един велик натуралист, който често е споменаван, се опитва да схване и обобщи природата на жените, като им приписва нежност. Друг учен – името му не е важно – обобщава всички качества на жената в понятието за преданост. На други места отново виждаме човешкото същество, израснало от настоящето, което се надява да изрази най-добре същността на жената с думата „въздържание пред лицето на гнева“.

И така, един човек измисля идеята за нежност, друг също толкова искрено и честно – концепцията за преданост, а трети, въз основа на своите наблюдения, – термина „понасяща гняв“. Друго съждение, отново основано на мъж, който често се е занимавал с психопатология, нарича жената „въплътен консерватизъм“.

Консервативен елемент в социалния живот – това е, което жената би трябвало да бъде. Не е нужно да ходим много, за да открием противоположното мнение: „Истинският революционен елемент се крие в природата на жената“.

Имаме цяла гама от такива възгледи. Тяхното огромно разнообразие, дори техните противоречия, са доказателство за това колко малко разбират хората тези неща, ако се придържат към повърхностно наблюдение.

Един дълбокомислещ философ, от друга страна, се опитва да раздели човечеството на, от една страна, аналитично мислещи хора, които анализират, раздробяват, класифицират и проникват в детайлите на всичко, което виждат, и, от друга страна, хора, които от своя страна разбират цялата вселена синтетично – и тогава нарича жената аналитично същество, а мъжа – синтетично; но веднага се натъкваме на твърдението на друг философ, който обяснява, че жената винаги е готова за синтез, но само мъжът е уж способен на строгото аналитично познание, което води до науката.

Всички тези мислители, чиито възгледи са цитирани тук, просто са се спирали на повърхностно, повърхностно наблюдение; оттук и объркването и противоречията в тези различни твърдения.

Въпреки това може да се каже, че в начина, по който се подхожда към този въпрос, има нещо, което тласка съвременната наука по пътя, който тя трябва да следва с течение на времето към разпознаването на духовния живот, към разпознаването на това, което се намира отвъд видимия свят на съвременната наука.

По особено забележителен начин младият, нещастен лекар д-р Ото Вайнингер обобщава своите възгледи в книгата си „Секс и характер“ – книга, която показва, от една страна, как съвременната материалистическа наука е водена от вътрешна необходимост към по-висше познание, но от друга страна, как тази наука не е в състояние да намери окончателно решение на този въпрос поради своите предразсъдъци и естеството на своите методи.

Вайнингер надгражда върху основата на сериозната и точна наука, върху методите на съвременните изследвания, че съществува един вид полярност в мъжкия и женския пол, един вид идеален мъжки и женски тип, но че никога не го срещаме на практика, защото всъщност човек винаги открива в индивида, както в мъжа, така и в жената, скрита мъжка част. Вайнингер обаче поставя цялото това нещо на материалистична основа. Той почти създава впечатлението, че част от мъжката субстанция е смесена с женската органична субстанция и обратно.

И в други случаи у Вайнингер откриваме, наред с идеи, водещи до истинско знание, широк спектър от напълно погрешни идеи и заключения. Като цяло тази книга

показва удивителна смесица от дълбоки идеи и отново най-крайни предразсъдъци срещу природата на жените. Това може да се види най-добре в заключенията, където Вайнингер стига до окончателното становище, че жената няма нито свобода, нито индивидуалност, нито интелект, нито разум.

Тези различни възгледи за жените, пълни с противоречия, са способни да предизвикат съчувствен отклик в човешкото сърце, в смисъл, че човек осъзнава необходимостта да гледа не само на наблюдението на живота чрез външните сетива, но и на вътрешните, духовни събития; само ако виждаме мъжа и жената не само такива, каквито изглеждат на нашите очи, но ако се потопим във вътрешното същество на човека, можем да разпознаем истинската природа, произход и закони на двата пола на човека.

Други лекции показаха, че можем да осъзнаем невидимите части на човешкото същество въз основа на големите проблеми на бодърстването и съня, живота и смъртта.

Беше показано как целият свят, достъпен за нашите сетива, се простира около нас през деня, докато сме будни, и цялото ни будно съзнание потъва в неопределен мрак вечер, когато заспиваме; и че след това, сутринта, когато се събудим, всичко, което се е разпростирало пред съзнанието ни предната вечер, отново изплува от мрака на несъзнаваното. Това е често срещано явление и въпреки това – може би точно поради тази причина – този принцип не е достатъчно изследван, въпреки че е един от най-дълбоките, най-загадъчни въпроси на живота, такъв, който, когато се изправим сериозно срещу него, може да доведе човек до дълбоко осъзнаване. Според опита на тези, които са развили по-висши способности, може да се наблюдава, че вечер, когато заспи, човек оставя част от съществото си в леглото, докато другата част напуска физическото тяло и след това живее с него по време на сън в другия, трансцендентен свят.

Но защо човекът, с тази част, която е извадена от физическото тяло през нощта, не може да възприема явленията на този висш, трансцендентален свят с пълно съзнание?

Защото е възможно да се възприеме само там, където има сетивни органи. Може да се възприеме само светът, за който има сетива. В тази душевно-духовна част на човешкото същество, която излиза от физическото тяло по време на сън, у обикновения човек днес все още не са се развили органи.

Поради тази причина, от момента на заспиване до събуждането, човекът е [глух и] спял за всичко, което се случва в този висш свят, в който би живял, ако днес не беше изпаднал в чисто сетивния свят, в който единствен има развит перцептивен апарат и към който неговата душевно-духовна част винаги се завръща сутрин, когато се реинтегрира във физическото си тяло.

Можем да отидем по-нататък и да посочим друго обстоятелство, което ни води до истинско наблюдение на духовната наука. В това, което лежи на леглото по време

на сън, можем да наблюдаваме две неща; едната част, физическото тяло, може да бъде възприета чрез чувството за допир у спящия човек; то се състои от същите сили като камъка и следователно е от минерална природа.

Това физическо тяло би се разпаднало на собствените си сили и вещества, ако не беше проникнато от принцип, който го насища с жизнена сила, така нареченото жизнено тяло или етерно тяло.

Всичко живо трябва постоянно да побеждава живота. Камъкът се поддържа от своите минерални сили; само отвън могат да дойдат смущаващите сили, които го разрушават. Но живото тяло съществува само ако се поддържа от силата на живота; оставено на себе си, то се разлага под въздействието на минералните сили на отделните вещества, от които е съставено, и се превръща в труп.

Между раждането и смъртта физическото тяло на човека е преплетено с етерното тяло. При смъртта обаче това етерно тяло се отделя заедно с астралното тяло, оставяйки физическото тяло мъртво. Това е разликата между съня и смъртта. В съня физическото и етерното тяло остават заедно, но при смъртта етерното тяло също се оттегля заедно с астралното тяло и висшите принципи на човешкото същество, докато физическото тяло, оставено на само себе си, се превръща в труп. Това, което ни интересува най-много по този въпрос днес, е, че през нощта, когато човек е в духовния свят, той е почти чисто духовен или, казано по друг начин, душевно-духовно същество, което се състои от астрално тяло и човешки „аз“.

Органите, които човек използва през деня, когато е буден, когато е във физическата си обвивка, се намират във физическото и етерното тяло с цел контакт с външния свят. По този начин ние разбираме правилно същността на човек само ако наблюдаваме променящите се състояния на човека през деня и нощта.

Човешкото същество е в подобна ситуация по отношение на пола. Условието, които обобщаваме под понятието за мъж и жена, се срещат само в онази част от човешкото същество, която остава в леглото през нощта като физическо и етерно тяло. Това, което се отдръпва от тях по време на сън – астралното тяло и „Аз“-ът на човешкото същество – и се връща към тях сутрин, няма пол. Това, което изтича от тялото през нощта, е човешкото същество, издигнато отвъд пола.

Така че, когато човешкото същество напусне тялото, то напуска цялата сфера на пола; след това, сутринта, когато се събуди, то се връща и отново влиза в пола. Само физическото и етерното тяло ни изглеждат сексуални и ни го показват по прекрасен начин.

Теософията ни дава това специално знание, прекрасно и невероятно, но истинско! Само отвън човек е представител на пола, който може да бъде наблюдаван чрез сетивата. Но ако наблюдаваме свръхсетивната част от това, което остава на леглото по време на сън, а именно жизненото тяло или етерното тяло, това тяло ни показва нещо изненадващо в сравнение с физическото тяло. Етерното тяло всъщност е

надарено с противоположния пол като физическото тяло; етерното тяло на мъжа е от женски пол, а етерното тяло на жената е от мъжки пол.

Ето ключът към мистерията на секса! Човешкото същество се състои от физическо, етерно и астрално тяло и Аз (егото); егото и астралното тяло са транссексуални и следователно не участват в сексуалното, освен че се обграждат с етерното и физическото тяло.

От физическото и етерното тяло виждаме само с обикновените сетива физическото тяло; но ако насочим вниманието си навътре към свръхсетивната страна, етерното тяло, откриваме противоположния пол. Когато човек наблюдава живота от гледна точка на половете, когато мъж или жена преживява живота и се опитва да го разбере от тази гледна точка, но духовната наука тогава му предоставя такива прозрения като противоположните природи на половете на физическото и етерното тяло, тогава люспите падат от очите на човека; едва тогава му става ясно, когато гледа на живота като мъж, че макар външната природа да го стимулира към мъжки дела, той хармонизира тези мъжки качества, балансира ги с други, почти женски качества. По същия начин жените ни показват цяла гама от мъжки черти. Тогава откриваме, че няма нищо, което бихме могли да припишем само на мъжа или само на жената, независимо дали като добродетел или недостатък, което е свързано само с един пол.

Ако погледнем мнението на Вайнингер от тази гледна точка, виждаме известно сходство, но със сигурност не става въпрос за материални неща при мъжете и жените от противоположния пол, а за седалище на етерното тяло.

Защо онези хора, които разчитат на външни впечатления, грешат толкова много в мненията си за жените и мъжете? Именно защото съдят за духовния живот по външни признаци на пола и забравят, че във всеки мъж има нещо женско и във всяка жена нещо мъжко и следователно винаги има нещо от противоположния пол във всеки пол, което го допълва.

Във всички гореспоменати характеристики на жената, където на нея се приписваха понятията за „нежност“, „вярност“, „отровност“, „консерватизъм“ или „революционният елемент у мъжа“, навсякъде виждаме, че е било оценявано само това, което е било установено чрез външните сетива.

Нека погледнем по-дълбоко! Теософията хвърля светлина върху тези неща, като ни учи да разбираме сферата, в която мъжествеността и женствеността се срещат. Там, където човекът е издигнат над материалния живот, както например в съня, няма пол в значението му. Но би било погрешно да се съди, че противоречието, което възниква и при двата пола, има значение само за физическия свят. Напротив, ние трябва да осъзнаем напълно и сериозно природата на физическия свят, според поговорката на Гюте: „Всичко преходно е само притча“: всичко физическо е само притча за духовното!

Когато размишляваме върху тази полова разлика, ще разберем истинската ѝ природа. Познаваме тази разлика само във физическия свят, като полярността между мъжа и жената. Разликата обаче е само израз на много по-дълбок антагонизъм в духовния свят. Две проявления вървят ръка за ръка с живота, две крайности, които обикновено наричаме живот и смърт.

Във външния живот картината на това противоречие може да се наблюдава красиво в растящото дърво. На повърхността виждаме кората, която е затворила вътрешния живот, който се е отдръпнал от повърхността. Вътре обаче виждаме изобилен живот, потоци от сок, издигащи се от ствола към всички клони, укрепвайки ги и подхранвайки листата, цветовете и плодовете. Вътре дървото е пълно с живот, но е покрито с твърда черупка. И все пак това дърво трябва да бъде затворено в твърдата кора, защото как би могло дърво, лишено от кората, която привидно затваря живота му, да оцелее през зимата, да оцелее в бури и урагани? Дърво, чийто ствол е ранен, чиято кора е оголена, умира.

По подобен начин, целият живот е пропит от противопоставянето между живот и форма.

Това, което е вътре в дървото, иска да расте и да процъфтява, но е възпрепятствано от факта, че е затворено във формата, която постоянно се противопоставя на живота като нещо потискащо и животозастрашаващо; самият живот би преливал и бликал, ако не беше смъртта. Само формата, която съдържа и обвързва, създава хармонията и равновесието, към които животът, напредвайки бързо, се стреми. Кората на дървото е именно образ на това, което ограничава, съдържа и убива. Смъртта и животът, като две противоположности, се намесват във всичко живо, във всички събития. Намираме живот навсякъде – и формата, която животът едновременно запазва и задържа, за да не бърза, но и да не изчезва веднага. Можем да наблюдаваме това явление в художественото творчество: в красивите продукти на гръцката скулптура, където знаещият художник ни показва скритите тайни на духовния свят в образа на статуята.

Това е особено очевидно в две произведения на гръцката скулптура: Главата на Зевс, която ни показва по типичен начин как е бил възприеман Зевс (оригиналът е в Националния музей в Рим), и тази на Юнона (т. нар. Юнона Лудовизи). Две прекрасни произведения на човешкото творчество; всеки, който ги погледне, не безразсъдно, а по-задълбочено, ще забележи широкото и плоско чело на Юнона, което след това внезапно пада назад, и в контраст с него тясното чело на Зевс, заоблено отстрани, чийто свод бавно се отдръпва при слепоочията.

Ако погледнете цялото лице на Зевс и Юнона и ако ги сравните, ще откриете, че лицето на Зевс събужда у вас чувството, че ако в тази статуя имаше живот, тя би променила целия си израз за кратко време, би се преобразила; в това лице се развива огромна жизнена сила, силна и изобилна, която би могла да преобрази цялото лице за кратко време.

При Юнона е различно. Душата, която пребивава в това същество, уловена от художника в израза на тази статуя, се е въплътила изцяло във формата, превръщайки се в красива и завършена форма. Тук усещаме спокойствието след сътворението и не можем да си представим това лице по друг начин; напротив, усещаме, че ако това лице живееше пред нас цяла вечност, то не би променило изражението си. При Зевс в лицето е уловен само миг от случващото се в тази душа, докато при Юнона усещаме спокойствието на душата, която е постигнала напълно своя израз в завършената, довършена форма.

Тук отново виждаме пълния контраст: животът, който би донесъл със себе си смърт, ако беше оставен на самия себе си, защото постоянно би заличил една форма след друга, не би толерирал момент на консолидиране във формата; този живот, от една страна, от друга страна, капсулирането на живота, кристализацията, запазването на същия в рамката, във формата.

Веднага щом се възнесете от физическия свят в духовния, разликата между половете изчезва, но там откриваме контраста между течащия, вихрушков живот и онази сила, която иска да задържи, да кристализира бързащия живот. А проявлението на тези две противоположности на духовния свят и тяхното съответствие във физическия живот е именно мъжествеността и женствеността.

Трябва да се отбележи обаче, че мъжкият и женският пол не могат да бъдат определени по външните характеристики, по които се определя полът в обикновения живот, тъй като част от женското начало се съдържа и в мъжа, и обратно.

Мъжкият полюс е проявление на това, което се втурва напред и скоро би се развило твърде бързо; проявление на онзи изобилен живот, който, оставен на самия себе си, не би спрял нито за миг. За разлика от това, женското проявление е онази сила в природата, която възпира живота, принуждавайки го да спре, като по този начин дава възможност за неговото проявление, като позволява на формата да се зароди. Така мъжествеността и женствеността работят заедно в природата, допълвайки се взаимно.

Жената – принципът на формата, мъжът – принципът на живота.

Ако можем да внесем казаното тук и в чувствата си, ако то не е просто безжизнено представяне на сухия интелект, тогава ще разберем и задачата на половете в природата и по този начин ще намерим пътя към взаимното разбирателство и към разбирателството на двата пола в човешкия живот.

Именно това е голямото предимство на теософията: тя предоставя практически решения на великите въпроси на човешкия ум и посочва пътя към по-дълбоко разбиране на тези въпроси.

По подобен начин стигаме и до решение на връзката между мъж, жена и дете...

Няма да ни е трудно да разберем връзката на детето с мъжа и жената, ако си спомним, че дори в съня това, което се появява от физическия принцип като духовна част от човешкото същество, е безполово.

Ако сравним смъртта със съня, ще разберем природата на детето.

Какво се случва при смъртта? – Етерното и астралното тяло, както и егото, излизат от физическото тяло, което се предава на силите на физическия свят.

Азът е свързан с етерното тяло само за кратко време, най-много няколко дни; след това етерното тяло, особено онази част от него, която е носител на пола, също се отделя и се образува втори, етерно тяло.

Обаче, това, което не е сексуално в етерното тяло, продължава с другите принципи като независим принцип.

Когато човешкото същество навлезе в ново съществуване, човешкият зародиш слиза от свръхсетивните светове и отново се навежда надолу, за да се прероди чрез мъжа и жената.

Три са необходими, ако човек иска да влезе отново във физическия живот: мъжът и жената във физическия свят и човешкият зародиш, който клони към тях, който е прекарал известно време в чисто духовния свят, е узрял там и е подготвял дълго време за ново въплъщение.

Как човек навлиза във физическия живот?

Много е обмисляно това, което в обикновения живот наричаме любов между мъжа и жената. Какъв господар на живота трябва да бъде човек, за да разбере напълно значението на тази дума, която съдържа толкова много тайни! От най-висшето блаженство до най-жалкото унижение, от най-висшето възвисяване до най-страшното унищожение на целия живот, всичко това се съдържа в думата „любов“. Всички дълбокомислещи мислители, размишлявали върху любовта и нейната същност, са съгласни, че в нея има нещо много интимно и деликатно, което се намира отвъд прякото наблюдение; у Шопенхауер се натъкваме на директното твърдение, че всяко действие, всяко запалване на любов между мъжа и жената има особен, индивидуален характер, така че една брачна двойка може да бъде заедно в продължение на много години, и въпреки това всеки акт на любов, всяко съпругеско приближаване е нещо специално, ново, индивидуално.

Шопенхауер е прав. Какво означава този акт на любов, какво се случва в любовта между мъжа и жената? Не само това, което живее във „физическия живот“ между мъжкия и женския индивид, играе роля, но и нещо трето влиза в действие. Винаги има човешко същество във висшия свят, което влиза във физическо въплъщение, и за тази цел между двете същества пламва любов.

Това, което наричаме любов между сърца, това сияещо чувство, което свързва две души, е отражение на онзи духовен сияен облак от любов, с който егото, слизайки към раждането, обгръща две същества, е този зов към мъжа и жената, които могат да направят възможно това човешко същество да влезе във физическия живот.

Самата любов, която сближава половете, не идва само от тях, тя е сянка, проекция на същество, което иска да се въплъти.

Ето как трябва да се гледа на индивидуалността, на особеността на всеки акт на любов, защото във всеки такъв съюз човешката индивидуалност иска да се прояви чрез онези, които е избрала за свои родители и възпитатели.

По този начин на гледане на нещата ние се научаваме да правим разлика между индивидуалното и наследеното. Тъй като бащата и майката участват в размножаването, мъжкият и женският пол на бащата и майката – техните физически и етерни тела – се кръстосват по различни начини. Обаче това, което човешкото е, което иска да се въплъти, носи със себе си от висшите светове и от предишните си животи, ни се явява като индивидуален аспект.

Така че трябва да се прави разлика между индивидуалното и наследеното от бащата и майката. Виждаме това добре в семейства, където има много деца: Това, което са наследили от бащата и майката, се появява у всички деца, но преди всичко можем да наблюдаваме нещо специално и индивидуално у всяко дете, нещо, което самият дух е донесъл със себе си, което не е в бащата или майката, а което вече е било там в човешкото същество преди раждането.

Тогава можем правилно да оценим какво всъщност е наследено от природата на родителя и по какъв прекрасен начин се случва това. Научаваме защо дъщерите толкова често приличат на бащите си, а синовете на майките си, и защо, когато четем биографии на велики мъже, изучаваме и характеристиките и природата на техните родители. От друга страна, научаваме как изначалното в човека се потапя в наследената черупка и частично се слива с нея.

Въпреки това виждаме как днешната материалистическа наука многократно посочва колко често характеристиките на родителите и дори духовните качества се наследяват. Често ни се напомня как геният наследява характеристиките си от родителите и семейството. И тук се споменават само наследствени характеристики. Казват, че таланът на човек, цялата душа на човек, се състои от това, което е натрупано в продължение на няколко поколения. Най-високият връх, казват, винаги идва в края, защото тогава имаме един вид натрупване. — Това е особена логика! Логически правилният аргумент би трябвало да доведе тук до портите на духовната наука. Оттук трябва да започне геният. Фактът, че геният често стои в края на много поколения, е безпогрешно доказателство, че това не е просто наследство. Това, че геният изглежда оцветен с наследство, не е по-изненадващо от това, че ако използваме едно доста тривиално сравнение, ако някой е паднал във вода, излиза мокър. Но има нещо, което се е натрупало през поколенията, но това са само външните качества, тези черупки, които се развиват от поколение на поколение.

Тези неща трябва да се обмислят по правилния начин, тогава пред нас се представя вътрешно съгласуваната, затворена индивидуалност, която намира първия си израз

в чувството на любов между бъдещите родители като предвещана сянка и се въплъщава в пълно разнообразие и различност от това, което ще бъде наследено. Много хора се страхуват, когато чуят тези учения, че чувството на любов към децата и родителите може да пострада по този начин, може да охладнее. Но това не е правилно. Напротив, тази духовна връзка между родители и деца би се засилила и усилила допълнително. Защо определени родители трябва да имат точно това дете? Защото именно това дете иска да отиде при тези родители и да се роди с тях и от тях.

Оттук и индивидуалността в чувствата на любовта, тази зора на любовта, която предшества раждането на детето: любовта дори предшества, дори преди раждането детето обича родителите, дори преди полов акт и зачеване от майката, изразявайки на родителите, че иска да се роди.

От това виждаме и необходимостта от любовта на родителите към децата им, която всъщност е само отплата за любовта, която детето вече е изпитвало към родителите преди раждането си.

И така е с много понятия, с които се сблъскваме в ежедневието и върху които теософията, когато се задълбочим в нея, хвърля [все по-ярка] светлина.

Тук виждаме прекрасна хармония на това триединство в бащата, майката и детето, което е основата на живота навсякъде в природата и у хората. Тук го срещаме в изключително жива и разбираема форма.

Мъжът е вечно течащият живот, жената е символ на формата, която приема и обгръща този живот и му позволява да кристализира в красота; тези два принципа след това се обединяват един в друг, мъжът и жената се обединяват в любов, за да позволят сливането на духовното същество от сексуално неутралните светове към формата на физическия свят и по този начин да отворят с цялата си любов тази порта между висшия свят, духовния свят и света на материята.

Ако, както вече беше споменато, подобни понятия не останат за нас сухи абстракции, а ги трансформираме в мощни впечатления и чувства и след това излезем в живота, обогатени от тях, тогава виждаме как теософията обяснява и разрешава всички загадки и мистерии на живота, с които се сблъскваме на всяка крачка.

Така ние стигаме и до разбиране на многобройни явления от социалния живот, до разрешаване на противоречията между консерватизма и прогреса; виждаме как, от една страна, действат силите на живота, тласкайки напред, а от друга страна, силите на формата, поддържайки и съхранявайки.

При по-задълбочено проучване научаваме, че дори прогресът може да бъде вреден, ако не дава на втория полюс на живота това, което му принадлежи, ако не отдава справедливост на формата, която животът култивира и укрепва чрез съпротива.

Ако подходим към живота от гледна точка на духовната наука, ще открием, че животът няма да ни обременява, а ще ни изпълни с разбиране и благоговение,

правейки ни свободни и; правилно разбрана, теософията ни показва насоки, които можем да възприемем, отваря ни дълбините на живота и, като мироглед, ни показва начини да трансформираме нашите възгледи и идеи в сигурност, сила и надежда. Тогава няма да се изгубим в трудни моменти, нито ще се удавим в мъката си в тъмни моменти, ако някога сме имали привилегията да погледнем по-дълбоко в основите на живота и света.

Но за такова приемане на теософското учение не са необходими други доказателства освен тези, които самият живот ни дава стъпка по стъпка. Тези, които се насищат с тези учения и след това подхождат към всички въпроси на живота, разбират, че теософията е не само теория, но и практическа мъдрост за живота и в крайна сметка ценно житейско богатство с безценна стойност.

26. Тайната на човешкия темперамент

Уважаеми присъстващи! Често се казва, че има дълбока истина в твърдението, че най-голямата мистерия от всички е самият човек. Въпреки че тази поговорка често се изрича, в нейната дълбочина, в пълния ѝ смисъл, тя не се разбира. По-скоро пълната мистерия на човека се усеща и усеща достатъчно дълбоко само в най-редките случаи. Всъщност не само човекът се изправя пред себе си като пред значителна, трудна за разрешаване загадка, когато погледне отвъд най-повърхностните неща в живота, но и всеки друг човек се изправя пред нас, по определен и много дълбок начин, като пред загадка на свой ред. И това, което би трябвало да ни интересува особено днес, е, че когато говорим за човешката загадка, не можем да се надяваме, че сме я решили с един-единствен отговор; но ако действаме не теоретично, а в съответствие с живота, трябва да кажем: в тази човешка загадка има по същество толкова индивидуални загадки, колкото са хората по света.

В определени граници всеки човек може да бъде разглеждан като отделен пъзел в рамките на по-големия пъзел на човешката раса. И това, с което ще се занимаваме днес, е тясно свързано с този възглед за човешкото същество: онова своеобразно оцветяване на човешкото същество, онзи фундаментален тон на човешката индивидуалност, който срещаме у един човек по един начин, у друг – по различен, и който описваме с думата: човешки темперамент.

Всичко, което може да ни просветли за многообразието на човешката природа, е обхванато от тази дума и можем да се надяваме, че ако успеем да хвърлим малко светлина върху мистерията на човешките темпераменти, можем също така да се доберем до решението на човешкия пъзел в най-разнообразните му форми. Разбира се, когато подхождаме към този човешки пъзел не по общ, теоретичен начин, а по жив, индивидуален начин, не бива да се поддаваме на голямата илюзия, че външното познание за човека, едно просто сетивно-физическо познание за човека, някак си ще ни доведе до разрешаването на човешката загадка в най-разнообразните ѝ форми. Ако подхождаме към този човешки пъзел индивидуално и изпълнено с живот, тогава не бива да се поддаваме на голямата илюзия, че външното познание за човека, едно просто сетивно-физическо познание за човека, би могло някак си да ни отведе по-нататък.

За духовно-научно или, да кажем, теософско разглеждане, както често сме имали възможност да споменем тук, човешкото същество е много разнообразно съставено същество и ние го разбираме само ако не гледаме само външната му страна, това, което очите виждат и ръцете докосват, това, което външните сетива могат да възприемат, това, което човешкият, обвързан с мозъка ум може да анализира, но можем да се надяваме да разберем напълно човека малко по малко, ако разгледаме и свръхсетивните аспекти на човешката природа. И тъй като често се е

казвало кои са членовете на човешката природа, днес е необходимо те да бъдат споменати само накратко, доколкото е необходимо да го направим, за да можем след това да навлезем в разглеждането на човешките темпераменти.

Това, което очите виждат, ръцете хващат и физическите органи могат да възприемат в човек, е в края на краищата само най-външната връзка на човешкото същество за духовно-научно наблюдение, връзката на човешкото същество, която то споделя с цялата привидно безжизнена минерална природа около него. Отвъд това имаме следващата връзка на човешкото същество, връзка, която не може да бъде възприета от външните сетива, която вече принадлежи към свръхсетивните, невидими връзки на човешката природа. И докато наричаме това, което човекът има общо с неживата природа, физическо тяло, ние наричаме това свръхсетивно първо етерно или жизнено тяло. Намираме го във всяко живо същество, в растенията, които то прониква и организира точно толкова, колкото и в хората, и в животните. В духовната наука не говорим за това етерно или жизнено тяло по същия начин, както материалистите говорят за живота, сякаш животът е просто нещо, което възниква като ефект от физическото тяло и взаимодействието на силите и веществата на физическото тяло. Не, за духовната наука това етерно тяло не е само нещо независимо, нещо, което съзнанието на човешкото същество, което може да вижда зад света на сетивата с ясновидство, наистина вижда като реалност, точно както физическите очи виждат физическото тяло, но това етерно тяло е всъщност това, което стои в основата на физическото тяло като първо, като действителен създател. Физическото тяло не е причина, а следствие от по-финото, етерното или жизненото тяло. Точно както – този образ е бил използван и тук често – точно както за някой, който погледне в съд, в който има вода, ледът може да се кондензира от тази вода на бучки, така и духовното е около нас, а физическото е кондензацията на духовното. Така, в човешкото етерно тяло, физическото тяло, с всичките си вещества и сили, е кондензация на етерното тяло. И така е с всички живи същества.

Трета връзка в човешкото същество, която той има общо само с животните, е така нареченото астрално тяло, носител на похотта и страданието, радостта и болката, желанията, импулсите и страстите, идеите и мислите. Астралното тяло е носител на всичко, което се движи нагоре и надолу в човешката душа. Точно както физическото тяло е уплътняване на етерното тяло, така и астралното тяло е уплътняване на астралното тяло. Възражението, повдигнато от материалиста, е много евтино: Можете ли да си представите, че някъде по света има страсти, мисли, чувства, желания и страдания, които летят свободно? Не трябва ли те да са обвързани с физическо тяло? Разбира се, ако някой има съд с вода пред себе си и започне да вижда едва когато водата се е кондензирала в лед, тогава той може да отрече водата. Така че материалистът е напълно прав, когато казва, че за него съществува само физическото; но този, който разпознава висшите органи на

човешкото същество, които Гьоте описва като духовни очи, трябва също да признае, че нашият свят е изпълнен всъщност само с осезаемо и видимо съдържание, но със същности, с процеси, които съществуват само в страсти, импулси и желания, които се преплитат едно с друго и могат да се кондензират в етерното и физическото. Накратко, ние разграничаваме третия крайник в човешкото същество, така нареченото астрално тяло, носител на похотта и страданието, радостта и болката, желанията и мислите.

И като четвърто звено, ние винаги сме разпознавали в човешкото същество това, което обхваща името на човешкото същество, което може да звучи само отвътре, ако трябва да обозначи това, към което се прилага; като четвърто звено ние обозначаваме носителя на човешкото его, на човешкото самосъзнание. Азът може да назове само себе си; само отвътре може да си даде името „Аз“; името „Аз“ не може да достигне до ушите ви отвън, ако трябва да означава вас.

Това е само груба скица на това как си представяме човешкото същество като четиричленно същество. Всички тези аспекти взаимодействат по най-разнообразни начини. Азът влияе върху физическото, етерното и астралното тяло, астралното тяло върху Аза, физическото и етерното тяло и така нататък. Тези четири члена на човешката природа са в постоянно взаимодействие. Важно е, освен това взаимодействие, което винаги може да се наблюдава от ясновидското съзнание по време на будно състояние, да разгледаме и промените, които могат да настъпят в контекста на тези четири члена, на първо място онези промени, които се случват всеки ден при редуването на будното дневно съзнание и спящото съзнание.

Когато човек заспи, физическото и етерното му тяло остават в леглото. Астралното тяло и егото си тръгват. На сутринта егото и астралното тяло се потапят обратно в етерното и физическото тяло и използват органите, чрез които околната среда може да се възприеме като физическа. Човекът съществува и през нощта, дори ако около него се разпространява безсъзнание. Той просто не може да види нищо, защото в сегашното си състояние на развитие няма духовни уши и очи в астралното си тяло. Той трябва да използва физическите органи и може да го направи само ако се потопи във физическото тяло. Това е промяната, през която човек преминава ден след ден. Човешката природа претърпява още една промяна, промяната, която се характеризира със смислените думи, които по същество вече обхващат голяма част от човешката мистерия: раждане и смърт – или живот и смърт.

Днес отново трябва накратко да си припомним какво се случва с човек, когато премине през мистериозния портал на смъртта. Не е като когато човек заспива. При смъртта физическото тяло остава като труп, а Азът, астралното тяло и етерното тяло се отделят от този труп. Това, което не се случва между раждането и смъртта, етерното тяло да напусне физическото тяло, се случва при смъртта. От това можем да видим, че през целия живот, и всъщност както по време на будно състояние, така и по време на сън, етерното тяло е борец срещу разпадането на физическото тяло.

Където етерното тяло не се бори срещу разпадането, физическото тяло следва собствените си вещества и сили и се разпада, разлага. Това е природата на физическото тяло, което то разгръща като труп. Това, че не ги разкрива през живота, че не следва химико-физическите сили, както прави при смъртта, се дължи на етерното тяло, което е лоялен защитник срещу разпадането на физическото тяло между раждането и смъртта. И когато човек е преминал през смъртта, тогава, след като е отхвърлил физическото си тяло, той може да продължи да живее в духовния свят с плодовете, които е събрал в живота между раждането и смъртта, които е събрал чрез своите преживявания. Етерното тяло, което се оттегля от физическото тяло, съдържа истински образ на всички преживявания между раждането и смъртта и е нещо като есенция, като екстракт от етерното тяло, което ние вземаме със себе си в следващия живот след смъртта, в живота в духа. Ние вземаме със себе си нещо като екстракт от нашето етерно тяло, което обикновено също се отделя от нас като втори труп след няколко дни, и този екстракт остава с нас за цяла вечност. Той съдържа нещо като кратък откъс от последния живот; ние вземаме това със себе си в бъдещия живот.

Сега обаче все още имаме задача след смъртта. Трябва да преминем през един вид изпитателен период, период на отказване от навика. Можете най-добре да си представите това време, ако започнете от едно просто съображение, ако си кажете: астралното тяло на човека е носител на удоволствието и страданието, на инстинктите, желанията, всички удоволствия. Физическото тяло не е носител на тези неща; то само осигурява инструментите за удоволствие. Самото удоволствие се крие в астралното тяло. Но вие вземате астралното тяло със себе си след смъртта. Веднага след смъртта то е точно както е било приживе. Да предположим, че човек е бил гурме. След смъртта той все още има астралното си тяло; то винаги копнее за вкусни хапки. Но няма възможност да задоволи този копнеж. Той може да бъде задоволен само ако имате вкус. Физическото тяло се изхвърля, така че астралното тяло жадува за удоволствията на живота след смъртта. Същото е и с всичко, което може да бъде задоволено само с физически инструменти. Всичко това трябва да се отучи в рамките на определен период от време.

Този период на отвикване, през който човек се научава да не желае повече нищо, което може да бъде задоволено само от физическите органи, обикновено се нарича време на желанията, Камалока. Защото, когато човек е преминал през този период на отвикване, когато вече не желае нищо, което може да бъде задоволено само от физическите сетива, тогава той изхвърля третия труп. Първо той е изхвърлил физическото тяло, след това етерното тяло, което се разтваря няколко дни след физическата смърт, и след това изхвърля неизползваемата част от астралното тяло. И тогава човекът е това чисто духовно същество, което преминава през период на чисто духовен живот.

Преходът от периода на отбиване от физическите страсти се усеща в това, че човек първо изпитва, като най-съкровена част от своя опит, нещо, което може да се опише като чувство на блаженство. Сега започва времето, когато той работи за ново съществуване, когато започва да прилага наученото в предишни животи, това, което е получил като плод, и постепенно да го развива в духовен архетип, чийто образ може да стане следващият живот. Сътворението винаги е свързано с чувство на блаженство. И това сътворение, в което постепенно формираме архетипа за следващо съществуване, е върховно блаженство. Няма дори да говорим за блаженството, свързано с всяко духовно производство, но има блаженство, когато само - простите сравнението - кокошката участва в производството на новото пиле. Има блаженство, което прониква в едно същество в цялото творение. Следователно това е и блаженство, което човек изпитва, когато е свободен от всички ограничения на физическия свят, когато обединява всичко духовно, което, когато е духовно развито, води до ново съществуване на тази земя.

Когато човешкото същество е развило напълно духовното си ядро, което отнема много време, тогава спускането във физическия свят започва отново и тогава човекът се обгражда с три нови тела. В зависимост от качествата на човека, веществата от астралния свят се прикрепят, образувайки новото му астрално тяло. Можем да сравним това образуване, да речем, когато сме разстинали метални стружки върху тънка пластина и сме прокарали магнит отдолу; тези метални стружки след това се подреждат във всякакви форми, в които след това блестят. По същия начин астралната субстанция се подрежда около духовно ядро по време на спускането.

След това човекът е отведен до двойка родители и чрез връзката на това духовно ядро на съществото, което е включило своята астрална обвивка, с това, което се случва между родителите, се формират по-нататъшните човешки обвивки около това ядро на съществото на човека. Във взаимодействието на това, което се спуска с родителите, се формират ново етерно тяло и ново физическо тяло около спускащото се, така че всеки път, когато видим човек да навлиза в съществуване, трябва да си кажем: Това човешко същество получава от две страни това, което всъщност е за това земно съществуване. Вътрешното същество се спуска от духовни висоти. Тъй като човешкото същество е духовно и астрално, то се спуска от по-висши светове. Чрез това, което се наследява от поколение на поколение, от предци на потомци, се формира това, което виждаме като външна обвивка около човешкото същество, но също така и голяма част от това, което принадлежи на етерното тяло, на бореца срещу разпадането на физическото тяло.

И сега, след като осъзнахме, че човешкото същество е формирано от две страни, нека се запитае какво би се случило, ако едната или другата крайност надделее. Нека приемем, че човек носи със себе си само няколко качества от духовните висоти, тогава и астралното му тяло би имало малко по-богато съдържание, а това,

което е структурирано около човека като етерна и физическа обвивка, би имало поразителен ефект. Тоест, човек, който носи със себе си само бедно съдържание, би бил във всички свои предци повторение, така да се каже, в линията на наследството. Колкото по-богато е съдържанието, което човек носи надолу, толкова повече това, което отива от предците към внука, това, което лежи в линията на наследството в общи сходства, толкова повече то се вкарва в индивида, който се променя. Хората, които слизат в бедност от духовна гледна точка, са, така да се каже, обзети от външното, което се затваря около тях чрез раса, племе, семейство и класа. Те имат характерните черти на своя народ, своето семейство. Хората, които слизат с богато съдържание, със значително вътрешно развитие на силата, се появяват като рязко дефинирани личности. Те също така поглъщат това, което преминава от предците към потомците, но сходството отстъпва пред индивидуалните черти, които са следствие от духовното развитие на индивидуалността. Можем да видим това, когато погледнем „примитивните“ хора или особено когато обърнем духовния си поглед обратно към първобитните времена на земята. Хората от една нация си приличат. Защо си приличат? Защото хората, възплътили се в такива първобитни времена, са преживели малко минали етапи на съществуване, научили са малко в по-ранните етапи и следователно носят малко със себе си от духовното. При по-развитите народи имаме по-развити етапи; там намираме хора, които имат много, много животи зад гърба си, които са погълнали богати, богати плодове от по-ранни животи и следователно носят в духовното това, което са носили като плодове през много животи, и оформят индивидуално съществуване за себе си. Но всяко човешко същество в настоящия ни период на човечеството трябва, така да се каже, да направи този компромис; то трябва да се спусне и да се облече във физическа обвивка, която трябва да вземе от линията на наследството. Тази двойственост присъства във всяко човешко същество и образува едно цяло. От една страна, човекът е подобен на това, което се е предало на предците му; от друга страна, той е самостоятелно същество. Разбира се, материалистичното мислене възразява срещу подобни неща. Например, казва се: О, какво говорите за низходящия човек; всичко е наследено! Можем да открием качествата на най-великия гений и у нашите предци. Има хора, които вземат Гюте или Лайбниц или този или онзи човек и ги изследват до най-ранните предци, а след това намират характеристиките, които се появяват у гения, разпръснати сред предците, една характеристика у този човек и една у онзи. И така, тези хора ни казват: Можете да видите, че геният се основава единствено на наследството. Геният много рядко се среща в началото на поколението, но обикновено в края му, така че е наследил характеристиките си от своите предци. – Каква странна логика е това! Защото всеки, който разглежда тази логика, ще открие, че тя казва обратното на това, което твърди. Тази логика иска да докаже, че геният наследява характеристиките си. Тя би го доказала, ако можеше да се покаже, че Ето

гений, синът е наследил качествата му, внукът отново и така нататък. Но това не е така. Точно това се отрича. Геният е безплоден. Рядко се случва човек просто да наследи гений. Ако геният е в края на линия на наследяване, това не означава, че тази индивидуалност се слива в своята цялост в линията. Разбира се, физическото и етерното тяло, които са инструментите на човешката същност, идват от линията на наследяване и не е изненадващо, че те показват характеристиките, които могат да се прочетат заедно тук или там. Това е също толкова умно, колкото да кажем на някой, който е паднал във вода и е бил изваден: Този е мокър. Това е очевидно. Така е и с характеристиките, които човек наследява. Логиката, която обикновено се прилага, за да се опровергае по някакъв начин добре установеният факт, че човек се слива от двете линии, едната от които върви от поколение на поколение и се нарича раса, народ, племе, семейство, но другата се намира в духовния свят, където човек напредва от живот в живот и в дълги периоди между смъртта и новото раждане се подготвя за това ново раждане в чисто духовен свят, е погрешна. Тези две линии се сливат.

Как се създава съгласието между това, което идва от духовния свят, и това, което се намира в линията на наследство и се определя от думи като хора, семейство? Как се създава баланс? Този баланс може да се създаде само чрез факта, че качествата, които отличават хората с принадлежността им към раса, племе, семейство, се противопоставят на други, които са им подобни, и се комбинират с тези, които идват отдолу. Ако бяхме само автоматите, които се възпроизвеждат в линията на наследството, щяхме да кажем: Такива сме. Търсим нагоре по линията на предците и откриваме качествата, които са във физическото и етерното ни тяло, у нашите предци. Откриваме не само формата на носа и челото, цвета на косата и физиономията у нашите предци, но и вътрешни качества, които се доближават до това, което може да се опише с думата „морален“, които се наследяват. Има понятия, например за усещанията и чувствата, които са присъщи на това семейство, онази раса или онова племе. Как се размножават? Ако размножаването се осъществяваше само от физическо тяло на физическо тяло, тогава хората щяха да си приличат само по отношение на това. Фактът, че те също така са съгласни в такива качества, които са характерни черти на едно племе, произтича от факта, че етерното тяло принадлежи на това, което също продължава през поколенията. И точно както физическото тяло реагира отдолу нагоре върху етерното тяло, тези свойства на физическото тяло отдолу нагоре се отпечатват върху етерното тяло, след като то се формира, те се превръщат в расови особености. Първоначално физическото тяло е възникнало сякаш чрез един вид кондензация на етерното тяло. Но щом е там, то абсорбира впечатления от външния свят. Те от своя страна оказват влияние върху етерното тяло и доколкото оказват влияние, те се предават по линията на наследството. По този начин етерното тяло на всеки човек е надарено с

много специфични, типични, стереотипни, дори расови характеристики, поради факта, че последният е, така да се каже, потомък на някакъв прародител. Духовното ядро на човешкото същество, в което то слиза във физическия свят, трябва да се адаптира към това, което му е достъпно в този физически свят като покритие. Това трябва да предложи нещо, което е свързано със свойствата на етерното тяло. С други думи, низходящото его вече трябва да може да отпечата такива свойства в етерното тяло, че етерното тяло, чрез тези свойства, отпечатани върху него отгоре, от астралното тяло, да може да образува компромис между това, което идва отдолу, и това, което идва отгоре. Когато човек навлезе в ново съществуване, в етерното тяло, което е свързано с физическото тяло отдолу, се сливат определени качества, а през него отгоре протичат други качества, които се отпечатват върху него от низходящото астрално тяло.

Свойствата, които се отпечатват върху етерното тяло от низходящото астрално тяло, установяват човешкия темперамент. Именно там се намира темпераментът. Човекът носи този темперамент със себе си. Той все още не го притежава, когато има само астрално тяло; той го има, защото това астрално тяло, докато се спуска, трябва да се свърже с етерното тяло, което има определени характеристики на расата, на народа. Тъй като развива определени качества, така да се каже, които съответстват на нисшата природа, но са подходящи и за оригиналните, основни характеристики на човешкото същество, темпераментът е нещо, което е едновременно индивидуално и което, така да се каже, хвърля своя тон върху общите характеристики, които човешкото същество споделя с расата, племето и семейството. Ако бяхме наследили само особеностите на расата, племето и семейството, щяхме да бъдем средни фигури; ако бяхме дошли отгоре с нашата основна природа и сега трябваше да се вмъкнем в нея, така да се каже, тогава малко би се вписало. Това, което носим със себе си, това, което може би сме развили преди хиляди години, не би съвпадало добре с това, което откриваме. Това, което може да се адаптира като индивид към стереотипното общо отдолу, е темпераментът.

По този начин, чрез своя темперамент, човекът се освобождава от това да бъде напълно индивидуално същество. Защото чрез своя темперамент човекът смекчава пълния си инат като индивидуално същество, притъпявайки го. Но в същото време той премахва стереотипната природа. Следователно, ние също виждаме, че темпераментите на хората възникват от смесването на няколко основни темперамента.

Всички познавате тези четири основни цвята на темперамента, които се наричат меланхоличен, флегматичен, сангвиничен, холеричен. Всъщност има не само тези четири, а седем нюанса на темперамента. Само холеричният темперамент е принципно отделен. Сангвиничният, флегматичният и меланхоличният темперамент имат активна и пасивна страна, така че се срещат по два начина. Това дава седем

цвята, точно както седем цвята могат да бъдат разграничени в дъгата, седем тона в музикалната гама. Осмият е просто повторение на първия тон. Но това би трябвало да ни тревожи по-малко. Трябва да осъзнаем, че никога не можем да припишем нито един от тези темпераменти на един човек, а че всеки човек е смесица от всички тези темпераменти; само преобладаващият от четирите го прави да изглежда меланхоличен, флегматичен или сангвиничен и в зависимост от това го описваме като такъв или онази. Меланхоликът съдържа останалите, само че те отстъпват в сравнение с основното настроение на меланхолика. Можете лесно да докажете това, като погледнете например някой като Наполеон; Той със сигурност имаше холеричен темперамент. Помислете колко флегматичен беше в много специфични неща, които не го интересуваха. Можеше да бъде много флегматичен в определени области. Човек има една отличителна черта, но тя е съставена от четирите, или по-скоро седемте, основни цвята на темперамента.

Сега възниква въпросът: кога човек е предимно меланхолик, флегматик, сангвиник, холерик? Вече беше казано във въведението, че всички аспекти на човешката природа взаимодействат помежду си. По този начин всички висши аспекти на човешката природа взаимодействат с физическото тяло. Ако човешкото същество нямаше его, нямаше индивидуално конституирано его, тогава кръвта му и цялото кръвообращение нямаше да са такива, каквито са. Кръвообращението е израз на егото. Егото е чисто духовно, но ефектът на това духовно, това его, е кръвта в цялото му кръвообращение. Как кръвта циркулира в нас е израз на нашето его. Израз на астралното тяло е нервната система – поне един израз. Израз на етерното тяло е жлезистата система. Само това същество може да има жлезиста система, която е пронизана от етерно тяло; защото етерното тяло пронизва физическото тяло с жлезистата система, която е необходима за целия живот, за хранене и размножаване. Само същество, което има астрално тяло, може да мисли и чувства, защото астралното тяло прониква във физическото тяло с нервна система. И само същество, което е его, може да има кръвообращение, защото това е физическият израз на егото. По този начин всеки крайник, който причисляваме към висшите крайници, има ефект върху физическото тяло. Но обратното, физическото тяло има ефект обратно.

Видяхме, че темпераментите имат своя специфичен израз в етерното тяло. Чрез това равновесие, което се осъществява между това, което се отпечатва в етерното тяло отгоре, когато човек се спуска, и това, което влиза в етерното тяло отдолу под формата на определени качества, възниква темпераментът. Ако в определено въплъщение човек има физическо тяло, което прави по-силно впечатление върху етерното тяло, отколкото астралното тяло и егото, тогава в този човек се развива това, което се нарича меланхоличен темперамент. Поради природата на низходящото астрално тяло, тъй като то, така да се каже, не владее напълно законите на физическото тяло, това физическо тяло, с цялата си тежест, оказва

влияние върху етерното тяло и така възниква меланхоличният темперамент. В частност, в случая на човек, това трябва да е онази част от физическото тяло, която е физическият инструмент на мисълта, на духовния живот като цяло, която в случая на меланхоличния темперамент има обратна сила върху етерното тяло, върху цялостните житейски обстоятелства на човека. Следователно, човекът, който чрез своето астрално тяло и его не може, така да се каже, да овладее физическия мозък, който иначе е физическият инструмент за мисли, ще бъде под контрола на своите мисли. Физическото тяло принуждава етерното тяло да прави това, така че човекът не е господар на мислите си, а бива управляван от тях.

Това е причината за склонността на меланхоличния човек да се впуска в мрачни мисли. Той се влачи след купищата си от мисли и чувства, които непрекъснато се връщат, защото физическото тяло има преобладаващо влияние върху етерното тяло. И където физическото тяло има преобладаващо, т.е. твърде голямо влияние върху човека, където животът му се окаже такъв, че не може да бъде напълно контролиран от висшите крайници, последствията от това са очевидни, дори когато стават патологични. Това е само следствие от факта, че висшите членове на човешката природа не могат да упражняват пълното си господство над физическото тяло, когато например се появят епилептични припадъци или нервни главоболия. Веднага щом меланхоличният характер се насочи към патологичното, подобни неща могат да се случат.

Ето защо в Гърция, където все още са имали ясновидски чувства, са наричали човек меланхолик, когато най-плътната част е имала най-преобладаващо влияние. Физическото тяло е това, което хората имат общо с минералните същества, които са групирани под понятието за земята. Древните гърци все още са знаели това, което днес вече не е известно, а именно, че човешкото физическо тяло е образувано от различните му течности. Те не са били просто разглеждани като нещо физическо, нито са били изследвани само в химическата реторта. По-скоро е било известно, че те са в основата на всичко духовно. Затова са определяли този темперамент, при който физическото тяло упражнява преобладаващо влияние, като черен - *melas* - като меланхоличен темперамент, защото се е виждало отделянето на сокове в човека, което причинява жилавостта на физическото тяло, при което последното се отдръпва от нормалните влияния на висшите крайници и по този начин прави човека тъмно, интроспективно същество. Защото чрез висшите си членове човек принадлежи към много по-голяма цялост. Чрез етерното и астралното си тяло и своя Аз, той би се чувствал принадлежащ към великото цяло, великия космически Аз, Божеството. Именно това, което е духовното същество на човека, го прави личностен, тъй като е затворен в кожата на физическото си тяло. Ето защо меланхоликът намира за толкова трудно да се откъсне от физическото си съществуване, защото този физически аспект упражнява преобладаващото влияние.

Ако етерното тяло не е силно повлияно нито от физическото тяло, нито от астралното тяло и Аза, ако импулсите на семейството, особеностите на расата, не са силно изразени, ако няма силно въздействие върху етерното тяло отгоре и отдолу, ако то остане неутрално, така да се каже, тогава възниква флегматичният темперамент. Флегмата е балансираната част от етерното тяло. В този случай нито физическото, нито астралното тяло и Азът имат особено силно въздействие. В този случай човекът има балансираната флегма от силите на етерното си тяло, които преминават през него. Можете да видите това във физическата форма на тялото, която можете да видите проектирана навън. Можете да видите как при флегматичния човек етерното тяло не получава силни влияния отгоре или отдолу и затова това, което е излишно в живота, се отлага в мазнините. Можете да видите във всеки детайл последствията от това, което трябва да видим в духовното; физическото е във всеки детайл израз на духовното. Можем да разберем физическото само ако схванем духовното.

Когато разпределението на способностите е такова, че астралното тяло има преобладаващо въздействие върху етерното тяло, правейки неговите впечатления особено силни и потискайки това, което идва от физическото тяло, тогава възниква това, което наричаме сангвиничен темперамент. Тук астралното тяло е активно; надигащите се чувства и усещания са живи и оживени. Човекът е отворен за всички впечатления от външния свят. Скоро ще чуем, че егото съдържа образите, които възникват в астралното тяло и имат свой физически инструмент в нервната система, и че кръвта, изразът на егото, което ги съдържа, е физическа. Всъщност кръвта и нервната система работят заедно по много странен начин. Представете си, че кръвта отслабва. Какво се случва? Появяват се фантастични образи, халюцинации, фантазии, които не съответстват на реалността. Правилните задръжки за тези халюцинаторни и въображаеми сили се формират физически от кръвта и духовно от егото. Няма нищо патологично в сангвиничния човек, но затова той е отворен за всички впечатления от външния свят, защото действителното егото все още не изглежда достатъчно силно. Това, което изглежда силно, е астралното тяло и нервната система. Ето защо сангвиникът е отворен за всички впечатления; ето защо сангвиникът е подвижен, защото астралното му тяло е подвижно. Вижте сангвиничната походка на сангвиническото дете, как подскача, как се интересува от това и онова. Ако не беше така, че детето се интересува последователно от това и онова, тогава впечатленията щеше да се регулират от егото и кръвта.

Такъв е случаят с холерика. Когато Азът и кръвта му са активни, преобладаващо активни и въздействат върху етерното тяло, тогава това установява холеричния темперамент, който отива твърде далеч в обратната посока, който не се втурва от образ на образ, а вместо това развива сили, които ограничават промяната. Тези сили са там с него.

Така виждаме как се учим да разбираме различните нюанси на темперамента, които са причинени от въздействието на това, което идва отгоре и отдолу. Ако влиянието на физическото тяло върху етерното тяло преобладава, резултатът е меланхоличен темперамент; ако етерното тяло е неутрално, флегматичен темперамент. Ако астралното тяло е особено активно вътрешно, имаме сангвиничен темперамент, а ако на егото е дадено предимно правото на господство в човешката индивидуалност, тогава резултатът е холеричен темперамент.

След като сте схванали тези неща в духовното, ще ги откриете ясно проявени и във физическото. Представете си холерични хора, хора, в които Азът е силно развит. Те съдържат астралното тяло. И сега това е първоначалният създател на физическото тяло. Астралното тяло има нуждата, копнежа, да направи физическото тяло възможно най-стройно, да го развие възможно най-разнообразно. При холеричните хора егото работи срещу това, като по този начин ограничава растежа. Сега се огледайте около холеричните хора и ще видите потиснатия растеж на физическото тяло. Бих искал да насоча вниманието ви към картината на смърч, който е бил холеричен човек; той е имал точно този израз във физическото тяло; и трябва само да спомена Наполеон и изражението на дребната, набита фигура. И тук е изразен съдържаният растеж.

В частност, характеристиките на темперамента се разкриват именно в това, което човекът може да даде чрез своята индивидуалност, може да даде в контраст с това, което като цяло го характеризира. Можете да видите как човешкото същество се слива от тези две течения. Човекът има здраво установени форми в себе си; това, което е постоянно, сковано в изражението на лицето, е наследено. Това, което е подвижно, се превръща в израз на индивида, който произлиза от духовното.

Именно в този подвижен елемент е заложен темпераментът. Чертите на лицето могат да бъдат израз на скованост, на това, което е наследено; погледът идва от индивидуалността на човека. Погледът е израз на темперамента: пронизителният поглед на холерика, неспокойният поглед на сангвиника, съдържаният поглед на меланхолика и скучният поглед на флегматика. Що се отнася до мен, погледнете формата на краката. Тези, които са ценители, биха могли да кажат, че тази порода има тази форма на краката, друга - онаква. Но е различно, когато става въпрос за ходене. В това имаме индивидуален израз. Най-много основните форми на походката показват расовия характер, но иначе индивидът се включва в нея. Следователно, походката е нещо като посредничество между индивида и общото. Можете да видите подскачащата походка на сангвиника, твърдата походка на холерика, тежката стъпка на меланхолика, която е причинена от тежкото физическо тяло с преобладаващото му влияние върху етерното тяло, и можете да видите небрежната походка на флегматика. Във всички характеристики, където индивидът играе роля, се разкрива полуиндивидуалното, защото трябва да балансира с общо расовото в човека; темпераментът играе роля тук.

Ако сега разберем тази тайна на темперамента и как той действа, тогава, от една страна, ще си кажем: О, именно в тези фини особености на човешкото същество виждаме как можем да разберем човека само ако разбираме не само физическото тяло, но и цялото същество. А от друга страна, това ни показва и колко е необходимо да знаем всичко това, когато работим върху човек, като насърчаваме неговото развитие. От други лекции знаем, че физическото тяло се развива до седемгодишна възраст, етерното тяло оттогава до четиринадесетгодишна възраст, а след това астралното тяло и Азът. Отделните части са взаимосвързани. Следователно виждаме, че можем да схванем правилното нещо само ако се вслушаме в особената природа на химическия състав - така да се каже - на темпераментите, да чуем нещо от уникалния отпечатък на развиващото се човешко същество. Само по този начин можем ние, като преподаватели или съветници, да култивираме човешката природа, ако разберем този уникален, почти химичен състав, който ни се представя чрез четирите темперамента. Наистина, точно както всяко човешко същество е съставено от четири елемента - физическото, етерното, астралното тяло и Аз-а - така и влиянията на тези четири се смесват и ни се показват във всички възможни нюанси, които могат да бъдат проследени до тези четири или седем темперамента. И сега виждаме - защото такава множествена смес може да бъде - как всеки отделен човек може да бъде загадка и как само ако схванем човека по жив начин, можем да го разберем. Ако възприемаме всеки човек като загадка, тогава ние наистина се изправяме пред него за първи път. Темпераментът не е нещо теоретично, а нещо, което работи от човек на човек. Ние не само ще искаме да разгадаем човешкото същество с ума си, но ще приемем целия човек и ще му позволим да ни възприеме като загадка. Тогава ще подхождаме към човешкото същество с пълно уважение и любов, когато възприемаме неговата или нейната индивидуална природа по такъв начин, че той или тя в крайна сметка да ни се яви като загадка, на която се удивляваме и ѝ се възхищаваме, но която схващаме в нашето възприятие, в начина, по който подхождаме към всеки индивид чрез нашето уважение и любов, чрез нашата признателност. О, има и други загадки, освен тези, които се решават само с ума. Хората са загадки и те не се решават само с ума, а начинът, по който ги ценим, почитаме и уважаваме, как подхождаме към тях с нашите чувства и как действаме за тях, това също е начин за решаване на загадки и ние ще се развиваме по този начин, когато се научим да усещаме как индивидът се смесва с общото чрез неговото междинно нещо, темперамента. Всъщност виждаме два потока, които текат заедно в човешкото същество, когато то навлиза в това земно съществуване. И виждаме едновременно, че тези течения трябва да работят заедно, за да донесат плодове през този живот, да ги вземат със себе си за следващ живот, да ги изживеят в ново въплъщение. В човека има промяна и има вечност. Вечното ядро се издига от духовен свят в духовен свят; но това, което се променя, не се преживява ненужно. В

баланса между темперамента и расовия характер ние създаваме плодовете от нашето етерно тяло, които носим със себе си през целия ни следващ живот. И затова е абсолютно вярно и за тази област, че свободата съществува редом с необходимостта, че ние навлизаме в живота чрез сливането на двете течения и сме оформени от необходими закони, но че нищо не се разрушава от това, което самите ние оформяме в рамките на нашата индивидуалност и общото.

Свободата и необходимостта са еднакво красиви, едната толкова, колкото и другата, изразени в словото на Гьоте - стига да го разберем напълно - което е предназначено да ни каже как законът преминава през човешката природа; когато видим как темпераментите взаимодействат в своята химическа смес, тогава откриваме, особено в тази мистерия на човешкия темперамент, истината за това, което Символът на Гьоте казва толкова красиво и с което искаме да заключим:

Точно както в деня, в който си се родил,
слънцето поздрави планетите,
ти веднага процъфтя и процъфтя
според закона, по който си се появил на бял свят.
Такъв трябва да бъдеш, не можеш да избегнеш това!
Така са казали сибилите, така са казали пророците,
и никакво време, нито сила не те разчлениха

27. Проблеми с храненето

В миналото съм говорил тук по различни теми, свързани с духовния живот. Затова днес може би е позволено да засегна една по-прозаична тема от гледна точка на духовната наука. Проблемите на храненето несъмнено предлагат по-светска тема от многото, които чухме тук. Ще се види обаче, че особено в нашата епоха духовната наука има какво да каже дори по въпроси, които пряко засягат ежедневието.

От една страна, духовната наука е обвинявана от онези, които я познават само отвън, че се стреми твърде високо към духовните сфери, като по този начин губи твърдата почва под краката си. От друга страна, обратното може би може да се чуе отново от онези, които са се запознали с духовната наука или антропософията само чрез една-единствена лекция или брошура. То се състои в твърдението, че антропософите са твърде загрижени и говорят твърде много за въпросите какво трябва да ядат и пият. В някои отношения тези критици биха могли да бъдат наречени идеалисти, тъй като вярват, че гледат на обикновените аспекти на живота от определено възвишено ниво. Те повдигат това възражение по-специално, като заемат позиция, която може да се изрази по следния начин. „Какво яде и пие човек е маловажно. Няма значение каква храна приема човек, по-скоро човек трябва да се издигне над материалното измерение чрез силата на духа си.“ Дори един добронамерен идеалист би могъл да отправи това възражение срещу антропософите.

Е, във време, когато тези въпроси се обсъждат широко от други ъгли, може би е интересно да чуем какво казва духовната наука по въпроса.

Немският философ Лудвиг Андреас Фойербах е този, на когото се приписва изразът „Човек е това, което яде“. Много значими мислители са се съгласили с Фойербах, че това, което човек произвежда, е основно резултат от храната, която е погълнал, а действията му са повлияни от храната, абсорбирана по чисто материален начин чрез храносмилането му. При толкова много дискусии за храненето, някой може да си внуши, че човекът всъщност физически не е нищо повече от това, което яде. Сега ще имаме няколко неща, които да кажем по този въпрос.

Трябва да се разбираме точно по отношение на целта на днешната лекция и намерението зад нея. Ние не агитираме в полза на определени тенденции, нито се опитваме да бъдем реформатори. Духовният учен е длъжен да заяви истината за нещата. Неговото отношение никога не трябва да бъде агитаторско и той трябва да бъде уверен, че когато човек е осъзнал истината на това, което казва, тогава ще продължи да прави правилното нещо. Следователно това, което имам да кажа, не препоръчва един курс в противовес на друг, и този, който приема, че го прави, ще го разбере напълно погрешно. Ще бъдат посочени само фактите и ще сте ме разбрали правилно, ако осъзнаете, че не говоря нито за, нито против нищо.

Имайки това предвид, можем да повдигнем въпроса от гледна точка на духовната наука дали твърдението „Човек е това, което яде“ няма все пак определено основание. Трябва постоянно да помним, че тялото на човека е инструмент на духа. Обсъждайки различните функции, които тялото трябва да изпълнява, виждаме, че човекът го използва като физически инструмент. Инструментът е безполезен, ако не е правилно настроен, така че да функционира по подреден начин, и по подобен начин телата ни не са полезни за нашия висш организъм, ако не функционират правилно. Нашата свобода може да бъде ограничена, а намеренията – възпрепятствани.

Когато ние, като духовни учени, разглеждаме нашия организъм, можем да се запитае дали не правим телата си негодни за изпълнение на намеренията, стремежите и импулсите на живота си, ако станем обвързани и зависими от телата си чрез неподходяща диета. Не е ли възможно да оформим тялото по такъв начин, че то да се превърне във все по-подходящ инструмент за импулсите на нашия духовен живот? Ще загубим ли свободата си и ще станем ли зависими от телата си, ако пренебрегнем коя е правилната храна за нас? Какво трябва да ядем, за да не бъдем просто продукт на това, което ядем?

Като задаваме подобни въпроси, ние започваме да разглеждаме проблема с храненето от друга гледна точка. Всички знаете, и аз само трябва да наметна за този общоизвестен факт, че от чисто материалистична гледна точка хората непрекъснато използват веществата, които организмите им съхраняват, и следователно трябва да се грижат да ги попълват с допълнителни хранителни вещества. Хората трябва да се занимават с попълването им. Какво тогава може да е по-очевидно от това да се изследват веществата, които са необходими за човешкия организъм, тоест да се открие кои вещества изграждат животинския организъм, и след това просто да се погрижи организъмът да ги получава. Този подход обаче си остава изключително материалистичен. По-скоро трябва да се запитае каква е основната задача на храната на човека и по какъв начин тя всъщност се използва в неговия организъм.

Трябва да подчертая, че това, което казвам за човека, е приложимо само за него, тъй като духовната наука не счита човека за толкова тясно свързан с животните, както естествената наука. В противен случай човек би могъл просто да каже, че човешкият организъм е съставен от протеини, мазнини, въглехидрати и минерални вещества и следователно да търси най-добрия метод за задоволяване на хранителните нужди на човека от тях. Но духовната наука се придържа към принципа, че всяко материално явление, всичко, което се случва във физическия сетивен свят, е само външната страна на духовните процеси. Всъщност дори хранителните процеси не могат да бъдат чисто физически, но като материални процеси те всъщност са външните страни и изрази на духовните процеси. По

подобен начин човекът е единство, въпреки че съставът на физическото му тяло изглежда като конгломерат от химични събития.

Вниманието ни често е било фокусирано върху това как може да се осъществи изкачването от чисто физическото към духовното царство. Често сме чували, че физическото тяло се поддържа от етерното тяло. Това е архитектът на физическото тяло, което не бива да се разглежда така, сякаш в него протичат само химични процеси. Ще сгрешим, ако, наблюдавайки само химичните процеси, просто се запитаме по материалистичен начин какво се случва с химичните вещества. Отвъд етерното тяло, трябва да помним, е астралното тяло. Чрез него се изразяват инстинктивните чувства и в определени отношения различните аспекти на душата. Когато гледаме на човека от гледна точка на духовната наука, откриваме, че неговото етерно тяло, както и физическото му тяло, са взаимопроникнати от неговото астрално тяло. Не трябва да виждаме само едната страна, а да възприемаме и астралното тяло отвъд физическото. Към тях се добавя и егото, четвъртият член на човешкото същество. Имаме цялостния човек пред себе си само когато видим в него това четиричленно същество. Само с цялостния четиричленен човек пред себе си можем да отдадем дължимото на обхвата на проблема за храненето. Едва тогава могат да се дадат отговори на въпроса как тези четири члена на човешкия организъм реагират на влиянието на различни диети.

Сега, всички знаете, че хората ядат храна, получена от растителното, животинското и минералното царство, и с нея поддържат телата си. Нека отново подчертая, заради онези, които са по-тясно насочени към грижата за вътрешния живот, че не говоря нито на мистици, нито на антропософи, които се стремят да се развиват духовно по-специално, а на всички хора. Хората се хранят от животинското, растителното и минералното царство. Трябва да осъзнаем, че растенията представляват пряката антитеза на хората, а животните представляват средната среда между двете. Външният физически израз на този контраст се намира в процеса на дишане. Известен факт е, че хората вдишват кислород, асимилират го и впоследствие го комбинират с въглерод, който накрая се издишва като въглероден диоксид, докато при растенията, които абсорбират въглерод, за да се поддържат, е обратното. В известен смисъл растенията също дишат, но процесът им на дишане има съвсем различно значение за тях. Следователно можем да кажем, че в духовно отношение растението и човекът стоят едно срещу друго.

Можем да осъзнаем още по-добре тази връзка, като имаме предвид влиянието на светлината върху растенията. Ефектът от лишаването от светлина върху растителния живот е добре известен. Същата светлина, която поддържа живота в растенията, ни дава възможност да възприемаме изпълнения със светлина свят около нас.

Светлината е и елементът, който поддържа живота в растенията. Това е физическа светлина, но е и нещо повече. Точно както има духовен еквивалент на всичко физическо, така има духовна светлина и във физическата светлина, която ни

излъчва. Всеки път, когато човек се радва на блясъка на физическата светлина, той може да си каже: „Точно както когато видя друг човек и ми просветва, че в този човек живее духовен еквивалент, така и аз мога да си представя, че в светлината живее духовен еквивалент.“ Всъщност духовната светлина, която прониква във физическата слънчева светлина, е от същия вид и същество като невидимата светлина, която обитава човешкото астрално тяло. Част от духовната светлина, която прониква в космическата сфера, живее в астралното тяло. Тя обаче е физически невидима и в това може да се види, че е противоположност или допълнение на физическата светлина.

Невидимата светлина живее в нас и изпълнява определена задача. Можем да кажем, че тъй като са противоположности, тя е за физическата светлина това, което е отрицателният магнетизъм за положителния магнетизъм. Ние я възприемаме във външния ѝ израз, когато осъзнаем съществуващите взаимовръзки между физическото тяло, етерното тяло и астралното тяло, което от своя страна е проникнато от егото. Често е обяснявано, че през целия живот етерното тяло се бори срещу разпадането на физическото тяло. Хората, както и животните, също притежават астрално тяло и следователно вътрешна светлина. Функцията на тази вътрешна светлина е противоположна на тази на външната светлина. Когато външна светлина освети растението, то изгражда своя жив организъм, като произвежда протеини, въглехидрати и др. Обратно, задачата на вътрешната светлина е да се разгражда и този процес на разпадане е част от дейността на астралното тяло. Наистина има непрекъснато разтваряне и разрушаване на протеините и другите вещества, които консумираме, така че тези вещества се използват в известен смисъл за насочване на контраефекти срещу това, което външната светлина е изградила. Без тази дейност на вътрешно разтваряне човек не би могъл да бъде его същество и само по силата на его природата си той може да има вътрешни преживявания. Така че, докато етерното тяло се занимава със запазването на физическото тяло, астралното тяло се грижи храната, която човек консумира, постоянно да се изгражда и отново да се разрушава.

Без този процес на разпадане във физическото тяло, астралното тяло, в което е инкорпорирано егото, не би могло да живее пълноценен живот в материалния свят. Както видяхме, между хората и растенията протича редуващ се процес, а именно издишване на въглероден диоксид от хората и абсорбиране на въглероден диоксид от растенията; издишване на кислород от растенията и вдишване на кислород от хората. Тези процеси достигат такива крайности само между хората и растенията. Животните нямат индивидуално его, както е при хората, а имат колективно групово его. По този начин животните от един вид имат едно общо групово его, което ги управлява отвън. Съществената разлика между хората и животните се състои във факта, че процесите на разпадане при животните се ръководят от външна за тях същност, докато същите процеси при хората се провеждат от техните индивидуални

вътрешни егота. Освен това, индивидуалното его на човека може постепенно да стане господар на това, което се случва вътре в него.

Нека разгледаме как егото може постепенно да заеме централно място в телесните функции. Нека разгледаме какво прави астралното тяло, когато разтваря веществата, асимилирани от хората. По отношение на храненето трябва да се подчертае съвсем различна гледна точка. Тялото, проникнато от егото, извършва действие по разграждане на веществата и чрез това действие нещо се създава вътрешно. Вътрешната дейност на съзнанието се осъществява по-специално чрез процесите на разграждане на астралното тяло. Действията, дейностите се предизвикват от процеса на разрушаване. Първо, произвежда се вътрешна топлина и второ, нещо, което е по-малко забележимо от вътрешната телесна топлина - физическият израз на вътрешната светлина. Точно както вътрешната топлина, която прониква в кръвта, е резултат от разтварянето на протеините, така и дейността на нервната система е израз на тази вътрешна светлина. По отношение на вътрешната си дейност нервната система също е резултат от процеса на разпадане - не на самите нерви, а на дейността на нервите, действията в нервите, това, което прави възможно въображението и поражда мислене. Именно тази дейност може да се нарече физически израз на невидимата светлина и която се осъществява чрез дегенерацията и разтварянето на веществата.

По принцип, както беше казано, вътрешната телесна топлина се генерира от разграждането на протеините. Вътрешната светлина се произвежда в организма в резултат на протеините. Вътрешната светлина се произвежда в организма в резултат на процеси, включващи мазнини, въглехидрати, нишестета и глюкоза, които също се използват за производството на топлина и вътрешно движение. Във всичко това се съдържа изразът на активността, произтичаща от астралното тяло. Хората не се хранят правилно просто като поглъщат правилното количество храна, а по-скоро когато тези вътрешни процеси могат да се осъществяват по правилния начин. Вътрешният живот се основава на тях. Хората са същества, непрекъснато заети вътрешно с движение и жизненост и техният вътрешен живот се състои от тях. Ако този вътрешен живот не се произвежда по правилния начин, той не може да реагира правилно и тогава човек се разболява.

Правилният вид вътрешна гъвкавост предлага основата за правилното решение на хранителния проблем. Това твърдение сочи към факта, че всички вътрешни процеси, които хората трябва да извършват, трябва да се извършват в обратна посока от процесите на растенията. Човек трябва да започне своите процеси там, където растителните процеси спират. Конкретен пример ще изясни какво означава това. Когато човек яде вегетарианска храна, това изисква много от неговия организъм. Растителната храна не комбинира много мазнини. Човешкият организъм, който е способен да произвежда мазнини, следователно е длъжен да произвежда мазнини от нещо, което само по себе си не съдържа мазнини. С други

думи, когато човек яде вегетарианска храна, той трябва да произведе активност в себе си и да положи вътрешно усилие, за да предизвика производството на мазнини. Той е пощаден от тази задача, когато яде готови животински мазнини. Материалистите вероятно биха казали, че е изгодно за човек да складира колкото е възможно повече мазнини, без да се налага да полага твърде много усилия. И все пак, говорейки от духовна гледна точка, разгръщането на тази вътрешна активност означава разгръщане на действителния вътрешен живот. Когато човек е принуден да произвежда силите, които му позволяват да произвежда мазнини сам, тогава, чрез вътрешната си гъвкавост, егото и астралното тяло стават господари на физическото и етерното тяло. Когато човек яде мазнини, в резултат на това той е освободен от задачата сам да произвежда мазнини. Но ако се възползва от възможността да разгърне собствената си вътрешна дейност чрез производство на собствени мазнини, той се освобождава и по този начин става господар на тялото си. В противен случай, като духовно същество, той остава просто зрител. Всичко, което се случва в него по такъв начин, че той остава пасивен зрител, се превръща в тежка тежест в него и възпрепятства стремежа му да позволи на астралното тяло да оживее напълно. По този начин вътрешната гъвкавост на астралното тяло се сблъсква с вътрешна пречка, ако му е отказана възможността да произвежда собствени мазнини.

Същественият въпрос, който трябва да се зададе сега, е какви вътрешни дейности се предизвикват от кои вещества. Тук ще се опитаме да хвърлим светлина върху взаимовръзките между растителните и месните вещества в човешкия хранителен режим и по този начин да добием известна представа за начина, по който животинските и растителните храни реагират в човешкия организъм.

За човек да яде животински протеини не е същото като да яде растителен протеин. До определен момент вътрешните процеси на животното са доста сходни с тези на човешкия организъм, тъй като животното също притежава астрално тяло. Въпреки че астралното тяло на животното причинява разтварянето на синтезираните вещества на физическото му тяло, човешкият организъм извършва процесите малко отвъд границите, достигнати от този на животните.

Размишлявайки върху животните около нас и като се вглеждаме духовно в техните навици и характеристики, ние, сравнявайки хората с множеството животни, ще открием, разпределени сред животните, разнообразните и многобройни характеристики на хората. Въпреки факта, че човек може да посочи големи човешки различия между различните народи, все пак трябва да заключи, че всеки отделен човек представлява един вид. Хората изглеждат като духовно обединение на всичко, което може да се наблюдава, разпределено в различните животински форми. Ако човек си представи всички индивидуални характеристики на различните животински видове като взаимно допълващи се, той би стигнал до същността на това, което се съдържа в подходяща умереност във всеки отделен

човек. Всяко отделно животно едностранчиво съдържа в себе си нещо от силите, които са хармонизирани в хората, и целият му организъм е устроен съответно. Всичко, чак до най-малката структура на веществата, е така организирано в животинското царство, че е като таблица с човешки характеристики, разстлана пред човек.

Ако човек иска да намери физическия израз на характеристиките на своето астрално тяло, той трябва да се стреми да използва всички негови сили. Той трябва да стане господар на собствените си вътрешни процеси и да активира астралното си тяло по такъв начин, че растителните процеси да продължат навътре. С храната, която консумираме от животинското царство, ние не само приемаме физическото месо и мазнини на животното, но и продукта на неговото астрално тяло, съдържащ се в тези вещества. Когато чрез вегетарианска диета ангажираме девствените сили на нашето астрално тяло, ние призоваваме цялата си вътрешна активност. При месната диета част от тази вътрешна активност се възпрепятства.

Сега можем да разгледаме взаимовръзките между тези два вида хранене от чисто духовна гледна точка.

Ако човек желае да постигне все по-голям контрол над вътрешните процеси в тялото си, е важно той да стане съответно активен във външния свят. Важно е той да развие определени външни качества като издръжливост, смелост и дори агресивност. За да може да направи това обаче, е възможно човек все още да не се чувства достатъчно силен, за да повери всичко на астралното си тяло и да се наложи да се придържа към месна диета.

Може да се каже, че човек дължи всичко, което го освобождава вътрешно, на веществата, получени от растенията. Способностите обаче, които му позволяват да бъде активно ангажиран в земния живот, не е задължително да произлизат от девствената природа на астралното му тяло. Тези качества могат да бъдат извлечени и от месна диета. Този факт, че хората трябва да стават все по-свободни, като същевременно се нуждаят от качества, които могат да придобият с помощта на импулси, открити разпространени в животинското царство, ги е накарал да прибегнат до хранене с животинска храна. Ако се изследват хранителните навици на хората от онези войнствени нации, които са се стремели да развият качества, позволяващи им да разгърнат физическите си сили, обикновено ще се установи, че те ядат месо. Естествено, има изключения. От друга страна, ще се установи, че предпочитанието към изключително вегетарианска диета преобладава сред хората, които са развили интровертен и съзерцателен начин на живот. Тези два аспекта на проблема трябва да се имат предвид. Човек, разбира се, може да приеме и двете диети като панацея, ако желае да пропагандира, а не да действа от знание. Въпреки това, не е без причина смесеното хранене да е станало приемливо за много хора. До известна степен това е трябвало да се случи. Трябва да признаем обаче, че

макар вегетарианската диета наистина да е правилната за някои хора чисто по здравословни причини, здравето на други може да бъде съсипано от нея. Разбира се, говоря тук за човешката природа като цяло, но хората трябва да се разглеждат като индивиди, ако искат да намерят правилния път за задоволяване на нуждите си със зеленчукова или месна диета. Днес екстремната диета с месо естествено носи съответните си резултати. Ако чрез консумация на месо човек се освободи от твърде голяма част от вътрешните си дейности, тогава навътре ще се развият дейности, които иначе биха се изразили външно. Душата му ще стане по-ориентирана към външния свят, по-податлива и обвързана с него. Когато човек се храни от царството на растенията, обаче, той става по-независим и по-склонен да се развива навътре. Той ще стане господар на цялото си същество. Колкото повече е склонен към вегетарианство, колкото повече приема вегетарианска диета, толкова повече ще може да позволи на вътрешните си сили да доминират. По този начин, толкова по-склонен ще бъде той да развие чувство за по-широки хоризонти и вече няма да се ограничава до тесен живот. Човекът, който е фундаментално месояд, обаче, се ограничава до по-тесни перспективи и се насочва по-твърдо към едностранчивост.

Естествено, задача на съвременния човек е да се занимава с двата аспекта, за да не стане непрактичен. Човек може да бъде и толкова напълно непредубеден, че изобщо да няма преценка. Факт е обаче, че всичко, което ограничава хората и ги води до специализация, произлиза от диета с месо. На вегетарианската диета човек дължи импулсите, които го издигат над тесните кръгове на съществуване.

Екстремната диета с месо определено е свързана с нарастващия догматизъм на човека и неспособността му да вижда отвъд границите, в които е роден. За разлика от това, ако хората проявяват повече интерес към храната, идваща от царството на растенията, те биха открили, че са способни по-лесно да се издигнат от тесните си кръгове. Човекът, който изоставя задачата за образуване на мазнини чрез консумация на месо, ще забележи, че така предотвратената дейност издига един вид стена около астралното му тяло. Дори ако човек не е ясновидец, а преценява тези въпроси само със здрав разум, той може да каже от погледа на човека дали той сам произвежда мазнините си. В очите на човек може да се види дали астралното му тяло е длъжно да извика силите, необходими за производството на собствени мазнини.

Сега може да се види как се създават две противоположни характеристики на характера, когато човек се храни с растения или животни. Откриваме, че наистина проникваме в света чрез нашия организъм и трябва отново да се издигнем над него посредством правилния вид храна. Ще дойде време, когато вегетарианската диета ще бъде ценена много по-високо, отколкото е днес. Тогава мисленето ще бъде толкова гъвкаво, че хората ще бъдат склонни да изследват подобни въпроси, знаейки, че това, което днес смятат за глупост, може, погледнато от друга гледна

точка, да има и своите предимства. Тогава те ще осъзнаят, че целият им физически и духовен хоризонт може да бъде разширен чрез вегетарианска диета, като по този начин се противодейства на строгостта на специализацията в тях. Особено в определени области на науката перспективите биха се разширили, ако вегетарианските диети станат широко разпространени.

Нека спомена още няколко примера, за да покажа, че можете наистина са това, което ядат и пият.

Да разгледаме например алкохола, който се получава от растения. Би било твърде дълго да се обясни духовно-научната причина, показваща, че алкохолът произвежда физически и по външен начин от растението точно това, което човек би трябвало да развие физически в себе си чрез своето его, центрирано в него. Факт е, вътрешно възприет чрез духовната наука, че когато човек пие алкохол, той поема специфичната дейност, която иначе принадлежи изцяло на егото на човека. Човек, който пие много алкохол, се нуждае от по-малко храна и тялото му ще се нуждае от по-малко хранителни вещества, отколкото обикновено е необходимо в процеса на горене.

Той извиква сили, които иначе биха били извикани от вътрешното проникване на егото. По този начин човек може да екстернализира дейността на своето его, като влива тялото си с алкохол. Следователно, алкохолът имитира и копира дейността на егото и можете да разберете защо хората се обръщат към него. Доколкото обаче човек замества вътрешното си аз с такъв заместител, дотолкова той става негов роб. Ако е квалифициран по друг начин, човек ще бъде по-способен да разгърне най-добрите сили на своето его, когато се въздържа напълно от алкохол. Чрез пиенето на алкохол се създава вътрешна пречка, зад която се случва нещо, което всъщност би трябвало и би се осъществило чрез дейността на самото его, ако пречката не беше създадена.

Някои храни имат специфичен ефект върху организма. Кафето е пример. Ефектът на кафето се проявява чрез влиянието му върху астралното тяло. Чрез кофеина и последиците от кафето, нашата нервна система автоматично изпълнява функции, които иначе би трябвало да произвеждаме чрез вътрешна сила. Не бива обаче да се твърди, че е полезно при всички обстоятелства човек винаги да действа независимо от астралното си тяло. Хората са същества, които не са зависими само от себе си. По-скоро те са поставени в рамките на целия живот.

Кафето е продукт на растителното царство, който външно е издигнал специфичния растителен процес на по-високо ниво. Следователно, кафето може да поеме определена задача на човека. Обученият поглед възприема, че всичко в дейността на нашите нерви, което е свързано с логическа последователност и правене на заключения, се подсилва от кафето. По този начин можем да позволим на кафето да поеме контрола в изграждането на логически връзки и в придържането към една мисъл, но това, разбира се, е в замяна на отслабване на нашите специфични

вътрешни сили. Това, което имам предвид, може да се види в склонността на клюкарите по време на почивка за кафе да се вкопчват в дадена тема, докато тя се изтощи напълно. Това не е само шега. То демонстрира и ефектите на кафето. Чаят действа по съвсем различен и противоположен начин. Когато се пият големи количества, мислите стават разпръснати и леки. Може да се каже, че основният ефект на чая е да позволи на остроумни и брилянтни мисли, мисли, които имат определена индивидуална лекота, да проблеснат. Така че можем да кажем, че кафето помага на онези, като например литераторите, които трябва да свързват мислите си по умел и изискан начин. Това е положителният аспект на въпроса. Отрицателният аспект може да се наблюдава в клюките на масичката за кафе. Чаят, който разкъсва мислите, е обратното. Ето защо чаят без основание е популярна напитка на дипломатите.

Може би е интересно да се посочи като последен пример една храна, която играе важна роля в живота, а именно млякото. Млякото е напълно различно от месото, тъй като изразява във възможно най-слабата си форма животинския процес, породен от астралното тяло на животното. Млякото е само отчасти животински продукт и животинските или човешките астрални сили не участват в неговото производство. Поради тази причина млякото е една от най-съвършените храни. То е подходящо за хора, които искат да се въздържат напълно от месо, но все още не притежават достатъчно сила, за да работят изцяло от вътрешните сили на астралното тяло. Дори от чисто външна гледна точка може да се види, че млякото съдържа всичко, от което човек се нуждае за своя организъм. Въпреки че това важи само в ограничен смисъл, то няма много общо с индивидуалните характеристики на човека.

Както слабите, така и силните организми могат да получат подкрепа от млякото. Ако човек живееше изключително с мляко за известно време, тогава не само неговите нормални сили биха се събудили, но и това би надхвърлило това. Той би получил от него приток на сили, които му дават допълнителна сила. Би се придобил излишък от сили, които биха могли да се развият в лечебни сили. За да притежаваме сила, тя първо трябва да бъде придобита и в млякото виждаме едно от средствата за развиване на определени сили в себе си. Тези, които са подтикнати от сериозността на живота да развият определени психически лечебни сили, могат да се тренират, за да ги постигнат. Естествено, трябва да помним, че това, което е подходящо за един, не е подходящо за всички. Това е въпрос на индивида. Един човек е способен да го направи, друг не. Човек може, ако желае, да изгради организма си по мъдър начин. Той може да допринесе за разгръщането на свободни, независими вътрешни сили. Така чрез духовната наука се връщаме към споменатата в началото поговорка на Фойербах: „Човек е това, което яде!“

Човек може да се храни по такъв начин, че да подкопае своята невидима независимост. По този начин той се превръща в израз на това, което яде. И все пак

той трябва да се храни по такъв начин, че да стане по-малко роб на хранителните си навици. В това отношение духовната наука може да го насочи.

Неправилната храна може лесно да ни превърне в това, което ядем, но като се проникнем със знание за духовния живот, можем да се стремим да станем свободни и независими. Тогава храната, която ядем, няма да ни пречи да постигнем пълния потенциал на това, което ние, като хора, трябва да бъдем.

28. Темпераменти в светлината на духовната наука

Уважаеми присъстващи, Често повтаряно и оправдано мнение е, че най-голямата мистерия на човека тук, в нашия физически живот, е самият човек. И можем да кажем, че голяма част от нашата научна дейност, нашите размисли и други човешки размисли са посветени на разрешаването на тази човешка мистерия, на това да разгадаем малко от това, от което се състои същността на човешката природа.

Естествените науки, а както вече видяхме в тези лекции, и духовните науки, подхождат към решението на тази велика мистерия от различни страни. Но обикновено, когато говорим за тази човешка загадка, имаме предвид човека като цяло, човека без разлика по отношение на тази или онази индивидуалност. Но има и друга човешка загадка; можем да кажем, че има много, много други човешки загадки. Защото, освен факта, че човекът като цяло е голяма загадка за човека, не ни ли се струва, че всеки отделен човек, когото срещаме, е загадка на свой ред? Колко е трудно да добием ясна представа за различните страни на хората, които срещаме, и колко много зависи от това в живота, за да добием ясна представа за хората, с които влизаме в контакт!

Сега можем само постепенно да се приближим до решението на много индивидуалната човешка загадка, от която всеки човек ни представя по един конкретен начин, защото има голяма пропаст между това, което се нарича човешка природа като цяло, и това, което срещаме във всеки отделен човек. И в тази пропаст виждаме и някои неща, които са общи за цели групи хора. Тези сходства включват онези характеристики на човешката природа, които разглеждаме днес, които обикновено се наричат темперамент на човек. Вярно е, че всеки човек има свой собствен темперамент, но все пак можем да различим определени групи темпераменти.

Говорим за четири човешки темперамента: сангвиничен, холеричен, флегматичен и меланхоличен. И дори класификацията да не е напълно правилна, доколкото я прилагаме към индивида, все пак искаме да разделим хората на четири групи според темпераментите им като цяло. Фактът, че темпераментът на човек, от една страна, се проявява като нещо индивидуално, като нещо, което прави хората различни, а от друга страна, ги обединява в групи, ни доказва, че темпераментът трябва да е нещо, което, от една страна, има нещо общо с най-съкровенията същност на съществото на човек, а от друга страна, трябва да е свързано с общата човешка природа. Темпераментът на човек е нещо, което сочи в две посоки. И затова ще е необходимо, ако искаме да стигнем до тайната, да се запитаем, от една страна: До каква степен темпераментът сочи към това, което се крие в общата човешка природа? - и след това отново: Как той сочи към човешката същност на битието, към действителната вътрешна същност на човешкото същество?

Когато задаваме въпроса, естествено е духовната наука да бъде призована да ни даде прозрение. Защото духовната наука трябва да ни отведе до най-съкровенията същност на човешкото същество. Доколкото човек ни среща на земята, той ни се струва като поставен в общност и отново като самостоятелна единица. Има две линии, които се срещат, когато човек навлезе в земното съществуване. И ето ни в средата на духовно-научното разглеждане на човешката природа. Виждаме потомъка на баща си и майка си, предишните си предци и все по-нататък; човешкото същество е вградено в това, което може да се нарече линия на наследство, и вие знаете, че дълбоко в същността на своето същество, човешкото същество носи в себе си качества, които със сигурност трябва да извлечем от наследствеността. Гьоте също е казал за себе си:

От баща ми имам статурата,
сериозния начин на живот,
от майка ми - веселия характер
и желанието да разказвам истории.

Виждаме как този велик познавач на човешката природа, Гьоте, трябва да се позовава на моралните качества на човек, когато иска да посочи наследствени черти. От това се състои нашата собствена природа. Това е другото течение, в което са поставени човешките същества, за което днешната култура не е много наясно. Духовната наука ни показва какво се влива заедно с това, което ни е дадено по линията на наследството; тя ни води до великия факт на така нареченото превъплъщение - прераждане - и на кармата. Тя ни показва как най-съкровенията ядро на съществото на човек се свързва с нещо, което е дадено по линията на наследството. За духовния учен това ядро на битието е обгърнато във външни обвивки от това, което идва от линията на наследството. И точно както трябва да се върнем към баща си и майка си за качества на човек, които принадлежат на неговия външен вид, така и ако искаме да схванем най-съкровенията същество на човек, трябва да се върнем към нещо съвсем различно, към предишен живот на този човек.

Всеки човек, когато навлезе във физическия живот, има поредица от животи зад гърба си. И това няма нищо общо с това, което се крие в линията на наследството. Ще трябва да се върнем повече от векове назад, ако искаме да разгледаме какъв е бил предишният му живот, когато е преминал през портата на смъртта. След като премине през нея, той живее в други форми на съществуване в духовния свят. И когато дойде време отново да живее живот във физическия свят, той търси родителите си. И всеки човек носи със себе си определени качества от предишния си живот. До известна степен хората носят със себе си определени качества, своите съдби. След като са извършили това или онова действие, те предизвикват контраефект и по този начин се чувстват обградени от нов живот. Така от предишни

въплъщения той носи със себе си вътрешно ядро на битието и го обгръща с това, което му е дадено по наследство.

Това трябва да се спомене, защото е важно, тъй като всъщност нашето настояще време е малко склонно да разпознае тази вътрешна сърцевина на битието, да разглежда идеята за превъплъщението като нещо различно от фантастична мисъл. Тя трябва бавно да стане част от човешката култура, подобно на учението на великия учен Реди, който, противно на тогавашната преобладаваща теория, че рибите възникват от речната кал, е доказал, че живите същества могат да възникнат само от живи същества. И днес, по подобен начин, се казва, че всичко, което е в човек, възниква чрез наследство.

Духовният учен също може да посочи този факт и той е бил посочен. Например, в семействата на музиканти талантът за музика се наследява и т.н., като всичко това се предполага, че подкрепя линията на наследяване. Казва се също, посочвайки гения, че рядко геният се проявява в началото на поколението, а едва в края. В случая с особените способности на гения, човек се връща назад, избира тук-там, намира това качество у единия, онова у другия и т.н., и след това показва как те накрая се сливат в гения, който се е появил в края на поколението. Какво се предполага, че доказва това? Но нищо друго освен това, че същността на човека може да живее според инструмента на тялото. Не е по-гениално, отколкото когато някой иска да обърне нашето специално внимание към факта, че когато човек падне във вода, той се намокря. Това е съвсем естествено, че той го взема от стихията, в която е поставен. Това, което трябва да се приведе като доказателство, би могло много по-лесно да се приведе като доказателство, че геният не се наследява. Защото, ако геният се наследяваше, той би трябвало да се прояви в началото на поколението и тогава би било възможно да се докаже, че геният се наследява, но не и в края на поколението.

Така, в човека, който се явява пред нас в света, виждаме сливането на две течения. От една страна, виждаме какво получава от семейството си; от друга страна, виждаме какво се развива от най-съкровената същност на човешкото същество: редица таланти, качества, вътрешни способности и външна съдба. Тези две течения се сливат; всяко човешко същество е съставено от тези две течения. Така откриваме, че, от една страна, човек трябва да се адаптира към най-съкровената си същност, а от друга страна, към това, което носи със себе си от семейната си линия. Виждаме как човек носи физиономията на своите предци във висока степен; бихме могли, така да се каже, да съставим човека от резултата на неговата родова линия. Тъй като човешкото ядро на битието няма нищо общо с наследеното, а трябва да се адаптира само към това, което е най-подходящо за него, ще осъзнаем също, че е необходимо за това, което може да е живяло векове наред в съвсем различен свят и се пренася отново в друг свят, че трябва да има известно посредничество; че същността на човека трябва да има нещо свързано с нея, че трябва да има

междинна връзка, връзка между собственото индивидуално човешко същество и общото, в което се ражда чрез семейството и расата. Това, което предава, от една страна, всички вътрешни качества, които той носи със себе си от предишното си въплъщение, и това, което му носи линията на наследство, попада под понятието темперамент. Сега то стои между наследените качества и това, което е възприел във вътрешното си ядро на битието. Сякаш, когато това ядро на битието се спуска, то е обградено от духовен нюанс на това, което го очаква там долу, така че колкото повече ядрото на битието се адаптира към обвивката на човешкото същество, толкова повече ядрото на битието на човека е оцветено от това, в което се ражда, и от качество, което носи със себе си.

Така, когато разглеждаме цялостното човешко същество, можем да кажем: Това цялостно човешко същество се състои от физическо, етерно и астрално тяло и Аз. Това, което първоначално е физическото тяло, това, което човекът носи по такъв начин, че е видимо за сетивата, носи ясно признаците на наследственост отначало, отвън. Това, което живее в етерното тяло на човека, в този борец срещу разпадането на физическото тяло, е и това, което лежи в линията на наследяване. След това стигаме до астралното тяло, което е много по-свързано със същността на човека по своите свойства. И ако отидем до най-вътрешната сърцевина на човека, до действителното Аз, откриваме това, което преминава от въплъщение във въплъщение, се явява като вътрешен медиатор, който излъчва своите същностни качества навън. Фактът, че те трябва да се свържат, означава, че те се адаптират, когато човекът навлезе във физическия свят.

Чрез това взаимодействие на астралното тяло и егото, на физическото и етерното тяло, чрез това преплитане на двете течения, в човешката природа възникват темпераменти. Следователно те трябва да са нещо, което зависи от индивидуалността на човека, от това, което е включено в общата линия на наследяване. Ако човекът не беше способен да оформи вътрешното си същество по този начин, тогава всеки потомък би трябвало да бъде само резултат от своите предци. А това, което е оформено в него, това, което го прави индивидуален, е силата на темперамента; тук се крие тайната на темпераментите.

Сега, в цялата човешка природа, всички отделни елементи на битието отново взаимодействат помежду си; те са във взаимна връзка. Когато сърцевината на нашето същество е оцветила физическото и етерното тяло, тогава създаденото чрез това оцветяване ще окаже влияние върху всеки друг крайник, така че зависи от това как човекът с неговите или нейните характеристики идва при нас, дали сърцевината на нашето същество има по-силно въздействие върху физическото тяло или дали физическото тяло има по-силно въздействие. В зависимост от човека, те могат да повлияят на един от четирите крайника, а въздействието върху другите крайници създава темперамента. Когато човешкото ядро на битието се впусне в превъплъщение, то е способно, чрез тази особеност, да включи определен излишък

от активност в единия или другия от своите съществни крайници. По този начин той може да включи определен излишък от сила в своето его или, след като е преминал през определени преживявания в по-ранния си живот, може да повлияе с нея на другите си крайници.

Когато човешкото его е станало толкова силно чрез своите съдби, че силите му са отлично доминирали в четворната човешка природа, тогава възниква холеричен темперамент. Ако той се поддаде на влиянието на астралното тяло, тогава възниква сангвиничен темперамент. Ако етерното тяло има прекомерно влияние върху другите крайници, тогава възниква флегматична природа. Ако физическото тяло има такова влияние върху другите крайници, че ядрото на съществото не е било в състояние да преодолее определени трудности във физическото тяло, тогава меланхоличната природа преобладава.

По този начин, ние разглеждаме голяма част от физическото тяло като пряк израз на физическия жизнен принцип на човешкото същество. Можем да видим жлезистата система като физически израз на етерното тяло; нервната система, и по-специално това, което е активно там, можем да видим като физически израз на астралното тяло, а пулсиращата сила на кръвта е израз на действителния Аз. Следователно, това, което характеризира Аза, става активно като преобладаващо качество. Холеричният темперамент ще се прояви като активен в силно пулсираща кръв; по този начин елементът на силата в човешкото същество се проявява чрез факта, че има особено влияние върху кръвта му. В такъв човек, в когото Азът е активен духовно, а кръвта е активна физически, виждаме най-вътрешната сила, която поддържа организацията здраво и силно. И когато той се сблъска с външния свят, така и силата на Аза му ще иска да се утвърди. Това е следствието от този Аз. Ако астралното тяло преобладава в човек, тогава физическият израз ще се крие във функциите на нервната система и това, което астралното тяло постига, е живот в мисли, в образи, така че човек, ако е надарен със сангвиничен темперамент, ще има предразположението да живее в образите на своя психически живот. Трябва да сме наясно с връзката между астралното тяло и егото. Ако присъстваше само сангвиничният темперамент, хаос от образи щеше да се издига и изчезва. Силите на егото пречат на образите да се смесват по фантастичен начин. А във физическото тяло кръвта е тази, която по същество, така да се каже, ограничава дейността на нервната система.

Би било твърде далеч, за да ви покажем всички подробности за това как нервната система и кръвта се свързват помежду си и как кръвта е ограничителят на този въображаем живот. Ако кръвта на човек стане твърде рядка, при анемия, тогава възникват фантастични образи, включително илюзии и халюцинации, ако кръвта не е ограничителят на нервната система. Ако астралното тяло има известен излишък от активност, тогава човешкият живот приема такава форма, че човекът не може да се задържи за дадена идея и следствието от това е, че такъв човек може да се разпали

от всичко, което му се изпречи във външния свят, но че юздите не се прилагат, за да го правят вътрешно непрекъснато; интересът, който е бил запален, бързо избледнява. Виждаме сангвиника да бърза от едно представление към друго, как той показва нестабилен ум.

Ако човек има преобладаващо етерно тяло и изразът на това етерно тяло е системата, която създава комфорта и дискомфорта в човека, тогава той ще бъде воден да иска да остане комфортно във вътрешното си аз. Колкото по-комфортно се чувства човек отвътре, толкова повече ще създаде хармония между вътрешното и външното аз. Когато случаят е такъв, когато за него се полагат изобилие, тогава целият стремеж на човек е насочен към вътрешното аз, ние си имаме работа с флегматичен тип.

И ако човек има особено активна физическа система, това е знак, че вътрешният човек е безсилен срещу своята физическа система. Така физическата система, която е закоравяла, се проваля, когато е в излишък. Човек не може да направи това, което би трябвало да направи гъвкаво; той усеща вътрешни препятствия. Те стават очевидни в това, че човек трябва да насочи силата си към тези вътрешни пречки. Това, което човек не може да преодолее, е причината за страданието и болката; те карат човека да не може да гледа безпристрастно на света около него. Това чувство на зависимост е източник на вътрешна скръб. Някои мисли и идеи започват да стават постоянни; той започва да става мрачен и меланхоличен.

И ако разберем темперамента през призмата на здравословната природа, много неща в живота ще ни станат ясни; но също така ще ни стане възможно да прилагаме тези принципи по практичен начин, което иначе не бихме могли да направим. Нека обърнем внимание на много от нещата, с които се сблъскваме пряко в живота! Вземете например холерика, който има силен, твърд център вътре в себе си. Този Аз е юздата. Тези образи са образи на съзнанието. Физическото тяло е оформено според етерното си тяло, етерното тяло според астралното си тяло. То би оформило човешкото същество по най-разнообразни начини, така да се каже; чрез факта, че растежът на Аз-а се противодейства в кръвоносните му сили, се поддържа баланс между изобилие и разнообразие на растеж. Но ако Аз-ът има излишък, той може да възпрепятства растежа. Като правило холеричните хора се проявяват така, че изглеждат сякаш имат задържан растеж. Можете да намерите примери в живота, например, в интелектуалната история на философа Фихте. По външен вид той е бил това, което може да се нарече човек със задържан растеж; В него имаше сили, които бяха съдържани от излишъка на Аза. Погледнете холерика! Това е типичен пример за съдържания растеж на холерика. Тук можете да видите как силата на Аза, произлизаща от духа, действа така, че най-съкровеното същество на човека да се прояви във външната форма. Погледнете физиономията на холерика! Вземете за контраст флегматика. Колко размазани са чертите му! Едва ли може да се каже, че формата на челото му е пригодена към холерика!

Има един орган, в който астралното тяло или егото има формиращ ефект: окото, и по-специално твърдата, сигурна позиция на окото на холерика. При холерика ще откриете черно, въглено черно око, защото по определен закон холерикът привлича точно това навътре, защото не оставя възможност на астралното тяло да оцвети това, което е оцветено при друг човек. Наблюдавайте също човека в цялостното му поведение. Този, който е добре запознат, може почти от разстояние да каже дали човек е холерик. Твърдата стъпка, така да се каже, обявява холерика. Целият човек е израз на тази най-съкровена природа, която ни се разкрива по такъв начин.

Вземете сангвиничния тип! Сангвиничният темперамент е особено очевиден в детството. Вижте как се проявява образността! И по същия начин сангвиничното дете има определен вътрешен потенциал да променя физиономията си, докато чертите на холерика са рязко очертани. Сините очи много често са израз на сангвиничен темперамент.

А сега нека продължим! Когато се доближим до флегматичния тип, можем да разберем от треперещата му походка, че той има малък контрол над формите на вътрешния си живот. Това може да се види в целия човек. Меланхоликът скоро ви се разкрива чрез наведената си глава и спуснатите си очи. Това показва, че нещо е ограничено.

Всичко това може само да се загатне тук; но ще направи човешкия живот много, много по-разбираем, ако можем по този начин да наблюдаваме духа във формите, как външността на човек може да се превърне в израз на неговата вътрешна същност. Не виждаме ли как всичко велико в живота може да се осъществи именно чрез едностранчивостта на темпераментите, как те могат да се изродят в едностранчивост; не ни ли тревожи детето, защото виждаме, че холерикът може да се изроди в злоба, сангвиникът - в лекомисленост, меланхоликът - в мрачност и т.н.? Не е ли познаването и оценката на темперамента от особена ценност за възпитателя, особено по отношение на образованието и самообразованието?

Не бива да се изкушаваме да подценяваме стойността на темперамента, защото той е едностранчиво качество. Трябва да сме наясно, че темпераментът води до едностранчивост, че най-радикалното нещо за меланхоличния темперамент е лудостта, за флегматичния темперамент - имбецилността; за сангвиничния темперамент - безумието; а за холеричния темперамент - всички онези изблици на патологична човешка природа, които стигат до бълнуваща лудост и т.н.

Темпераментът носи много красиво разнообразие, защото противоположностите се привличат; обаче, идолизирането на едностранчивостта на темперамента много лесно причинява вреда между раждането и смъртта. Важно е възпитателят да може да каже: Какво правите например със сангвинично дете? Човек трябва да се опита да научи от познанието за цялата същност на сангвиничния темперамент как да се държи. Ако ще говорим за възпитанието на детето във връзка с други аспекти,

тогава е необходимо да говорим и индивидуално за темперамента във възпитанието на детето.

Пред нас е дете със сангвиничен темперамент, което лесно може да се изроди в мания за бягство, липса на интерес към важни неща, а от друга страна бързо да се заинтересува от други неща; това може да доведе до най-страшната едностранчивост и човек може да разпознае опасността, като се вгледа в дълбините на човешката природа; тогава човек ще си каже: Като се опитваш да научиш това дете веднага на някакво противоположно качество, не променяш тези качества. Трябва да се съобразяваш с тези неща, които са вкоренени в най-съкровенията природа на човешкото същество, така че можеш само да ги огънеш. В случай на сангвиничен темперамент, който е станал едностранчив, човек трябва да надгражда върху неговия сангвиничен темперамент. Ако искате да се държите правилно с това дете, тогава трябва да обърнете внимание, защото без значение колко сангвинично е детето, все пак можете да намерите нещо, от което това дете се интересува. И това, което откриете, че детето се интересува особено, трябва да се вземе предвид. И за детето, нещо, което то не подминава с лекомислие, трябва да се опитате да му го представите като специален факт, така че темпераментът му да се разшири до това, което не му е безразлично; трябва да се опитате да представите това, което е хоби за него, в специална светлина, то трябва да се научи да прилага своята сангвинична природа. Можете да работите, като се свържете с единственото нещо, което винаги може да се намери, собствените силни страни на детето. То няма да може да прояви траен интерес към каквото и да било чрез наказание и убеждаване. Но когато в него се разпали интерес, любов към даден човек, тогава се случва чудо чрез тази любов към човека. Това може да излекува едностранчивия темперамент у детето. Детето трябва да развие лична привързаност; вие трябва да се направите обичани за детето. Това е задачата, когато се работи със сангвинично дете. От човека, който обучава детето, зависи да помогне на сангвиничното дете да се научи да обича личността.

Да предположим, че човекът би трябвало да се ужаси, че холеричният темперамент се проявява едностранчиво у детето му. Същата рецепта обаче не може да се използва както за сангвиничното дете, защото холерикът няма лесно да развие любов към личността на човека. Необходим е различен подход, за да се свържете с него на човешко ниво. Трябва да бъдете наистина уважавани, почитени в най-висшия смисъл на думата за холеричното дете. Трябва да се стремите никога да не позволявате на холеричното дете да осъзнае, че не може да получи никаква информация или съвет за това какво трябва да прави. Трябва да се уверите, че държите твърдите юзди на властта в ръцете си и никога да не се излагате на ситуация, в която не знаете какво да правите. Тогава е необходимо, когато холеричното дете заплашва да се изроди в едностранчивост, да го въведете в образование, особено върху нещата, които са трудни за преодоляване, като

насочите вниманието му към трудностите на живота, като представите неща, които са възможно най-трудни за преодоляване от детето. Трябва да се създадат препятствия, така че холеричният темперамент да не бъде отблъснат, а да му бъде позволено да се изрази, като детето бъде изправено пред определени трудности, които то трябва да преодолее.

С флегматично дете ще ни е трудно, ако образованието ни е дало задачата да взаимодействаме с него по подходящ начин. Трудно е да се окаже влияние върху флегматичния човек, но има начин да се създаде обходен път. Няма какво да се каже на флегматично дете; трябва да доведете това дете в контакт с деца на неговата възраст. Точно както сангвиникът има нужда да бъде привързан към една личност, така и флегматикът има нужда да има приятелство и контакт с колкото се може повече деца на неговата възраст. Това е единственият начин да събудите силата, която спи в него. Няма да можете да заинтересувате флегматичното дете с предмет от училище или дом, но можете да го достигнете индиректно чрез другите души на неговата възраст.

Много е трудно да се лекува меланхоличното дете. Какво можем да направим? А какво ще стане, ако изпитваме ужас от заплашителната едностранчивост на меланхоличния темперамент на детето, тъй като не можем да присадим това, което детето няма? Трябва да очакваме, че то има силата да се вкопчи в задръжки и да се съпротивлява. Ако искаме да насочим тази особеност на темперамента му в правилната посока, трябва да отклоним тази сила от вътрешното към външното. Особено важно е възпитателят на меланхолично дете да наблегне на това как се справя с детето, да му покаже, че в света има страдание. Меланхоличното дете е способно да чувства болка; ако искате да го забавлявате, тогава го върнете в собствената му теснотия. Разсейте детето, като му покажете, че има страдание! Меланхоликът е най-щастлив, когато може да расте до някой, който чрез трудни преживявания има много да каже, защото душата работи с душата по най-щастливия начин. Като цяло е добре да не се опитваме да лекуваме младия меланхолик, като внасяме забавна компания в средата му, а да го оставим да изпита оправдана болка.

Така че можем да кажем: сангвиникът е най-добре, когато расте в твърда ръка, когато човек отвън може да му покаже страни на характера, които му позволяват да развие лична любов; любовта към човека е най-добрата за сангвиника. Не просто любов, а уважение и признателност за това, което човек може да постигне, това е най-доброто за холерика.

Меланхоликът може да се смята за късметлия, ако може да израсне под крилото на някой, който има трудна съдба. Подходящата дистанция, създадена от новия начин на гледане на нещата, от състраданието, което възниква с авторитета, от емпатията към оправданата болезнена съдба, е това, от което меланхоликът се нуждае. Той израства добре, ако може да се отдаде по-малко на привързаност към човек, по-

малко на уважение и оценяване на постиженията на човека и повече на състрадание към страданието и оправданите болезнени съдби.

С флегматичния човек се разбираме най-лесно, ако можем да го научим да се интересува от интересите на другите, ако можем да се вдъхнови от интересите на другите.

Сангвиникът трябва да може да развива любов и привързаност.

Холерикът трябва да може да развие признателност и уважение към постиженията на другия човек.

Меланхоликът трябва да може да развие състрадателно сърце към съдбата на другите.

А на флегматика трябва да се показват интересите на другите като пример за подражание.

И когато става въпрос за това да вземем самообразованието си в свои ръце, то също може да бъде особено полезно. Осъзнаваме с ума си, че нашата сангвиничност ни играе всякакви номера, че сме в опасност да се изродим в нестабилен начин на живот, препускайки от обект на обект. Това може да се противодейства, ако само предприемем правилния подход. Колкото и често човек да говори на съвестта си, да се държи за нещо поне веднъж, неговият сангвиничен темперамент ще му играе зли номера отново и отново. Той може да разчита само на една сила, която притежава. Трябва да има други сили зад интелекта. Може ли един сангвиничен човек да разчита на нещо друго освен на сангвиничния си темперамент? И дори в самообразованието е необходимо да се опитаме да правим това, което интелектът би могъл да направи косвено. Трябва да се опитаме да не се интересуваме от определени неща, които ни интересуват. Опитваме се изкуствено да се поставим в такава ситуация, да внесем колкото е възможно повече от това, което не ни интересува, на пътя си. Тогава ще осъзнаем, ако го правим достатъчно дълго, че този темперамент развива силата да се промени.

Ако осъзнавате, че меланхолията може да ви доведе до едностранчивост, трябва да се опитате да създадете оправдани външни препятствия и да искате да видите през тези оправдани външни препятствия в тяхната цялост, така че да отклоните това, което имате по отношение на болка и способност за болка, към външни обекти.

Умът може да направи това.

По същия начин, холерикът може да се излекува по особен начин, ако го погледнем от духовно-научна гледна точка. Когато забележи, че бушуващото му вътрешно „аз“ иска да се изрази, той трябва да се опита да намери неща, които изискват малко енергия за преодоляване; трябва да се опита да постигне лесно преодолими външни факти и винаги трябва да се стреми да изрази енергията си по най-силния възможен начин в незначителни събития и факти. Ако търси такива незначителни неща, които не му оказват съпротива, тогава той от своя страна ще насочи едностранчивия си холеричен темперамент в правилната посока.

Флегматичният човек би постъпил добре, ако си представи, че трябва да се интересува от нещо, че трябва да търси обекти, които имат право на това, че човек не се интересува от тях. Той трябва да търси дейности, в които храките са оправдани, в които може да изживее храките си. По този начин той преодолява храките си, дори ако те заплашват да се изродят в едностранчивост.

Реалистите например вярват, че е най-добре за меланхолика да му се осигури това, което има да му се осигури, по обратния начин. Но всеки, който наистина мисли реалистично, се обръща към това, което вече е в него.

Така виждате, че именно духовната наука не ни отдалечава от реалния и действителен живот, а ще ни блести при всеки обрат към истините и може да ни даде насоки в живота, за да вземем предвид реалното навсякъде. Защото тези, които вярват, че могат да се вкопчат във външния вид на нещата, са фантазори. Трябва да търсим по-дълбоки причини, ако искаме да навлезем в тази реалност, и ще придобием разбиране за многообразието на живота, ако се занимаваме с такива разсъждения. Нашето практическо чувство ще става все по-индивидуализирано, ако не сме задължени да прилагаме обща рецепта – не бива да прогонваме лекомислието със строгост – а да видим: какви качества има в човека, които трябва да бъдат разпалени? И трябва да се насочим към индивидуалността.

И там можем да позволим на духовната наука да действа от най-съкровената ни същност, да направи духовната наука най-великия импулс на живота. Докато тя остава само теория, тя не струва нищо. Тя трябва да се прилага в живота на човека. Пътят към това е възможен, но е дълъг. Той е осветен, когато води до реалността.

Тогава нашите възгледи се променят и ние го забелязваме, прозренията се променят. Предразсъдък е, когато човек вярва, че знанието трябва да остане абстрактно; но когато то навлезе в духовното, тогава то прониква в цялата ни житейска работа, тогава целият ни живот е проникнат от него, тогава ние се изправяме пред живота по такъв начин, че имаме знание за индивидуалността, което преминава право в чувство и усещане и се изразява в тях, което има голямо уважение и почит. Лесно е да се разпознаят шаблоните. И е лесно да искаш да контролираш живота според шаблони, но не може да се третира като шаблон. Тогава само знанието е достатъчно, тогава то се трансформира в чувство, което човек трябва да има към индивидуалността на човешкото същество, към индивидуалността в целия живот. Тогава, така да се каже, нашето съзнателно духовно познание ще се влее в нашето чувство по такъв начин, че да можем да преценим в правилната степен загадката, която ни застава във всеки един човек. Но това е правилната основа, която може да осигури истинската, плодотворната, искрената любов към човечеството. Това е основата, върху която осъзнаваме какво трябва да търсим като най-съкровеното ядро на битието във всеки отделен човек. И когато сме пропити с това духовно знание, нашият социален живот ще бъде регулиран от човек на човек по такъв начин, че всеки индивид, като се обръща към

всеки друг човек с признателност и уважение и като прониква в мистерията на човешкото същество, ще се научи да открива и регулира поведението си спрямо другите хора. Само тези, които живеят в абстракции от самото начало, могат да говорят за трезви понятия, но тези, които се стремят към истинско знание, ще го намерят и ще намерят пътя към другия човек; те ще намерят решението на загадката на другия човек в собственото му поведение, в собственото му поведение. По този начин решаваме индивидуалния пъзел за това как се отнасяме към другите. Можем да намерим същността на другия човек само с поглед върху живота, който идва от духа. Духовната наука трябва да бъде начин на живот, духовен фактор в живота, всяка практика, целият живот, а не сива теория.

Отговаряне на въпроси [откъси]

Въпрос: Има и хора, при които никакъв темперамент не излиза на преден план. Какво преобладава в такъв човек?

Отговор: Точно така. Има хора, при които, така да се каже, определен нюанс на темперамента не се проявява в голяма степен. Внимателният наблюдател обаче ще може да открие, че даден темперамент е налице в определено отношение. Трябва да осъзнаем, че когато такава тема се развива, не всичко може да се каже подробно. Ако някой иска да обясни определени явления, които се случват в живота, ще трябва да ви обясня и отделните сложни темпераменти и да ви покажа как определени характеристики на един от крайниците му се открояват у всеки човек, така че те имат подчертан темперамент. Но е възможно също така друг аспект на човешкото същество да окаже влияние върху други аспекти на личността. По този начин, всеки, който изучава темперамента на Наполеон, би могъл да открие, че той трябва да е бил много флегматичен по отношение на определени неща, така че трябва да кажем: нюанси на четирите темперамента ще бъдат открити у всеки човек и това, което се откроява, е именно това, което идва от определен излишък.

Когато се каже за астралното тяло, че функционира в излишък – това не е същото като да се каже, че функционира по такъв начин, че упражнява абсолютно господство над останалите – това означава, че то функционира в този човек повече от нормалното си ниво на функциониране. Възможно е астралното тяло да работи в излишък, да не може да намери пътя си към правилната хармония и същото важи и за физическото тяло. Тогава излишъците могат да се неутрализират взаимно и може да се появи нещо като абсолютна липса на темперамент. Това се основава на факта, че нещата, които присъстват от едната или другата страна, се балансират взаимно. С добра способност за наблюдение на душата, човек винаги ще може да наблюдава изявен темперамент у човек.

Въпрос: Какъв темперамент показва сивото око?

Отговор: Трябва да апелирам малко към вашата доброта. Това не може да се обсъжда тук толкова подробно; би отнело много часове. Мога да отговоря само без

да мога да ви кажа произхода. Затова бих искал да кажа: когато питате за съответствието на сивото око с темперамента, трябва да вземете предвид, че сивото око обикновено има определен нюанс според един или друг цвят. Има сиво-зеленикаво, сиво-кафяво и сиво-синьо око. Като правило, сиво-сините очи могат да показват меланхоличен темперамент, а сиво-зеленикавите очи могат да показват флегматичен темперамент. Това обаче не бива да се стереотипизира.

29. Мистерията на човешкия темперамент

Дами и господа! Многократно, от всички области на човешкия интелектуален живот, отново и отново е повтаряно, че най-голямата мистерия на човечеството е самото човечество. Научните и други изследвания многократно са потвърждавали сериозността на това твърдение. Когато става въпрос за живот, можем да кажем, че това твърдение може да бъде развито още по-далеч, до степен, че не само човешките същества като цяло, това, което наричаме човешка природа, ни представят голямата мистерия на съществуването, но че когато ги погледнем с отворено и безпристрастно око, всяко отделно човешко същество, с което се сблъскваме, ни представя специална мистерия чрез своята специфична природа и същност.

Когато разглеждаме човешкия живот като цяло, трябва да обърнем особено внимание на тази индивидуална мистерия на „човешките същества“, защото целият ни социален живот, поведението ни към другите хора, трябва да зависи повече от това как сме способни да подходим към индивидуалната мистерия на „човешкото същество“, с която се сблъскваме толкова често всеки ден и с която често трябва да се справяме.

Духовната наука, или както е станало обичайно да се нарича напоследък, теософията, ще има специална задача да изпълни именно по отношение на тази индивидуална мистерия „човешко същество“. Тя не само трябва да ни предостави информация за това какво представляват човешките същества като цяло, но и трябва да бъде – както често се подчертава тук – източник на знание, което се влива в нашия непосредствен, ежедневен живот, във всички наши чувства и емоции. Тъй като нашите чувства и емоции се разгръщат най-красиво в поведението ни към нашите близни, плодът на духовната наука, на духовно-научното познание, ще се прояви най-красиво в представата, която получаваме за нашите близни чрез това знание.

Когато срещаме хора в живота, винаги трябва да имаме предвид, в духа на тази духовна наука или теософия, че това, което можем да възприемем външно у хората, е само част, само един крайник на човешкото същество. Външният, материален поглед върху човешките същества естествено взема предвид това, което това външно възприятие и свързаният с него интелект могат да ни дадат като цяло човешко същество.

Но духовната наука ни показва, че човешкото същество е нещо много, много сложно. И само когато се задълбочим в сложността на човешката природа, можем да видим отделния човек в правилната светлина. Духовната наука би трябвало да ни насочи към най-съкровената сърцевина на човешкото същество, от която това, което можем да видим с очите си и да докоснем с ръцете си, е само външният

израз, външната обвивка. И можем да се надяваме, че ще се научим да разбираме и външното, когато можем да навлезем в духовното вътрешно.

В смисъла на духовната наука, човешките същества се намират в рамките на два жизнени потока. Единият поток е този, който ни води от отделния човек нагоре към родителите, бабите и дядовците и по-нататъшните му предци. Това, което тече надолу от предците на човешките същества към отделния човек, се нарича в живота и в науката наследствени характеристики и черти. Това е линията на наследственост и много, много може да ни се обясни за човешките същества, когато познаваме техния произход, така да се каже. Колко дълбоко верни са думите, изречени от Гьоте, дълбокия познавач на душата, по отношение на собствената му личност:

От баща ми съм наследил ръста си,
сериозния си подход към живота,
от майка ми - жизнерадостния си характер
и любовта си към разказването на истории.

Всичко, което откриваме, че е предадено от предци на потомци, ни обяснява отделния човек в определен смисъл, но само в определен смисъл.

Днешният материалистически възглед обаче се стреми да открие всичко възможно у хората по линия на наследствеността, дори извежда духовната същност на хората и техните духовни характеристики от наследствеността и не се уморява да обяснява, че дори геният на човек може да се обясни, ако открием следи и признаци на такива характеристики у един или друг прародител. Хората искат да обобщят човешката личност, така да се каже, от това, което е разпръснато сред предците.

Обаче, тези, които се задълбочат в човешката природа, ще забележат, че освен тези наследствени характеристики, във всяко човешко същество има нещо, което не можем да опишем по друг начин, освен като кажем: „Това е най-съществената част от човешкото същество“, за което при по-внимателно разглеждане не можем да кажем, че произхожда от този или онзи прародител. Тук идва духовната наука и ни казва какво има да каже за това. Днес можем само да скицираме какви са тези неща, само да скицираме резултатите от духовната наука.

Духовната наука ни казва: със сигурност е вярно, че човешките същества са поставени в потока, който можем да наречем поток на наследствеността, на наследствените характеристики; но в човешките същества има нещо друго, най-съкровено духовно ядро на човешките същества. Това не идва от непосредствените предци на човешките същества, нито от техните родители, а от съвсем различни сфери. Това, което виждаме в човешките същества, когато проникнем в дълбините на техните души, може да се обясни, ако познаваме един велик, всеобхватен духовен закон, който е само следствие от много природни

закони. Това е законът за така нареченото прераждане, законът за повтарящите се земни животи, който днес е много очернян.

С този закон нещата в света ще бъдат особени; ще бъде същото като с всеки друг закон. Чак до XVII век, както учени, така и неучени хора не са се съмнявали, че не само по-нисши животни могат да се развият от обикновени неодушевени неща, но че дори земни червеи и дори риби могат да възникнат от обикновена, неодушевена речна кал. Първият човек, който енергично твърди, че живите същества могат да възникнат само от живи същества, е великият италиански натуралист Франческо Реди, който само на косъм избегна съдбата на Джордано Бруно. Той показва, че живите същества могат да бъдат проследени само до живи същества. Това е закон, който е само предшественик на друг закон: че духовната душа може да бъде проследена до духовната душа.

Следователно, трябва да разглеждаме най-съкровенията душевно-духовна сърцевина на човешкото същество като това, което слиза от духовния свят и се обединява с това, което бащата и майката са способни да дадат на човешкото същество.

И така, трябва да проследим това, което виждаме във физическото човешко същество по отношение на форма, очертания и така нататък, какви са външните форми, обратно до предците, до бащата и майката; но може би далеч, далеч назад, отвъд всяка наследственост, трябва да търсим духовното ядро на човешкото същество, което е възниквало отново и отново в продължение на хиляди и стотици години и е живяло живот отново и отново и сега, в сегашното си съществуване, се е събрало отново с това, което бащата и майката са способни да дадат.

Така че, ако искаме да обясним това, което сега срещаме в него като душа и дух, трябва да се върнем към духа на човека и неговите по-ранни превъплъщения.

Трябва да се върнем към техните по-ранни превъплъщения, към това, което са придобили тогава, как са живели тогава; това, което са донесли със себе си оттам, трябва да се разглежда като причини за това, което човешките същества днес притежават в нови животи като предразположения, наклонности и способности за това или онова.

Разбира се, днес това се смята за второстепенна логика и материалистическите мислители винаги ще възразяват: просто погледнете към вашите предци и ще откриете как тази или онази черта, тази или онази особеност може да се открие у този или онзи прародител, как всички ние можем да обясним индивидуалните черти и характеристики, ако ги проследим до нашите предци. Да, дори е посочено като закон, че геният стои в края на линията на наследство и това се предполага, че е доказателство, че геният се наследява. Изходната точка е следната: определен човек има определена характеристика; той е гений - затова поглеждаме назад към неговите предци и бащи и откриваме признаци на същата характеристика у някой прародител и от това заключаваме, че геният се наследява. За тези, които мислят по

праволинеен, логичен начин, това би могло най-много да докаже обратното. Доказва ли нещо откриването на характеристиките на гения у неговите предци? Това доказва не повече от това, че човек, който падне във вода, излиза мокър. Защото е съвсем очевидно, че това, което е предадено по линията на наследство и в крайна сметка е било дадено от бащата и майката на действителния човек, който е слязъл от духовния свят, носи характеристиките на предците. Човешките същества просто се обличат в черупките, дадени им от предците им. Ако някой иска да покаже, че геният е наследствен, би трябвало да покаже, че той стои в началото, а не в края на линията на наследство, че има синове и внуци, на които се предават гениалните характеристики; но това не е точно така. Това е късогледство, което иска да проследи духовните характеристики на човешките същества до техните предци. Трябва да проследим тези духовни характеристики до това, което е другото течение в човешките същества, до това, което човешките същества са донесли със себе си от предишните си прераждания.

Ако сега погледнем единственото течение в човешкия живот, това, което живее в линията на наследството, ще открием, че човешките същества са погълнати от поток на съществуване, чрез който придобиват определени характеристики: виждаме човешки същества, стоящи пред нас с характеристики на своето семейство, своя народ, своята раса. Различните деца на една двойка родители носят такива характеристики в себе си. Когато мислим за истински индивидуално човешко същество, трябва да си кажем: родено в семейството, народа, расата, духовно-душевното ядро се обгръща с това, което е дадено от предците, но носи със себе си и чисто индивидуални характеристики. Затова сега трябва да се запитаме: Как се установява хармония между едно човешко ядро, което може би е придобило тази или онази характеристика преди векове и което сега трябва да се обгърне във външна обвивка, която носи характеристиките на семейството, народа и т.н.? Може ли хармония да съществува там? Не е ли нещо изключително индивидуално, което се носи със себе си, и не противоречи ли това на наследеното? Между тези две неща, между това, което носим със себе си от предишните си животи, и това, което ни е запечатано от семейството, произхода и расата, съществува посредничество, нещо, което носи по-обща характеристики, но въпреки това е способно да бъде индивидуализирано. Това, което стои между линията на наследството и линията на живота, която представлява нашата индивидуалност, се изразява в думата: темперамент!

В това, което срещаме в темперамента на човек, имаме нещо, което в известен смисъл е като физиономия на неговата най-съкровена индивидуалност. Разбираме как индивидуалността оцветява характеристиките, които се наследяват през поколенията под формата на темпераментни черти. Темпераментът стои по средата между това, което наследяваме, и това, което носим със себе си индивидуално. Но сега разбираме как това работи в детайли, когато разгледаме цялата човешка

природа от гледна точка на духовната наука. За духовната наука това, което външните сетива могат да възприемат у човешките същества, това, което единствено материалистичното мислене иска да разпознае, е само една връзка в човешкото същество, физическото тяло. Физическата закономерност, това, което човешките същества споделят с цялата заобикаляща ги външна природа, сборът от химични и физични закони, е това, което ние в духовната наука наричаме физическо тяло. Но над това разпознаваме висши, свръхсетивни членове на човешката природа, които са също толкова реални и съществени, колкото и външното физическо тяло.

Следващият член на човешката природа – наричан етерно или жизнено тяло в духовната наука – може да се нарече и жлезисто тяло. То вече не е видимо за външните ни очи, както цветовете не са видими за родените слепи. Но то е налично, наистина възприемаемо за това, което Гюте нарича очи на духа, и е дори по-реално от външното физическо тяло, защото то е строителят, оформителят на външното физическо тяло. Това етерно или жизнено тяло е постоянен борец срещу разпадането на физическото тяло през целия период между раждането и смъртта. Всеки минерален продукт на природата, например кристал, е конструиран по такъв начин, че непрекъснато се поддържа чрез собствената си субстанция. Това не е така с физическото тяло на живо същество; тук физическите сили действат по такъв начин, че разрушават формата на живот – както можем да наблюдаваме след смъртта, когато тези физически сили разрушават формата на живот. Това, че това не се случва по време на живота, че физическото тяло не следва химичните и физическите сили и закони, е защото етерното или жизненото тяло е постоянен борец.

Като трети член на човешкото същество, ние разпознаваме носителя на всичко, което е удоволствие и болка, радост и скръб, инстинкт, желание и страст, и всъщност всички идеи за това, което наричаме морални идеали и т.н. Наричаме го астрално тяло. Не се обиждайте от този израз. Това тяло би могло да се нарече и нервно тяло. Духовната наука вижда нещо реално в него. За духовната наука това тяло от импулси и желания не е следствие от физическото тяло, а причина за това тяло; то знае, че това духовно-душевно тяло е изградило физическото тяло.

И така, вече имаме три члена на човешкото същество и като четвърти член разпознаваме това, което прави човека венец на творението на нашата земя. Човек споделя физическото тяло с цялата видима среда, етерното тяло с растенията и животните, а астралното тяло с животните. Но четвъртият член е уникален за него и чрез него той се издига над останалите видими създания. Ние наричаме този четвърти член „носител на Аз“, онази част от човешката природа, чрез която човекът е способен да каже „Аз“ на себе си, да стане независим. Днес тези четири члена могат да бъдат засегнати само накратко; не е възможно да се навлиза в тях по-подробно в този момент. Това, което сега виждаме физически и което умът, който е

свързан с физическите сетива, може да разпознае, е само израз на тези четири члена на човешкото същество. По този начин, изразът на „Аз-а“, на действителния носител на Аз, е кръвта в неговото кръвообращение. Този „много специален сок“ е изразът на „Аз-а“. Физическо-сензорният израз на астралното тяло е например нервната система при хората. Израз на етерното тяло, или част от този израз, е жлезистата система, а физическото тяло се изразява в сетивните органи. И всички тези четири члена на човешката природа - Азът, астралното тяло, етерното тяло и физическото тяло, взаимодействат по най-разнообразни начини. Един член винаги влияе върху другия. В зависимост от това кой от тези членове е особено изявен, срещаме хора с един или друг темперамент. Дали силите, различните способности на единия или другия, преобладават и имат предимство пред останалите, зависи от особеното оцветяване на човешката природа, което наричаме действително оцветяване на темперамента.

Вечната същност на човешкото същество, това, което преминава от въплъщение в въплъщение, се проявява във всяко ново въплъщение по такъв начин, че предизвиква определено взаимодействие между четирите части на човешката природа: Аз, астрално тяло, етерно тяло и физическо тяло, и от взаимодействието на тези четири елемента възниква сянката на човешкото същество, която наричаме темперамент. Знаете, че има четири основни темперамента; те са смесени по най-разнообразни начини в отделните човешки същества, така че можем само да кажем, че този или онзи темперамент преобладава в тези или онези черти на човек. Прави се разлика между така наречените холеричен, сангвиничен, флегматичен и меланхоличен темперамент. Тези четири темперамента възникват от взаимодействието на четирите елемента на човешката природа по различни начини. Когато „Аз“-ът е преобладаващ, когато Азът е особено активен в своите сили и доминира над другите елементи на човешката природа, възниква холеричният темперамент. Когато силите на астралното тяло са особено преобладаващи, възниква сангвиничният темперамент. Когато етерното или жизненото тяло налага своята природа на човешкото същество по-специално, възниква флегматичният темперамент, а когато физическото тяло със своите закони е особено доминиращо в човешката природа, възниква меланхоличният темперамент. Ако знаем, че кръвта в неговото кръвообращение е израз на действителното его, тогава ще кажем, че холеричният темперамент, тъй като егото преобладава тук, се изразява чрез преобладаващото действие на кръвта, чрез огнената, бурна кръв, която е особено очевидна. При сангвиничния темперамент преобладава астралното тяло; следователно тук откриваме, че дейността на нервната система, този инструмент за колебаещите се усещания, има особено силен ефект и доминира над другите системи.

Тази дейност обаче е ограничена в известен смисъл от кръвоносната система. Ако човек е способен да се задълбочи в връзката, която съществува между нервната

система и кръвоносната система, той буквално може да схване тази връзка с ръцете си. Ако нервната система действаше самостоятелно, бидейки особено преобладаваща като израз на астралното тяло, тогава човешкото същество би имало променящ се живот на образи и идеи; то би било отдадено на всякакви образи и идеи, на всякакви колебания в чувствата и усещанията. Кръвта, която тече в човешките същества, е, така да се каже, това, което ограничава изразеното в нервната система; тя е ограничителят на колебанията в живота на чувствата и усещанията. И дори ако не навлизате в по-фини физиологични подробности, все пак можете да заключите от простия факт, че когато някой е анемичен, тоест има недостиг на червени кръвни клетки, той лесно се поддава на всякакви фантастични образи, дори халюцинации; така че можете да заключите от този прост факт, че кръвта е ограничителят на нервната система.

Трябва да има баланс между егото и астралното тяло, или физически казано, между кръвната и нервната система, така че човешкото същество да не стане роб на своята нервна система, т.е. на своя колебаещ сетивен и емоционален живот. Ако астралното тяло или неговият израз, нервната система, преобладава, ако кръвта е съдържана, но не може да бъде доведена до състояние на абсолютно равновесие, тогава възниква особена ситуация, в която човек се интересува от един обект, но скоро губи интерес и бързо преминава към друг. В това бързо увлечение и бърз преход към друг обект се вижда изразът на преобладаващото астрално тяло: сангвиничният темперамент.

Нека приемем, че ограничителят, егото, което намира своя израз в кръвоносната система, упражнява особено господство, че има особена власт над живота на чувствата и въображението, над нервната система; нека приемем, че всичко в човек произтича от неговото его, че всичко, което чувства, го чувства силно, защото егото му е силно. Наричаме това холеричен темперамент. Да предположим, че етерното или жизненото тяло е особено силно, тогава това господство се изразява по различен начин. Етерното тяло е тялото, което води един вид вътрешен живот, докато астралното тяло се изразява във външен интерес, а егото е носител на нашите външни действия и желания. Така че, ако етерното тяло, което живее своя жизнен инстинкт и поддържа индивидуалните функции в баланс, се изразява в общо чувство за благополучие; Ако този самоподдържащ се вътрешен живот, този живот, който причинява предимно вътрешно благополучие, ако това преобладава, тогава може да се случи човекът да живее предимно в това вътрешно благополучие, да се чувства доста комфортно, когато всичко в организма му е наред и да изпитва малък подтик да насочва вътрешния си интерес навън, малка склонност да развива силна воля: Това е флегматичният темперамент.

И когато физическият принцип, когато принципът на физическото тяло стане доминиращ, той се превръща в един вид пречка за човешкото развитие.

Физическото тяло е най-плътната връзка в човешкото същество. Човек трябва да

бъде господар на физическото си тяло, точно както трябва да бъде господар на машина, ако иска да я използва. Ако този принцип стане особено доминиращ, налагайки се със своите изисквания, тогава меланхоличният темперамент може да произтече от него. Тогава човекът не е в състояние да използва инструмента си пълноценно, така че другите принципи са потиснати, създавайки дисхармония между физическото тяло и останалите членове. Когато случаят е такъв, ние много лесно се влияем от живота по болезнен и тъжен начин. Скръбта се налага много лесно. По този начин меланхоличният темперамент произтича от преобладаването на физическото.

По този начин, чрез четворната природа на човешките същества, ние се научаваме да разбираме точно тази мистерия на душата, която представляват темпераментите. И наистина, от дълбокото разбиране на човешката природа, знанието за четирите темперамента ни е предадено от древни времена. Когато разбираме човешката природа по този начин и знаем, че външното е само израз на духовното, тогава се научаваме – освен външните проявления – да разбираме човешкото същество в неговия контекст, да разбираме човешкото същество в цялостното му същество и се научаваме да разпознаваме какво трябва да направим за себе си и за детето във връзка с темперамента. Истинско живо разбиране на природата на темпераментите е необходимо както за мъдростта в живота, така и за педагогиката, и двете страни биха спечелили безкрайно от него.

Нека сега разгледаме как темпераментът се изразява във външния вид на човек. Погледнете сангвиника. Забележете какъв забележителен поглед е вече видим у сангвиническото дете, което бързо се привързва към нещо, но също толкова бързо се отдръпва отново; това е весел поглед, вътрешна радост и щастие блестят в очите, изразяващи това, което идва от дълбините на човешката природа, от подвижното астрално тяло. Да, бихме могли да разпознаем цялата външна физиономия, постоянната форма, както и жестовете, като израз на подвижното, мимолетно и флуидно астрално тяло. Астралното тяло има склонност да се формира и оформя. – Вътрешното излиза навън, поради което сангвиникът е строен и гъвкав. В подскачащата, танцуваща походка на сангвиника виждате израза на подвижното астрално тяло. Освен цвета на очите, бихме могли да определим изражението на сангвиника: те обикновено имат сини очи. Тези сини очи са тясно свързани с вътрешната светлина на човешкото същество, която е невидима светлина, със светлината на астралното тяло.

В холеричния темперамент, във външния растеж, във всичко, което ни се изправя срещу външно, можете да разпознаете още по-осезаемо израза на това, което е ефективно вътрешно, действителната дълбока вътрешна силова природа на човешкото същество, затвореното его. Йохан Готлиб Фихте, например, е бил изразен холерик. Фихте е бил сякаш сдържан в растежа си. Това е особено характерно за холерика. Не преобладава астралното тяло с неговата способност за

развитие, а егото, ограничителят, ограничителят на формиращите сили; растежът е сдържан и задържан. Затова обикновено виждаме у тези силни, изявени хора на волята как „егото“ е наложило ограничения върху свободната формираща сила на астралното тяло: дребна, набита фигура. Виждаме това и у друг тип холерик, Наполеон, „малкият генерал“, със забавения му растеж и сдържашо „его“. И като правило виждаме и у холерика как тази силно разпалена вътрешна светлина, която обръща всичко светещо навътре, се изразява понякога в черни като въглен очи. И виждаме израз на силна его сила в походката: При холеричното дете вече виждаме твърдата стъпка, как то не само стъпва на земята, но стъпва толкова здраво, сякаш иска да пристъпи малко по-навътре.

И отново виждаме как флегматичният темперамент се изразява и във външната си форма. В този случай преобладава активността на етерното или жизненото тяло, което намира израз в жлезистата система, а душевният му израз – във вътрешен комфорт и вътрешно равновесие. Когато всичко е не само нормално и наред в такъв човек, но когато тези вътрешни формиращи сили на комфорт са особено активни над нормалното, тогава техните продукти се интегрират в човешкото тяло; те се хранят добре и се разширяват. Тук пред нас е физическият израз на преобладаването на вътрешните формиращи сили на етерното или жизненото тяло. И кой не би разпознал в тази липса на взаимодействие между вътрешното и външното причината за често влачещата се, прегърбена походка на флегматика, чиито стъпки често сякаш не пасват на земята. Дори в особения тъп, безцветен поглед – докато погледът на холерика е огнен и искрящ – човек разпознава израза на насочения навътре комфорт на етерното тяло: флегматикът. Меланхоликът е човекът, който не може да намери пълен контрол над физическия инструмент, на когото физическият инструмент се съпротивлява, който не може да се справи с използването на този инструмент. Виждаме го в неговата особена походка: тя е премерена, но по някакъв начин мудна. При меланхолика наведената глава ни показва, че вътрешните сили, които повдигат главата нагоре, не могат да се разгърнат свободно. Можем също да видим от особения, насочен навътре поглед как физическият инструмент му създава трудности. Сега, след като знаем всичко това, можем да се научим как да се справяме с него. За хората би трябвало да е от особен интерес да се научат как да се справят с темпераментите педагогически, още в детството. Сангвиничното дете бързо схваща нещата, но и бързо ги забравя. Трудно ни е да задържим интереса му към каквото и да било, тъй като то бързо губи интерес към едно нещо и преминава към друго. С такова дете някой, който мисли материалистично, веднага ще измисли рецепта и ще каже: Ако трябва да отгледате сангвинично дете, трябва да го въведете във взаимодействие с други деца, така че то да се отрази на другите деца, така да се каже. Но човек, който мисли реалистично в правилния смисъл, ще каже: Ако се заемете да въздействате на сангвиничното дете със сили, които то не притежава, няма да постигнете нищо с

това дете. Колкото и да се опитвате да развиете другите аспекти на човешката природа, те просто не са преобладаващи в това дете. Така че ние не градим върху това, което детето няма, а върху това, което има. Ние градим именно върху неговата сангвинична природа, върху подвижността на астралното тяло, и не се опитваме да му натрапваме това, което принадлежи на друг аспект на човешката природа.

Преди всичко, истинският практик осъзнава, че във всяко сангвинично дете има интерес, истински интерес. Обикновено ще бъде лесно да се разпали интересът му към този или онзи обект, но то бързо ще загуби интерес отново. Съществува обаче интерес, който може да бъде траен, дори за сангвиничното дете. Просто трябва да го откриете - практиката го показва. Няма да им е лесно да проявят нещо различно от временен, мимолетен интерес към неща, предмети или събития, но опитът ще покаже, че ще има траен, непрекъснат интерес към личност, която е особено подходяща за сангвиничното дете. Човек просто трябва да го търси по правилния начин. Ето защо е важно да се обърне специално внимание на образованието на това дете, за да се гарантира, че то може да формира и развие привързаност към определена личност. Цялото образование на сангвиничното дете трябва да върви по заобиколния път на привързаността към личността. Ето защо родителите и възпитателите трябва да имат предвид, че траен интерес към нещата и т.н. не може да се внуши на сангвиничното дете чрез тренировка, а че този интерес трябва да се придобие чрез привързаност към личността.

Освен това, образованието може да се основава на сангвиничната природа на самото дете. Сангвиничната природа се проявява във факта, че то не може да намери траен интерес; следователно, то трябва да бъде заето с такива обекти в определени премерени моменти, където временният интерес е оправдан, където може да бъде сангвинично, така да се каже, и към които не си струва да се поддържа интерес. Ето защо е важно да се избират обекти за сангвинично дете, които му позволяват да бъде сангвинично и да загуби интерес. Ако се обърнете към това, което е налично, а не към това, което не е налично, ще видите - както ще покаже житейският опит - че когато сангвиничната енергия стане едностранчива, тя всъщност може да бъде използвана за важни обекти. Това се постига по заобиколен начин. Добре е, ако темпераментът на детето вече е развит по правилния начин, но често възрастният трябва да вземе образованието си в свои ръце по-късно в живота.

Докато темпераментите остават в нормални граници, те представляват това, което прави живота красив, разнообразен и велик. Колко скучен би бил животът, ако всички хора бяха еднакви по темперамент; но за да компенсират едностранчивия темперамент, хората често трябва да вземат самообразованието си в свои ръце по-късно в живота. И тук човек не трябва да се опитва да внуши траен интерес към каквото и да било, а трябва да си каже: Аз съм сангвиник, така че сега ще търся неща в живота, от които мога бързо да продължа напред, когато интересът ми

отслабне, където е редно да не се зациклям на тях и ще се занимавам с неща, от които мога оправдано да загубя интерес още в следващия момент.

Когато отглеждаме холерично дете, трябва да се уверим, че то развива и разгръща преди всичко силните си вътрешни сили. Необходимо е детето да бъде запознато с това, което може да причини трудности във външния живот. Не бива да се избива холеричният темперамент от детето, така да се каже, а по-скоро да му се представят точно онези неща, които изискват от него да използва силата си, където изразяването на холеричния му темперамент е оправдано. Холеричното дете трябва да се научи да се бори с обективния свят от вътрешна необходимост. Затова човек ще се стреми да организира средата по такъв начин, че този холеричен темперамент да може да се изживее, като има препятствия за преодоляване, и ще бъде особено добре, ако може да преодолее тези препятствия в малки неща, в дреболии, ако на детето се позволи да прави нещо, където трябва да използва огромна сила, където холеричният темперамент е особено изразен, но всъщност фактите надделяват и изразходваната сила се разбива на парчета. Това му дава уважение към силата на фактите, които се противопоставят на това, което се изразява в неговия холеричен темперамент.

Отново има и друг начин, по който може да се възпитава холеричният темперамент. Преди всичко е необходимо да се събуди благоговение, чувство за гледане нагоре, като се изправим пред детето по такъв начин, че наистина да вдъхнем такова уважение, като му покажем, че можем да преодолеем трудностите, които самото то все още не може да преодолее. Благоговение, уважение, особено към това, което възпитателят може да постигне, към това, което може да преодолее пред лицето на трудностите на обектите, това е правилният начин, уважение към способностите на възпитателя, това е начинът, по който може да се достигне особено до холеричното дете във възпитанието.

Как тогава трябва да възпитаваме меланхолично дете? Тук е особено важно да не разчитаме на това да убедим детето да се откаже от мъката и болката си или по друг начин да го отучим от тях, защото то е предразположено към тази затвореност, именно защото физическият му инструмент представлява пречки. Трябва да разчитаме особено на това, което е там; трябва да подхранваме това, което е там. Ако искаме да подходим към това дете като възпитатели, отново трябва да намерим точката, в която можем да се свържем с него. И тук има едно нещо: преди всичко трябва да покажем на меланхоличното дете как човешките същества могат да страдат като цяло. Човек не трябва да мисли, че трябва да забавлява детето или да се опитва да го развесели. Ако се опитате да го накарате да намери удоволствие, то само ще става все по-затворено и по-затворено. Ако, от друга страна, до меланхоличното дете има някой, който, за разлика от чисто вътрешните склонности на детето към скръб, знае как да говори по оправдан начин за болката и страданието, които външният свят му е причинил, тогава меланхоличното дете ще

бъде ободрено от това споделено преживяване, от тази емпатия към оправданата болка. Човек, който може да предаде чрез чувствата и емоциите си, когато разказва историята си, че е бил изпитан от съдбата, е благословия за меланхоличното дете. Дори в това, което подготвяме за детето, така да се каже, не бива да пренебрегваме неговите предразположения, а по-скоро да ги разглеждаме като реални и истински и да му позволяваме да ги изживее. Затова е полезно да създадем реални препятствия и бариери за това дете, колкото и странно да звучи, за да може то да изпитва оправдано страдание и болка заради определени неща. Най-доброто образование за такова дете е да го разсеем от вътрешните му чувства на скръб и мъка, като позволим на вродените му таланти да бъдат разпалени от външния свят. Детето трябва да се научи да отстоява себе си и да страда от външни препятствия и задръжки, тогава детето, душата на детето, постепенно ще намери други пътища. Можем да използваме това и в самообразованието. Винаги трябва да позволяваме на съществуващите си предразположения и вътрешни сили да се проявят, а не изкуствено да ги потискаме. Ако например холеричният темперамент е толкова силно изразен в нас, че е пречка за нас, трябва да позволим на тази сила в нас да се прояви, като търсим неща в живота, където можем да пречупим силата си по определен начин, където можем да видим как силите ни не водят до нищо, а именно в неща, които са незначителни и маловажни. Ако, от друга страна, сме меланхолични, би било добре да търсим външните, оправдани болки и страдания на живота, за да имаме възможност да изживеем меланхолията си във външния свят; тогава ще се примирим със себе си.

И тук отново би било най-лошото възможно нещо, би било напълно погрешно, ако искахме да разтърсим комфортния човек, ако си мислехме, че можем директно да му внушим някакви интереси, да го образуваме. Отново трябва да вземем предвид какво имат. Има нещо, към което флегматичният човек винаги ще се придържа, а именно детето. Ако изградим около него това, от което детето се нуждае, само чрез мъдро образование, ще можем да постигнем много. Необходимо е флегматичното дете да има много контакти с други деца. То няма лесно да се заинтересува от предмети или събития. Само чрез този своеобразен сугестивен ефект, чрез интересите на другите, е възможно да се запали интересът му. Събуждането на собствения интерес чрез преживяване на интереса на другите е също толкова важно за образованието на флегматичното дете, колкото е важно емпатията и преживяването на човешката съдба на другите за меланхоличното дете. Още веднъж: вдъхновението от интереса на другите е правилният образователен инструмент за флегматичното дете. Това понякога може да доведе до големи постижения при малките деца.

Но дори и самообразованието им в по-късна възраст може да се подходи по този начин – ако човек забележи, че флегматичните наклонности се стремят да се проявяват едностранчиво – като се опита да наблюдава хората и техните интереси.

Но едно нещо може да се направи: докато човек все още е способен да използва интелекта и разума си, може да търси предмети и събития, които са силно безразлични, към които е оправдано да бъде флегматичен. За пореден път видяхме как в образователния метод, основан на духовната наука, ние градим върху това, което имаме, а не върху това, което нямаме.

И така, виждаме, че именно когато стигнем до интимните аспекти на живота, именно в тези интимни аспекти на живота духовната наука показва своята практичност, своята изключително практична страна. Човек би могъл да придобие безкрайно много изкуство на живот, като придобие това реалистично знание за духовната наука. Що се отнася до справянето с живота, трябва да се вслушаме в тайните на живота, а те се крият зад сетивното. Трябваше също така да търсим тези тайни на човешките темпераменти зад сетивното. Само истинската духовна наука е способна да обясни и проумее такива неща като тайните на човешките темпераменти по такъв начин, че да можем да използваме тази духовна наука, за да служим на благополучието и истинската благословия на живота, както когато е млад, така и когато е по-възрастен.

Ако човешките същества са най-голямата мистерия за човешките същества и ако чакаме тази мистерия на човешките същества да бъде разгадана, тогава трябва да се обърнем към духовната наука, която единствена може да я разреши вместо нас. Не само човекът като цяло е мистерия за нас, но всяко отделно човешко същество, което срещаме в живота, всяка нова индивидуалност ни представя нова мистерия, която не можем да проумеем, като мислим за нея с интелекта си. Как да разрешим мистерията, която ни представя отделният човек? Ние я решаваме, когато срещнем този човек по такъв начин, че между нас и него да възникне хармония. В нашата емпатия, в нашата любов, в начина, по който срещаме всеки индивид, в нашето поведение, ние трябва да научим изкуството да живеем чрез духовната наука. Ако позволим на живота и любовта да се влеят в нашите чувства и емоции, човешкият живот би бил красив израз на плодовете на тази духовна наука. Във всяка връзка ние опознаваме отделния човек, когато го разпознаем чрез духовната наука. Учим се да разпознаваме дори детето: постепенно се учим да уважаваме и ценим особеностите и мистериите на индивидуалността у детето, а също така се учим как да се отнасяме към тази индивидуалност и освен това се учим как иначе би трябвало да се отнасяме към хората в живота. Ето защо духовната наука става толкова плодотворна в живота, защото тя не просто ни дава общи интелектуални инструкции, така да се каже, а ни насочва в поведението ни към човешките същества, за да разрешим мистериите, които трябва да бъдат решени: да обичаме хората така, както трябва да ги обичаме, не просто като ги разбираме интелектуално, а като им позволяваме да имат цялостно въздействие върху нас, позволявайки на чувствата и любовта ни да бъдат вдъхновени от нашите духовно-научни прозрения.

Това са прозрения, които могат да засегнат всяка фибра на отделния човек, които могат да управляват всяко едно действие в живота. По този начин – и това беше особено очевидно в това разглеждане на интимните особености на човешките същества, на темпераментите – духовната наука се превръща в ръководство за истинското изкуство на живота. Ето как най-красивото нещо се разпалва между човешките същества, когато погледнем в лицето на друго човешко същество и не само се стремим да проумеем мистерията, но и да разберем как да живеем: да позволим на любовта да тече от индивидуалност към индивидуалност. Духовната наука не се нуждае от теоретични доказателства; самият живот предоставя доказателствата. Духовният учен знае, че човек може да изтъкне аргументи „за“ и „против“ всичко. Истинското доказателство е това, което животът предоставя, и животът може да ни показва на всяка крачка истината за това, което мислим, когато гледаме човешките същества чрез духовно-научно прозрение, защото това прозрение се състои от хармонично, изпълнено с живот разпознаване, което прониква в най-дълбоките мистерии на живота.

30. Здравни проблеми в светлината на хуманитарните науки

Когато се произнесат думите „здравни проблеми“, много от нашите съвременници може би се замислят за нашите възгледи, за нашите мнения за ежедневието, за живота като цяло, за всички негови благословии и беди; когато обаче се произнесат думите „здравни проблеми“, тук може да се предизвика едно особено чувство, което дреме повече или по-малко съзнателно или несъзнателно във всяка човешка душа: че човекът с право счита здравето за ценно притежание в този физически живот.

Не само онези, които са изцяло погълнати от този физически живот, с всичките си мисли и интереси, считат здравето за ценно нещо, но и онези, които съсредоточават ума си върху най-висшите идеали на човечеството, които съсредоточават ума си върху духовното, също трябва да осъзнаят колко ценно нещо е здравето и дори ако си каже: Преди всичко това здраве е ценно за мен, защото ми дава възможност да изпълнявам задачите си в света, когато го имам, защото ми пречи да изпълнявам тези задължения, тези задачи в живота, когато е по някакъв начин увредено.

Това, което думата „здраве“ обхваща, е пряко или косвено свързано с нашата най-висша съдба, с нашите човешки цели. Следователно, тя може да депресира някои, които размишляват върху това как здравето и болестта винаги се възприемат по различен начин по определен начин, в зависимост от това как се променят човешките възгледи и мнения; и онези, които са внимателни наблюдатели на живота в неговите дълбини, може би са виждали много промени в това отношение, особено през последните десетилетия.

Но това, което стои в основата на всички усилия по отношение на здравето и болестта, по отношение на изцелението на човешкото същество, е от своя страна само това, което трябва да наречем наука за живота, познание за живота. Какви трансформации са се случили по отношение на познанието за живота през тези последни десетилетия, много по-големи, отколкото човек обикновено би предположил! Би могло да каже много на наблюдателя на живота, ако наблюдава начина, по който теченията възникват от научната основа, от научното познание за света и водят до този или онзи възглед за здравето, ако сравни тези течения и тази основа [с тази] отпреди 20, 30, 40 години, как е било тогава и как ни се представя днес.

Това, което често е било подчертавано тук във връзка с много други области, а именно, че нашата епоха е направила значителна крачка към материализма, може да се наблюдава особено в областта, на която е посветено настоящото ни разглеждане.

Тези, които са способни да погледнат назад към научните знания, които са в основата на днешната дискусия, такива каквито са били формирани преди 20, 30,

40 години, могат да се натъкнат на почтена личност, когато случайно се сблъскат с това явление. Аз самият веднъж се сблъсках с тази почтена личност и мога да се позова на характера на тази личност, защото ми се струва симптоматичен за това, което се е променило през последните няколко десетилетия.

Тези, които са имали късмета да учат във Виена преди доста време, са могли да се запознаят с научната основа на настоящата ни област на обучение в медицинския факултет във Виена. Те се запознаха с тогавашния известен и широко значим анатомист Хюртъл, човекът, който даде основата на стотици и стотици млади лекари по онова време, основата, от която всеки лекар се нуждае, анатомичните основи...

Когато той застана пред публиката си и изгради човешкото същество от компонентите на човешкия организъм, което привидно може да се изрази само с най-сухите термини за научно наблюдение, когато изгради човека от анатомични части, тогава, слушайки го, имаше усещането, че зад това описание, това обяснение на структурата на човешкия организъм, нещо друго все още е живо, нещо, живеещо от дълбоко разбиране на духовното, което изгражда прекрасната структура на човешкия организъм... имаше просто нещо... нещо... имаше нещо в представянето на Хюртъл, което може да се изрази само по следния начин: както самата съзидателна сила на природата, като дух на природата, позволява на отделните структури да поникнат и да се развият в цялостната структура на човешкия организъм, така и този човешки организъм беше анатомично изграден пред публиката.

Тези от вас, които често са посещавали тези лекции тук, знаят, че духовната наука ни казва, че това, което наричаме външно физическо тяло, това, което виждат очите, това, което докосват ръцете и това, което ушите и нисшите сетива на човешкото същество могат да възприемат, че това е само част от човешкото същество, само външната чувствена част, че всичко, с което външната наука може да се занимава само с този външен крайник. Те също така знаят, че първият висш крайник в човешката природа, който истински и реално живее за тези, които могат да наблюдават човешки същества с по-висши способности, е това, което в духовната наука наричаме етерно или жизнено тяло: мистериозният майстор-строител, който е там и изгражда този човешки организъм.

Това етерно или жизнено тяло е нещо, което не може да се види с физическото око, но е нещо, което отвореното „духовно око“ на виждащия може да види като факт, точно както външните сетивни факти могат да бъдат видени от физическото око.

Човек би искал да каже: Хиртл стоеше там като целомъдрен учен, като целомъдрен лекар; той не каза нищо за това етерно или жизнено тяло, а как говореше за него, как едното се развиваше от другото, сякаш този принцип на жизненото тяло живееше в думите му; и това беше достатъчно, имаше огромен стимулиращ ефект, той въздействаше на слушателите си така, че в тях се събуждаше нещо от тайнствените дълбини на цялата човешка природа, че в тях се разпалваше нещо от

онзи стремеж, който иска да обхване човека все по-дълбоко и който не остава на повърхността...

Скоро след това човек можеше да види, че времената, в които тази научна основа се е разглеждала по този начин, отминават...

Нека поясня още от самото начало: не само защото Хиртъл беше особено велик гений, но и защото беше израснал от време, което, ако не беше точно осъзнато за духовния свят, поне имаше чувство за него. Всеки, който наблюдава живота, знае, че днес всичко е сглобено, че подобно представяне вече не съществува в широките научни кръгове... следователно, трябва да подчертаем още повече, че именно духовната наука се връща към цялото, към духовния живот зад сетивното, че има задачата да оплоди и освети това, което може да бъде предложено във външната, сетивна област за хоризонтите, които ни интересуват днес, защото именно във външната, сетивна област нашата възхитителна наука е постигнала най-необикновените неща... защото не липсват индивидуални изследвания, не липсват методи, чрез които човек може да получи представа за отделните външни факти на естественото съществуване и неговите взаимовръзки...

Но какво ще може да донесе духовната наука към това индивидуално изследване... това е всеобхватният дух на въпроса...

Сега, същият този Хиртъл направи забележително изявление, изявление, което може да бъде нашият водещ принцип днес и от което можем да започнем днес. Може да звучи странно за мнозина днес, но все пак е направено от блестящ анатом и лекар: Само лекар може да разпознае болестите, но всеки, който знае какво е помощ, може да ги излекува.

На пръв поглед доста странна поговорка; нека сега видим как духовната наука може да се свърже с това...

Преди всичко, трябва да сме наясно с едно нещо, поради краткостта, която трябва да характеризира днешната лекция – нейната тема би могла да отнеме 20 до 40 лекции, без да се изчерпи всичко – с тази краткост е необходимо казаното да се разбира по такъв начин, че човек да разпознае отношението, от което е казано. Това отношение е по същество същото като това, на което се основава цялата духовна наука; може да се характеризира накратко, като се каже, че духовната наука няма призванието да доказва правотата на едната или другата партийна линия, тя трябва да стои на по-висока гледна точка и, именно защото гледа в дълбините на съществуването, на живота, трябва да си изгради гледна точка, която може да има обединяващ ефект... Тези, които се оглеждат в живота, знаят, че нюансите на мненията, които се борят помежду си на... обикновено не са такива, че човек да може да каже, че единият е абсолютно прав, а другият греша...

Като правило, човек трябва да каже: Тези, които се борят с лозунги, които носят знаме, са си изградили своите възгледи и мнения в много специфични области на живота; тези области на живота, така да се каже, са оказали сугестивно въздействие

върху тях и те всъщност казват само това, което може да се изгради естествено като едностранчив поглед върху живота от тяхната област на живота...

Но теософията не би трябвало да агитира за тази или онази посока, дори не в областта, която ни интересува днес, в областта на болестта, здравето и изцелението... Може би по-специално хуманитарният учен би се почувствал изкушен да се застъпи за едното или другото... защото в колко партийни разделения виждаме днес точно областта, в която човешкото сърце може би най-много би искало да усети единство.

Теософията има задачата да каже какво е, как стоят нещата в живота... и тогава теософът има увереността, че човекът, когато познае чрез знанието си какво е, тогава ще осъзнае чрез себе си какво трябва. Гледната точка все още не е станала теософска, която се появява и казва: Аз също искам да убедя, че това или онова трябва да се направи, а не...

Теософията или духовната наука никога не трябва да имат нищо общо с „трябва“ или изисквания. Тя трябва обективно да казва какво е и да има увереност в човешкото същество, че ако знае какво е, ще намери водещия принцип за своето „трябва“ в собствената си душа...

Сега, кой би могъл да отрече, че най-разнообразните, най-разнообразните, на пръв поглед най-противоположните партийни линии се изправят пред нас именно в областта на здравните въпроси... и с каква убеденост и острота се бори за собственото убеждение и с каква горчивина се бори срещу другото убеждение! И още в началото трябва да се спомене, че теософията в частност никога не иска да прави нищо против науките, против истинската научна работа. Казано направо: духовната наука или теософията не трябва да върви с дилетантството в тази област; тя би предпочела да работи в хармония с онези, които поне имат възможността да бъдат експерти в тази област...

Разбира се, невъзможно е да се изброят всички нюанси на партиите в тази област тук, но дори и да не е възможно, поне някои от тях трябва да бъдат грубо характеризирани. На първо място, съществува алопатичният метод на лечение, този, който е толкова силно противопоставен на така нареченото естествено лечение и това, което се нарича хомеопатия... Може да се каже още много, но трябва да се говори с общи черти... Засега не трябва да се казва толкова много за това, което концепциите на духовната наука биха могли да постигнат, а по-скоро това, което се казва, така да се каже, по популярен или научен начин, като характеристика на отделните нюанси на партиите. Там чуваме, че медицинският метод на лечение се основава на факта, че има болести, увреждания на здравето и че има специфични лекарства от определени сфери на природата, които противодействат на определени увреждания, които наричаме болести, по определен начин. За всяко заболяване е показано това или онова лекарство и науката работи внимателно и

съвестно, за да намери специфичните лекарства за тази или онази форма на заболяване чрез опит в сетивната сфера...

Естествено, тук не можем да навлизаме в подробности; както казах, трябва само да посочим характерните черти. Но сега чуваме от много други, които възприемат същия така наречен подход за естествено лечение, че всичко, което казва така нареченият алопатичен подход за лечение, е фундаментално основано на грешка... Защото той твърде малко отчита по-дълбоките причини за болестта; той разглежда начина, по който болестта се проявява, но човек трябва да се задълбочи, да приеме, че причините се крият по-дълбоко, че там, където се появява форма на заболяване, има по-дълбоки нарушения в организма, които могат да бъдат отстранени само чрез намеса в този организъм по начина, по който самата природа би се намесила, ако насочваше и ръководеше организма по напълно нормален начин.

Чуваме, че преди всичко не става въпрос толкова за борба с отделните заболявания, а за изследване на онези дейности в организма, онези функции, които са били подкопани и в резултат на които възниква болестта, и които от своя страна трябва да бъдат върнати в правилната посока чрез подходящи мерки, и сега се посочват различни лечебни методи, различни физически и други средства за защита...

Преди всичко тук се противопоставя специфичното лекарство, което, както показва опитът, е предназначено да се бори с тази или онази болест. С огорчение едната страна се бори срещу другата.

Сега, независимо как единият или другият, или аз самият мислим за това, нека накратко характеризираме как например хомеопатичният лечебен метод мисли в основните си характеристики; той казва: В това, с което първоначално се сблъскваме при болестта, нямаме това, което изглежда като първично увреждане, това, което изглежда като първично нездравословно състояние, а имаме пред себе си в явленията, които ни се представят, един вид сила, която е призована в организма, за да се бори с действителното увреждане, което се крие по-дълбоко. По този начин, в това, което ни се представя като симптом на болестта, имаме нещо, което организъмът внася в полето, за да извади наяве действителното, по-дълбоко увреждане. Следователно трябва да обърнем внимание на това, което причинява самите симптоми, които се появяват при болестта. Трябва да проучим кое лекарство можем да намерим в естественото царство, което причинява точно същите симптоми при здрав човек, каквито виждаме при болния. След това подкрепяме това, което природата е инициирала...

Това, което ни се струва като болест, е иницирано от природата и ние трябва да му помогнем, като прилагаме средствата, които причиняват същите симптоми при здрав човек, за да подпомогнем борбата срещу действителните увреждания.

Би било искано да се каже, че с всички тези партийни нюанси, що се отнася до теориите, въз основа на това, което е дадено като логическа основа, би било искано

да се каже, че човек може да извърви дълъг, дълъг път навсякъде и скоро, след малко вникване в въпроса, осъзнава колко малко всъщност са приложими възраженията на съответните противници. И всъщност можем да кажем, че във всички тези области поддръжниците изтъкват сериозни аргументи в полза на своите убеждения. Или не е вярно, когато днес научната медицина посочва, чрез лесно събираща статистика, големите успехи, особено във външното здравеопазване, и подобряването на здравната ситуация в градовете под влиянието именно на този медицински лечебен метод... и как тогава се посочва колко много добро е направено в това отношение чрез изследването на много специфични лекарства през последните десетилетия... Могат да се посочат големи успехи; онези, които биха сравнили здравните условия в градовете преди около век с днешните, биха били несправедливи, ако не признаят какво е постигнала медицинската наука тук. От друга страна обаче чуваме и със сигурност трябва да го признаем, че дори тези условия да са се подобрили, от друга страна не може да се отрече, че някои видове заболявания, сърдечни заболявания, нервни разстройства и други подобни, се увеличават с тревожна скорост... и това също трябва да се признае...

И не би ли трябвало понякога лаикът да използва тази или онази дума, казвайки, че дори и да е вярна в определено отношение, че много условия са се подобрили, се появяват много тревожни социални последици...

Достатъчно е само да се помисли например за факта, че в случая с болест, открита едва през последните няколко десетилетия, а именно тетанус, вниманието се насочва към микроб, за който с право се твърди, че се пренася от хора, които остават здрави, а други след това се разболяват от него...

... Къде ще свърши...

Например, напълно е възможно и е факт цели училища да са били заразени с тази или онази заразна болест и да е установено, че учителите, които са останали здрави, са били носители на микробите; самите те не са били заразени от нея. Каква тирания би се получила, ако човек изгради догматично законодателство върху такива случаи?

... Как се развива това, което бихме могли да наречем страх от болестта, страх от мистериозните източници на болестта, чрез начин на мислене, който много лесно може да се основава на подобни опити, които изобщо не могат да бъдат подложени на съмнение...

Наистина трябва да си купонджия, ако искаш да се бориш с това или онова с определени модни думи...

Някои от лозунгите на естественото лечение, например, са сякаш всички специфични лекарства трябва да бъдат премахнати, сякаш човек може да се върне към основите на болестта само чрез физически или други методи и да поддържа функциите... човек чува един и същ лозунг отново и отново: отрова; всички специфични лекарства са отрови, но отровата никога не може да бъде полезна при

никакви обстоятелства. И можете да видите как думата „отрова“ може да има огромен сугестивен ефект върху цели събирания. Трябва само да оставите тези внушения да действат и по този начин да създадете убеждения, които са изключително ефективни. Но всеки, който знае какво всъщност е отрова, знае, че тези, които използват такива модни думи, са тези, които са най-малко отговорни за това какво е отрова. Какво е отрова? Явленията, фактите на природата, особено тези в човешкия живот, са толкова изключително сложни, че отговорът на този въпрос не е толкова лесен. Какво е отрова в природата?

Беладоната, например, е отрова за хората; заекът може да я яде доста добре. Бучиниш... Сократ трябвало да пие от чашата с бучиниш, за да изпълни смъртната си присъда, но за козата бучинишът изобщо не е отрова.

Сероводородът със сигурност е много токсичен за организма в определени отношения; но има малки организми, така наречените серни бактерии, вид разцепени водорасли, които живеят почти изключително от това вещество: те изграждат организма си по много странен начин от сярата... и ако ги лишите от сероводорода, те умират. Този факт дава пример за това как материалът може да бъде включен в явленията на живота...

Така че ключовата дума „отрова“ не бива да е единствената, която ни казва с какво всъщност се борим...

Ще постигнем напредък само ако се опитаме да подходим към цялото разглеждане все повече и повече от гледна точка на духовната наука...

Каква е действителната разлика между медицинските методи на лечение и натуропатията... по принцип? Виждаме голяма разлика, която духовният учен може да характеризира доста точно от своя гледна точка, без да заема страна в едната или другата посока...

За тези, които познават фактите, е просто безсмислено да се твърди, че няма специфични лекарства за това или онова заболяване. Но на какво се основава лечението с такива средства?

Фактът, че болестта причинява вреда и лекарството се бори с тази вреда, че това може да се случи, не се оспорва. Да се оспорва положителното, това, което се придобива от опита, е тесногръдо и не би било духовна наука. Но с какво си имаме работа в човешкото същество, когато лекуваме, като се борим с някакъв вид здравословно разстройство с външни средства? Ние си имаме работа с физическото човешко тяло, с външния аспект на човешката природа. Тъй като човекът има това физическо човешко тяло, няма съмнение, че то може да се лекува и с такова външно лекарство.

Естественото лечение има определена идея, че зад физическото човешко тяло стои нещо мистериозно и свръхестествено, че това, което съставлява физическото тяло, се управлява от етерното или жизненото тяло... Лекарят не е нужно да вярва в това, но той заема гледната точка, че има нещо, което живее и се движи зад физическия

апарат. Натуропатът има представа за това етерно или жизнено тяло и се опитва, така да се каже, да не обръща толкова много внимание на това, което може да се определи само външно чрез физически средства, а да се връща към това, което се крие зад физическото, което може да се определи. Това е много важно, но натискът на материалистичния начин на мислене е твърде силен, за да може той да се придвижи към истинско духовно познание за човешката природа. Би било ужасяващо, ако някой, който твърди, че е учен, говори за видимото, основано на невидимото, а сетивното - на свръхсетивното.

Следователно, човек може най-много да подозира, че има такова нещо, но не може да говори за него като за реалност. Ако човек говори за него и е придобил убеждение от духовната наука, ако е разпознал вътрешните причини, които водят до тази свръхсетивна връзка на човешката природа, тогава не може да спре дотук, тогава човек продължава и към други връзки на човешката природа... тогава човек навлиза с най-чистата духовна наука в тайните на невидимото, но което въпреки това е много реално и истинско поради тази причина.

След това отивате по-нататък и научавате, че в това физическо човешко тяло има не само етерно или жизнено тяло, което отличава хората от всичко, което ни заобикаля като привидно неодоушено... Това етерно или жизнено тяло е постоянен борец срещу физическото тяло, следвайки неговите физически вещества и химични сили през живота. Защото, когато това жизнено тяло се оттегли от физическото тяло, тогава физическото тяло на човека следва физическите вещества и сили, но тогава то е труп. По време на живота обаче етерното или жизненото тяло е постоянен борец срещу разпадането на физическото тяло...

Така, в етерното тяло имаме създателя, строителя на физическото тяло на човека или всяко живо същество, който стои зад това физическо тяло.

След това преминаваме към това, което наричаме астрално тяло. То е носител на похотта и страданието, радостта и болката, на всички нахлуващи чувства и идеи, на всичко, което е инстинкт, желание и страст, тоест инстинктите. Но отвъд това стигаме и до четвърта връзка, носител на действителното самосъзнание, носител на егото.

Тези четири члена съставляват цялото човешко същество и ако искаме да разгледаме цялото човешко същество, трябва да вземем предвид, че висшите, свръхсетивните членове са действителните създатели на низшите, по-чувствените членове. Всичко, което се случва в низшите членове, произтича от това, което се случва във висшите членове...

Следователно, човек не бива да се пристъпва само към идеята за етерно или жизнено тяло, но трябва да се вземе предвид, че по-дълбоките причини, много по-дълбоките причини трябва да се крият именно в астралното тяло и в душевно-духовната част на човешкото същество, ако иска да се стигне до разбиране за болестта и здравето. Тук причините за болестите не са толкова лесни за намиране.

Този проводник на удоволствието и страданието, инстинкта, желанието и страстите, изразява това, което е в него в етерното тяло и във физическото тяло. Ако в астралното тяло живее нещо нездравословно, състоящо се от погрешни страсти, импулси и инстинкти, тогава това трябва да има ефект върху етерното тяло и физическото тяло:

Но, някой би могъл да каже, нека да погледнем човека; какви противоречия могат да преобладават между здравите му възприятия и здрави импулси и болестите, които въпреки това има! В този случай трябва напълно да прегърнем духовната наука и да сме наясно, че това, което наричаме най-съкровена същност на човека, действителната индивидуалност на човека, е нещо, което е само обгърнато от физическата обвивка и че то поема по съвсем различни пътища в своето развитие от тази физическа обвивка. Когато погледнем към сърцевината на един човек, казваме: този човек се състои от две течения...

Човекът, който идва при нас в живота, нека го разгледаме. Той е преди всичко резултат от наследственост, резултат от това, което идва от бащата, майката и предците преди тях...

Но във всичко това, което продължава през поколенията, във всичко това живее нещо съвсем различно, нещо, което сега е свързано с астралното тяло и мен. И когато срещнем човек, виждаме не само това, което сме наследили от предишните поколения, но и това, което е слязло от духовния свят като духовно ядро на нашето същество. Ние гледаме това, което се нарича превъплъщение или прераждане, в най-съкровената сърцевина на нашето същество, която се пренася от живот в живот. Това се обединява с това, което лежи в линията на наследството, прониквайки и енергизирайки това, което е наследено от бащата и майката. И дори да не виждаме днес как инстинктите и стремежите на индивидуалността влияят на физическото тяло по начин, който ни прави болни или здрави, бихме видели това, ако погледнем какъв е бил човекът в предишния си живот.

Ако осъзнаем това, можем да се научим да виждаме страстите, инстинктите и желанията в настоящия живот, които произтичат от това, което сме донесли със себе си от тези предишни животи и които действат като причини за болести в настоящия живот, дори и да не са били придобити в този живот.

И оттук започва познаването на същността на човешкото същество, като подходяща основа за оценка на лечебния метод.

Можем ли по някакъв начин да видим как астралното тяло показва какво има да каже във връзка с това, което прави физическото тяло здраво или болно?

Например, някой трябва да отгледа дете... според природата на детето, това или онова е добро, човек има стереотипно виждане. Вместо строга индивидуализация, също и по отношение на здравето, човек има мнението: има много болести, но само едно здраве. Но всъщност има толкова здравословия, колкото са хората. Всеки човек има свое собствено здраве, свои собствени условия за здраве. Но със

стереотипни представи можеш да съсипеш всичко възможно с детето. Например, детето не иска да яде тази или онази храна. Това, разбира се, е пакост, мисли си човек. Но би било много по-правилно да се каже: Това е доказателство, че симпатията и антипатията не са нищо повече от чувството на астралното тяло: Трябва да имам това, ако искам да работя по правилния начин върху физическото си тяло, и това, което детето отхвърля, то не може да използва.

Това, което детското небе отхвърля или жадува, изразява това, което е здравословно за него. Затова е правилно да се наблюдава внимателно какво изисква детето, към какво е заинтересовано. Кога астралното тяло възприема нещо като удоволствие, особено в детството? Когато това, на което се наслаждава, има в себе си, така да се каже, потенциал да бъде включено в организма по полезен начин. Само когато нещо вече е развалено в порядъка на здравата човешка природа, тогава удоволствието вече не е истински водач... Че това, което е здравословно за него, той също харесва, а това, което го разболява, не харесва, това е единствената мярка за здраве, че има подходящо чувство за всичко, което приемаме в организма си. Така че става въпрос за това да направим съзнанието за това, което е добро за нас, възможно най-живо в нас, да направим нашето астрално тяло, носител на удоволствие и желание, живо за това, което е здравословно за нашия организъм...

Сега има средства да се постигне много в това отношение... Човешката природа се различава от човек на човек, защото различна индивидуалност прониква и енергизира външността.

Един случай: имало един човек, който от ранно детство изпитвал ужасно отвращение към всякакво месо; не можел да усети миризма на месо, така да се каже. Не можел да я усети, затова не я ял. Отначало бил в толерантна среда. Но имало лели и чичовци, които смятали, че да не се яде месо е напълно перверзно... И така добрият човек се оставил да бъде убеден поне да започне с малко бульон, после да премине към телешко и така нататък... Но стигнал и до овче месо... и скоро се озовал с...

тежък енцефалит, защото за тялото на този човек е било абсолютно невъзможно да направи необходимото, за да смила месото, използвайки силите в него. Той е бил толкова устроен, че е знаел много добре кое е здравословно за него още от ранна възраст...

Но ако същата храна, която е била единствената правилна храна за този човек, бъде дадена на друг, последният може да понесе най-голяма вреда от нея...

Всички хора трябва да се разглеждат като личности. И има безброй хора, които, ако искат да продължат да живеят така, както живеят, вече не могат да станат вегетарианци без повече шум.

Казано е, че човешката природа не е способна да извърши необходимата работа, за да преобразува това, което приемаме от растенията, в това, от което се нуждае

човешкият организъм. При храненето на растителна основа човекът трябва да извърши вътрешен вид работа, която не е в състояние да извърши. Работата, която трябва да се извърши там, е частично поета от факта, че той се храни от животинското царство, където част от тази работа вече е свършена и сега има по-малко работа за вършене. Това обаче не се отнася за всички, а само за много хора. За мнозина би било нездравословно, ако не могат да приложат силните сили на храносмилане и преработка, необходими за смилането на растителната храна... За да разберем това, човек трябва да приеме радикалната разлика между растителното и човешкото царство... животинското царство се намира по средата. Това е контраст между хората и растенията... можем да характеризираме този контраст първо, като кажем, че е нещо, което е чисто присъстващо във физическата природа...

Човек диша, вдишва кислорода във въздуха и издишва въглероден диоксид. Растението абсорбира въглеродния диоксид, разгражда съединението, приема въглерода, който той съдържа, и го използва, за да изгради своя организъм от неодоушен, чисто физически въглерод и отново освобождава кислорода. Това е взаимодействието между човека и растенията. То изразява духовно взаимодействие във външна притча. Зад растението стои неговото духовно, зад човека неговото духовно. Знаете, че растението не може да процъфтява, когато е лишено от светлина. Вижте го, как вехне. Това, което растението изгражда от неодоушени вещества, то го изгражда под влиянието на светлината... Светлина! Колко много му дължим... вземаме от него толкова, колкото ни е необходимо... Но ние не трябва само да виждаме, също и в светлината, не трябва само да обръщаме внимание на физическото. Във физическото в светлината има и духовен елемент. Зад физическата светлина има и духовен елемент. Този духовен елемент, който тече към нас от слънцето към земята в лъчите на светлината, е същият като този, който живее в нашето астрално тяло, онази вътрешна светлина, която работи и създава в нас - в духовната светлина, духовната аура. Те не са нищо друго освен духът на физическото тяло, невидимата светлина, която работи в нас като астрално тяло. И това е, което работи в нас! Отвън, физическата светлина на слънцето работи върху растенията. И това е особената връзка между физическата светлина отвън, която работи върху растенията, карайки ги да растат и процъфтяват... и духовната светлина, която е в нас като нашето астрално тяло. Това е връзката, че те са противоположни една на друга...

Това, което изгражда растенията, се премахва, разлага, унищожава от процеса, който духовната светлина запалва в нас. И нашият живот във физическото тяло като духовно същество не би могъл да съществува, ако, така да се каже, не бяхме създали процеси на разрушение във всичко, което приемаме. Ние премахваме това, което растенията са изградили. Продължаваме по обратния начин на това, което растенията са започнали... Така ние сме духовно противоположни на растението. И

това, което ни е дадено като храна от растителното царство, ние всъщност го унищожаваме...

Нашето мислене е във физическия си израз процес на разрушение. Това, което приемаме, трябва да бъде износено отново, трябва да бъде разбито отново. Ето как поддържаме вътрешен живот...

Това, което ни е дадено от растителното царство като храна, ни е дадено в девствено състояние. Това, което ни е дадено от животинското царство, не ни е дадено в такова девствено състояние... Тъй като животното стои между растението и човека, то изпълнява това, което човекът трябва да изпълни до известна степен... вече постига до известна степен това, което човекът иначе би трябвало да постигне в себе си... и човекът може да започне собствената си дейност само там, където се намира това, което е получил. Той получава само това, което животното вече е направило от него...

Нека да погледнем човека; той е наистина микрокосмос, обобщение на всичко, което се случва отвън...

Неговият хранителен процес е това, което обширното растително царство издига и трансформира, така че това човешко тяло да може да се превърне в инструмент на съзнанието. В това отношение то е цялост. За духовния учен животното не е нищо повече от едностранчиво развитие на човешките характеристики. Всяко животно, всеки животински вид представлява определени характеристики за духовния учен, развити по определен начин...

Всички тези характеристики, съчетани в хармония – едната отслабена от другата, едната балансирана от другата – ни дават човешкото същество...

Животното извършва естествения процес до известна едностранчивост... Ние придобиваме тази едностранчивост, когато приемаме вече недевствената храна от животинското царство...

Сега нека предположим, че наистина сме организирани по такъв начин, че да можем да съберем необходимата сила за преработка на растителна храна. Ние имаме този силен резервоар от сила в себе си, който се използва само когато приемаме растителна храна. Какво се случва, ако не го направим, ако не осъществим тази трансформация от растително към човешко ниво? Тогава неизползваните сили търсят други изходи в нашия организъм.

Френският абат, за когото ви разказвах, притежаваше точно такива сили в себе си. Те са там и трябва да работят, а ако не намерят здравословен отдушник, в крайна сметка ще се хвърлят в друга сфера на дейност. След това абатът почина от последиците на големите сили, възникнали по този неправилен начин.

Нека вземем, от друга страна, един различен човек, например банков мениджър, който не знае нищо друго освен професията си. Ако очаквахме от него да се храни вегетариански, той нямаше да може да го направи. Нямаше да може да я поддържа. Той не може да преработи растителните вещества до степен, в която те да му

служат за функционирането на организма му; той трябва да позволи част от работата да бъде свършена вместо него.

Следователно можем да видим и важна разлика и контраст между начина, по който растителната и животинската храна влияят на хората. Какво трябва да развие в себе си човек, който иска да смила растителна храна? Какво прави, когато яде растителна храна? Той трябва да събере определени сили, които действат отдолу, от растението. Това са сили, които са по-скоро в центъра на неговото същество, отколкото тези, от които се нуждае, за да преработва животинската храна. Това са сили в него, които никой не може да направи вместо него. Като постига това вътрешно, той също така има вътрешен източник на независимост и сила. В резултат на това вътрешният му живот става по-активен и интензивен. Това, което консумира от растителното царство, наистина прави вътрешния му живот по-активен. Това обаче изисква по-цялостен духовен живот, насочен към съзерцание, към разбиране на великите взаимовръзки на живота... Ако човек тогава се храни от животинското царство, това е правилно само ако няма тези независими сили. За храната, която човек взема от животинското царство, той ще използва вътрешни сили, които го правят по-малко независим, тъй като част от работата е свършена вместо него... В духовен план, това, което идва от животинското царство, стимулира това, което прави човека силен и енергичен без неговата намеса.

За тези, които не могат да черпят сила и енергия за живот от себе си, растителната диета няма да е от полза; те само ще бъдат отслабени от нея. Те трябва да получат силата и възможностите си, така да се каже, приготвени от животинска храна.

От подобни контексти лесно можем да разберем как се случва така, че народите, които живеят на растителна диета, водят живот, по-отдаден на съзерцание... докато тези, които ядат животински продукти, проявяват по-войнствени качества.

Следователно, това, което трябва да се счита едновременно за здравословен и хранителен проблем, определено е свързано с индивидуалността на човека, с това, което той може да събере вътрешно. И виждаме в човека дали той не придобива отчасти силни сили за независимост във вътрешното си същество чрез растителна диета...

Чрез храненето на растенията виждаме как той придобива всички сили, от които се нуждае, за да се превърне, така да се каже, в цялостно човешко същество, да се превърне в човешко същество, което може да види голямата картина на живота. Чрез това, което придобива от храненето на животните, виждаме как бива воден към специалностите...

Така виждаме от взаимодействието... чрез какво... се регулират великите въпроси на съществуването за всички детайли на живота... Там виждаме, така да се каже, вътрешната природа на човека да се изразява по такъв начин, че в него има силни сили... или че тези силни сили трябва да му бъдат дадени... Виждаме, така да се

каже, астралното тяло да работи в него... и как трябва да бъде тази работа, за да се възстанови балансът в човешкия организъм...

И след като сме разбрали това, вече няма да се съмняваме много, че много зависи от това как сме способни да въздействаме върху астралното тяло... но не само върху това, но и как можем да въздействаме физически върху физическото тяло и етерно върху етерното тяло...

Материалистичният възглед ще иска да окаже влияние само върху физическото... Да вземем случая с болен човек. Материалистично мислещият човек ще погледне тези симптоми на болестта и ще разчита на това: в тази или онази област има този или онзи въздух, има тези или онези условия, които, като едно физическо върху друго физическо, влияят на болния организъм...

Тези, които са задълбочени в духовната наука, ще знаят, че в много случаи това е много погрешно заключение. Те ще знаят, че то трябва да действа по-радикално и задълбочено, ако човешкото същество е поставено там, където вътрешните му преживявания могат да бъдат стимулирани по подходящ начин, където може да бъде истински щастлив, може да стане истински хармоничен в себе си. По-специално, при определени форми на заболявания, а именно нервни разстройства, ще бъде най-важно да работим директно върху астралното тяло и чрез това, което може да стимулира силни сили в астралното тяло...

Следователно, ако някой развие в себе си онези силни сили, които се развиват чрез растителното хранене, това може да бъде добро лекарство дори за тежки увреждания на организма. Това, което действа вътрешно, когато вътрешните сили, които... трябва да преработят девствената растителна храна, може да елиминира сериозните увреждания.

Можете да видите от човек дали той също си прави труда да превърне растителните хранителни вещества, в които има малко мазнини, в мазнини чрез собствените си вътрешни сили, или предпочита те да му бъдат отнемани чрез консумация на животински мазнини... да развие онези силни сили в себе си, които го правят независим... с други думи, дали човекът не е твърде мързелив да допринесе малко за собственото си угодяване... това си личи дали се случва или не...

Този, който не се прехранва с животински мазнини, ще открие в себе си и възможността да развие силните си сили, а те са все по-склонни към духовното...

И сега има един велик, всеобхватен закон... който гласи: Всичко, на което човек се наслаждава и гледа само като на чувственост, което влияе на увяхващите, умиращи сили в него... и всичко, на което гледа като на духовно, което влияе на ободряващите, лечебни сили на човек... И обратно, всеки, който иска да си помогне в тази посока, може да го направи, като яде достатъчно растителна храна в допълнение към месото, а това може да помогне по отношение на пробуждането на интерес към свръхестествения свят...

Всеки, който е готов да направи нещо, за да си приготви собствени мазнини от нискомаслени растителни храни, ще може да стане много по-духовен от някой, който си набавя всичките мазнини от животни...

Гротескно потвърждение произтича от следния инцидент. В Берлин съществува така наречената нудистка култура. Някой отишъл там първоначално от чисто артистичен интерес, искал да види какво е и да остави публиката и представеното там да му въздействат. След това този човек бързо избягал. Беше странна публика, почти всички възрастни мъже...

Когато човек действително приеме, че чувственото има ефект върху чувственото, има привличане към това, което умира в живота. И тези, които търсят чувственото просто като чувствено, ще могат да видят, че умиращите части на тяхното същество са особено засегнати... докато духовният интерес... ще засегне особено поникващите, растящи части на човешкото същество.

Духовното изследване започва да дава на хората нещо, което със сигурност не е толкова удобно, колкото простото описание на нещо... и също така не е толкова удобно, колкото слушането на лекция, където изображения се проектират на екран. Не е нужно да правите много навътре.

Духовната наука говори за свръхестественото и това не може да се приема толкова удобно. Тя се обръща към нещо в човешката природа, към което той трябва да работи, към което трябва да вложи най-активните си сили в сътрудничество... Тази духовна наука по този начин отива директно към духовното... към пътищата на душата... Тя не е там за очите... И никой не твърди, че понятията и идеите на духовната наука са реални в смисъл, че са осезаеми. В този смисъл те не би трябвало да са истина. Но това, което днес едва ли е известно в широките кръгове, тези така наречени нереални идеи, какво представляват те? Това са именно здравите, силните идеи, които, ако само действат достатъчно в човешката природа, са едновременно силните, енергичните и действени идеи, които ни правят здрави още в етерното тяло.

Когато духовната наука ни води... тя извиква в нас идеи, които имат лечебен ефект отвътре в най-висшия смисъл... органично вещество по такъв начин, че то вече е напуснало своя произход, така да се каже, и не може да бъде поправено само... Колкото по-високо се изкачваме в йерархията на организмите...

Когато трябва да се развият вътрешни сили за възстановяване, най-силната сила е тази, която извира от духа на човешкото същество, която е насочена към подмладяване и растеж, и този, който се обръща към тези сили, също има добра основа в смисъл на здраве... силните сили вътре се освобождават към по-висшите сфери на здравния проблем... Едва ли е направено начало обаче...

Ние разбираме малко повече от физическо въздействие върху човека... Тук духовната наука е призована да се справи с въпроса за здравето по такъв начин, че да се намерят и да са налични средства за лечение, които не действат само на

физическо ниво, а директно на духовно, тоест на астрално; и които работят за възстановяване на физическото здраве индиректно чрез астралното. Тук теософията наистина има голяма задача. Тя ще може да я реши, защото може да проникне дълбоко в живота, който ни заобикаля ежедневно, в живота на здравия и болния човек.

И тук наистина трябва да се приветства с голямо задоволство фактът, че е направено добро начало въз основа на теософските изследвания, тъй като д-р Пайперс в Мюнхен прилага вид цветотерапия, която е изцяло базирана на теософския възглед, на духовната наука... тайните на цвета, неговите по-дълбоки духовни основи, са разгадани.

Тук не се мисли за физическите ефекти... не светлината действа в тези неща, цветът първо трябва да се превърне в идея, първо трябва да свети и да свети в астралното тяло... като цветна идея, чрез заобикалящия път на астралното тяло, те се разпространяват в периферията... Дори това първоначално да може да се използва само за определени форми на заболяване, началото е направено...

И това теософско течение, в тези и много други неща, прониквайки в дълбините на нещата, все пак ще създаде много неща, за които днешният материалистичен ум не може да мечтае. Каквото и да се каже... истината, истината на духовното, ще надделее. Така че... малко гледни точки са свързани с тази тема. Ще ви е било показано как, от една страна, духовната наука никога не може да бъде едностранчива...

Да предположим, че някой има мигрена. Какво приема? Мигренин, например. Това е нищо! Или му е предписано някакво друго лекарство. Но може би няма време да направи всичко, което му е предписано... Напълно възможно е човек да бъде толкова силен, че да я понася добре, ако физическият му организъм се третира физически в определени области.

Но проблемът може да бъде решен само на индивидуална основа. Чрез по-задълбочено познание на човешката природа ще осъзнаем, че в самата духовна наука има основа за предизвикване на здрави импулси и здрави инстинкти... че духовният живот е това, което...

Зад цялата материя се крие духът... и това, което се проявява като съдържание... в материята, е само израз на духовни процеси... Същото важи и за храната: тя трябва да е вкусна, защото фактът, че е вкусна, е израз на факта, че се вписва в организма по здравословен и хармоничен начин.

По този начин духовната наука ще ви даде възможност да стимулирате чувствата и инстинктите си по здравословен начин и резултатът ще бъде, че тези, които изучават духовната мъдрост, ще станат здрави...

Точно както животните пасат навън на поляната и намират правилното нещо в инстинктите си... така и духовността и духовната наука, на по-високо ниво, отново ще вложат в човека това, което му показва, в пълно съзнание, какво му служи, какво

е здравословно за него... така че самата духовна наука е велик лечебен агент, велико лечебно средство... защото му носи правилните знания за това, което е индивидуално необходимо за него в един или друг случай.

Разпознаването на болестта във връзката ѝ с човешкото същество като цяло ще помогне за постигане на знания и в тази област, и така Хиртъл, който... нещо много красиво, когато каза от своя опит:... Само лекарят може да разпознае болестите... и имаше предвид: Другото е по-трудно, имаше предвид: Не винаги можеш да помогнеш, ако можеш да разпознаеш болестите, само този, който знае какво помага, може да излекува... Само този, който е способен да погледне дълбоко, много дълбоко в основите на човешката природа, може да знае какво помага.

Отговаряне на въпроси [откъси]

Въпрос: [Не е докладвано.]

Отговор: Важно е да се прави разлика между нередностите, възникнали от външни повреди и срещу които човек има най-много средства да ги коригира чрез вътрешните сили в човека, и между вътрешни заболявания... външно увреждане, например счупен крак... Но същото е, ако например някаква вреда е нанесена вътре в стомаха от неподходяща храна... също толкова малко, колкото при счупен крак такова външно увреждане може да се лекува от астралното тяло... Въпреки това е важно да се говори повече за възстановяването отвътре в човека, отколкото за формите на заболяване... повече за пътищата към възстановяване, отколкото за болестите.

Въпрос: [Не е предаден от поколение на поколение.]

Отговор: [...] Фойербах е казал: Човек е това, което яде. Това е вярно, ако използва средствата, за да се издигне по-високо чрез естеството на храната си... Той трябва да се храни така, че да не е това, което яде.

31. Здравни проблеми в светлината на хуманитарните науки

Думата здраве означава нещо много ценно за всяко човешко същество и с право. Не само трябва да разпознаваме самото здраве като ценно нещо, което е само продукт на егоистични чувства, но и да чувстваме, че здравето е свързано с нещо, което извира от дълбините на нашето вътрешно същество. Здравето е средство за външна жизненост, за изпълнение на нашите задължения, за извършване на всяка дейност и т.н. И от тази гледна точка здравето трябва да бъде поставено в центъра като нещо с най-висша ценност. Когато обаче се замислим какво е здравето, стигаме до мрачна преценка, когато се огледаме по света и видим как здравето и болестта се оценяват от компетентните и некомпетентните по най-разнообразни начини, как се говори за всякакви нюанси на партиите и как се оспорва процесът на оздравяване на това или онова. Когато обмислим всичко това, наистина изглежда, че едно от най-ценните ни притежания е на милостта на всички тези различни школи на мисълта.

Преди да се опитам да ви разкажа какво казва духовната наука за здравето, първо трябва да сме наясно, че духовната наука или теософията не може да има задачата да се намесва в линията на тази или онази партия; трябва да се извоюва гледна точка, която нито одобрява, нито осъжда този или онзи светоглед. Казаното тук няма да задоволи напълно привържениците на която и да е партия, защото в случая с партийните доктрини не става въпрос за това нещо да е абсолютно вярно или невярно, а за това нещо да не е съвсем вярно или не съвсем невярно. А онези, които искат да погледнат нагоре към невидимото зад нещата, виждат, че с всички нюанси на партиите не си имаме работа с „или-или“, а с „и двете-и“.

И по-специално, що се отнася до нашия въпрос днес, виждаме колко фанатично едната страна в медицината се бори с другата. Съществува широко движение, което не гледа благосклонно на това, което е официално за днешното общочовешко мислене. В много случаи това официално здравно учение е атакувано. Духовната наука не е там, за да заеме гледна точка на лаик и да се бори с официалната линия. Духовната наука винаги ще бъде склонна да признае как официалната здравна наука е способна да осигури средствата за достигане до преценка по наистина великолепен начин. Просто официалната наука в тази конкретна област е обвързана с определена догма, така че мнозинството от онези, които са призвани да формират мнение, не могат да не считат казаното от духовната наука за глупаво, фантастично или дори по-лошо. Но независимо от преценките, въпросът трябва да бъде обсъден.

Първо, нека разгледаме как пристрастността е донесла преценка. Можем да се съгласим само с принципа, с настоящето, само с това какъв е популярният възглед в тази област. Той е изцяло пропит с материалистично мислене. Много неща се

промениха през последните десетилетия; ще видим какво се пренебрегва; ще видим, че ще трябва да се обърне внимание на висшите аспекти на човешката природа; ще видим, че в наше време изобщо няма осъзнаване на тези аспекти. И можем да кажем, че това е станало така едва през последните няколко десетилетия. Бих искал да спомена само един симптом. Бих искал да ви напомня за една личност, някога наистина много известния анатом Хюртъл. Той не само е писал отлични книги по анатомия, но е бил и един от най-добрите учители. Той е представял анатомията по начин, който я е правил да изглежда по-малко суха; но я е представял по свой собствен, уникален начин. Той е имал предварителна уговорка за своите ученици; винаги е казвал, че е написал книгите си така, че читателите да прочетат частите, които вече знаят, преди да слушат лекциите му, за да могат да прескочат това, което вече знаят. Но когато е обяснявал цялата структура на човешкия организъм, сякаш е виждал творческа ръка в действие; това, което е съставено, е оживяло и това е било, защото този архитект наистина съществува, защото етерното тяло наистина съществува, защото Хюртъл е говорил сякаш от тези сили. Духът на неговото описание е бил пропит от тези сили. Този анатом, така да се каже, е изразил невидимата същност на човешката природа между думите.

Една поговорка на Хъртъл може би е в паметта на неговите слушатели през 70-те години на миналия век. Той казваше: „Само лекар може да разпознае болестта, но само този, който знае какво помага, може да я излекува.“ Духът, който витаеше над цялото, се е оттеглил по такъв начин, че днешният подход се занимава само с разбирането на човешкото тяло, както то се представя като сбор от процеси, които могат да бъдат изследвани, може би по-скоро мислени като химични или физични процеси. Подходът, който разглежда здравето от такава гледна точка, е дал изключителни резултати, защото физическото тяло е това, което наистина съществува, и защото е осигурило най-прекрасните средства.

Ако искаме да установим един принцип, той е, че има определени противоотрови за болести, които премахват причините за болестите. Така че говорим за болести и специфични лекарства; говорим за факта, че човешкият организъм трябва да бъде защитен с различни средства, чрез обработка на вода и въздух и т.н. От тази гледна точка ние посочваме постигнатия напоследък напредък. И би било грешно, ако човек би отрекъл тази гледна точка директно; достатъчно е само да посочи смъртността в градовете например и ще види какво е постигнала официалната наука; достатъчно е само да посочи какво е добавено към запасите от лекарства напоследък. Така че тези съображения не са предназначени да отрекат плодородието на официалната медицина.

Но този прогрес има и тъмна страна. Представете си какво би се случило с човечеството, ако трябваше да живее според волята на онези, които биха експлоатирали страха от микробите, за да създадат социални институции! Вземете

например тетануса. Той се причинява от микроб, който не се нуждае от своя носител, самия болен човек, а само от човека, който е в контакт с болния. Сега си представете, че всеки, който е бил в контакт с някой, страдащ от трюмо, е контролиран. Представете си тиранията, която би настъпила в резултат на това! Разбира се, всички тези неща са верни, но е невъзможно да се основава каквото и да било на тях в социалния живот.

Духовната наука не е едно от онези течения в съвременната мисъл, които се опитват да отрекат, че съществуват специфични лекарства за определени болести, които са „отрови“. Думата „отрова“ има вид внушение и мнозина чувстват в себе си, когато се казва, че определени лекарства са отрови, сякаш се казва нещо изключително ударно срещу медицината. Но трябва да се осъзнае, че човек не бива да се оставя да бъде повлиян от внушението на една дума.

Какво точно е отрова? Тези, които са били подложени на внушението на тази дума, няма да могат лесно да отговорят на това. Можем да си съставим приблизителна представа, ако имаме предвид, че беладоната например е отрова за хората, но зайците могат да я ядат без вреда; по същия начин бучинишът не вреди на козите. Това ни дава цялата относителност на понятието „отрова“. И в това отношение духовната наука никога няма да противоречи на официалния опит.

Нека сега сравним този подход с друг, а именно натуропатията или хомеопатията. Те се различават по много начини в начина, по който мислят за болестта. Единият казва: Когато е налице болен процес, трябва да го разглеждаме като нещо, което не би трябвало да е там и срещу което трябва да се борим. Другият казва: Не става въпрос за директна борба; това, което ни се представя като болест, е опит на човека да се бори срещу причината, която се крие вътре в него. Човек трябва да подкрепя болен процес, за да може природата, симптомът, да влезе в сила. – Това може да се каже в много отношения. Но лекарството, което причинява заболяване у здрав човек, може да има лечебен ефект върху болен човек.

Сега обаче трябва да кажем, че когато този възглед се прилага теоретично, когато се защитава, тези хора казват нещо много специфично, което се доближава до това, което духовната наука трябва да защитава, а именно, че отвъд физическото тяло се крие нещо много по-реално, действителният строител, етерното тяло. Но в много отношения е всъщност невъзможно за тези, които искат да бъдат считани за важни в конвенционалния светоглед, да признаят, че има невидима част от човешкото същество. Духовната наука, която иска да бъде валидна, днес трябва да посочи, че зад всички физически процеси стои нещо като система от сили, етерното тяло, проникващо със сили всичко, което е физически видимо. Възможно е причините за болестите да се крият в етерното тяло.

Толкова често чуваме хора да бъдат сравнявани с машина или механизъм. Разбира се, в известен смисъл това е вярно; но какво е една машина без човека, който я е построил или който я управлява? В човешкото тяло няма видим строител или водач,

но има невидими водачи. Когато умрем и етерното тяло се отдели, физическото тяло се поддава на физически и химични процеси.

Точно както има повреди във физическото тяло, има такива повреди и в етерното тяло, в астралното тяло и в Аза. Човек не само трябва да признае духа теоретично, така да се каже – това може да е достатъчно за душевния егоизъм – но ако човек не е в състояние да приложи духа в истинското си поведение, тогава духът е празна теория. Важното е, че сме способни да поставим случващото се в духовния свят в служба на живота. Ще покажем след малко как това се проявява, когато говорим за здраве. Когато говорим в този контекст, не трябва да мислим за външни наранявания, като например счупен крак; това са неща, които принадлежат към сферата на външните лечебни методи. Но има наранявания, за които трябва да кажем: причините трябва да се търсят в духовната сфера; и там трябва да търсим и лечебните методи. За такива неща не е достатъчно да се каже, че невидимите крайници работят, че те причиняват щетите.

Бих искал да надградя последната лекция, изнесена тук на тема „Хранителни въпроси“, в която видяхме как това, което човек приема като храна, е от значение за силата или слабостта на човешкия организъм. Днес искаме да осъзнаем, че приемайки храна, ние влизаме във връзка с процесите на околната среда. По този начин той престава просто да позволява на процесите да протичат в него. В зависимост от това дали приемаме тази или онази храна, ние сме зависими от процесите, които те задействат в нас. Трябва да можем да преработваме това, което приемаме отвън, вътре в нас. Този друг аспект е не по-малко важен; в зависимост от това как се храним, ние сме свързани с нашия организъм с духовния свят. От една страна, ние сме отдадени на целия външен свят, а от друга страна, се оттегляме в себе си, за да се посветим на духа. Организмът влиза в обмен. Там той приема тези духовни продукти, точно както приема физическите продукти във физическия свят. Когато човек се посвети на духовния свят по правилния начин, неговите духовни органи се превръщат в правилните инструменти за смятане на духа. Ако го прави по грешен начин, те стават негодни за преработка на това, което е поето материално; той непременно се разболява.

Съществува определена връзка между това, което човек прави, и това, което се случва с неговия дух. Можете да си представите това, ако считате астралното тяло за добър и точен индикатор за това, което човек преживява във връзка с външния свят. Има родители, които смятат това или онова за добро и сега очакват детето им да споделя същото мнение. Това е най-погрешният метод на възпитание, който съществува. Когато детето е малко, неговият организъм има критерий, с който да измерва какво буди неговата антипатия и симпатия, какво му доставя удоволствие и болка. Затова трябва внимателно да изследваме симпатията и антипатията на детството.

Това не означава, че детето не трябва да бъде обезпокоявано от непослушността; трябва само да изберете правилния начин. Преди всичко, става въпрос за създаване на удоволствие, тоест, първо трябва да се въздейства върху астралното тяло. По косвения път на удоволствието и болката стигаме до това, което сега може да бъде усвоено от нас по подходящ начин. Виждате ли, всеки, който разглежда социалния ни живот днес, знае, че с него са свързани безброй патологични състояния. Когато гледаме човешкия организъм, виждаме физическото тяло, етерното тяло, астралното тяло и Аза. Нека предположим, че човек има задача за изпълнение, която става навик за него. Какво се случва тогава? Физическото тяло и етерното тяло участват в такава работа. Когато нещо стане навик за човек, когато го прави, така да се каже, защото трябва да го прави, тогава астралното тяло не е замесено. Наблюдавайте безбройните хора, които седят и работят тук или там, които почти не замесват астралното тяло, освен най-много чрез раздразнение и недоволство. Под влияние на подобни дейности протича процес, който можем да наречем процес на втвърдяване на астралното тяло. Астралното тяло е в здравословно състояние, когато може активно да взаимодейства с физическото и етерното тяло. Ако сте направили астралното тяло твърдо и закалено, все едно имате пред себе си машина, която не можете да контролирате. Когато етерното тяло и физическото тяло изключат астралното тяло, то не присъства по време на дейности. Фактът, че среща съпротивление, означава, че такъв човек усеща съпротивлението не само като болест, а като наличие на това или онова заболяване.

Следователно, простият факт е, че невниманието и неучастието на астралното тяло в безброй болестни процеси е причината за настоящата ситуация. Те не се противодействат по правилния начин. Разбира се, много се набляга на всякакви полезни неща, като например гимнастиката. Но начинът, по който се прави в наше време, не насърчава интензивните здравни грижи. Фокусът е твърде силен върху физическото тяло, върху идеята, че крайникът трябва да се движи по определен начин и че човек трябва да изпълнява това гимнастическо упражнение по определен начин, защото то подпомага физическото тяло. Ще се разбере, че ако човек си представи, че с всяко упражнение трябва да се свързва много специфично чувство на удоволствие, тогава той, така да се каже, прави гимнастика в астралното тяло. Тогава се установява хармония с астралното тяло. Познавах един учител по физическо, който беше пример за това как не трябва да се прави гимнастика. Той беше човек, който се гордееше, че разбира анатомия. Самият човек не можеше да прави гимнастика, можеше само да покаже как трябва да се правят нещата. Неговите инструкции показваха, че той гледа на хората само отвън, само като на състав от кости и мускули.

Гимнастиката трябва да бъде одухотворена, така да се каже. В един момент всяко гимнастическо упражнение ще има много специфично име и ще чувствате, че имитирате нещо много специфично. Правите упражнение, например малък кораб, и

чувствате, че имитирате нещо. Това е духовна гимнастика. Ако младите хора правят това, това има и страничен ефект да гарантира, че никога няма да страдат от лоша памет в напреднала възраст. Ако го погледнете по този начин, духовната наука може да има изключително плодотворен ефект.

Всичко, което споменахме сега, показва как духовната наука може да се приложи в здравната практика. Ако вземете предвид, че хората днес водят два живота, един във външния свят и един във вътрешния свят, в чувства на удоволствие и неудоволствие, ще видите цялата дисхармония на вътрешното и външното човешко същество. Хармония може да се постигне само когато човек знае как астралното и етерното тяло могат да работят здравословно. Когато инстинктите и желанията са насочени по определен начин, да речем, според общите закони на света, тогава астралното тяло ще намери в себе си силната сила да управлява етерното тяло и физическото тяло. Ако човек е мрачен, ако болката постоянно докосва душата, тогава астралното тяло ще бъде слабо. Разнообразният живот от идеи и чувства има здравословен ефект върху астралното тяло при всякакви обстоятелства.

Забележително е как човешката култура винаги е работила за оформяне на всички средства за постигане на целта за здравословно въздействие върху човешката природа. Аристотел е казвал, че драмата трябва да представя поредица от действия, които поражда страх и състрадание. Така че, емоционалните процеси трябва да бъдат предизвикани в нас, но те трябва да са такива, че да позволят катарзис, пречистване на страстите. По този начин той показва, че вижда лечебен процес в емоционалния процес, който се стимулира у човек. Да, астралното тяло става по-силно в резултат на това. От това виждаме, че не е без значение как протича целият процес в астралното тяло. В зависимост от това дали редуваме вълнуващи или успокояващи чувства, буря или спокойствие, ще имаме ефект върху етерното тяло и физическото тяло, ако го правим по правилния начин. Един от най-красивите начини за стимулиране на човешкото астрално тяло за определен клас хора са съвсем обикновените циркови игри с клоуна. Похотта, с която хората гледат лудориите на клоуна, е изключително здравословна. Чувството за превъзходство, виждането на абсурда, прави човек здрав. Именно тези неща, които ни правят способни да противодействаме на разрушението, несъзнателно са били използвани в естествения процес на човешкото развитие. Може да се каже, че събитията, в които очевидно се представят глупости, са също толкова ефективни, колкото да се каже: „Трябва да пиеш тази или онази вода, да дишаш този или онзи въздух.“

Освен това, Азът е ангажиран в изключителна степен с това как човек толерира външния свят. Ако не виждаме функциите да се извършват правилно, защото човек не може да толерира това или онова, интересите на човека са насочени погрешно, тогава можем да открием нарушения в храносмилането и т.н. като следствие. Ако разберем тази връзка с интересите и насочването на вниманието, би могло да се въведе и това, което вече е налице.

Човешките същества изразяват чувствата си чрез две действия, които не срещате при животните, а именно смях и плач. Маймуната може да има известна усмивка, но това не е човешки смях, защото животното няма „аз“. Знаете също, че толкова бавно, колкото детето идва на себе си, така и смехът и плачът идват при него, едва от около 40-ия ден нататък. Защо е така? Защото, когато човек се смее, съществува връзка, в която астралното тяло се разширява. Виждаме как егото заема по-висше отношение към случващото се в околната среда. Точно както човек диша, той трябва да има това чувство за превъзходство. Когато плаче, цялото его се свива. Следователно, плачът е определено сладострастие; той е основно противоотрова на преживяното. Така виждаме как егото променя организма, атакува го. Чрез отделянето на слъзната вода, секрет от кръвта, ние имаме много материален ефект върху умствения процес. По този начин духовното работи непрекъснато във всички възможни детайли.

Ще дам пример, за да покажа колко изключително просветляваща ще бъде духовната наука. Има определен ритъм, ритъм, който обхваща много неща. Вземете човешкото его; то преминава през много специфичен ритъм в рамките на 24 часа. Когато се събудите, изпитвате същото нещо точно 24 часа по-късно. Така егото остава в ритмична активност. Точно както Аз-ът има ритъм в рамките на 24 часа, така и астралното тяло в рамките на 7 дни. Точно както Аз-ът се връща в начална точка след 24 часа, така и астралното тяло в рамките на 7 дни. И накрая, етерното тяло преминава през подобен ритъм в рамките на 28 дни. Така отново виждате, че човешкото същество е много сложно същество. Можем да сравним тези ритми със стрелките на часовник; ритъма на Аз-а с въртенето на секундната стрелка, по-бавното въртене на минутната стрелка с ритъма на астралното тяло; с още по-бавното въртене на часовата стрелка, ритъма на етерното тяло. Точно както минутната стрелка е над часовата стрелка в определен момент, така е и с движенията, ритмичните движения на човешкото етерно и астрално тяло. Етерното тяло е направило само една четвърт от пълното си завъртане.

Положението на етерното тяло спрямо астралното тяло следователно е различно, така че много зависи от състоянието на човека, когато се случи определено събитие. Ако например се появи треска в много специфична позиция на етерното и астралното тяло, когато етерното и астралното тяло се сринат след седем дни, треската може да бъде преодоляна отново от етерното тяло. От това можете да видите, че е свързано с това поведение на етерното и астралното тяло, че треската спада след седем дни в случай на пневмония.

Това явление, с което се сблъскваме, е много специфичен ефект на цялата човешка природа и нейните ритми. И такива поведения съществуват за всяка отделна система, независимо дали е белодробната система, сърдечната система или която и да е друга. Ако признаем това за истина, то ще има огромно влияние и опипването в тъмното ще приключи. Разбира се, необходимо е да се осъзнава ясно, че човек

може да работи и върху духа. Когато се говори за влиянието на тази или онази светлина, се имат предвид само физическите процеси, а не духовните ефекти. Току-що тук, в Мюнхен, нашият скъп член д-р Пайперс започна. Това е важно, защото включва отчитане на висшите тела в човека, че синьото или червеното имат определен ефект върху тях. Трябва да се изясни, че този въпрос не може да се сравнява с никоя теория за цветовете, а че възприятието на цветовете задейства лечебни процеси и по този начин има лечебен ефект. И тук се смята, че съществува духовен свят и той е поставен в човешкия живот.

Точно както цветовете, тоновете и много специфичните мисловни комплекси се използват за възстановяване на човека, защото те предизвикват много специфични процеси в него. Например, има много специфично влияние върху човек дали се отдава на идеи, свързани с реалността. Днес човек е инструктиран да използва, доколкото е възможно, идеи, които са само фотографско изображение на реалността. Те са най-нездравословните. Идеите, които са в сферата на естествените науки, убиват човешкия дух толкова повече, колкото по-централни са те, и последицата е, че човекът не може да преодолее физическото тяло, а по-нататъшното следствие е, че трябва да се появи това или онова заболяване. За разлика от това, идеите, които са произведени от самия дух, имат ободряващ ефект. Когато въображаемото мислене протича по закономерен начин, то е лечебно. Насочването на вниманието по правилния начин също е здравословно. Това е от огромно значение, защото никой човек не може да страда от храносмилателно разстройство, например, който е изпълнен с такъв интерес. А такъв интерес може да бъде предизвикан само от целия свят, който се явява пред нас, воден и насочван от духовното.

Когато човечеството един ден осъзнае, че обучението по загадките на съществуването влива цялата жизненост в душата ни и дава такава радост и удоволствие, че никакви бури не могат да я променят, тогава ще разбере, че самата духовна наука е оригиналното лекарство за всички болести. Тези, които не искат да стигнат до нея, ще се втурват от едно впечатление към друго и ще се отегчават. Няма нищо по-нездравословно от това бързане. Когато правилно насоченият интерес към живота е насочен към центъра, тогава няма нито скука в света, нито бързане от едно сетивно впечатление към друго. Този, който се ръководи от духовната наука, намира нещо интересно дори в най-малкото нещо. Човек не е нужно винаги да моли външния свят да го заинтересува. - Защото човек намира източник в себе си, който създава интерес. И това прави човека здрав.

Духовната наука не бива да бъде обвинявана в отчуждаване на живота; не, тя съдържа единствения еликсир на живота. Тя има правилния ефект върху всеки, защото води до центъра на света; тя е източник на здраве. Можем обаче да кажем, че чрез неуспешен вътрешен живот човек създава причината за болестта, която го отдалечава най-много от целта. Следователно само духовната наука ще може да

отговори на въпроса, защото тя взема предвид цялото човешко същество. И така духовната наука ще ни даде здравна грижа, която прави човека господар на своя организъм. Дори ако някой установи догматична медицина, където догмата винаги е била налице, той няма да може да принуди хората да се поддържат здрави. Следователно въпросът, на който трябва да се отговори в близко бъдеще, ще бъде важен: Как да се поддържа здрави? И това ще бъде възможно за човека, който е способен да поправи това, което може да бъде нарушено от причините за болестта. Той знае, че вътрешната сила постига повече от това, което може да се направи отвън. И така теософията е способна да даде на хората здраве по такъв начин, че те да придобият способността да живеят и сигурността да изпълняват своите задачи и задължения в живота.

32. Тайната на темпераментите в светлината на духовната наука

Скъпи мои присъстващи, щом човек погледне света около себе си, ще открие навсякъде най-големите тайни и мистерии. Където и да погледне, вижда явления, чиято причина не може да разбере, а най-голямата мистерия за хората е може би самите хора. И това може да се разбере много добре в нашето много материалистично оцветено време, когато вземем предвид, че днешната наука се опитва да обясни човека въз основа на хипотеза, която казва, че човекът се е развил от животинското царство, че животните са се развили от растителното царство, а растенията са се развили от минералното царство. Духовната наука признава, че стига да се приеме тази гледна точка, е напълно невъзможно да се обясни човешкото същество. Всичко би било по-лесно да се обясни като човешко същество, стига да се започне от този материалистичен възглед, че човекът се е развил от нисшите природни царства, и именно духовната наука ще може да покаже, ясно да покаже, че човекът не е същество, както науката си го представя. Нека погледнем света и се опитаме да сме наясно какво виждаме около себе си, когато искаме да погледнем човека. Първото нещо, което виждаме у такъв човек, е неговото физическо тяло. Това физическо тяло е съставено от всички елементи, които виждаме в природата около нас. Можем да изследваме човешкото физическо тяло химически и тогава ще видим, че в него преобладават всички сили и закони, които откриваме и в животинското, растителното и минералното царство. Следователно можем да кажем: човекът има физическото тяло общо с трите понисши царства на природата.

Но ако разглеждахме само частта от човешкото същество, която наричаме физическо тяло, никой не би твърдял, че това тяло може да бъде човешко същество. Виждаме, че човешкото същество има различни характеристики от тези на минералите. Виждаме, че човешкото същество има силата в себе си, чрез която расте, чрез която се размножава, чрез която може да се храни. Днес не можем да навлизаме в твърде много подробности и просто искаме да кажем, че силата, която се проявява във функциите, е резултат от етерното или жизненото тяло. Под етер не разбираме етера, който науката е приела като хипотеза. Това етерно тяло или етер има много специфични задачи за изпълнение, като хранене, размножаване и т.н. Но това жизнено тяло има още една, съвсем различна задача, която остава заедно с физическото тяло от раждането до смъртта. И етерното тяло гарантира, че физическото тяло не следва физическите закони. Ако физическото тяло следваше физическите закони, то веднага би се разпаднало. Само защото физическото тяло е обгърнато и проникнато от етерното тяло, физическото тяло запазва формата си и не се разпада. Можем да кажем, че по време на живота, от физическото раждане до смъртта, етерното тяло е борец срещу разпадането на физическото тяло и това

етерно или жизнено тяло се споделя от хората с всички растения и животни. Минералите нямат етерно тяло, както го описах.

Ако човекът имаше само физическо тяло и етерно тяло, той щеше да има способността да расте и да се храни и така нататък, а именно всички неща, които виждаме в растенията. Но човекът има нещо друго, което е много по-близко до него от всички тези качества, а именно радостта и болката, удоволствието и страданието, неговите импулси, желания и страсти, и човекът не би имал всичко това, ако беше съставен само от етерно тяло и физическо тяло. Не можем да навлизаме в повече подробности тук, но засега можем само да заявим, че астралното тяло е тялото, което прави възможно на едно същество да чувства радост и болка, удоволствие и страдание, инстинкт, желание и страст. Астралното тяло има и много други характеристики, които могат да бъдат точно описани от духовната наука, но за нашето разглеждане днес е необходимо само да заявим казаното току-що. Виждаме, че когато астралното тяло е носител на гореспоменатите качества, същество, което има такова астрално тяло, води вътрешен живот. И ако сега погледнем природата, виждаме, че само човешкото царство и животинското царство имат такъв вътрешен живот. Точно както човекът има общо физическо тяло с минералите, растенията и животните, и етерното или жизненото тяло с растенията и животните, така той има общо астралното тяло с животните. Но ако човекът имаше само физическо тяло, етерно тяло и астрално тяло, той нямаше да се различава от животните. Ако обаче погледнем по-отблизо човека и видим как той се различава от животните, ще открием, че човекът има способност, която никое друго същество в гореспоменатите сфери няма. Човекът има самосъзнание. Той може да каже „аз“ на себе си. Вземете всяко друго нещо: на масата може да каже „маса“, на часовника „часовник“, на розите „рози“, на плата „плат“; но никое човешко същество не може да каже думата „аз“, ако тя не означава самото него. Всяко човешко същество е „ти“ за мен и аз съм „ти“ за всяко друго човешко същество. „Аз“-ът или самосъзнанието е това, което отличава хората от всички останали същества в споменатите природни царства.

Така виждаме, че човекът е съставен от четири части, а именно: физическо тяло, което е съставено от физични и химични вещества и закони; етерно или жизнено тяло, което предпазва физическото тяло от разпад; астрално тяло, което позволява на човека да води вътрешен живот; и накрая, егото, чрез което човекът постига самосъзнание. Всичко това е било известно на хората в по-ранни времена и едва когато човечеството се е оставило да бъде оплодено отново от духовната наука, хората ще разпознаят отново какви велики истини могат да бъдат намерени в свещените книги на всички народи. В тези книги откриваме послания за тази компилация, само че днешната ни наука не може да разбере това, защото не желае да бъде учена, а защото си мисли, че може сама да открие всичко, което тайно е било записано в старите книги.

Вече имаме възможност да говорим тук, в този град, за други въпроси, които засягат духовната наука, или както се нарича в наше време, теософията, а именно прераждането и кармата. Говорили сме тук преди за факта, че духовната част, Азът на човешкото същество, преминава от въплъщение във въплъщение, за да придобие нови преживявания във всяко ново въплъщение, и че чрез великия закон на кармата, човешкото същество трябва да внесе баланс във всички свои действия и всички свои преживявания. Когато човек умре, какво се случва тогава? Първо, той оставя физическото си тяло, което се връща на физическата земя. Физическото тяло се разлага и елементите се разтварят. Етерното тяло, астралното тяло и Азът се изнасят. След кратко време етерното тяло се отделя. Екстракт от етерното тяло се запазва и се абсорбира от Аза. След времето на астралния план, или както се нарича в теософската литература: Камалока, астралното тяло също се разпада. Екстракт от това астрално тяло също се взема от егото и сега егото преминава през други състояния, които не е необходимо да описваме тук. След определено време егото се връща, приема астрално тяло, етерно тяло и се преражда отново на нашата земя.

Ако разгледаме по-отблизо този процес, ще открием, че егото всеки път приема ново физическо тяло чрез различните прераждания, което му е дадено от родителите му. Следователно това физическо тяло има характеристиките на родителите, а физическото тяло наследява физическите черти от своите родители, баби и дядовци и т.н. Но егото не се наследява; това е нещо съвсем различно, което е било там много преди физическото тяло да е там. Само физическото тяло, което човек получава от родителите си. Тази вечер не искаме да навлизаме или поне да не навлизаме твърде дълбоко в етерното и астралното тяло по отношение на наследяването.

Материалознанието твърди, че човекът е продукт на наследственост и си представя например, че геният е резултат от наследственост. Като пример тя цитира факта, че в семейство Бах около двадесет повече или по-малко важни музиканти са живели в рамките на двеста години и сега казва, че този дар е резултат от наследственост, или доказва, че в семейство Бернули е имало шест или осем важни математици в рамките на кратък период от време и приписва това на наследственост. Но ако науката искаше да докаже нещо, тогава би трябвало да започне отгоре с гений и след това да докаже, че геният е наследен в следващите поколения. Но това не е възможно, защото, както е добре известно, би било трудно да се докажат такива случаи. Но как е възможно да е имало толкова много велики музиканти и математици в семействата Бах или Бернули?

Първото изискване, за да бъдеш музикант като Бах, е добър слух, добър физически слух. Без такъв слух човек не може да бъде музикант. Много добър слух се е формирал в семейство Бах чрез наследство и затова в това семейство са се раждали хора, които е трябвало да претърпят определено развитие в областта на

музиката. Това не е въпрос на чиста случайност, а много определени закони са в основата на тези превъплъщения. Ако същите хора бяха живели в други семейства, бяха родени от други родители, които не притежаваха такъв отличен слух, тези хора просто нямаше да бъдат музиканти и същото важи и за семейство Бернули. За един математик са необходими и определени физически предразположения и тези физически потребности са били налице в това семейство.

Вече видяхме, че физическото тяло се пресъздава всеки път, докато Аз-ът остава. Ако нищо не стоеше между тялото и Аз-а, тогава всички хора щяха да бъдат горедолу еднакви. Но нещо стои между физическото същество на човешкото същество и Аз-а, а това е темпераментът. Всеки човек има свой собствен уникален темперамент. Както знаете, има четири темперамента: холеричен, сангвиничен, флегматичен и меланхоличен.

Както казахме по-рано, човекът се състои от четири части, които заедно образуват неговото същество: физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и его. Тези четири части не са създадени едновременно, но е имало много дълго развитие, преди човекът да достигне етапа, на който се намира днес. Можете да намерите по-подробна информация за това в моята статия „Хроника на Акаша“ в „Луцифер – Гнозис“ (номера от 13 до 35).

Човечеството досега е преминало през четири етапа на развитие и на всеки етап е била развита част от неговото същество. Първо се е развило физическото му тяло, след това етерното му тяло, след това астралното му тяло и накрая Азът. Сега всяка от тези четири части се изразява във физическа част на човешкото същество и по такъв начин, че физическото тяло се изразява в сетивата, етерното тяло - в жлезите, астралното тяло - в нервите, а егото - в кръвта. Кръвта, каквато можем да я видим при хората днес, е израз на егото и преди егото да се е появило, не е имало кръв. Сега всеки човек има четирите тела, както е посочено по-горе, и следователно всеки човек има също сетивни органи, жлези, нерви и кръв, но тези четири тела не са еднакво развити у всички хора. Съществуват всякакви смеси и именно чрез тази смес възниква разликата в темпераментите, както ще видим.

Както казах, кръвта е израз на егото. Разпознаваме човек като холерик, ако има силно развито его; разпознаваме някого като сангвиник, ако има силно развито астрално тяло. Разпознаваме човек като флегматик, ако има развито етерно тяло, и разпознаваме човек като меланхолик, ако има развито физическо тяло. Духовната наука е в състояние да обясни това именно защото знае как нещата са свързани помежду си.

Вземете например холеричния тип. Както казах, човекът е развил силно егото си. Въпросният човек има отличен кръвен принцип. Когато погледнем такъв тип, виждаме нещо компресирано в телосложението му. Много добър пример се намира в Йохан Готлиб Фихте, немският философ. Това е така, защото кръвта свива нервите и по този начин растежът е, така да се каже, ограничен. Виждаме това и в Наполеон.

Това са хора със силно развито его, което се проявява в холеричния темперамент. Когато видим такива хора да ходят, сякаш искат да тропат през земята, а не просто да стъпят с крака на земята, не, това е - / празнина. Черните като въглен очи гледат остро в света. Цялото тяло създава впечатление за воля и енергия, за което допринася и обузданата природа. Това, разбира се, не означава, че холерикът трябва да е дребен, само че ако същият човек не беше холерик, той би бил малко по-висок.

Сега нека вземем сангвиничния тип. Както видяхме, сангвиничният тип има силно развито астрално тяло и следователно силно развита нервна система. Какъв е резултатът от това? Такъв човек ходи много подскачащо, всичко изскача, защото астралното му тяло има силата и не е задържано от кръвта. Такъв човек винаги ходи подскачащо, изглежда оживен през светлосините си очи, има руса коса. Но сангвиникът има много малко траен интерес. Веднага щом види нещо, то му предизвиква интерес, но той не е постоянен. Утре вижда нещо друго и това събужда интереса му още повече и така продължава безкрайно. Но тъй като се интересува от всичко, той гледа към света с определена радост от живота.

Но нека сега разгледаме флегматичния човек. Както казах, този човек има най-развита жлезиста система, което му дава вътрешен комфорт. Такъв човек не се интересува от външния свят и можем да видим това от мързеливия му поглед и спокойната му походка. Той не се интересува от нищо около себе си и както казах, причината за това е, че етерното тяло или жлезистата система контролира всичко. Сега да вземем меланхолика. Той е развил силно физическото си тяло, не мускулатурата, а принципа на физическото тяло. Такъв човек е обременен, бихме казали, от тежестта на тялото си. Той не може да се издигне, не може да се придвижи напред и затова всичко е твърде много за него.

Вече видяхме как тези четири темперамента се отнасят към телата, но това няма да има голяма практическа стойност, ако не разгледаме въпроса по-нататък.

Не само можем да приложим това, което ще обсъдим, към себе си, но то е от голямо значение и в образованието. Вземете например едно холерично дете. Неговият нрав го принуждава да постига най-доброто във всичко, не му е трудно да постигне най-доброто, защото темпераментът и нравът му дават способността да го прави. Как трябва да образуваме такова дете? Много родители днес са склонни да кажат: Детето прави всичко толкова лесно, не е нужно да се тревожим за това – и все пак това не е правилно. Ако пуснем такова дете, ще дойде време, когато то няма да преминава през всички трудности толкова лесно. Детето трябва да бъде водено по много специфичен начин. Ако искаме да дадем на такова дете подходящ учител, трябва да потърсим някой, който е способен да отговори на всеки въпрос, който детето задава, така че детето да спечели уважение към знанията на този човек. Детето трябва да осъзнае, че има някой, който е много по-знаещ от него, и именно поради това детето придобива способността да уважава това, което е над него. Като

цяло ще видим, че такива деца нямат много възможности да покажат пълната си сила и макар че това може да е неприятно за [родителите], би било добре, ако такова дете има възможността да изпробва силата си докрай. Ние самите можем да стигнем още по-далеч, трябва да позволим на такова дете да направи нещо, което предварително знаем, че не може да направи. По този начин детето развива това, което бихме могли да наречем уважение към силата на фактите, и по този начин можем да държим такива деца на правилния път. Холерикът – и дете като него – ще изпълни всичко, което прави, дословно; с други думи, той ще поддържа интерес към своята кауза.

Но нека сега вземем едно сангвиническо дете. Както казах, такова дете няма траен интерес. Много родители сега мислят, че са намерили правилния начин да принудят детето да развие траен интерес чрез наказания и побоища, но това не работи. Трябва да вземем предвид какво има детето, а не какво го няма, а това, което го няма, е предположението към траен интерес. Трябва да вземем това предвид. Всички външни неща преминават бързо. Но има едно нещо, което всички сангвиници разпознават като траен интерес, а това е любовта към определена личност. Докато холерикът трябва да има някой до себе си, който да налага уважение чрез знанията си, няма какво да се направи с такава личност със сангвиника. Сангвиникът има нужда да има някой до себе си, когото може да обича, и ако имате такъв човек, той ще може да насочи сангвиника в правилната посока. Както казах, сангвиникът скача от един интерес на друг, така да се каже. За да промените това, няма смисъл да наказвате детето. Но можете да опитате следното: Давате на детето нещо, което го интересува малко повече, и му го отнемате, преди интересът му да е отслабнал. Можете да дадете на детето и нещо, което е добро за временен интерес. Ако направите тези два теста по тактичен начин, ще видите, че много скоро ще се появи траен интерес. Както казах, полезно е такова дете да има някой, когото може да обича, защото от това зависи много. Не чрез знания ще се постигне нещо с такова дете, а само чрез любов.

Сега стигаме до флегматичния темперамент. Както видяхме, флегматичният човек, а също и флегматичното дете, има силно развито етерно тяло и по този начин води комфортен вътрешен живот, в резултат на което не възниква интерес към външни неща. Флегматичното дете няма интерес към външния свят, що се отнася до него по отношение на външния свят. Но има и нещо друго. Когато флегматикът няма интерес към това, което се отнася до него, той има интерес към нещата и делата на другите. Ако заведем флегматично дете в средата на други деца, ще видим, че такова дете започва да се интересува от делата на другите. Престоят с други деца също има силен сугестивен ефект и по този начин може да се постигне много. Ако се опитаме да принудим детето да прояви интерес, ще видим, че това е съвсем безполезно, но интересът все пак може да се научи по описания по-горе начин.

Меланхоличното дете е развило отлично принципа на физическото тяло и в резултат на това всичко му се струва тежко. Дори когато няма външни причини, детето е в лошо настроение. Ако сега си мислите, че това може да се промени, като му доставите удоволствие – което по правило не е голямо удоволствие – скоро ще разберете, че това не е възможно и че подобни измислени разсейвания са безполезни. Това е така и защото детето няма това, което е необходимо, за да реагира на такива радостни неща. Трябва да работим с това, което е налично, а не с това, което не е. Добре е да покажем на такова дете страданието на другите хора, защото това ще му помогне да види, че оплакванията му са неоснователни. Колкото и грубо да звучи, е абсолютно правилно да дадем на такова дете възможност да се оплаче, когато наистина има причина за оплакване. Ако причината е изчезнала, детето ще се почувства облекчено и по този начин ние внасяме известна промяна, чрез която детето се научава да цени приятното и по този начин можем да допринесем много за разсейване на меланхоличния темперамент. Разбира се, изисква се много такт и точно това е важното в образованието.

Това, което казахме тук за децата, важи еднакво добре и за възрастните. Ако например човек е силно меланхоличен, тогава той трябва съзнателно да търси възможности да се чувства неудобно. По този начин той се научава да цени по-доброто. Същото важи и за сангвиниците. Ако например видим, че сме твърде лекомислени, че не можем да задържим интереса си към едно нещо, тогава можем или да се откъснем от неща, които ни интересуват много – което също може да се случи – преди интересът да е изтекъл. Можем също така да се принудим да правим нещо в продължение на седмица, например да четем книга, която изобщо не ни интересува. Принуждаваме се да го правим и по този начин се научаваме да правим разлика между това, което заслужава нашия интерес, и това, което не заслужава толкова нашия интерес. Ако хората наистина си правеха труда да чуят какво казва духовната наука за подобни неща, те нямаше да заемат позицията, която заема днешната материалистична наука, и да твърдят, че всичко това е фантазия или нещо по-лошо. Духовната наука наистина е в състояние да даде отговори на важни въпроси за живота и да разреши загадката на човека. Не бива да се мисли, че духовната наука ще предостави рецепта за всеки човек, казвайки му какво да прави и какво да избягва, но тя посочва пътищата, които човек, който наистина се отнася сериозно към живота, трябва да следва. Човек, който просто иска да се включи във всичко, което материалистическата наука има да каже, със сигурност ще може да научи много за законите на физиката и химичния състав на физическата материя, но не е възможно човек да намери това, което е най-подходящо за него, въз основа на тази материалистическа наука. Духовната наука или теософията напълно признава големите постижения, които материалистическата наука е дала на света, но също така знае, че въз основа на тази наука човек може да разпознае само част от своето същество. Ако човек

наистина иска да се стреми да опознае вътрешното си същество, тогава той трябва да се вслуша в това, което духовната наука има да каже, защото тази наука е способна да даде на хората това, от което се нуждае днешното човечество.